

SAĞLIK ve MEDENİYET DERNEĞİ

“SALGINA PROAKTİF YAKLAŞIM” RAPORU

---

19 Mayıs 2020

İÇİNDEKİLER

1.	SAĞLIK VE MEDENİYET DERNEĞİ	7
2.	SUNUŞ.....	8
3.	TEMEL AÇIKLAMALAR	10
3.1.	BİLGİNİN ÖNEMİ	10
3.2.	TOPLUMLARIN İŞ YAPMA BİÇİMLERİ	10
3.2.1.	“KERVAN YOLDA DİZİLİR” FELSEFESİ.....	10
3.2.2.	“DURUMDAN VAZİFE ÇIKARMA” FELSEFESİ.....	12
3.3.	FİKİR VE İCAT DEĞERLENDİRME KURULU	16
3.4.	SONUÇ VE TEKLİF.....	17
4.	GENEL DEĞERLENDİRMELER.....	18
4.1.	TÜRKİYE’DE COVID-19 SALGIN SÜRECİ.....	18
4.1.1.	GENEL TESPİTLER.....	18
4.1.2.	TÜRKİYE TESPİTLERİ.....	19
4.2.	PROAKTİF YAKLAŞIM AÇISINDAN NE YAPILMALI?	20
4.3.	GRUP ÜYELERİNİN ÇALIŞMAYLA İLGİLİ TAVSİYELERİ	21
4.4.	GRUP ÜYELERİNİN GENEL DEĞERLENDİRMELERİ	22
4.4.1.	PANDEMİLERDE SAĞLIK YÖNETİMİ	22
4.4.2.	SALGINDA EKONOMİ YÖNETİMİ.....	25
4.4.3.	SALGINA YAKLAŞIM	26
4.5.	TÜRKİYE AÇISINDAN SALGININ FIRSATLAR BOYUTU	28
4.5.1.	EKONOMİK YÖNÜ.....	28
4.5.2.	TOPLUMSAL ALGI YÖNETİMİ.....	30
4.5.3.	YENİ BİR DÜŞÜNCE DÜZEYİ TEKLİFİ	30
5.	PANDEMİLERDE KİŞİSEL VE TOPLUMSAL PSİKOLOJİ	32
5.1.	GENEL BAKIŞ	32
5.2.	SALGIN VE STRES DÜZEYİ.....	33
5.3.	SALGINDA EVDE KALMANIN PSİKOLOJİK ETKİLERİ	34
5.4.	SALGIN KORKUSU İLE YAŞAMAK.....	34
5.5.	HASTALARIN PSİKOLOJİSİNİ ANLAMAK	35
5.6.	SALGIN VE DİN PSİKOLOJİSİ	36
5.7.	BİREYSEL PSİKOLOJİYİ DÜZELTMEME YÖNELİK FAALİYETLER	37
5.8.	TOPLUMSAL PSİKOLOJİNİN SALGINLA İMTİHANI	37
5.9.	SALGININ SUÇLUSUNU BULUP KURTULMA (SAĞDUYU) PSİKOLOJİSİ.....	39
5.10.	SALGINDA SOSYAL PSİKOLOJİYİ YÖNETMEK	40
5.11.	SOSYAL PSİKOLOJİYİ DÜZELTMEME YÖNELİK FAALİYETLER	41
5.12.	BÖLÜM ÖZETİ.....	43
5.13.	EKLER.....	44
5.13.1.	SALGININ TOPLUM VE BİREY PSİKOLOJİSİNE ETKİSİNDE STK’LARIN ROLÜ	44
5.13.2.	KORONA GÜNLERİNDE PSİKOLOJİK VAROLUŞ	45
6.	PANDEMİLERİN ÇALIŞMA HAYATINA VE EKONOMİYE ETKİLERİ.....	55
6.1.	ÇALIŞMA HAYATINA VE EKONOMİYE YÖNELİK ÖNERİLER	55
6.1.1.	KARAR VERİCİLER DÜZEYİNDE İLLER İÇİN ÖNERİLER	55
6.1.2.	YENİ NORMALDEN YENİ FIRSATLARA	55
6.1.3.	TURİZM FIRSATLARI.....	57
6.1.4.	HASTA ADAM OSMANLININ TORUNLARI AVRUPAYA YARDIM EDİYOR.....	57
6.1.5.	EKONOMİDE GELECEK VAADEDEN ALANLAR TESPİT EDİLMELİ.....	62

6.1.6.	PANDEMİDE HUKUKİ UYUŞMAZLIKLAR.....	62
6.1.7.	TÜKETEN DEĞİL; ÜRETEN TOPLUMA GEÇİŞ.....	64
6.1.8.	KISA ÇALIŞMA ÖDENEĞİ SENE SONUNA KADAR DEVAM ETMELİ.....	65
6.1.9.	GELİR ADALETSİZLİĞİ GİDERİLMELİ.....	65
6.1.10.	PANDEMİ VE SONRASINDA ULAŞIM & TEDARİK ÜSSÜ OLMAK.....	66
6.2.	ÇALIŞMA HAYATI VE EKONOMİYE YÖNELİK ÖNGÖRÜLER.....	67
6.2.1.	KİM KAZANDI, KİM KAYBETTİ?.....	72
6.2.2.	PANDEMİNİN ÖĞRETTİKLERİ.....	74
6.2.3.	TEKNOLOJİK İŞSİZLİK.....	75
6.2.4.	AVM'LER, BİLİŞİM VE TEKNOLOJİ ÜSLERİNE DÖNEBİLİR.....	77
6.2.5.	KORONA GÜNLERİNDE TEDBİRLER.....	78
6.2.5.1.	KORONA GÜNLERİNDE ALINAN VEYA ALINACAK TEDBİRLER.....	79
6.2.5.2.	KORONA SONRASI YAPILACAKLAR.....	80
6.2.6.	KRİZ HANGİ EVRELERE DÖNÜŞEBİLİR?.....	81
6.2.7.	KAMU TALEBİ.....	82
7.	PANDEMİLERDE İLETİŞİM VE MEDYA.....	84
7.1.	KRİZİN MİLLÎ SAĞLIK AYAĞI BAŞARILI YÖNETİLDİ.....	84
7.2.	TOPLUMSAL PSİKOLOJİ KORUNMALI.....	85
7.3.	SOSYAL MESAFE YERİNE “GÜVENLİ MESAFE”.....	85
7.4.	COVID-19, MODERN DÖNEMİN İNSANLIK KRİZİNİ DEŞİFRE ETTİ.....	86
7.5.	TÜRKİYE’NİN SAĞLIKTAKİ BAŞARILARI ANLATILMALI.....	86
7.6.	İLETİŞİMİN DİLİ NASIL OLMALI?.....	87
7.7.	GÜVEN HİSSİ OLUŞTURULMALI.....	90
7.8.	SAĞLIK ÇALIŞANLARININ MOTİVASYONU ARTTIRILMALI.....	91
7.9.	“İNSANIMIZA DEĞER VERİYORUZ” MESAJI ESAS OLMALI.....	91
7.10.	HABER DEĞİL; HABERİN DOĞRULUĞU TEYİD EDİLMELİ.....	92
7.10.1.	KUR’ANÎ BİR SOMUT ÖNERİ.....	92
7.11.	PANDEMİDE MEDYA YÖNETİMİNDEKİ EKSİKLİKLER.....	93
7.12.	SAĞLIKTA YAPILAN YATIRIMLAR KARŞILIĞINI BULDU.....	95
7.13.	YENİ MEDYA KANALLARINA VE YENİ BİR DİLE İHTİYAÇ VAR.....	96
7.14.	MEDYADAKİ KAÇINILMAZ DÖNÜŞÜM.....	98
7.15.	MEDYA ALTYAPILARI MİLLİLEŞTİRİLMELİ.....	99
7.16.	İLETİŞİMDE AİLE VE YAŞLILARA SAHİP ÇIKMANIN ÖNEMİ.....	103
7.17.	PANDEMİLERDE GLOBAL İLETİŞİM VE MEDYA.....	105
7.17.1.	GELENEKSEL MEDYADAN SOSYAL VE GLOBAL MEDYAYA.....	105
7.17.2.	GLOBAL İLETİŞİM İÇİN GLOBAL TELEVİZYONLAR DÖNEMİ.....	106
7.17.3.	KRİZİN GLOBAL MEDYA AYAĞINA YÖNELİK ÖNERİLER.....	107
7.17.4.	HUZUR VEREN İLETİŞİM DİLİNE DOĞRU.....	108
7.17.5.	MANEVİ BİR İÇERİK VE DİLLE İLETİŞİM.....	109
7.17.6.	YURTDIŞI BASINA YÖNELİK ÇALIŞMALAR ARTMALI.....	111
7.18.	GLOBAL SENARYOYU ÇÖZME ZAMANI.....	112
8.	PANDEMİLERİN GÜVENLİK (İÇ-DIŞ) BOYUTU.....	113
8.1.	BİLİŞİM ALANINDA GÜVENLİK.....	113
8.1.1.	MİLLÎ VE YERLİ OLMAYAN TEKNOLOJİ KULLANMA.....	113
8.1.1.1.	YERLİ YAZILIMDA PARDUS ÖRNEĞİ.....	115
8.1.2.	SİBER GÜVENLİK.....	116
8.1.3.	BİLİŞİM ALTYAPISININ KORUNMASI.....	117
8.1.4.	KİŞİSEL VERİLERİN KORUNMASI.....	118
8.1.5.	BİLİŞİMDE PARADİGMA DEĞİŞİMİ.....	119
8.1.5.1.	BİLİŞİM TEKNOLOJİSİNİN İNSAN BEDENİNDE KULLANILMASI.....	120
8.1.6.	GÜVENLİK YERİNE BİREYSEL KÜLTÜR.....	121

8.1.6.1.	ÖZGÜRLÜK-GÜVENLİK DENGESİ	122
8.1.6.2.	YENİ BİR ÖZGÜRLÜK TANIMI	122
8.1.6.3.	SALGIN-ÖZGÜRLÜK İLİŞKİSİ	123
8.1.6.4.	BİLGİ TOPLAMAYI MEŞRULAŞTIRMA	123
8.1.7.	VERİ DEPOLAMA.....	124
8.1.8.	FİNANSAL TEKNOLOJİ.....	125
8.1.8.1.	YAZILIM VE FİNANS TEKNOLOJİLERİNİN İHRACATI	127
8.1.9.	FİNANSAL DEĞİŞİM.....	127
8.1.10.	AKREDİTASYONLAR.....	128
8.2.	SAĞLIKLI GIDA ALANINDA GÜVENLİK	128
8.2.1.	GIDA TEMİNİNDE KENDİ KENDİNE YETMEK	128
8.2.2.	GIDA DENETİMLERİ	129
8.2.3.	GIDA GÜVENLİĞİ	130
8.2.4.	GIDANIN STRATEJİK YÖNETİMİ.....	131
8.2.5.	BİYOGÜVENLİK	131
8.3.	EKLER	132
8.3.1.	MAKALELER	132
9.	PANDEMİ SONRASI YENİ DÜNYA DÜZENİ VE TÜRKİYE’NİN ROLÜ	135
9.1.	PANDEMİ SONRASI DÜNYA DÜZENİ İÇİN SORULAR	135
9.2.	“BİLGİ’NİN ANALİZİ” VE PARADİGMA DEĞİŞİMİ	135
9.3.	PANDEMİ’NİN PERDE ARKASI	137
9.4.	PANDEMİ SONRASI SİYASİ AKIMLAR VE DEVLET POLİTİKALARI	140
9.5.	PANDEMİ’NİN EKONOMİK ÖĞRETİLERİ	145
9.6.	YENİ NORMAL SOSYAL HAYAT	148
9.7.	SEKTÖRLERDE BEKLENEN GELİŞMELER	149
9.7.1.	SANAYİ.....	150
9.7.2.	ENERJİ.....	150
9.7.3.	TURİZM.....	151
9.7.4.	LOJİSTİK	152
9.7.5.	TARIM-GIDA	152
9.7.6.	SAĞLIK-HİJYEN	153
9.7.7.	EĞİTİM.....	154
9.7.8.	TİCARET	154
9.7.9.	HİZMET SEKTÖRÜ	154
9.7.10.	TEKNOLOJİ VE DİJİTALİZASYON.....	154
10.	KORONAVİRÜS SONRASI MANEVİ HAYAT	156
10.1.	YENİ NESİL VE LGBT SALGINI	156
10.2.	İBRET VE TEFEKKÜR	157
10.3.	ROL MODEL MÜSLÜMAN	159
10.4.	SALGIN SONRASI MANEVİ ARAYIŞLAR	161
10.5.	MÜSLÜMANLARIN ORTAK GÜNDEMİ	168
10.6.	MEDENİYET VE SİYASET	173
10.7.	SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI.....	182
10.8.	AKIL VE BİLİM PARADİGMA DEĞİŞİMLERİ	184
10.9.	DİJİTAL GELECEK.....	187
10.10.	BÖLÜM EKLERİ	189
10.10.1.	MAKALE	189
10.10.1.1.	SİVİL TOPLUM VE CEMAATLER	189
11.	ÖZELLİKLİ GRUPLAR.....	194
11.1.	GENEL DEĞERLENDİRMELER.....	194

11.2.	YAŞILAR	195
11.2.1.	YAŞILARIN TOPLUMLAR İÇİN DEĞERİ.....	195
11.2.2.	YAŞILARIN SALGINDAN ETKİLENME DÜZEYLERİ.....	196
11.2.3.	BATI MEDENİYETİ, BİR SOSYAL DARWİNİZM ÖRNEĞİDİR.....	198
11.2.4.	TÜRKİYE'DE YAŞLI OLMANIN ANLAMI.....	199
11.2.5.	SALGINDA YAŞLI BAKIM EVLERİ.....	201
11.2.6.	YAŞILARIMIZA YÖNELİK SALGIN SONRASI İÇİN ÖNERİLER.....	202
11.3.	ÇOCUKLAR	205
11.4.	GENÇLER	207
11.4.1.	GENÇLERİN EVDE KALMASI.....	207
11.4.2.	UZAKTAN EĞİTİME HIZLI GEÇİŞ.....	208
11.5.	ENGELLİLER	209
11.6.	GÖÇMENLER	212
11.7.	YURTDIŞINDA YAŞAYAN TÜRK VATANDAŞLARI	215
11.8.	BÖLÜM SONUÇLARI	216
11.9.	EKLER	218
11.9.1.	SAĞLIKLI VE DOĞAL YAŞAM KÖYÜ PROJE STRATEJİSİ.....	218
12.	PANDEMİNİN TÜRKİYE İÇİN İNOVATİF-FIRSATLAR BOYUTU	222
12.1.	ŞEHİRLEŞME VE YAŞAM BİÇİMİ	222
12.1.1.	GENEL ÇERÇEVE.....	222
12.1.1.1.	İMAR STRATEJİSİNİN VARLIĞI, MEDENİYET İŞARETİDİR (I).....	222
12.1.1.2.	İMAR STRATEJİSİNİN VARLIĞI, MEDENİYET İŞARETİDİR (II).....	223
12.1.1.3.	TARIM ARAZİLERİNİN KORUNMASI VE İMAR PLANLARI.....	224
12.1.1.4.	YİTİK ŞEHRİN KÜRESELLİĞİ: ŞAR'I GELECEĞE TAŞIMAK.....	224
12.2.	ŞEHİRLEŞME BİÇİMİNİN YENİDEN DEĞERLENDİRİLMESİ	226
12.2.1.	YENİ YAŞAM BİÇİMLERİ VE ŞEHİRLER İLE İLGİLİ ÖNGÖRÜLER.....	230
12.2.1.1.	YENİ EVLER.....	230
12.2.1.2.	YENİ MAHALLELER.....	230
12.2.1.3.	YENİ ALIŞVERİŞ MEKANLARI.....	230
12.2.1.4.	YENİ ULAŞIM ARAÇLARI.....	231
12.2.1.5.	YENİ PARKLAR/SOSYAL MEKANLAR.....	231
12.2.1.6.	KÜLTÜR AKTİVİTE ALANLARI.....	231
12.2.1.7.	CAMİİLER.....	232
12.2.1.8.	ŞEHİRLEŞMEDE YENİ BİR PARADİGMA.....	232
12.2.1.9.	KUR'AN-I KERİM'DE İMAR.....	235
12.3.	DEĞİŞEN TARZ-I HAYAT BAĞLAMINDA İNOVATİF YAKLAŞIMLAR	238
12.3.1.	AKILLI BİNALARDA AKILSIZ HAYATLAR.....	239
12.4.	AHLAK, EĞİTİM-ÖĞRETİM BAĞLAMINDA İNOVATİF YAKLAŞIMLAR	243
12.5.	YENİ BİLİŞİM VE TEKNOLOJİ ALANINDA İNOVATİF FIRSATLAR	246
12.6.	BİYOENFORMATİK ALANINDA İNOVASYON FIRSATLARI	247
12.7.	MEDİKAL MALZEMEDE İNOVATİF YAKLAŞIM	249
12.7.1.	GENEL ÇERÇEVE.....	249
12.7.2.	SANAYİ VE SAĞLIK İHTİSAS OSB'LERİN ANADOLU'DA PLANLANMASI.....	250
12.7.3.	MİLLİ AŞI VE İLAÇ ÇALIŞMALARINDA İNOVASYON.....	253
12.7.4.	MERKEZ COĞRAFYADA ÇİN'E ALTERNATİF ÜLKE: TÜRKİYE.....	254
13.	PANDEMİLERDE SAĞLIK YÖNETİMİ	258
13.1.	GİRİŞ	258
13.2.	SÜREÇ YÖNETİMİNDE TEORİK ÇERÇEVE	259
13.3.	PANDEMİ EYLEM PLANI	261
13.4.	SALGINDA SÜREÇ YÖNETİMİ	262
13.5.	PANDEMİ ÖNCESİ MALZEME TEDARİKİ VE STOK YÖNETİMİ	264
13.5.1.	KİŞİSEL KORUYUCU EKİPMAN STOK YÖNETİMİ ÖNERİLERİ.....	265

13.6.	MALZEME TEDARİKİNDE ALTERNATİFLER ÜRETMEK.....	265
13.7.	PANDEMİDE İLAÇ, MALZEME VE TIBBİ CİHAZ YÖNETİMİ	266
13.7.1.	İLAÇ VE MALZEME YÖNETİMİ	266
13.7.2.	TIBBİ CİHAZ.....	269
13.8.	PANDEMİDE PERSONEL YÖNETİMİ	270
13.9.	PANDEMİDE VERİ VE BİLGİ SİSTEMLERİ	272
13.10.	SAĞLIK HİZMETLERİNİN CEVAP VEREBİLİRLİK KAPASİTESİ.....	273
13.11.	HALK SAĞLIĞININ SAHADA PANDEMİ YÖNETİMİ	274
13.12.	AİLE HEKİMLERİNİN PANDEMİDEKİ YERİ.....	276
13.12.1.	BİR AİLE HEKİMİNİN GÖZÜNDEN.....	276
13.12.2.	SAĞLIK İDARECİLERİNİN GÖZÜNDEN.....	276
13.13.	PANDEMİ YÖNETİMİNDE SINIR KAPILARI VE HAVAALANLARI	278
13.14.	PANDEMİDE SAĞLIK KURUMLARININ YÖNETİMİ	279
13.14.1.	BİNALARIN FİZİKSEL KOŞULLARI	279
13.14.2.	İŞLETME KOŞULLARI	280
13.14.3.	İSRAF.....	282
13.14.4.	PANDEMİDE ACİL SERVİS YÖNETİMİ.....	282
13.14.5.	PANDEMİDE VAKA YÖNETİMİ.....	283
13.14.6.	ÖZEL SAĞLIK KURULUŞLARININ ROLÜ	284
13.15.	PANDEMİDE SAĞLIK İDARECİLERİNİN MEDYA İLE İLETİŞİMİ	285
13.16.	PANDEMİDE UMUT TACİRLİĞİ İLE MÜCADELE	287
13.16.1.	SALGIN SÜRECİNDEKİ SPEKÜLATİF AÇIKLAMALAR	287
13.16.2.	SALGIN SONRASI İÇİN DEĞERLENDİRME	288
13.17.	PANDEMİDE ASAYİŞ TEDBİRİ VE SOKAĞA ÇIKMA YASAĞI	289
13.18.	TARIM İŞÇİLERİNİN DURUMU	291
13.19.	PANDEMİDE STK'LARIN ROLÜ	292
13.20.	PANDEMİ SONRASI FIRSATLAR.....	295
13.21.	DİLEK VE TEMENNİLER.....	297

1. SAĞLIK VE MEDENİYET DERNEĞİ

Sağlık sektörü, özellikle son yüzyılda baş döndürücü bir hızla ilerlemektedir. Binlerce formül, tanı, ilaç, tedavi, hekim, hastane, araştırma ve eczane yatırımı yapılmaktadır. Tüm bunlara rağmen; maalesef istenen ve beklenen bireysel toplumsal sağlık elde edilememiştir.

Bugün dünyamızda geçerli olan küresel sağlık anlayışı; insanı hasta olacak bir varlık, hekimi de hastaya tanı koyacak, kendisine sadık “tahsildar”ı olarak görmektedir. Bu anlayış dünyamızda çok ciddi sağlık sorunlarına zemin hazırlamıştır. Sadece dünyanın obezite rakamı bile (dünya nüfusunun %55’i obez ve obez adayı), durumun vahametini ortaya koymaya yeterlidir.

Küresel sağlık anlayışına teslim olmuş olan dünyamızda; bir taraftan kadim medeniyetlerin tüm sağlık birikimleri yok edilirken; diğer taraftan tüm insanlık, kendileri tarafından daha fazla kazanma hırsıyla üretilen çözümsüz sağlık sarmalına mahkûm edilmektedir.

Sağlık ve Medeniyet Derneği; küresel sağlık anlayışı tarafından tüm insanlığa dayatılan bu çözümsüz sağlık sarmalından kurtuluşun ve insanlığa yeniden gerçek sağlığı sunmanın, ancak kendi kadim medeniyetimizin temel sağlık anlayışıyla mümkün olacağına inanmaktadır. Bir başka ifadeyle; **Sağlık ve Medeniyet Derneği, “Sağlıkta Ahlak” olmadan ve bu ahlakın da “Kendi Kadim Medeniyetimizin Temel İlkelerine” dayanmadan gerçek sağlığa ulaşamayacağını savunmaktadır.**

Bu itibarla Sağlık ve Medeniyet Derneği; medeniyetimizin temel ilkeleri doğrultusunda, insan sağlığını korumaya ve sağlık sistemini geliştirmeye yönelik çalışmalar yapmaktır. Bu kapsamda; başta mensuplarının eğitimi, iş birliği ve dayanışmasını sağlamakta, diğer taraftan sağlık sisteminin ulaşılabilir, sürdürülebilir, etkin ve kaliteli olması için neler yapılması gerektiği ile ilgili çalışmalar yapmaktadır.

Sağlık ve Medeniyet Derneği, oluşturduğu özgün örgütlenme modeliyle ülkemizin 40 ilinde temsilcilikler açmış, 15 ihtisas komisyonuyla çalışmalar yapan, toplumsal hassasiyetler konusunda ilkesel duruşunu ortaya koyan, önemli konularda toplantı, basın açıklaması, seminer ve sempozyumlar düzenleyen bir sivil toplum kuruluşudur.

2. SUNUŞ

Sağlık ve Medeniyet Derneğinin 23.04.2020 – 02.05.2020 tarihleri arasında 10 gün süren “Salgında Proaktif Yaklaşım” konulu whatsapp grup çalışmasına katkı vermek üzere toplamda 162 kıymetli misafirimiz davet edilmiştir.

Grubumuzun yaklaşık olarak yarısı Tıp doktoru olmakla beraber; grubumuz üst düzey bürokrat, hukukçu, mühendis, eğitimci, ilahiyatçı, sosyolog, psikolog, iktisatçı, yerel yönetici, ticaret erbabı-işletmeci, sendikacı, bilişimci, araştırmacı, gazeteci-köşe yazarı gibi pek çok meslekten seçkin şahsiyetlerden oluşmuştur.

Toplamda 10 gün devam eden bu çalışmada, özellikle pandemi döneminde ve sonrasında ihtiyaç duyulan ve/veya duyulacak olan konuların müzakeresine öncelik vermeye çalıştık.

MÜZAKERE KONULARI		
1	Genel Değerlendirme	23.04.2020
2	Pandemilerde Kişisel ve Toplumsal Psikoloji	24.04.2020
3	Pandemilerin Çalışma Hayatına ve Ekonomiye Etkileri	25.04.2020
4	Pandemilerde İletişim ve Medya	26.04.2020
5	Pandemilerin Güvenlik (İç-Dış) Boyutu	27.04.2020
6	Pandemi Sonrası Yeni Dünya Düzeni ve Türkiye'nin Rolü	28.04.2020
7	Pandemi Sonrası, Türkiye ve Dünyadaki İslami Hareketlerin Konumu	29.04.2020
8	Pandemilerde Özellikli Gruplar (Yaşlılar, Gençler, Çocuklar)	30.04.2020
9	Pandeminin Türkiye İçin İnovatif-Fırsatlar Boyutu	01.05.2020
10	Pandemilerde Sağlık Yönetimi ve Sağlık Sisteminin Hazırlığı	02.05.2020

Gerek Ramazan ayı içinde olmamız, gerekse grup katılımcılarını çok fazla meşgul etmemek adına, whatsapp grubunu her günün sadece 21:00-23:59 saatleri arasında olmak üzere, yalnızca 3 saatliğine açık tuttuk. Ancak çoğu zaman, yoğun ilgi nedeniyle 15-20 dakikalık süre uzatımına gitmek mecburiyetinde kaldık.

Son olarak ortaya çıkmış olan çok değerli fikirler, Moderasyon ekibimiz tarafından derlenerek rapor haline getirilmiştir. Mevcut rapor, tarafımızdan konunun muhatapları olabilecek ilgili-yetkili kişi ve kuruluşlara değerlendirilmek üzere sunulmuştur.

Raporumuzun hayra vesile olması temennisiyle, başta raporumuza katkı sunan kıymetli dostlarımıza, raporun hazırlanmasında emek veren moderasyon ekibimize teşekkürü borç biliriz.

Sağlık ve Medeniyet Derneği

KATKIDA BULUNAN KATILIMCILARIMIZ

Abdullah Kansu	Hikmet Ergür	Mustafa Hamamcı
Abdullah Uğur	Hilmi Karadeniz	Mustafa Kasapoğlu
Abdullah Yıldırım	Hülya Kadriye Kart Yaşar	Mustafa Kasım Karahocagil
Abdülhakim Coşkun	Hüseyin İlter	Mustafa Yelek
Adem Çakır	İbrahim Azboy	Mustafa Yılmaz
Ahmet Erçek	İhsan Aktaş	Mücahit Oruç
Ahmet Yiğitalp	İhsan Karlı	Necdet Ünüvar
Ali Cihan Kurt	İhsan Şahin	Nur Sevencan
Ali Murat Duman	İsa Kaya	Osman Ayyıldız
Ali Öztürk	Kamile Sılay	Osman Coşkun
Ali Ramazan Benli	Kemal Karataş	Ömer Akgül
Ali Yalçın	Kenan Göçer	Ömer Faruk Korkmaz
Ali Yeşildal	Kudret Bülbül	Özcan Hıdır
Aydın Aktay	Kürşat Gülnenk	Özgür Kara
Aydın Polat	Levent Ali Yıldız	Özkan Ünal
Ayhan Yasan	Levent Ayas	Raşit Fidan
Bahattin İlter	Lütfi Sunar	Recep İleri
Bilal Eren	M. Erkan Karabekmez	Saim Ocak
Bilal Sağır	Mehmet Ağırman	Salih Uca
Cihad Terzioğlu	Mehmet Akif Çeç	Salih Ünal
Ekrem Arıkan	Mehmet Atasever	Selim Cerrah
Eldar Hasanoğlu	Mehmet Baran	Selma Altındış
Emin Batur	Mehmet Ertürk	Serdar Çam
Enes Gökler	Mehmet Fatih Orhan	Serdar Deniz
Erol Erdoğan	Mehmet Güllüoğlu	Şakir Gıca
Ersin Çelik	Mehmet Karadeniz	Tarık Yusuf Uçar
Ertuğrul Güçlü	Mehmet Salih Beşir	Turgay Turan
Esat Çetin	Metin Demir	Ufukhan Özer
Eşref Araç	Muhammed Ali Oruç	Ümit Doğan
Fahrettin Özdemirci	Muhammed Emin Demirkol	Veysel Yıldız
Fahri Şahin	Muhammed İkbâl Alp	Yahyahan Güney
Fatih Savaşan	Muhammed İkbâl Bakırcı	Yavuz Selim Sılay
Fatih Sevgili	Muhammed Örnek	Yunus Söylet
Fatih Yardımcı	Muhammed Seyithanoğlu	Yusuf Tarık Uçar
Gülden Sönmez	Murat Demir	Yücel Oğurlu
Halime Kökçe	Mustafa Altındış	Zeynep Mahmut
Hasan Aydınlik	Mustafa Enesoğlu	
Hasan Duran	Mustafa Güzel	

3. TEMEL AÇIKLAMALAR

3.1. BİLGİNİN ÖNEMİ

Öncelikle şunu kabul etmek zorundayız; **“gücün kaynağı, bilgidir.”** Bu bilgi; ister bilimsel, ister teknolojik, isterse enformatik bilgi olsun, hepsi bir gücü ifade eder. Bilgi alanında önde olanlar, güçte de öndedir. Kim bilgi alanında daha ileri aşamada ise, o daha güçlüdür. Tarih bize, bilginin önemli bir güç olduğunu gösteren kanıtlar açısından oldukça zengin örnekler sunar. Ateşi bulan toplumların, ateşi bilmeyen toplumlardan daha güçlü olduğunu; tekerleği icat eden toplumların, tekerlekle henüz tanışmayan toplumlar üzerinde üstünlük kurduğunu biliyoruz. Bilgi toplumu sürecini yaşadığımız günümüzde, bu gerçek daha da öne çıkmaktadır.

Ancak bilgi, doğrultusu (yönü-istikameti) belli olmayan nötr bir güçtür. Bu gücün doğrultu kazanabilmesi için başka faktörlere ihtiyaç vardır. Nötr bilginin diğer faktörlerle birleşmesi onun gücünü (potansiyelini) ortaya çıkarır. **Medeniyetler bir bakıma bu gücün nasıl ve hangi amaçlar için kullanıldığına bağlı olarak “Hak merkezli” ya da “Kuvvet merkezli” olarak tanımlanabilir.** Bizim kadim medeniyetimizde, nötr bilgiye istikamet kazandıran; başta ahlak olmak üzere maneviyat ve adalet gibi çok önemli değerlerimiz vardır.¹

3.2. TOPLUMLARIN İŞ YAPMA BİÇİMLERİ

Toplumların iş yapma biçimleri, kendilerine özgüdür ve bu onların genetik kodlarından gelir. Bir toplum, kendi genetiğine uygun olmayan -ithal edilmiş- iş yapma biçimleriyle çoğu zaman başarı elde edemez. Mesela; Almanya'nın iş yapma biçimiyle İspanya'nın iş yapma biçimi, Japonya'nın iş yapma biçimiyle Mısır'ın iş yapma biçimi aynı değildir.

3.2.1. “KERVAN YOLDA DİZİLİR” FELSEFESİ

Binlerce yıllık güçlü geçmişi olan bu milleti yönetenlerin iş yapma biçimi; "Kervan Yolda Dizilir" anlayışıdır. Kervanın yolda dizilmesini mümkün kılan şey; hazır bir kervan, gidilecek bir yol ve varılacak bir yer (menzil-kızılelma) düşüncesinin olmasıdır.

---

¹ Bahri Zengin-2009

Kervan yolda dizilir aslında plansızlık “Hallederiz... bakarız bir çaresine...” değil, “bağlayıcı olmayan esnek planlama”dır. Bu esnekliğin sınırlarını ise güçlü liderler belirler. Dolayısıyla kervan yolda dizilir anlayışını, lidere itaat yaklaşımıyla birlikte değerlendirmek gerekir. Kervan yolda dizilir ve lidere itaat, bu toplumun adeta genetiğine işlemiş bir prensiptir. Kendi iş yapma biçimi dışında başka yollar aramak çoğu zaman başarısızlığa mahkûm olmak demektir.

Kısaca bu anlayış; “Güçlü liderlik gerektirir. Fitrîdir, doğaldır. Esnek planlamadır. Stratejik yaklaşımdır. İnisiyatif almaktır. Zaman kazanmaktır. İsrafı önlemektir. Değişim ve gelişimdir. İnsan doğasına uygun olmaktır. Öngörülemleri görmektir. Kendisi öngörülememektir. Dinamizmdir. Umuttur. Müşteri odaklılıktır. İnovasyondur. Hayatın kendisidir vb....

Aslında Türkiye Sağlık Sisteminin dönüşüm hikayesi, başlı başına güçlü liderlik ile kervan yolda dizilir felsefesinin somut bir ürünüdür. Eğer böyle olmasaydı, on yıllarımızı planlamaya ayırıp, sonuçsuzluğa mahkum olurduk. Tabi bu arada herkes tarafından çok sık vurgulanan iş yapmama/yaptırmama üzerine kurgulanmış olan bürokratik oligarşinin dağ gibi karşımızda duran direncinin, hangi planlamayla aşılacağı da ayrı bir konu...

Evet kabul etmek gerekir; sistemi yöneten güçlü lider yoksa, kervan yolda dizilir felsefesi adeta çökmektedir. İşte o zaman her ayrıntısına kadar (Batının özellikle de Almanların kurduğu) sistemler daha başarılı olmaktadır. **Özetle bizim sistemimiz daha dinamik ve esnek; ama lidere bağımlı, Batının kurduğu sistemler daha statik ve şabloncu ama liderden bağımsızdır.**

Tespiti biraz daha somutlaştırırsak; ülkemizde son 15-20 yılda yapılan çok önemli yatırımları (havalimanları, kara ve demiryolları, köprüler, madenler, hastaneler, savunma sanayi, otomotiv sanayi, yapısal dönüşümler vb.) hangi üst akıl tarafından ihtiyacı analizleri yapıp, ilgili birimlerde A’dan Z’ye planlamaları yapıp hayata geçirilmiştir? Bir başka soruyu şöyle de sorabiliriz: Eğer bunlar devlet eliyle planlanıp hayata geçen işler ise, herhangi bir iktidar değişikliğinde aynen devam edebilir mi?

Biz burada bu iş yapma biçiminin doğru ya da yanlış olduğunu tartışmaktan ziyade, var olup olmadığını anlatmaya çalışıyoruz. Görünen o ki, biz kabul etsek de etmesek de bu inkar edilemez gerçeklik olarak karşımızda durmaktadır. Belki bize dayatılan başka iş yapma biçimlerine alışmış olan insanlar açısından yanlış (ters-kabul edilemez) gelebilir. Ama bu, var olan bu anlayışı (gerçeği) ortadan kaldırmaz. Ülkemizde iki milyon üzerindeki işletmelerde 30 yıldır toplam kalite anlayışının istenen düzeyde uygulanamamasını, bir de bu yönüyle değerlendirmek faydalı olacaktır. En büyük kurumlarımızdan en küçük işletmelerimize kadar birçok işletme bu belgelere sahip olduğu

halde, acaba bizzat kendisinin uymayı taahhüt ettiği, “ben bu işi böyle yapacağım” dediği işi gerçekten öyle yapıyor mu? Çoğu işletmenin hala patronun (yöneticinin) zihniyle iş yapmaya devam ettiği ortadadır. Çünkü Japon gömleğini giymeye zorlanıyoruz, ama belki de o bize küçük geliyor...

İster kabul edelim ister kabul etmeyelim, biz toplum olarak sıfır hatayla (en ince ayrıntısına kadar planlanmış şekilde) iş yapma felsefesine uygun bir millet değiliz. Çünkü bu gerçekten büyük bir zaman kaybıdır. Biz İstanbul Havalimanını 3 yılda yaparız. Açtığımızda belki çatıdan yağmur alır, belki yürüyen merdivenler düzgün çalışmaz, belki de otoparklarımız yetersiz kalırdı. Eğer bizim havalimanımızı Almanlar yapsaydı gerçekten sıfır sorunlu bir havalimanı yapıp teslim ederlerdi. Ama 3 yıl yerine en az 15-20 yılda yapabilirlerdi. Soru şu; sorunlarıyla birlikte 3 yılda mı? sorunsuz 20 yılda mı? Bu soruyu bu ülkenin hangi ferdine sorsanız sorun size vereceği cevap; sorunlu da olsa, 3 yılda olan iş olacaktır. Aynı soruyu bir Alman sorsanız, o da sorunsuz 20 yıl olanı tercih edecektir. Ne yaparsak yapalım ne biz Alman gibi davranabiliriz ne de bir Alman bizim gibi davranabilir.

Her toplum kendi fitratına uygun olan iş yapma biçimiyle kodlanmışken, kendi iş yapma fitratına uygun olmayan ithal (yabancı) sistemlere bilinç altından itirazda bulur. Neden itiraz ettiğinin çoğu zaman farkında bile olmaz.

Sonuç olarak bu toplumu yönetenlerin iş yapma biçimi; "**Kervan Yolda Dizilir**" şeklinde değilse bile, bu toplumun yönetim anlayışına en uygun iş yapma biçiminin tespit edilip geliştirilmesi ve yönetsel sistemlerin buna uygun hale getirilmesi gerekir. Bir parantez olarak şunu da ifade etmek gerekir ki; bu iş yapma biçimimiz, bizim diğer toplumlardan farklı olarak “öngörülemeyen toplumsal refleksler” vermemizin de nedeni olabilir.

3.2.2. “DURUMDAN VAZİFE ÇIKARMA” FELSEFESİ

Toplumların iş yapma biçimleri sadece devleti yönetenlerle ilgili bir durum değil, aynı zamanda toplumun her bir ferdi için de geçerli bir durumdur. Yani bizim iş yapma biçimimiz olan; "Kervan Yolda Dizilir" anlayışı toplumun her ferdinin genetik kodlarında mevcuttur. Kervan Yolda Dizilir felsefenin en bilindik toplumsal yansıması ise “Durumdan Vazife Çıkarma”² anlayışıdır/kabiliyetidir. Aslında bu iki anlayış çoğu zaman birlikte çalışır. Hangisinin hangi kesim tarafından benimsendiği ve uygulandığı çoğu zaman ayırt edilemez bile.

---

² Durumdan Vazife Çıkarma: “Zorunlu olmadığı halde, oluşan duruma göre kendi üzerine yeni sorumluluklar, görevler almak / içinde bulunulan şartları değerlendirerek sorumluluk yüklenmek.”

Durumdan vazife çıkarma kabiliyeti aslında toplumun atıl vaziyette duran açık ve örtük bilgisinin harekete geçirilmesinde çok önemli bir rol oynamaktadır. Belki bu konuda toplumsal enerjinin israf edilmesi dezavantajından bahsedilebilir. Ancak burada hiç harekete geçmeyen toplumsal enerji mi iyidir? Yoksa israfa neden olsa da harekete geçen toplumsal enerji mi iyidir? sorularını sormak gerekir. Nereden bakarsak bakalım toplumsal enerjiyi harekete geçiren anlayış, her zaman daha efektif durmaktadır.

Eğer bugün Türkiye, dünyayı kasıp kavuran salgın karşısında ihtiyaç duyduğu malzemeler konusunda kendi kendisine yetiyorsa, bu sahip olduğu güçlü sağlık altyapısıyla birlikte bu milletin iş yapma biçimiyle de alakalı bir durumdur.

15 Temmuz darbe girişimi sırasında toplumun ortaya koyduğu tavırdan tutun da, son dönemlerde salgın sırasında ortaya konan tutuma kadar, “durumdan vazife çıkarma” konusunda birçok örnek verilebilir. Son olarak salgın sırasında ülkemizde ihtiyaç duyulması muhtemel hemen her konuda bu millet, durumdan vazife çıkararak sürece müdahale etmiştir.

ÖRNEK: Türkiye’de Solunum Cihazı Üretimi

Bilindiği gibi ülkemizde mevcut salgın nedeniyle en çok ihtiyaç duyulan/duyulması muhtemel cihaz olan Solunum Cihazının 15 günde seri üretimine başlandı ve üretildi. Hem de %100 millî ve yerli olarak. Normal şartlarda hemen hemen hiçbir ülke bu kadar farklı bileşeni olan kompleks bir cihazın 15 günde seri üretimini yapamaz, nitekim birçok ülkede başladıkları halde yapamadıklarını gördük.

Peki biz nasıl başardık? İşin hikaye kısmına baktığınızda aslında devletin sonradan koordine etmesi sözkonusu olsa da; solunum cihazı üretme işinde, durumdan vazife çıkarmanın somut bir örneğini görebilirsiniz.

Selçuk Bayraktar’ın Röportajından Solunum Cihazı Hikayesi

“Salgının başladığı dönemde bütün dünyada salgının özellikle hastalığın kötü seyrettiği durumlarda ağır bir zatürreye dönüştüğü, o durumlarda da solunum cihazına bağlanma gerekliliği gibi; **ben de çok yoğun makaleleri takip ediyordum.**

Ülkemize geldikten sonra da ülkemizin şu yönünü gördük. Dünyada kişi başına en çok yoğun bakım düşen ülkelerden biri. Bizde altyapı çok sağlam. **Pandemi hesapları yapıyoruz, modellemeler yapıyoruz mühendis arkadaşlarla beraber yaptığımız çalışma.**

Bir taraftan bütün dünyayı sarıyor bu. Bir taraftan İHA çalışmalarına devam ediyoruz, bir taraftan bilgi sahibi olmamız gerekiyor konuyla alakalı. Solunum cihazı ihtiyacı acaba olur mu Türkiye’de? Eğer hastalık büyürse olabilir, bizdeki rakamlar da yetmeyebilir. Bunu hesap edince görebiliyorsunuz... O dönemde hızla dedik ki biz ne yapabiliriz?

Sanayi ve Teknoloji Bakanlığımızın desteklediği bir firma vardı ve 12 adet cihaz üretmeyi başarmışlardı. Tabi yoğun bakım solunum cihazı. Türkiye’de diğer tipler var, transport tipi var. En hızlı şekilde üretilmesi lazım. Rakamlar çok yüksek bir yere geldi mi ihtiyaç olabilirdi. Hazırlıklı bile olsanız bu olabilirdi.

Sağlık görevlileri hayatları pahasına mücadele veriyorlar. Belki ölecek, onu bilmesine rağmen insanları tedavi etmeye çalışıyor. **Biz de mühendisiz, bu kadar eğitim görmüşüz. Ülkemiz için İHA/SİHA yapıyoruz. Ne yapmamız lazım? Mühendis olarak kendi alanımızda en etkin biçimde nasıl faydalı olabiliriz?**

Önce firma tespit edildi, ürününü sorduk. Çok kullanıldığını ve beğenildiğini söylediler. Biz dedik ki buna mühendislik olarak destek verelim. Çünkü firma çok ufak, 3-4 kişilik bir firma. ASELSAN ile görüştük, BAYKAR’da biz kalabalık bir ekibiz. Onlarda da ne yapabiliriz duygusu vardı.

Öncelikle mühendislikle alakalı eksikleri gidermek ve hızlıca üretmek gerekiyor. Aynı şeyi hızlı üretebilecek, bizim imalat tarzımız da biraz butik. Havacılıkta böyledir, bir şeylerden yüz binlerce yapmazsınız. Haftada bir uçak yaparsınız, ayda bir uçak yaparsınız. Ve biraz terzi gibi yapılır. Otomotiv ve beyaz eşyada ise çok yüksek hacimler olur. **Arçelik ile görüşüldü. Oradaki mühendisler de büyük heyecan duydular.**

Biz bir şekilde, bu takım bir araya geldi ve başladı. Biz dedik ki bir şey daha yapalım, sipariş de verelim. Devlete bağışlanmak, Sağlık Bakanlığı’na bağışlamak üzere... Bu anlamda biz sipariş de verelim dedik, bir kampanya başlattık. Bu cihazı aynı zamanda Sağlık Bakanlığımıza verilmek üzere biz BAYKAR olarak 250 adet bağışladık. Peşinden ASELSAN 250 adet bağışlayacağını, ROKETSAN yine 250 adet, bağışlayacağını söyledi. Amazon Türkiye 100 adet, Arçelik 150 adet, HAVELSAN 100 adet. TUSAŞ ve TARNET de bağış yapacak. Binin üzerinde biz cihazı bu şekilde bağışlanmak üzere topladık.

Henüz üretim yok, daha sürecin başındayız. Asıl Cumhurbaşkanımıza konuyu aktardık. “Ne yapmamızı önerirsiniz” dedik. “Ben Türk mühendislerine güveniyorum. Ne gerekiyorsa biz de yapmaya hazırız” dedi. Bir cihaz yapacaksınız, yanlış olmaması lazım. Zarar verme ihtimaliniz var. Çok önemliydi bizim için o moral destek. Sağlık Bakanlığımız da hemen 5 bin adet sipariş vereceğini söyledi. Biz cihazın hemen eksikliklerini tespit ettik ve bir yandan da hızla üretim serüvenine başladık.

Dünyada birçok ülkede buna ihtiyaç olurken, cihazın parçalarının satışı yasaklanmaya başladı. Bir parçası Malezya'da Tayvan'da yapılıyor. Bunlar ithalat yasağına girmeye başladılar. Hatta siparişler iptal oldu, birbirlerinin siparişlerini kestiler.

Cihazın içindeki bileşenleri de yerli yapmak... Tasarımı tümüyle yerli. Ama üretirken başka başka parçalar alıyorsunuz. Bunları yerli yapmamız lazım. ASELSAN'daki mühendis arkadaşlarımız, içindeki hava akışını kontrol eden valfler var, onun yerli yapılması gerekiyordu. “Bizi bu odaya kilitleyin, bitirene kadar da çıkarmayın”

Çok hızlı bir sürede sonuç alındı. Bir örnek vereyim, **o valfin içinde kauçuk parça yapılacaktı. Kimi aradıysak; Albert Bey var Tekno Kauçuk. Kendisi de hasta olmuş. Ben aradım kendisini, “ben hastayım” dedi. Ben dedim işte böyle bir şey yapıyoruz çok geçmiş olsun. Bir cümle daha kurmayın dedi, biz ne gerekiyorsa yapmaya hazırız, ben fabrikayı şimdi açtırıyorum dedi, mevzuyu biliyorum dedi. Bu bizi çok etkiledi tabi.**

Sonuçta çok hızlı bir şekilde, 15 gün içinde seri imalat prototipi çıktı. Sonra 100 adet cihaz, Başakşehir Şehir Hastanesi'ne teslim oldu. Bu ayın sonuna kadar 500 adet üretilecek denmişti, üretildi, onlar da yurt dışına gidiyorlar. Türkiye'nin ihtiyacı yok. Bu ayın sonuna kadar da 5 bin adet...

Solunum cihazı hikayesindeki en büyük kazanım ne deseniz; seferberlik olabilmesi, birliktelik o ruh olabilmesi. En başta devlet bu çok güzel bir model. Bir girişim firması var. Devlet bunları hızla organize ediyor. Bir araya getiriyor. Dünya devleri bunu başaramadı. Birbirleriyle daha hızlı yapmaları gerekirdi. Birçok dev solunum cihazı işine girdi ve başaramadılar. Bence yaklaşımdan dolayı yapamadılar. Belki teknik alt yapıları daha fazla. Zaten cihaz üretiyorlar. Birikimleri var. Ben hatta düşünüyordum; niye başaramıyorlar, niye olmuyor. **Bence yaklaşımdan kaynaklı. Yaklaşım çok kritik.** Hırsla hareket ederseniz kimse başarılı olamıyor...”

Röportajdan da anlaşılacağı üzere; solunum cihazı üretiminde kendi başına düşünen, başta kendi potansiyelini, daha sonrada tüm paydaşların potansiyelini aynı amaç etrafında birleştiren “durumdan vazife çıkarma” eyleminin tipik bir örneğini görüyoruz... Benzer bir çalışmayı cerrahi maske üretimi için de söylemek mümkün.

Selçuk Bayraktar; Türkiye'nin başarmasını, Türkiye'den her açıdan daha fazla imkana sahip ülkelerin başaramamasını “yaklaşım kaynaklı” olarak ifade etmiş ve “yaklaşım çok kritik” demiş. Belki de anlatmaya çalıştığı şey tam da bahse konu “durumdan vazife çıkarma” yaklaşımıdır. Ya da bizim “durumdan vazife çıkarma” dediğimiz şeye, Selçuk

Bayraktar “yaklaşım” demiş. Nasıl ifade edildiğinden çok, diğer milletlerden farklı iş yaptığımız gerçeğinde buluşuyoruz.

Kastımızın daha iyi anlaşılması için “Durumdan vazife çıkarma” deyimini bir metafor olarak kullandığımızı da düşünebilirsiniz. Onun yerine Selçuk Bayraktar gibi herkes bir başka ifade kullanılabilir. Buradaki asıl amacımız; kavramlara takılmadan iş yapma biçimimizle ilgili olarak diğer toplumlardan farkımızı ortaya koymaktır.

Eğer bir iş yapılacaksa, en az yapılacak o iş kadar önemli olan bir diğer şeyin, iş yapma biçimimiz olduğunu görmek gerekir. Bu açıdan kendi gerçekliğimizin farkına varmamız çok önemlidir.

İşin tam bu noktasında belki de tersten şu soruları sorabiliriz;

1. Madem ülke olarak 15 günde solunum cihazı üretebilecek imkanlarımız vardı da, şimdiye kadar neden üretmeyip yurtdışından almak zorunda kaldık?
2. Bu ülkede ne oldu, ne değişti de 15 günde böyle bir cihazı üretebildik?

Soruları nasıl sorarsak soralım işin aslı, bu yaklaşımla âtil olan potansiyel bir araya getirilerek büyük bir sinerji oluşturulmuştur. Bir başka ifadeyle “cemaatin³ rahmeti” tecelli etmiştir. Ancak unutmamak lazım ki, cemaatin bir araya gelmesi için de, güçlü bir lider ve durumdan vazife çıkarma anlayışı belirleyici rol oynamıştır.

3.3. FİKİR VE İCAT DEĞERLENDİRME KURULU

Bazen bir söz, bazen bir slogan, bazen de küçük bir buluş; bir insanın, bir toplumun bir ülkenin ve belki de dünyanın kaderini değiştirebiliyor. Ancak bu buluşlar her zaman sistemin kurguladığı resmi mecralarda gerçekleşmeyebiliyor. Doğal olarak bu onların olmadığını göstermiyor veya önemini ortadan kaldırmıyor.

Ülke olarak en azından kendi mucitlerimize icatlarını anlatabilme imkânı vermeliyiz. Maalesef bugün için bu konu son derece zor olan yollar (bir anlamda ahbap-çavuş ilişkisi) ile yürümektedir. Bunun için belki de iller düzeyinde “Fikir ve İcat Değerlendirme Kurulları” şeklinde yapılar oluşturulmalıdır. **Bu kurullar, hiçbir ayırım yapmadan ve hiçbir ön yargıda bulunmadan fikri ve icadı olan herkesi zamanında ve etkin bir şekilde dinlemelidir. Bu kurulların değerlendirmeye değer bulduğu her fikir ve icat, aynı zamanda patent almış kabul edilmelidir.**

³ Cemaat: Biraraya gelmek, toplanmak

Böylece tüm toplum bireylerinin, işyerlerinin, kurum ve kuruluşların varsa başta beyin ve harcanmış emeklerin harekete geçirilmesi sağlanmış olacaktır. Devlet kendi klasik yöntemlerle elde edilen imkanlara, fazladan ama hiçbir emek harcamadan ilave önemli katkılar sağlamış olacaktır.

3.4. SONUÇ VE TEKLİF

Öncelikle doğru bilgiyi bulmanın ve daha sonra da bu bilgiye kendi kadim medeniyet anlayışımıza göre istikamet vermenin hayati önemde olduğunu hatırlatmak istiyoruz.

Bunu yaparken de kendi genetik kodlarımıza uygun iş yapma biçimimizi (felsefemizi) referans almaktan yanayız. Bu felsefeyi; liderlik düzeyinde “Kervan Yolda Dizilir” şeklinde ifade ederken, halk düzeyinde ise bu felsefeyi “Durumdan Vazife Çıkarma” şeklinde ifade edebiliriz.

Toplumun âtil kalmış çok güçlü potansiyel enerjisini, hızlı ve doğru bir şekilde harekete geçirmek gerektiği düşünüyoruz.

Sonuç olarak bu gerçeklerle çok hızlı bir şekilde yüzleşerek gereğinin yapılmasını, ülkemizin geleceği açısından önemli görüyoruz. Bu felsefeye dayalı yapılacak olan bir dönüşümün çok hızlı bir şekilde sonuç vereceğini düşünüyoruz.

Teklifimiz; karar verme makamında olanların, bu tespitlerden hareketle milletimizin iş yapma biçiminin kendi genetik kodlarına dönüşümünde yapılacak olan paradigma değişimine öncülük etmeleridir.

Karar verme makamında olanların karar verme süreçlerine az da olsa olumlu bir katkı yapabilmek en büyük dileğimizdir. Durumdan vazife çıkararak yapmış olduğumuz bu teklifin milletimize hayırlar getirmesini temenni ediyoruz.

4. GENEL DEĞERLENDİRMELER

4.1. TÜRKİYE’DE COVID-19 SALGIN SÜRECİ

4.1.1. GENEL TESPİTLER

- Bugün Covid-19 salgını tüm dünyayı etkisi altına almış ve insanlığı -bir anlamda- her açıdan aciz bırakmış durumdadır.
- Öngörülemeyen (beklenmeyen) salgıların kendilerine özgü bir seyri olacak ve salgınla mücadele edenlerin buna karşı hiçbir zaman tam anlamıyla hazırlıkları olmayacaktır.
- Küresel iletişimin her açıdan bu kadar hızlı olduğu bir dünyada, bu ve benzeri salgınların bundan sonra da insanlığın hayatını bu denli etkileyeceği kuvvetle muhtemeldir.
- Dünyanın bir anlamda küresel köye dönüştüğü bu dönemde, üretim ve tedarik zinciri de küresellik arz etmektedir. Bu durum; ülke sınırları dışında olup biten her şeyden, az ya da çok her ülkenin etkilenmesine neden olmaktadır.
- Böylesine etkili bir salgın sadece sağlıkla ilgili bir sorun olarak kalmamakta, aynı zamanda ülkelerin ve o ülkelerde yaşayan insanların hemen hemen bütün parametrelerini çok farklı boyutlarda etkilemektedir.
- Her ülke kendi imkanları ve yetenekleri ölçüsünde bir salgın algoritması oluşturmakta ve mücadelesini bu algoritmaya göre yapmaktadır. Bunların bir kısmı başarılı olmakta, bir kısmı kısmen başarılı, bir kısmı da başarısız olmaktadır.
- Bu salgının bitmesi için birkaç yol var: Virüs ya etkisini kaybedecek şekilde bir değişime uğrayacak, ya virüse karşı geliştirilen aşı rutin olarak uygulamaya girecek ya da çok etkili bir tedavi geliştirilecek. Bugün için bunların hiçbiri mevcut değildir. Ama zamanla bunların biri, birkaçı veya tamamının olması mümkün olacaktır. En önemli zarar, bu ara dönemde meydana gelecektir.
- İster çözüm bulunsun isterse bulunmasın, artık insanlar bulaşıcı hastalıkların oluşturduğu salgınlarla birlikte yaşamayı öğrenmek zorundadır. Bunu becerebilen toplumlar bu tür krizleri en az zararla atlatacaklardır. Burada **toplumların adaptasyon kabiliyetleri**, en önemli belirleyici parametre olacaktır. Bu açıdan milletimiz, diğer milletlere göre daha avantajlı durumdadır.

- Dünya hükümetlerin ve ülkemiz yöneticilerinin şu anda yapması gereken en önemli şey; taburcu sayısı, ölü sayısı, yeni vaka sayısı, yoğun bakım hasta sayısı gibi istatistikleri ana gündemlerinden düşürüp, bir an önce “**kontrollü normalleşme**”ye geçecek adımlar atmalarıdır.

4.1.2. TÜRKİYE TESPİTLERİ

- Türkiye, salgını ciddiye aldı ve bunun gereklerini yapmaya çalıştı:
  - Salgının ülkeye girişini (en az 2 ay) geciktirdi.
  - Bilim Kurulu’nu kurdu.
  - Dünyadaki bilgi birikimini bir araya getirdi.
  - Halka ve sağlık çalışanlara yayın ve bilgi desteği verildi.
- Hızlı önlemler aldı:
  - Muhtemel ihtiyaç maddelerini hızlı bir şekilde stokladı.
  - Eksik olanlarla ilgili üretim süreçlerini harekete geçirdi.
  - Hastaneleri ve laboratuvarları sürece hazırladı.
  - Sağlık ekiplerini eğitti ve sürece hazırladı.
  - Toplumunu hızlı bir şekilde bilinçlendirdi.
- Bulaşmayı önlemek için hızlı adımlar atıldı:
  - Uluslararası seyahat kısıtlamaları başladı.
  - Medyadan bilgilendirme çalışmaları başlatıldı.
  - Okullar kapatıldı.
  - Kalabalık mekanlar kapatıldı.
  - Ulusal seyahat kısıtlamaları başladı.
  - 65 yaş üstü ve 20 yaş altı insanların sokağa çıkması yasaklandı.
  - Hafta sonu sokağa çıkma yasakları başlatıldı.
  - Yaygın bölgelerde karantina uygulamaları başladı.
  - Ücretsiz maske dağıtımı ve kullanımı başlatıldı.
  - Vefa destek grupları oluşturuldu.
  - İl Pandemi Kurulları oluşturuldu.
  - Filyasyon uygulamaları başlatıldı.

Sonuç olarak ülkemizde devlet, tarihinde belki de ilk defa sivil alandan daha hızlı hareket etti. Bununla da kalmadı, salgın sürecini yönetmede çok doğru şeyler yaptı. **Bunun sonucu**

olarak belki de ilk defa hiç kimse, devletin yapması gerekenler konusunda durumdan vazife çıkararak “rol kapma” imkânı bulamadı. Devlet, hep birkaç adım önde gitti.

İşte tam bu noktada; Sağlık ve Medeniyet Derneği olarak biz de bu sürece katkı vermek adına “Salgına Proaktif Yaklaşım” konulu bir çalışma başlattık. Amacımız bir taraftan toplumsal beklentileri ortaya koymak, diğer taraftan ilgili kurum ve kuruluşlara önerilerde bulunmaktır. Yaptığımız bu çalışmanın, başka ülkemiz olmak üzere tüm insanlığa fayda sağlaması en büyük arzumuzdur.

4.2. PROAKTİF YAKLAŞIM AÇISINDAN NE YAPILMALI?

Herkes gördü ki, ülkelerin kaderini değiştirecek nitelikte etkileri olan salgınlarda, hükümetler tarafından yapılacak çalışmalar her açıdan hayati öneme sahiptir.

Gerek yaşadığımız çağın empoze ettiği şartlar, gerekse bu toprakların meşrebi sonucu; gündemleri çok hızlı tüketiyoruz. Sadece 2020 yılı başından beri arka arkaya yaşanan elim olayları dahi çoktan unuttuk. Salgın dinginleşip, zihnimize manşet olmaktan çıktığında; bizim -obsesyona düşmeden- **muhtemel salgınlara karşı müteyakkız olmamızı sağlayacak olan bir paradigma değişimine ihtiyacımız olacaktır.**

Sağlık ve Medeniyet Derneği olarak yaptığımız bu çalışmayla amacımız; hem mevcut pandemiyle mücadele çalışmalarına katkı sunmak ve hem de bundan sonraki benzer olaylar için bir paradigma değişimi önermektir.

Salgınlar karşısında iki yol takip edilebilir;

1. Var olan mevcut salgın algoritmalarıyla süreçler yönetilebilir. Sonuçlar açısından olmasa da, yönetilebilirlik açısından bu daha güvenli bir tercih olabilir. Ama bu yaklaşım, reaktif (savunmacı) bir yöntemdir. Bu durumda zararı, düşmanın gücü ve ona karşı alınmış önlemler belirleyecektir.
2. Klasik yöntemlerden vazgeçmeden, ama ona ilave olarak “proaktif” bir algoritma oluşturularak yönetilebilir.

4.3. GRUP ÜYELERİNİN ÇALIŞMAYLA İLGİLİ TAVSİYELERİ

- Bakış açısı olarak katılmadığım şeyler var. Özellikle istihdam aşırı yoğun mesajlaşma olmaması. Beklenen faydaya erişmek için usulün belirlenmesi iyi olur. Konu başlıkları belirlensin, o konuda uzmanlığı olanlar görüşünü iletin. Herkes her konuda her şeyi söylese toparlamak zor olur. Kervanı yoldan önce planlamak iyidir, yolda bozuldukça dizer, gerektikçe planı revize edersiniz.
- Açık inovasyon için çok ideal, paylaşımcı, multidisipliner ve proje odaklı bir grup oluşmuş... Hüsrandaki insanlık için iyi işler yapmaya niyetliyiz... Alt gruplar oluşmalı, sahalara göre...
- Bu olayda kervan yolda düzülür ifadesi tam oturmuyor. Bunun yerine kurmay zekâsı veya stratejik planlama daha anlamlı.
- Bu gruptan hasil olan görüşler muvacehesinde bir proje ihdas edilecekse, bana öyle geliyor ki mantıksal çerçevesini “kervan yolda dizilir” ile izah edemeyiz. En azından öngörülebilir tüm faktörler en rasyonel şekliyle tartışılmış olmalıdır. Zira bu tür proje çalışmaları katı şeklî usullere tabi.
- Ufku Geniş Görelim: Görünen o ki bu pandemi, salt ülke içi değil trans-boarder mücadele kapasite oluşumunu da elzem kılıyor. O halde dünya ölçeğinde dikkat çekecek bir proje şöyle kurgulanabilir;
  - Pandemi ile mücadelede farklı ülkelerin farklı tecrübeleri oluşmuştur.
  - Bu tecrübeler, ağırlıklı olarak kendi sınırlarında alınacak tedbirlerden müteşekkildir. Ancak bu, dünyanın ihtiyacına cevap vermemektedir. Zira uluslararası entegrasyona dayalı hayat, artık kaçınılmaz biçimde sınır ötesi ilişkileri canlı tutmayı gerekli kılıyor.
  - Şu halde yapılacak şey bir Twinning Projesi olabilir. Bu bağlamda ilk önce “best practice exchange” daha sonra, “impact analysis” ve nihayet “regulasyon” oluşturma aşamasına geçilebilir. Bu işin ülkeler arasında en zor kısmı olan regulasyon aşaması burada en kolay olan şey. Çünkü sınır aşan tedbirler uluslararası anlaşmalara dayanıyor. Bakınız: Trakya bölgesinin şaptan ârî bölge olarak Avrupa’ya dahil olması. Not: Grupta veteriner olsa çok faydalı olurdu.

4.4. GRUP ÜYELERİNİN GENEL DEĞERLENDİRMELERİ

4.4.1. PANDEMİLERDE SAĞLIK YÖNETİMİ

1. Mevcut Durum Analizi (Türkiye Tespitleri) kısmı bardağın dolu kısmına odaklı, eksik yönler hiç belirtilmemiş. Mevcut durum analizi her boyutu irdelenerek genişletilmeli (A noktamız).
2. Kontrollü Normalleşme konusu kesinlikle şart ve günlerdir bununla ilgili tasarım ve uygulama düşünüyorum. (B noktamız).
3. Sorun (problem) denen terim, zaten A ile B arasındaki mesafenin varlığı, çözüm ise bu iki noktanın çakışması olacağı için, B noktasını ve bu noktaya gidecek yolları her boyuttan tasarlanmalı, senaryo çalışmaları yapmalıyız.
4. Her gün her konu yani her boyut her yol konuşulmamalı. Her gün belli alanlara konsantre olunarak çalışma yapılmalı. Bir sonraki akşamın konusu belli olursa, hazirun o konuya daha çok konsantre olur. Ama öncelikle birkaç gün mevcut durum çok iyi her boyutla ortaya konmalı.

Covid-19 En riskli 4 alan:

1. Hastaneler,
2. Toplu taşıma,
3. Marketler,
4. Fabrikalar/Çalışma alanları.

Bu riskli alanların risk düzeyi azalmadıkça ve kontrollü normalleşmesi sağlanmadıkça pandemi kontrolü Singapur gibi olur Allah cc korusun. Pandemilerde ilk dalga ile iş durmaz. İkinci, hatta üçüncü dalgalar olur ve ilk dalgadan daha şiddetli şekilde.

Yazılım Mühendisliği çalışması başlattım. 20 gün içinde Covid-19 için yazılımı hem tasarladık hem de yazılım firmasına ücretsiz yazdırdık. Şu an doktorlarımız ve seçilmiş hastalarımızla deneme girişlerini de başlattık. Evden web sayfası üzerinden girişle tanı-tıbbi takip yapan hasta ve aile hekimi temelli ama 2. Basamağı da içine alan bir yazılım. Kocaeli Valisi sahip çıktı, başlayın talimatı verdi. Ama Ankara kısmında yol alamadık. İnşallah orada da yaptığımız iş anlaşılacak.

5 yıldır EMR (electronic medical record) ile hâssaten uğraşıyorum. Bu konuda ülkemiz ne yazık ki çok ama çok geride. Amerikan EMR yazılım firmaları pazarlama dernekleri vasıtasıyla ülkemizdeler. Henüz istedikleri ortamı bulamıyorlar ama en ufak zaafiyette

büyük bir enformatik-ekonomik ve stratejik atağı yapacaklar. Buna karşı yerli ve milli EMR tasarımları ile uğraşıyordum.

Eskiler, “feraseti olmayan siyaset, basireti olmayan ticaret yapmasın” demişler. Salgınlar ve olağanüstü hallerde yönetişimde hem basiret lazım, hem feraset. Basiret, bilim kurumlarının sağlaması gereken bir konu. Ferasetli yöneticiler ise bu doneleri kendi illerinin durumuna göre uygulayarak, en az hasarla olağanüstü durumu atlatabilir. Salgınlar maalesef diğer olağanüstü durumlardan daha zor yönetilen olgulardır.

Bu süreçte sağlık çalışanlarına verilen destekler, toplumun pozitif motivasyonu, herkes birbirinden tecrid olsa da milli ve manevi günlerin unutulmaması, toplumu oluşturan bireyleri birbirine tutkal gibi yapıştıran ortak değerlerin tekrar hatırlanması ve “her şerde bir hayır vardır” sözünün bir kez daha doğrulandığı ve ülkemiz için bu salgının yönetiminin bütün dünya ülkelerine parmak ısırtacak düzeyde şekilde doğru ve zamanında yapılması bu başarıda çok ama çok büyük yer kaplamaktadır.

Şu aşamada yaşlıların sosyal ortamlara çıkması doğru bir yaklaşım değil. Bizde ölüm oranının düşük olmasının bir nedeni yaşlılarımızın evde izolasyon tedbirleri ile hastalıktan korunmaları. İtalya’da yaşlılar sosyal ortamlara katılmaya devam ettiği için ölüm oranı yükseldi...

Yaşadığımız salgınların benzerleri tarihte defalarca yaşanmıştı. Hatta o salgınlarda meydana gelen ölümler, günümüzde meydana gelen ölümlerden çok daha fazlaydı. **Bu salgının diğer salgınlardan en önemli farkı; sosyal medya. Sosyal medya aracılığıyla toplumda ciddi bir gerginlik ve korku oluşturuldu.** Sosyal medya etkin yönetimi konuşulmalı...

Değerli Arkadaşlar; Son 5 gün içinde 34 ülkeden 50’ye yakın Eğitim Sendikası başkanı ile telekonferans yaptım. Covid-19 Pandemisi ile ilgili ülkeler çalışma hayatı ve eğitim ile ilgili ne yapıyorlar ve nasıl önlemler var diye baktım. Ülkemizin süreç yönetimi başarılı..Bunu tüm içtenliğimle söylüyorum. Hem alternatif eğitim uygulamaları hem sağlık uygulamaları hem çalışma hayatı, önlemler ve hem de teşvik paketi olarak.

- Vefa Grupları
- Yardım Kuruluşları Çalışması
- Biz Bize Yeteriz Türkiye’ m Kampanyası
- Ücretsiz Maske Uygulaması
- Meslek Okullarının maske, koruyucu siperlik üretim bandına dönüşmesi
- Maaş Bağışlama uygulaması

...diğer ülkelerde yok.

Şehirler, yaş, kültürel ve ekonomik durum, meslek, eğitim vs. şeklinde mevcut ve muhtemel sorunlar tek tek başlıklar belirlenerek tespit edilmeli, çözüm önerileri oluşturulmalı yönetime, vatandaşa, işverene, çalışana vs. gibi alanlar belirlemeli, örneğin her akşam bir konu belirleyip onun üzerine tespit, değerlendirme ve öneriler yazılmalı, bunlar kayıt altına alınarak, raporlanarak somutlaştırılarak burada paylaşılmalı ve daha sonra eklemeler yapılarak faydalı bir çalışma oluşturulmalı. Başta ekonomi, işsizlik, işyeri kapatmaları, cezalar, farklı bir çok uyuşmazlık ve davalar, gelecek yıllarda yeni hastalık kaygısı, özellikle toplumun psiko-sosyal bakımdan desteğe ihtiyacı olacak, dünya ahiret birçok insanın hayata bakışı değişecek ve durum kişilerde ve toplumda olumlu ve olumsuz davranışlara ve sonuçlara neden olacak gibi görünüyor...hastalıklarla ilgili olarak şu anda ve gelecekte toplumun pandemi vs. hakkında her yönüyle bilgilendirilmesi ve bilinçlendirilmesi için yapılacak özel çalışmaların hızlıca somutlaştırılması...

Ro değeri ilk defa bu hafta 1'in altına düştü. Alınan önlemlerin etkisi ile özellikle de hafta sonu sokağa çıkma kısıtlaması ile. İzolasyon şartlarının gevşetilmesi şu an için ikinci pike neden olur diye düşünüyorum.

Şu noktalarda üzerinde durulabilecek noktalar ve proje konusu olabilecek konular olarak değerlendirilebilir belki:

- İlk, orta ve liselere pandemiler ve pandemilerde ne yapılacağı ile alakalı verilecek ders müfredatları ile alakalı bir çalışma var mı? Bu müfredat çalışması için bizden önerilerimizi isteseler ne sunardık?
- Pandemi ve benzeri durumlarda zorunlu bir şekilde izolasyona alınıp gelir kazanamayan 65 yaş üstü veya kronik hastalar için devreye girecek SGK benzeri "afet ödeme fonu" gibi bir sigortalama(?) sistemi üzerinde çalışılabilir mi?
- Pandemi benzeri deprem yangın ve sel gibi afetlerden farklı olarak tüm toplumu etkileyen durumlarda geçerli olmak üzere süreç yönetimini hızlandırmak adına, yerel idareler ve merkezi idare arasındaki görüş farklılıklarından doğan mahrumiyetleri önlemek ve tek sesli bir yönetim için "pandemi süreci idaresi" bir çalışma yapılabilir mi? (Türkiye, Cumhurbaşkanımızı güçlü idaresinde bu sıkıntıyı çok fark etmedi, ama ABD eyaletler arası bu uyuşmazlıktan çok sıkıntı yaşıyor. Biz de, ne olur ne olmaz diye hazırlıklı olmalıyız.)
- Pandemi sürecinde 65 yaş üstünü evde tuttuk, ama bu süreçte kronik hastaların takipleri aksadı.

- Diyabetli kaç kişinin diyabet komplikasyonlarına bağlı vefat etti yahut kardiyovasküler rahatsızlıkları olanlar takip edilemedi vb. Pandemi sürecinde belki de mobil ekipler oluşturup, evlerde kronik hasta takiplerine çıkmamız gerekecek.
- Sağlık alanında gerek aldığımız önlemler gerekse yaptığımız tedavilerle dünya üzerinde ses getirdiğimiz ortada. Buna ek olarak uluslararası basın düzeyinde ve sosyal medyada bunun reklamını gerektiği şekilde yaparak, ortaya çıkan ekonomik krizden çıkılmasının yolu açılabilir. Amerika, İngiltere gibi ülke medyalarının aleyhimize oluşturduğu kirli medya haberlerinin karşısında güçlü bir medya ağı oluşturulmalı.
- İslam bayrağı altında lider ülke olmamız sebebiyle bizden beklenen adımları atarak, Müslüman ülkelerle ticareti artırmanın tam zamanıdır. Bu, hem sömürülen İslam toplumlarını korumak, hem de İslam bayrağı altında ümmeti toplamak için doğru zamandır.
- Gerek tarım, gerek tekstil, gerekse sağlık turizmi açısından bütün illerde seferberlik hızlandırılmalıdır.
- İç siyasette iş üreten taş koyan grupla muhatabiyet ve cevap mekanizması ertelenmeli ve topluma ülkemiz adına gerekli adımları atarsak, bunun ekonomik bir krizden ekonomik bir fırsata dönüşeceği iyi anlatılmalıdır. (Solunum cihazlarının hızlı üretilmesinde olduğu gibi)
- Kriz sebebiyle sekteye uğramış özel sektörler için dönüşüm projeleri planlamak üzere kurullar kurulmalı, bu firmaların görüşleri ele alınmalıdır.
- Ülkemiz adına sanal para ile ilgili bir siyasi duruş belirlenmeli. Bu yönde alınan kararlar ivedilikle uygulamaya sokulmalı. Zira Çin şu süreçte hızlı bir geçiş planlamakta. Sanal para, dünya ekonomisinde doları yerini alabilir.
- **Uzaktan muayene ve tedavinin teknolojisi için adımlar atılmalı ve sağlık çalışanları için sınırları belirlenmeli** (bir kısım kurumlar telekonferansla muayeneye başladılar ve hukuk bir dayanağı yok)

4.4.2. SALGINDA EKONOMİ YÖNETİMİ

Avrupa ülkelerinin salgında bocaladıkları fikrine katılmıyorum. Kitlesele bağışıklamayı hızlı yaparak, ekonomi çarkını hızlı çevirme fikrinin o ülkelerde ağır bastığını düşünüyorum.

Ayrıca sosyal güvenlik kurumları, üzerinde yük olarak gördükleri yaşlı nüfusu hastalık bahanesi ile sırtlarından atmak istemeleri de, adı konulmayan başka bir amaçları olabilir. Dördüncü madde olarak da, toplumun yarısının hastalığı geçirerek bağışık hale gelmesini ekleyebiliriz...

Dünyada her sene 7 milyon insan KOAH nedeni ile ölüyor. Korona'dan tek farkı; salgın ve bulaşıcı olmaması. Korona pandemi yaptığı halde KOAH kadar ölüme sebep olmadı. Ama **Korona nedeni ile alınan tedbirlerin toplumsal yan etkileri nedeniyle, Korona'dan daha fazla hasar görmüş, psikolojik olarak bitmiş, ekonomik olarak çökmüş bir insan kitlesini karşımızda bulabiliriz.** Ne yapıp edip, günlük net kesin ve etkili tedbirleri almak koşulu ile ekonominin çarklarını hızlandırmak lazım. 20 yaş altı, 65 yaş üstü için bu kadar uzun uygulanan ev hapsi, sağlık değil hastalık getirir. Her şeyin bir çaresi var. **Pratik hayata dönüş çarelerini oluşturmak, bu grubun yapacağı en hayırlı iş olur.**

4.4.3. SALGINA YAKLAŞIM

Tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de belirlenen tedavi protokolleri uygulanıyor. Filyasyon tedbirleri alınıyor. Çeşitli algoritmalar uygulamaya geçiriliyor. Ve bir şekilde süreci atlatmaya çalışıyoruz.

Üç döneme ayırabiliriz Pandemi meselesini:

1. Öncesi veya salgınlara yakalanmamak için neler yapılmalı, bu konuda referanslarımız neler olmalı? Dinimizde bu konuya yaklaşımlar; Kuran ve sünnet örnekleri, bunların çağa göre yorumlanması, pozitif bilimler ışığında yani modern tıbbı ve geleneksel tıbbı göre salgınlara yakalanmamak için neler yapılması gerektiği;
2. Salgın yaşandığı dönem (içinde bulunduğumuz dönem): Bu noktada yetkili merciler gerekli tedbir ve tedavi algoritmalarını uygulamaya çalışıyor, ancak ek olarak neler yapılabilir bunların konuşulması gerekir;
3. Salgın sonrası: Bu dönemde sosyolojik ve psikolojik tedbirler devreye girmesi gerekir, çünkü salgın biter ancak toplumda oluşan reflexler yıllarca etkisini sürdürebilir. Planlı olarak bir istişare yapmak adına bu şekilde veya benzer şekilde bölümlere ayırırsak daha faydalı olur kanaatindeyim. Genel olarak verilecek görüşler faydalı olsalar dahi, disipliner hale gelmeleri zorlaşacaktır.

Kriz dönemleri, kişisel ve kurumsal açıdan tam bir dayanıklılık testi niteliğindedir. Bu süreçte bireylerin ve kurumların krize ne ölçüde hazırlıklı olduğu, kriz yönetme becerisi, esnek karar alma ve kaynakları etkili kullanma gibi birçok unsur devreye girer. Zor zamanlarda ve kriz dönemlerinde en fazla gereksinim duyulan şey; **organizasyon becerisidir**. Kriz dönemlerinin yönetiminde etkili olan bir diğer husus; yöneticilerin krizi yönetme konusundaki öngörülerini ve kriz sürecindeki isabetli kararlarıdır. Ancak yöneticilerin krizi başarıyla yönetebilmeleri **güçlü bir istişare mekanizması, çeşitli konular için ekiplerin oluşturulması, kriz sürecine ilişkin veri toplanması, paydaşlar arasında veri paylaşımı, ekipler arasında görev dağılımı gibi birçok tedbire** başvurması gerekir.

Yaşanan Pandemi süreci; bir mikrobun (virüsün) toplumu, toplumları etkilediği bir Halk Sağlığı sorunudur. Sorunun bir kısmı sağlık sistemi ile ilgili olmakla birlikte; toplumun tümü, bütün kurumlar, sektörler, yaş grupları bundan etkilendi veya etkilendi.⁴

İlk haftalarda daha çok olmak üzere aslında “bir soru” ile sürekli karşı karşıyayız. Panik reaksiyonu mu göstereceğiz, yoksa akli selim ile sakince düşünüp gerekenleri yapıp bu krizden yeni fırsatlar mı çıkaracağız?

Değişim olağandır, hayatın her alanında her daim değişim olmakla birlikte, bu süreçte yaşanan değişimler olağanüstü olarak tanımlanıyor; yeni bir çağ, yeni normal olarak tanımlanıyor. Adaptasyon kabiliyeti hızlı bireyler ve toplumlar, bu süreçten güçlenerek çıkacak. Bunun için de cesur adımlar atmamız lazım.

Risk azaltmanın 4 adımı vardır:

- Riski anla
- Riski arttırma
- Riski azalt
- Riski dağıt

Bu yaklaşımı Korona sürecinde de düşünmek ve uygulamak lazım. Sadece virüsün bulaşması anlamında değil. Pandeminin ve alınan önlemlerin ekonomiye etkisi, gençlere etkisi, yaşlılara etkisi, tarıma etkisi gibi farklı alanlarda ortaya çıkabilecek riskler için de düşünmek gerekir.

Endüstri 4.0'ın konuşulduğu günlerden Yeni Endüstri ya da Endüstri C (Korona'ya itfahen) gibi **yeni kavramsallaştırmaların kim tarafından yapılacağı önemli!** Bunu önce yapan, geleceği de tanımlayacak. Bizim tarafımızdan yapılmalı.

Resillience (Direnc ya da Elastikiyet) parametreleri çalışılmalı. Her bir kurum için, her bir sektör için.

Afet sonrası yapılan Hasar Tespit çalışmaları şimdiden Korona için yapılmalı. İlgili her bir kurum kendi alanında, kendi ekosistemindeki hasar tespitini, fırsatlar tespitini, gelişime açık alanları ivedi olarak yapmalı, bu çalışmaları sürdürülebilir tutmalıdır. (6 ayda, belki de 3 ayda bir yenilemek gibi)

İnsanoğlunun başına gelen en kötü şey bu değil, kaldı ki (Allah u alem) hayat sonrasında da devam edecek. 1. Dünya Savaşında, 2. Dünya Savaşında ya da bölgesel olarak insanlık Korona'dan çok daha fazla etkilendi. **Bu Pandeminin oluşturduğu korku; özellikle Batı, modern insanı etkilediği için daha büyük oldu.** Yoksa Suriye, Yemen, Afganistan, Afrika'nın birçok bölgesinde hala 1. sıradaki gündem Korona değil. Biz iyilerden olmaya devam etmek zorundayız, o yüzden insani yardımı düşünmeye devam etmek zorundayız.

Son 3 tavsiye:

1. Sağlıklı kalmalıyız. (Kronik hastalıklarla mücadeleyi arttırmalıyız. 65 yaş üstü olmanın yanında yüksek tansiyon, sigara alkol kullanımı, diyabet gibi eşlik eden hastalıklar ölüm oranını arttırıyor) Genel bir tavsiyeden daha fazlası olarak; hareketli yaşamı, dengeli beslenmeyi teşvik etmeli.
2. Öğrenmeye açık olmalı. Hangi sektörde, pozisyonda veya yaş grubunda olursak olalım, zaman her an değişime açık. Öğrenenler, hızlı öğrenenler, hızlı öğrenen toplumlar öne çıkacak.
3. Cesurlar şekillendirecek geleceği. Bilimle, ortak akıl ve enerji ile alınmış, alınacak kararlar cesaretle **uygulanmalı**. Geleceği okumaya çalışmak, geleceğe hazırlanmak gerek. Sadece internet değil, hayatın her alanındaki teknolojik değişimi okuyup yeniliğe cesaretle girmek, yeniyi cesaretle denemek gerekir.

4.5. TÜRKİYE AÇISINDAN SALGININ FIRSATLAR BOYUTU

4.5.1. EKONOMİK YÖNÜ

Bu salgını az bir hasarla atlattığımız halinde, Türkiye birkaç noktada “Merkez ülke” haline gelecektir. Bunları maddeler halinde sıralayacak olursak; üretim, ulaşım, sağlık, finans ve siyasette yeni oluşumlar. Yeni birlikteliklerin olması kaçınılmaz görünüyor. Çünkü mevcut birlikler, bu süreçte iyi bir sınav vermedi. Ayrıca Çin'in tekrar eski konumuna geleceğini düşünmüyorum. Made in China mamulleri uzun bir süre vebalı muamelesi görecektir.

Bundan dolayı Avrupalı birçok yatırımcının; Türkiye'nin mevcut haline bakarak, Çin'deki yatırımlarının bir kısmını Türkiye'ye kaydıracağını düşünüyorum.

“Yeni bir dünya, lider ülke Türkiye” anlayışına yönelik hemen acil eylem planları yapılarak uygulamaya geçilmelidir. Buna yönelik Tarım ve Orman Bakanlığının dile getirdiği boş arazilerin ekonomiye kazandırılması gibi planlar heyecan uyandırmıştır. Benzer ve daha stratejik alanlar tespit edilerek halkı da yönlendirerek bir an evvel hayata geçirilecek uygulamaları görmemiz gerekir. Un’a yetişmekte zorlandılar.

Kent içi toplu taşıma alanı en sorunlu alan bu süreçte. Şahsi kanaatim İstanbul’daki enfeksiyon vakalarının ağırlıklı kısmı kent içi toplu taşımadan kaynaklandı.

Her proje bir sorunun çözümüne odaklanmalıdır ve kent içi toplu taşıma da kurulacak İntermodal ve ulaşım güvenliği esaslı bir proje, dünyada bir ilk olarak çok dikkat çekici olacaktır. Bu konuda yeterli uzman desteğini alabileceğimiz kuruluş ve bu kuruluşun hatırı sayılır uzmanları uhdemizde var.

Madem paradigma “kervan yolda dizilir” ve madem Türk’ün usulü budur; öyleyse bir öneri de bu kapıdan olsun; belli ki süreci idare etmek, tıpkı şimdi olduğu gibi ileride de hep sürprizlere gebe olacak. O halde yapacağımız şey, Sağlık Bakanlığı başta olmak üzere ilişkili tüm kurum ve kuruluşlarımızın kurumsal kapasitelerini artırmak olmalıdır.

1. Kurumların Pandemi eksenli işleyişlerinin, “değişim dinamiklerine hazır” hale getirilmesi, IT’ye dayalı takip ve eşgüdüm alanlarının genişletilmesi
2. Yukarıda bahsi geçen kurumların “interoperability”lerinin (birlikte çalışabilirlik) arttırılması.

Bunu yapalım ki, İçişleri Bakanlığı sokağa çıkma yasağı uygulama fecaati bir daha yaşanmasın mesela. Değişim dinamiklerine hazırlık çok önemli. Çünkü tedbir, teşhis ve tedavi sürecinde rehber o kadar sık değişti ki, gerçekten doktorlar bile buna yetişmekte zorlandılar.

Ülke olarak mevcut sağlık kapasitemiz hakkında dünya ile kıyaslamalar yaparak insan kaynağı ve tıbbi donanım konusunda uluslararası farkındalık oluşturmaya odaklanmak gerekiyor. Pandemi sonrası tüm dünyadan ülkemize dikkatleri çekecek yayınlar yapmaya odaklanmalıyız... Atıl kapasitemizi “Sağlık Turizmi” girdisi ile ülkemizin sağlık girdi maliyetini azaltmak için hazırlıklar yapılmalıdır. Pandemi ile dünyada gözümüzde büyüttüğümüz devletlerin kartondan dev olduğunu tüm dünya gördü.

Yetişmiş genç insan kaynağımız, en büyük zenginliğimizdir. Pandemiye özellikle Avrupa Amerika gibi ülkelerde sağlık çalışanlarının ağırlığı olan göçmen iş gücünde zaafiyetler yaşandığını görüyoruz. Binaları hızlıca pandemi için hastanelere dönüştürebilir, her türlü tıbbi cihazla donatabilirsiniz; ancak yetişmiş sağlık personeli olmazsa yine bir şey yapılamıyor. Paranız çok olabilir, ama üretim yapmıyorsanız bir koli maskeye muhtaç hale gelirsiniz. Stratejik sektörlerde tıbbi sarf malzemeleri gibi üretimi bırakmamak gerekiyor.

4.5.2. TOPLUMSAL ALGI YÖNETİMİ

Bu kargaşadan sonra yeni bir düzen kurulacaktır. Burada sağlık altyapısı ciddi bir parametre olacaktır. Dünyada görünür bir başarı hikayemizin olmasına çalışmak gerekiyor. Dünyada başarılı olmanın yanı sıra, başarılı kabul edilme algısı oluşturmak için medyada ve bilimsel mecralarda etme kemiğe büründürülmüş ikna edici veriler ile ciddi yayınlar hazırlanmalıdır.

Biyolojik saldırı fobisi ile yaşamak zorunda olan toplumda, korku ve panikle mücadele için eğitim ve basit bilgilendirme kamu spotları hazırlanmalıdır. Her akşam bilim adamlarının kullandığı -sağlık sektöründen olmayanların anlayamadığı- dilden ayrı, herkesin anlayacağı bir dil geliştirilmelidir.

Pandemi korkusu ve biyolojik tehditler ile tüm dünyada turizmde bir daralma olacağı muhakkaktır. Ülkemizin turizmi de bundan ciddi zarar görecektir. Bu alandaki kaybımızı, Sağlık turizminden telafi etmeye çalışmamız projeler geliştirmemiz gerekiyor.

Pandemiden en çok yaşlı ve kronik hastalığı olanların etkilendiğini görüyoruz. Tüm dünyada göreceli olarak nüfus yaşlanıyor. şu an ülkemizdeki 65 yaş üstü nüfus oranımız %10'larda, Avrupa'da ise %20'leri aşmış durumda... Yaşlıları şehrin karmaşasından kurtarmak, doğal ortamlarda yaşlanmayı kolaylaştırmak için yaşlı bakımı ve sağlıklı yaşam köyleri projeleri geliştirilmelidir. Tarih hep tekerrürden ibaret, tefekkürle alemi müşahede et, dermanı bulunur kâinatı keşfet, müzakere ile ufuklar açılır elbet.

4.5.3. YENİ BİR DÜşÜNCE DÜZEYİ TEKLİFİ

Tüm dünyaya bugünden “Gelin; sonu olmayan ve insanlığı büyük bir felakete doğru götüren, büyümeye, israfa, tüketim çılgınlığına, sömürüye, adaletsizliğe dayalı bu

muhteris ekonominin yerine; kanaate dayalı ahlaklı bir ekonomiye hep birlikte ve aynı anda geçme kararı alalım” şeklinde bir ilkesel çağrışı ilk kez Müslümanlar yapmalıdır.

Büyük bir tarihi kırılma noktasının arefesinde olduğumuz, artık ütöfik ve fantastik bir iddia olarak değeriendirilemeyecek kadar gerçekçidir. Küçük bir virüsle başlayan süreç, hemen akabinde büyük bir kırılmayı beraberinde getirebileceği gibi, yakın bir gelecekteki daha büyük bir kırılmanın öncüsü/habercisi olarak da okunabilir. Tarih, artık dünyanın gidişatının üç asırdır devam etmekte olduğu gibi devam etmeyeceğini; Batı merkezli mevcut sosyal, siyasal ve ekonomik düzenin yani modern uygarlığın, moda tabirle ifade etmek gerekirse “sürdürülebilir” olma vasfını yitirdiğini kulaklarımıza fısıldamaktadır.

Yaklaşık üç asır önce temelleri atılan modern-maddi uygarlık; gelmiş bulunduğu noktanın, tarihsel olarak insanlığın ulaşabileceği en son, en ileri ve en mükemmel uygarlık noktası olduğunu, bu sebeple artık tarihin sona erdiğini, tarihin bundan sonraki zamansal akışı içerisinde, verili uygarlığın haricinde, farklı ve yeni bir paradigmaya/uygarlığa geçişinin ya da eşzamanlı başka uygarlıkların var olabilmemesinin imkanının nihai olarak ortadan kalktığını, zira bunun daha ötesi ve ilerisinin olamayacağını, Hegel’le girizgahını yapıp Fukuyama ile son noktayı koyacak şekilde deklare etti. İnsanlığın ya da Batı dışı dünyanın elinde, bu noktadan sonra, geriye bir tek seçenek bırakılmıştır; bu evrensel, yegâne, son uygarlığa ya gönüllü ya da gönülsüz (metazori) tam teslimiyet.

5. PANDEMİLERDE KİŞİSEL VE TOPLUMSAL PSİKOLOJİ

5.1. GENEL BAKIŞ

Bulaşıcı hastalıklara tarih boyunca sürekli maruz kalarak savaşlardan daha büyük kayıplar vermiş insanoğlu, zor durumlar karşısında algıları, hisleri, davranışlarını insanlığı fitratıyla değiştiremese de kontrol edebilmeyi ve verdiği tepkileri öğrenerek ve geliştirerek bugünlere ulaşabilmiştir. Dünyamızda, pandemi veya bölgesel salgınlarda toplum psikolojisinin durumu üzerine yapılmış çalışmaların ve teori/pratik bilgilerin çok az olması şaşırtıcı bir durum. Aslında, var olan sözlü aktarımların ve yazılı tüm çalışmaların arka plana atılmış ve unutulmuş olması, önümüzdeki aylar ve yıllar içinde bu eski bilgilerin “aslında bu da varmış” tarzında açığa çıkması da öngörülmesi zor olmayan ve gerçekleşmesi muhtemel bir vaka olabilecektir.

İnsanoğlu, deneyimleri ve edindiği bilgilerin üzerinden yürüyerek, yaşadığı somut gerçeklikleri ve verileri hali hazırdaki bu birikime ekleyerek geleceğe doğru yürüyüşünü, seferini, seyrini sürdürecektir. Ülkemizde, salgın sürecinin başlangıcı ve hızlı artışı dönemlerinde insanlar ciddi anlamda tedirgin ve kaygılı davranışlar (evinin içinde odadan odaya gitmeye cesaret edemeyenler, hatta kendisi evden çıkmadığı halde çocuğunu kendinden uzak tutanlar vb.) sergilemekle birlikte, vaka artış hızının düşmesi ve iyileşen insan sayısının artmaya başlamasıyla daha sakin bir tutum ve davranış göstermişlerdir.

Mevcut Covid-19 pandemisi ve sonrasında oluşabilecek değişimler, kazanılacak yeni deneyimler, veriler ve bilgiler hazırlıksız yakalanan toplumu ve bireyleri psikolojik, sosyo-psikolojik ve sosyolojik düzlemlerde, mutlaka değişime uğratacağı, kısa ve uzun vadede çok geniş spektrumda psikiyatrik rahatsızlıkları tetikleyebileceği veya şiddetinin artmasına neden olabileceği aşikâr görünmektedir. Yatkın tip kişiliklerde anksiyete bozuklukları, travma sonrası stres bozukluğu, depresyon, ölüm düşünceleri, sinirlilik, uyku bozuklukları, obsesif şikayetler, psikosomatik yakınmalar, panik bozuklukları başta olmak üzere birçok psikiyatrik bulgu ve hastalığın ortaya çıkabilecek olması ihtimali gözden ırak tutulmamalıdır.

Bu olumsuzluklar ne yazık ki şu an yeterli düzeyde tespit edilemiyor. Buna yönelik sistematik ve kapsamlı bir tespit yöntemi mevcut olmaması en büyük engelleyici faktör olarak değerlendirilebilir. Psikoloji, psikiyatri ve sosyal psikoloji uzmanları başta olmak üzere tüm ruh sağlığı meslek grupları, üniversiteler ve Sağlık Bakanlığının, bu hazırlıksız ani alt üst oluşu çözümlenmesi, tanınması ve tedavi edici önerilerini geliştirip uygulaması hem mevcut salgının mağduru olan günümüz insanına büyük yarar sağlayacak hem de geleceğe tecrübe ve bilgi mirası olarak bırakacaktır.

5.2. SALGIN VE STRES DÜZEYİ

Salgın ya da toplumsal başka bir zorlanma durumuna maruz kaldığında, kişilerin davranışlarının önemli belirleyicisi stres düzeyleri olmaktadır.

Şekilde görüldüğü üzere, Sarı Zon “ideal” düzeyi yani istenen ve olması gerekeni göstermektedir. Turuncu Zon ise çok kısa süreli zorlanmalarda işe yaramakla birlikte, salgın gibi uzun dönem zorlanmalarda bir süre sonra bozucu etki göstermeye başlamaktadır. Toplumu oluşturan bireylere baktığımızda çeşitli sebeplerle (zeka geriliği, kişilik bozukluğu, major ruhsal hastalık gibi) kolaylıkla kırmızı zona geçenler olabilmektedir. Sokağa çıkma yasağının ilanı edilmesi ile marketlere ve benzinliklere koşanların bir kısmının bu kişiler olduğu psikiyatrik açıdan rahatlıkla söylenebilir.

Bireylerin kişisel belirleyicilerinden bağımsız olarak Kırmızı Zonda “sorun çözme/karar verme süreçleri” ve “planlama/organizasyon” tamamen etkilenmektedir. Çünkü kişi zihinsel olarak hayatta kalma moduna geçmektedir. Bu bireyler her toplumda vardır. Yaşanacak sorun, bu bireylerin genel topluma göre oranından çok başta yöneticilerin ve toplumun geri kalanında yüksek sağduyuya sahip olanların davranışları ile daha orantılı olmasındadır. Özellikle idareciler, kolay stres zonu değiştiren bireyler için tedbir alırken, asıl dikkatleri toplumun yüksek sağduyulu kesiminde olmalıdır. Temel uygulamaları yüksek sağduyulu kesimi dikkate alarak yapmalı ve bu kesimin motivasyonunu yüksek tutacak icraatları öncelermelidir.

Netice olarak, salgın gibi belirsizliğin çok uzun sürdüğü bir zorlanmada geç stres zonu değiştiren bireyler de eninde sonunda alarm verebilir. Dolayısıyla idareciler maraton koşucularına benzetebileceğimiz bu bireylerin ihtiyaçlarını öncelermelidir. Yatırımın büyüğü bu kişilere olmalıdır.

5.3. SALGINDA EVDE KALMANIN PSİKOLOJİK ETKİLERİ

Pandemi hem fiziksel hem de ruhsal anlamda kalabalıklar içinde kaybolan batı tipi insanı evine hapsetti. Bireysel hayatlar yerine çekirdek aileyle yaşamının ne kadar önemli olduğu hatta dede-nine ile geniş aile modelinin ne kadar gerekli olduğunu da ortaya koydu. İnsanın ruhsal durumunu koruyan ve hatta iyileştiren en iyi ilacını ailesi olduğunu tekrar öğretti. İnsana durmasını ve kendini hatırlamasını da sağladı. Bunlar aile boyutunda psikolojik olumlu yönler olarak değerlendirilebilir.

Ancak, yatkın kişilik özellikli bireylerden müteşekkil ailelerde ve sorunlarını çözememiş ailelerde değişik düzeylerde olumsuz yönler de ortaya çıkması mümkün olacaktır. Toplumun en önemli kurumu olan aileyi kuran erkek ve kadın yani eşler arasındaki sorunların tanımlanması ve giderilmesi yönünde eski kötü uygulama örneklerinden dersler çıkarılarak, aile kurumunu yüceltme üst amacı altında çok daha bizden kararlar alınmalı ve uygulamaya geçirilmelidir. Kadın ve erkeğin uyumu ve sevgisinin yansımaları olarak kurdukları aile yuvasının sadece bu dünyalık değil ahireti kazanma vesilesi olduğu, sağlıklı ve hayırlı nesiller yetiştirmelerinin bir aracı olduğu asla gözden kaçırılmamalıdır.

Çocuk psikolojisinde önemli kavramlardan ikisi oyun oynamak ve anne babayla doğru iletişimidir. Ev oyunları öğretme/oynatma, yarışmalar düzenleme ve hatta toplu kitap okuma/kitap konuşma çocukların hem eğitilmesi hem de sıkılmadan günleri geçirmesi için uygulanabilir tercihler olabilecektir. Dijital imkanlar sadece ders müfredatı tamamlama amacıyla kullanılmalıdır. Çocukların dijital akran oyunları yanında anne-baba ve kardeşleri ile birlikte ev oyunları oynaması da çok değerlidir. Ev işlerini ve el işlerini öğrenmeleri de oyun şeklinde tasarlanarak çocukların bu pandemi sürecinden en az etkilenecek şekilde çıkmaları sağlanabilecektir.

Anne baba birlikte kitap okuma, namaz kılma, Kuran-i Kerim Okuma ve sohbet etme (TV ve interneti öteleyerek) pandemi döneminde evde gerçekleştirilebilir. Çocuklara Covid-19 anlatan haber kanallarını asla izlettirmemek de çok önemli bir koruyucu faktör olacaktır.

5.4. SALGIN KORKUSU İLE YAŞAMAK

Salgının başlamasıyla birlikte hemen hemen tüm insanlarda "korku" ile "ümit" arasında bir durum gözlenmektedir. İnsanlar, bir yandan "acaba ben de kapar mıyım, beni de vurur mu" iç sesi ile boğuşmakta; diğer yandan da "normalleşme" için gün sayarak ve geleceğe yönelik umutlarını korumaktadır. Ancak, tahammülü hayli azalmış durumda olanlar da azımsanmayacak bir sayı teşkil etmektedir. "Sayılı gün çabuk geçer" misali, salgın

konusunda yetkili/yetkisiz uzmanlardan terhis tarihi bekleyenler; Allah korusun, ikinci bir salgın atağı olursa ne yaparız endişesini de bir kenarda tutmaktadır. Alışkanlık kesp edeceği için şok etkisi yapmadan kabullenilir mi, yoksa ümitsizlik ve korku pandemisi, Koronavirüsten beter çıkar mı? Tüm bu sorulara pandeminin başlangıcında ve zirveye ulaşıp düşüşe geçmeden kesin bir cevap vermek mümkün olmayacaktır. Uzmanlar, salgının son evresinde ve pandemi sonrasında konu üzerinde daha fazla retrospektif yorumda bulunabilecek ve bilimsel çalışmaya yapabilecektir.

“Pandemilerde Toplumsal Psikoloji” konusunda halen devam eden bir bilimsel çalışmanın ön sonuçlarına göre, toplumdaki Covid-19 korkusunu 1130 kişilik bir örnekleme ölçülmüştür. Çalışmanın ilk sonuçları şu sonuçları vermiştir: Covid-19 korkusu, kadınlarda erkeklere göre daha yüksek görülmekte ve yaşla değişim göstermemiştir. Korku puanı değerlendirmesi yapılan bireylerde depresyon, anksiyete ve stres düzeylerinin arttığı tespit edilmiştir. Sosyal medyada normale göre daha fazla zaman geçirenlerde, kendisine veya bir yakınına Covid-19 tanısı konanlarda, kronik bir hastalığı olanlarda ve sigara içenlerde korku düzeyi daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Ayrıca bulaşıcı hastalıklara duyarlı olduğunu düşünenler Covid-19 hastalığından daha fazla korkmaktadır.

Salgının başlamasıyla birlikte kitleleri ve kitle psikolojisini etkileyecek ve sürükleyecek en önemli şey “enfeksiyon” değil “enfekte olma korkusu” olacaktır. Bu korku sopası kimin eline geçerse toplum üzerinde yönlendirmeyi de onlar yapacaktır. Bilim Kurulu korkuyu yönetme ve bunun sonucu toplumu yönlendirme fonksiyonunu başlangıçtan itibaren etkili bir şekilde sürdürmektedir. Dünya Sağlık Örgütü, Avrupa Birliği kurumları gibi organizasyonlar ise ne korkuyu ne de salgının hiçbir aşamasını yönetemez hale gelmiştir. ABD Başkanı Trump ise korku değil tam aksine “korkusuzluk” bayrağını eline alarak salgın sürecini yönetmeye çalışmaktadır. İngiltere Başbakanı Boris Johnson da aynı yolu izlemek istemiş ama kısa bir süre sonra korkuya tabii olmuştur.

5.5. HASTALARIN PSİKOLOJİSİNİ ANLAMAK

Covid-19 salgını tıbbi ve ekonomik boyutunu bir kenara bırakarak, meseleyi daha "insan" özeline hatta tam odakta olana indirirsek; hastalanan kişilerin uzun süre hastanede ve özellikle de yoğun bakımda yakınlarından uzakta yalnız kalması, yakıcı bir belirsizlik sürecine girip sabahı sabah etmesi, adeta ölümü sık düşünme, bekleme ve ölüme terk edilmiş hissiyle baş başa kalması, ölüme cenazesinin bile çok garip kalacağını bilmesi, bir insanın kolay baş edilebileceği bir psikolojik durum ve bir imtihan değil. Salgın sürecinde ve sonrasında bu konuda ciddi tedbirler alınması gerekmektedir.

Salgında hasta olan insanların ruhsal ve sosyal iyileşmesine yönelik karantina altında bulunduğu odalara, aileleriyle görüntülü görüşebilecekleri bir imkân sağlamak gibi çözümleri düşünmek ve üretmek gerekir.

Yatarak tedavi gören Covid-19 hastalarına psikolojik müdahaleleri teletıp uygulamasını kullanarak yapan çok sayıda klinik merkez bulunduğu ve sonuçların tatmin edici düzeyde başarılı olduğuna yönelik ön sonuçlar elde edilmektedir.

5.6. SALGIN VE DİN PSİKOLOJİSİ

Salgın nedeniyle insanlarımızın ve özellikle yaşlılarımızın evden dışarı çıkamayıp sürekli gittikleri camilerden uzak kalmaları, hatta anlamı çok büyük olan Cuma Namazına hiç gidememeleri psikolojik olarak büyük zorlanma ve stres yükü oluşturmuştur. Bunu içselleştirip kurala uyarken televizyonlarda izlediği sosyal mesafeye (güvenli mesafe) uyulmayan 23 Nisan anma ve kutlama görüntüleri anlamlandırmak dindar insanlar için hiç kolay olmamıştır. Ciddi bir zorlanma oluşturan bu durum aynı zamanda bilim kurulu öneri/uygulamalarını da sorgulanır hale getirmiştir.

Salgının Ramazan ayına tevafuk etmesi ve cemaatle camilerde Teravih namazı kılamama zorunlu sonucu da eklenince sosyal medyada Ramazan'a dair her yerde hüznün mesajları dolaşır olmuştur. Ancak, çok güzel şeyler de ortaya çıktı salgın zamanına özel. VIP iftar yok, gösteriş yok, israf yok... Bu durumu dindar insanlar fırsata çevirebilir. "Sanki yedim" sloganıyla bir paylaşım hareketi başlatılabilir. Ekonomik olarak ciddi bir sıkıntı var olmakla birlikte mevcut salgın dönemi ciddi bir tasarruf süreci de başlatabilir. Birçok şeyin aslında ihtiyaç olmadığını da anlamış olan insan zihni buna uygun yeni israf önleyici davranış kalıpları geliştirebilir ve salgını tüketim çılgınlığından kurtulup israftan kurtulma psikolojisine dönüştürebilir. İnsanlığın en çok ihtiyaç duyduğu da bu değil midir? Kendine dönmek, kalbine dönmek, evine dönmek...

Kişisel psikolojinin sağlamlığı imanın sağlamlığındadır. İmanı sağlam olan insan Allah'tan ümidini kesmez ve her an ona bağlıdır. "Ateizm uçak sallanana kadar" sözünden hareketle tüm dünyanın ayetlere ve hadislere sarıldığı şu dönemde insanlığa terörist İslam algısının iftira olduğunu göstermek ve gerçek İslam'ı güzel ve hikmetle anlatmanın tam zamanıdır. Bu tüm Müslümanların bireysel olarak yapmaları gereken bir sorumluluktur.

İmam Gazali'nin dört halka metaforunu bu cihetle hatırlatmak faydalı olacaktır: Müderris Suresinden ilhamla; Nefsini ıslah et, aileni ıslah et, akraba ve komşularını ıslah et, komşularını/şehrini ıslah et, Sonra karşı köye laf söyle!

Diyanet İşleri Başkanlığı, şubat ayı başında artık kafileri Umreye sevk etmeme, Umreden dönüşlerde yeterli organizasyon sağlayamama gibi proaktif iyi bir uygulamalar ortaya koyamamıştır. Seküler kesimin linçine maruz kalmaları ile Cuma namazıyla ilgili stratejiden uzak aceleci kararı, aynı zamanda camileri ve imamları tamamen devre dışına alma uygulamaları çok eleştirildi. Bu etkisiz ve edilgen uygulamalar salgın sonrası süreçte çok ciddi eleştirileri mutlaka getirecektir.

Atmosferin Ramazan olması ve dini hissiyatın yükselmesi dolayısıyla bunu tamir etmelidir. Almanya başta birçok ülkede İbadethanelerin uygun koşullarda yeniden hizmete başlayacakları/başladıkları bildirimleri alınmaktadır. Din sosyolojisi boyutu da dikkate alındığında bizde de belli şartlar altında Cuma'nın tekrar icra edilmesinin toplumsal ve bireysel psikolojiler üzerinde ciddi bir tamir edici etkisi olacaktır.

5.7. BİREYSEL PSİKOLOJİYİ DÜZELTMENE YÖNELİK FAALİYETLER

Salgının her boyutta etkisi hem kısa-orta hem de uzun vadede de muhakkak devam edecektir. Memleketimizde psikolojik destek almak veya psikiyatristle görüşmek halen bir etiketlenmeye (delilik) neden olmaktadır. İnsanların daha kolay yardım alabilmesi için gerekirse konuyla ilgili kamu spotları hazırlanmalı ve insanların ruhsal tıbbi destek almaları sağlanmalı ve doğru yönlendirilmelidir.

Özellikle bu salgın sürecinden ciddi anlamda etkilenebileceği öngörülen toplum kesimleri bulunmaktadır. Riskli gruplar olarak addedilen yaşlılar, kronik hastalığı olanlar, halen psikiyatrik hastalığı olanlar, süreç sonrası psikolojik değerlendirme açısından mutlaka taranmalıdır.

Kısa-orta vadede yapılmayacak bilişsel ve davranışçı ruhsal tedavi yöntemleri daha fazla psikiyatrik ilaç kullanan insan varlığı oluşmasına neden olacak, bunun sonucu olarak da Türk Milleti olarak daha fazla "Prozac toplumu" olma yolunu açacaktır.

5.8. TOPLUMSAL PSİKOLOJİNİN SALGINLA İMTİHANI

İnsanda olduğu gibi toplumlarda da kaygı durumunun aşırı arttığı korku ve şok durumlarında kritik eden zihin (insanda) ve ortak akıl/kamu vicdanı erozyona uğramaktadır. Doğrudan telkin ve toplumsal mühendislik çalışmalarına tüm insanlar

(kamu) açık hale gelmektedir. Hem Türk Milleti hem de tüm dünya milletleri bu musibet/sınavdan geçmektedir. Sağlam bir sosyal psikolojiye sahip milletler salgının en acı sonucu olan ölümle imtihan olma haricinde salgının sosyal psikolojik etkileriyle de imtihan olmaktadır. Bu sınavı tarihsel birikimi olan ve millet olma vasfını her zaman test ederek başarıyla geçmiş milletler ve devletler daha kolay geçecektir. Türkiye Cumhurbaşkanlığının “biz bize yeteriz” kampanyası da bu hususta önemli bir test vazifesi görmektedir.

Eşitsizlik araştırmalarının verilerine yakından bakıldığında sağlığın ve hastalığın eşit dağılmadığını görülebilmektedir. Sağlık ve hastalık insanlar arasında eşit dağılmamaktadır. Genellikle varılların ve yoksulların hastalıkları veya rahatsızlıkları birbirinden farklıdır. Ayrıca yaşam süreleri, bağımlılık, kronik hastalıklar, iş ve meslek hastalıkları, iş kazaları ve bebek ölümleri gibi alanların yoksulluk ile doğrudan bir ilişkisi mevcuttur. Ayrıca Koronavirüs salgını gibi büyük krizlerin, sosyal yapıda en altta yer alanların yükünü artırdığını ve şiddet, suç ve intihar gibi sapma davranışlarını önemli ölçüde etkileyebileceğini öngörmek mümkündür.

Jennifer M. Mellor ve Jeffrey D. Milyo, Income Inequality and Health başlıklı yazıda sosyoekonomik eşitsizlikler ile madde bağımlılığı, psikolojik rahatsızlıklar, kronik hastalıklar arasındaki bağlantıyı ampirik veriler üzerinden göstermişlerdir. Benzer şekilde William A. Vega ve William M. Sribney ABD’de otuz yıl önce gelir düzeyi bakımından en tepedeki %20’nin yaşam beklentisinin en alttaki %20’nin yaşam beklentisinden 5 yıl uzunken, bugün bu farkın erkekler için 12 yıl ve kadınlar için 14 yıla çıktığını ortaya koymuşlardır. Salgın dönemi tamamlandıktan sonra elde edilecek verilerle bu durumun nasıl etkilendiği de ayrıca izlenmesi önemli sonuçlar verecektir.

Şunu rahatça söyleyebiliriz ki ülkemizde ve genelde dünyada toplumun psikolojisini etkileyen çok sayıda amil mevcuttur. Bunlardan biri de insanların geleceklerini garanti altına almak noktasında çalışma hayatında seçimlerine yansımalarıdır. Fiziksel güce dayanmayan masa başı iş bulma tercihleri sonuçta toplumsal bir hareketsizliğe ve mutsuzluğun artmasına yol açmıştır. Ülkemizde de özellikle kamu kadrolarında çalışanlar alabildiğine artmıştır. İş yoğunluğu olmayan, işyerinde çokça iş dışı konuşma ve faaliyetle vakit geçiren çalışanların hem bireysel hem de toplumsal hayatta kendini iyi hissetmesi zaten mümkün değildir. Acilen kamu istihdamını azaltmak ve kalifiye personelle sınırlandırmak gerekmektedir. Faşistlerin dediği gibi “Arbeit macht frei” (iş özgürleştirir) kadar keskin bir yargıda bulunmamak da gerekir, ancak meşguliyetin hem bireysel hem de sosyal psikolojiye büyük katkı vereceğini, çalışmayan insanın ve toplumların psikolojik açıdan sağlıklı olamayacağını söylemekten de uzak durmamak gerekir.

Sosyal destek programlarının uygulanmasında çok titiz davranmak, bu yardımların toplumu ataletle sevk etmesinin önüne geçmek noktasında ciddi tedbirler almak

gerekmektedir. Pandeminin toplumsal boyutta çalışmaya, üretmeye, az tüketmeye, kendine yeterli olanla kifayet etmeye yönelik davranış değişikliği oluşturması için özel sosyal psikoloji çalışmaları ve uygulamaları yapılmasına da ihtiyaç duyulacaktır.

5.9. SALGININ SUÇLUSUNU BULUP KURTULMA (SAĞDUYU) PSİKOLOJİSİ

“Sağduyuya sahip on iki zeki adam aptalca ve saçma bir hüküm verebilir. Dolayısıyla, bireylerin bir araya gelmesi, her bireyin kendi başına ulaşacağına aksi bir sonuç doğurabilir.”⁵ Topluluklar bunu zor durumlarda uygulamışlardır. Sağduyu kavramı olarak da isimlendirilmiş bu tarihi sosyal psikolojik yaklaşım ile “Suçlayacak birini bul, böylece kurtul ve rahatla” pratiği çok zaman geçerli olmuştur.

Birini suçlama ve kötücülleştirme, ülkemizde uzun zamandır sosyal psikoloji operasyonu olarak planlı yürütülmektedir. Yanız tek seçeneğe odaklaşmanın artık aşıkarcı yapıldığına salgın öncesi dönemde şahit olmakla birlikte, salgın başlangıcından itibaren bu tavrın devam ettiğini de gözlemlenmektedir. Yeter ki faturayı kesmek için bir kötü hep var olsun, hatta o hep tek olsun." Stratejisinin deşifre edilmesi ve buna yönelik önleyici adımlar atılması da gerekmektedir.

Her salgında bazı sosyal gruplar, salgının ortaya çıkışından ve yayılmasından bazı kişileri veya kurumları hatta devletleri (Çin-ABD askerleri vb.) sorumlu tutulmuşlardır. Fatura hangi gerekçeyle kime kesilecek? Daha önce zaman zaman yeterli yönetilemeyen kitle psikolojisi bu kez nereye evrilecek? Ülkemizde de salgının görülmeye başlamasından itibaren değişik toplum kesimleri değişik kişi veya grupları salgın sorumlusu ilan edip kurtulma yoluna gitmiş olduğu gerçeği apaçık ortada durmaktadır.

Harvard'da Tıp tarihçisi bir otorite ve pandemi kitapları yazarı olan Charles Rosenberg şöyle diyor: “Salgınlar bir anda başlar, uzay ve süreyle sınırlı bir ortamda ilerler, gerilimi gittikçe belirginleştiren bir çizgide bireysel ve kolektif bir karakter krizine yönelir ve kapanmaya doğru sürüklenir.”

Salgın hastalıklar bulaştıkları toplumların üzerlerinde bir baskı oluşturur. Bu baskıyla oluşan gerilim de örtülü olan bazı gizli yapıları görünür kılar. Sonuç olarak da salgın hastalıklar bize sosyal analizler yapabilmemiz için birtakım numuneler sağlar. Gerçekten salgınlar, bir toplum için neyin gerçekten önemli olduğunu ve kimlere gerçekten değer verildiğini ortaya koyar. Bilinen her salgın hastalık, yalnızca bir halk sağlığı krizi olarak değil aynı zamanda da ahlaki bir kriz olarak açıklanıp, öyle tasvir edilmiştir.

⁵ Sighele

Salgın insanların mevcut hayatında ve gelecekleri için belirgin belirsizliğe yol açmıştır. Bu belirsizlik, iş ve çalışma hayatını da kapsayacak şekilde ekonomik boyutta, salgının tıbbi sürecin ne zaman kontrol altına alınacağı ve ne zamana kadar devam edeceği sorularıyla epidemiyolojik boyutta ve tüm bunları kapsayan kaygılara ilaveten kişinin kendi sağlığı ve sevdiklerinin sağlığı ile ilgili bilişsel psikolojik boyutta olacaktır. Dünyanın hayatın idamesi için ne kadar güvenilir bir yer olduğuyla ilgili temel felsefi sorgulamaları salgının yeniden düşünmeye açması da söz konusu olacaktır.

5.10. SALGINDA SOSYAL PSİKOLOJİYİ YÖNETMEK

Korku, stresin en büyük öncüsüdür. Nerdeyse tüm insan davranışlarının da belirleyicisidir. Tahammül edilemez korku kaynaklarından birisi insanın sahip olduğunu zannettiklerini kaybetme korkusudur. Salgın gibi büyük kaybetme korkusunun ortaya çıktığı zorlanmaları teşhis/tedavi ederken ve yönetirken temel yaklaşım gereksiz korkuyu yok sayma, önemsememe, azaltma çabasından çok korkuyu doğru yönetme iradesi ve cesareti olmalıdır.

Korkuyu azaltmaya çalışmak sık yapılan bir korku yönetme hatasıdır. Korku dahil tüm emosyonlar doğru yönetildiğinde yaşam enerjisine dönüşebilmektedir. Bunu yapabilmeyi kolaylaştıran en temel şey “Farkındalıktır” Dissosiasyonun (bir çeşidi kendini kaybetmek) tam zıddı olan “Farkındalık” uygulamaları temelde bireysel uygulamalardır. Ancak, yönetenler bunu toplum temelli uyarlayabilir. Tüm televizyon kanallarında aynı anda kamu spotu uygulaması gibi birçok örnek uygulama ile toplumsal farkındalık sağlanabilir. Farkındalığı yüksek kişiler muhataplarına daha çok güven veriyor. Sayın Sağlık Bakanın toplumun her kesimi tarafından kucaklanması yüksek farkındalık düzeyi ile çok ilişkili bir durumdur. Tüm basın toplantılarında çok yüksek stres düzeyine rağmen güçlü şekilde farkındalığını sürdürebilmiştir. Her soru sorana aynı dikkatle cevap vermesi, soru sorana değil soruya farkındalığını sürdürebilmesi ve başka hiçbir konuya odaklanmaması toplumdaki güven duygusunun artmasına büyük katkı sağlamıştır.

Hız. Ali'nin savaşta vücuduna saplanan okun namazda çıkarılması hadisesi iyi bir farkındalık örneğidir. Hız. Ali'nin namaza farkındalığı çok yüksek olduğundan her türlü fiziksel acı ve emosyon azaltmaya çalışmadan ustaca yönetilmiştir. Kamu ve özel fark etmeksizin yöneticilerin tamamının farkındalık konusunda donanımlı olmaları toplumdaki güven duygusuna ciddi katkı sağlayacaktır. Özellikle salgın gibi yüksek stresli durumlarda bu farkındalık donanımının etkisi çok daha önemli olacağından, tüm yöneticilerin “farkındalık eğitimi” almaları çok önem arz edecektir. Tabii bunları ifade ederken, tüm yöneticilerin

toplumun yüksek sağduyulu bireylerinden oluştuğunu ve liyakatli olduğu ön kabulünü yapmak zorundayız. Provakatif veya bazen saçma sapan muhalif sorulara kızan ya da kızmasa dahi gülüp gerçekte düşük farkındalık örneği gösteren bir Sağlık Bakanı olsaydı o zaman toplumsal destek bu kadar yüksek olmayabilirdi.

Toplumlar neden kendilerini yöneten akıl yöneticilere ihtiyaç duyarlar acaba? Ya da neden iki kişi yola çıkarken bile hemen bir imam belirlememiz istenmiştir. Birçok sebebi olabilir, ama en önemli sebeplerden birisi hiç şüphesiz toplumların yönlendirilebilir ve manipüle edilebilir olmalarıdır. Bilgili ve soğuk kanlı yöneticiler, idareciler ve alimler stres yükü arttığı durumlarında toplumu yalan/yanlış ve gereksiz bilginin fırtınasından korumalıdır, fiilen de korumaktadır. Peki, salgının başlangıcında toplum neden bu kadar aşırı tedirgin ve kaygılı oldu. Bu toplum için normal bir tepkidir. Ancak, toplumsal tedirginliği ve kaygıyı ilk azaltacak ve sakinleştirecek kişiler/gruplar, salgın kaygısının ilk aşamasında ne yazık ki toplumdan daha fazla etkilendikleri görüntüsü vermiştir. Toplumun fikirlerine değer verdiği akıller, kanaat önderleri, entelektüeller ve siyasilere sakinleşmesi ve sakinleştirmesi gerekirken panik ile TV kanalarında ve sosyal medyaya koşuşunca, toplum kendini sakinleştirme konusunda Sağlık Bakanı ile baş başa kalmıştır. şükürler olsun Sağlık Bakanımız sosyal psikolojiyi de titizlikle ve samimiyetle yönetmiştir.

5.11. SOSYAL PSİKOLOJİYİ DÜZELTMEME YÖNELİK FAALİYETLER

Pandemilerde ve aslında her tür sosyal felaketlerde bireyler en yakın akrabadan başlamak üzere akrabalarının hal, hatır ve özellikle ihtiyaçlarını sormalı ve gözetmelidir. Bunu sistematik bir şekilde yapmalıdır. İmkânı olanlar birinci derece akrabalarından başlamak üzere diğer akrabalarından ihtiyaç sahiplerini bulup onların ihtiyaçlarını lisan-ı münasip ile incitmeden karşılamalıdır.

İkinci olarak da apartmanda oturanlar tek tek tüm komşularının kapılarını çalıp onların bir ihtiyaçları var mı sormalı, sonra mümkünse sağındaki, solundaki ve karşısındaki apartmanlar için de bunu yapmalıdır. İhtiyaç sahipleri varsa mümkünse kendi imkanlarıyla değilse STK'lar vasıtasıyla, o da yetersiz kalıyorsa Sosyal Destek Vefa organizasyonundaki kamu imkanlarıyla bu ihtiyaçlar karşılanmalıdır. Bunu bir kampanyaya dönüştürüp akrabaları ve komşunu ara, gözet kampanyasına dönüştürülmelidir.

Yalın ayak yere basma (grounding) çok etkili bir psikolojik terapi tekniğidir. Medeniyetimizin şehir kültürüne uygun yatay mimariyi merkeze alacak geniş projeler vakit kaybetmeden oluşturulmalıdır. Kısa vadede stres yükünü azaltmayı, uzun vadede korkuyu yönetmeyi kolaylaştırır. Bireysel olarak bahçeli evinde yalın ayakla yere basarak stresle baş

etmeye çalışan çok insan var. Toplumun geneline yayılacak tarım uygulamaları da bu bağlamda beklenenden daha fazla yararlı sonuçlar verecektir. Bu alandaki uygulamalar doğal olması yanında korkuyu yönetme harcamalarını da uzun vadede çok düşürecektir.

Toplumun arasına giren site duvarları ve güvenliklerin yanına bir de biri birinden korunma (sosyal mesafe) eklenmesi ile toplumun birbirini anlaması daha da zorlaştıracaktır. Toplumu tek çatı altında tutacak ortak değerler ön plana çıkarılmalıdır. Bu konuda sosyal medya ve görsel medyada farkındalık çalışmaları da yapılmalıdır.

Salgının psikolojik kaygısını daha ziyade orta/üst ekonomik sınıf taşıyor görünmektedir. Alt sınıfın gündelik çalışma ve hayat rutini çok bozulmadığı için çok kaygılanacak firkati olmamaktadır. “Enfekte olma psikoloji” sinin ekonomik katmanlar arasındaki fiziksel izolasyonu artıracığını öngörmek mümkündür.

Toplumları his ve algı birlikteliği, ortak yüce değerler, bilgi birikimi, örgütlü yapılar ve kurumsallaşma dirençli kılmakta ve ayakta tutmaktadır. Toplumlar, salgınlar dahil her türlü felaketten bir yönüyle kendi kendini onarır ve iyileştirir. Sosyal psikolojiyi iyileştirmek için sosyal yardımlaşma boyutu korunup geliştirilebilir ve yardım dağıtmaktan bir adım öteye geçerek “psikolojik dayanışma”ya dönüştürebilir.

Ülkemizde belli kesimler bu salgın vesilesiyle bilim adına bir seküler dayatma başlattılar. Hastalığı veya virüsü yenmek tabiri başta birçok dini yok sayan literatür, dans ile hastaneden taburcu görüntüleri ile şükürsüzlük örnekleri başta olmak üzere sürekli bir bilimsellik vurgusu ile dindar Müslüman insanların inançları en hafif tabirle örselenmeye çalışılmıştır.

Bir doktor ile binlerce din görevlisini kıyaslayarak din adamlarını aşığılama yoluna gidenlere de rastlanmıştır. Atilla Yaylanın dediği gibi, "Hayatta en hakikî mürşit" yoktur. Bilim yerine göre mürşit olabilir, yerine göre hiçbir işe yaramayabilir. Ama bilime tapma ve Allah cc yerine haşa bilimi koyma süreci salgın bitiminde de kesintiye uğramadan devam edecek gibi görünmektedir.

Tüm bunlara karşın, daha hazır, dayanıklı ve inançlı bir toplum oluşturulması; “Kötülüğe iyilikle karşılık veren” tek medeniyet olan İslam medeniyetinin insanı merkeze alan, Estetik, Ahlak ve İrfan halkalarından geçip Hikmete ulaşmaya aracılık eden eğitim ve hayat anlayışının yeniden inşası ile mümkün olacaktır.

5.12. BÖLÜM ÖZETİ

Pandeminin Kişisel-Toplumsal Psikoloji Üzerine Etkileri

Hedef kitle:

- Eğitimi devam edenler
  - Okul öncesi çocuklar (oyun oynayamama, parka gidememe)
  - İlk ve orta okul (okul, arkadaş ve oyundan uzak kalma)
  - Üniversite hayali kuran lise öğrencileri (sınav ve gelecek kaygısı)
  - Mesleğe geçecek üniversite öğrencileri (geçim korkusu)
- Üretken insanlar
  - İşine devam edenler (işsiz kalma korkusu)
  - İşten çıkarılanlar (geçim ve gelecek korkusu)
- Ev hanımları
- Emekli ve yaşlılar (cemaatten kopma kaygısı, ölüm korkusu)
- Engelliler (sosyalleşme kaygısı)
- Kimsesizler ve zorunlu göçmenler

Bunlara kim çözüm bulacak?

- STK'lar
- Kamu kurumları/görevlileri
- Hekimler ve diğer sağlık çalışanları
- Diyanet görevlileri
- Akraba ve komşular
- Basın ve medya
- Akil/Entelektüel İnsanlar, Kanaat Önderleri
- Toplumsal Birliktelik
- Tüm bireyler ve tüm toplum

Araçlar:

- İmansızlık, inkültürasyon ve din dışı hayat dayatmasıyla mücadele
- Aile kavramını koruma ve yüceltme
- Yaşlılarımızla daha çok hem hal olma
- İsraf ve tüketim toplumundan üreten ve kanaat eden topluma geçilmesi
- Yaşanabilir mahalle ve şehirlerin geliştirilmesi
- Sosyal medya ve internet güvenliği sağlanarak doğru içeriklerin çoğaltılması

- Eğitimin her yaş gurubunu içerecek şekilde disiplinli, planlı ve faydalı olması
- Kontrollü normalleşmenin ilanı ve ifası
- Güven telkin eden akil, entelektüel ve kanaat sahibi kişilerin liderliği
- Ekonominin ve üretimin sekteye uğramayacağını garanti edilmesi
- Toplumsal kırılmalıkların giderilip birlikteliğin inşası

5.13. EKLER

5.13.1. SALGININ TOPLUM VE BİREY PSİKOLOJİSİNE ETKİSİNDE STK'LARIN ROLÜ⁶

Salgının ruhsal etkileri boyutuyla mücadele etmek insanların bireysel önlemleri ve uygulamaları ya da sadece kamu sağlık hizmeti sunucularının değil, aynı zamanda Sivil Toplum Kuruluşlarının da sorumluluğundadır. Salgınla direkt ilgisi olan bir STK olarak Ruh Sağlığı Derneği de en aktif rol üstlenen kurumlardan birisi olmuştur. Covid-19 hastalığı ülkemizde ve dünyada herkese bulaşmayacak, herkesi enfekte ve hasta etmeyecek olmakla birlikte korkusu ve travması herkese farklı ölçülerde bulaşmıştır. Psikolojik enfeksiyonun kalıcı zararının daha büyük olacağını öngörmek ve iddia etmek gerçeklikten uzak bir sav değildir.

Dernek bünyesinde 2020 Ocak ayından itibaren veri toplamaya başlanan "Korku Salgını Araştırması" ile ilgili tüm taraflar psikososyal pandemi konusuna dikkat etmeye çağırılmıştır. Şu an, akademik olarak uluslararası mecralarda yayınlanacak ilk incelemelerden biri olacak bu araştırmanın ara sonuçları Şubat, Mart ve Nisan ayında açıklanmıştır. 4500 kişilik bu araştırmanın en önemli özelliklerinden biri salgın Türkiye'ye gelmeden önce ve geldikten sonra yapılması ve böylece he iki zaman arasındaki farkları da bulguluyabilmesi ve ortaya koyabilmesidir.

Bu araştırmanın ilk sonuçları doğrultusunda, salgının psikososyal etkilerine dikkat çekilerek ikinci bir bilim kuruluna duyulan ihtiyacı dile getirilmiş ve dernek bünyesinde "Psikososyal Pandemi Danışma Kurulu" kurulmuştur. Aynı zamanda, Ruh Sağlığı Uzmanları için psikoterapi seans video veri tabanı erişime açılmıştır. Böylece, online terapi portalları vasıtasıyla evlerinde olan psikologlar aktifleştirmeye çalışılmıştır. Koruyucu ve rehabilite edici önlemler olarak ev etkinlikleri vb. önerilerde bulunulmuş, işyerlerinde ve evde çalışanların iş gücüne verimli katılımı için psikolojik temelli etkinlikler yapılmıştır.

---

⁶ Ruh Sağlığı Derneği Deneyimi

Dernek olarak ölüm ve yas terapisi, hasta ve yakını psikolojisi, TSSB, psikolojik ilk yardım, psikolojik sağlamlık, çözüm odaklı terapi, pozitif psikoterapi alanlarında online eğitimler planlanıp gerçekleştirilerek, ruh sağlığı profesyonellerinin salgının etkilerinin azaltılmasında rol alma güçleri artırılmış ve teşvik edilmiştir. Ruh sağlığı alanında hizmet sunan birçok sağlık çalışanı, bu dönemde gönüllü olarak ciddi bir yük olarak ücretsiz farkındalık seminerleri, canlı yayınlar (webinar), basın medya bilgilendirmeleri ve PR, sosyal medya, online terapi ve uzaktan eğitimlerle gerçekten kahramanca savaşıyorlar.

Psikososyal Pandemi Danışma Kurulu birçok tavsiye karar alarak, insanın olduğu her yerde faaliyet göstermeye çalışmıştır. İSTKA'ya "Psikososyal Pandemi İstanbul Eylem Planı" projesi teslim edilmiş olup bu rapora ve içerdiği tavsiyelere www.ruhsagligidernegi.org adresinden ulaşabilmektedir.

5.13.2. KORONA GÜNLERİNDE PSİKOLOJİK VAROLUŞ⁷

Her varlığın en temel motivasyonlarından birisi varoluşunu sürdürebilmektir. Doğal afet, savaş, terör, salgın hastalık gibi insanı ve toplumu hedef alan tehditler de bizleri her zaman tedirgin etmektedir. Ve varoluşsal bir kaygıdan, kaygının varoluşuna ve hatta kaygının yok edişine giden bu süreçte farkındalığımız ne kadar yüksek olursa zarar görme ihtimalimiz ve oranımız o kadar düşecektir.

İnsan bio-psiko-sosyal bir varlıktır. Ruh ve Beden Sağlığı bir bütündür. Bedensel hastalıklar ruhsal durumumuzu, ruhsal hastalıklar ise bedenimizi etkilemektedir. Hastalıklarla mücadelede bedensel faktörler kadar ruhsal faktörler de önem arz eder. İnsanların psikolojik bağışıklığı biyolojik bağışıklığı kadar önemlidir. Hastalık gibi korku ve kaygı da bulaşıcıdır, kitlesel etkileri ise biyolojik etkiler kadar güçlüdür. Virüs sadece bedenimize değil gönlümüze ruhumuza kalbimize de sirayet edebilir. Bedenden kolayca sökülüp atılan virüs ruhumuzda daha kalıcı bir hasar verebilir.

Nasıl bedenimizin hijyenine dikkat ediyorsak ruhumuzun da hijyenine dikkat etmeliyiz. Bedensel sağlamlığımızı ne kadar önemsiyorsak psikolojik sağlamlık, psikolojik dayanıklılık ve psikolojik bağışıklığımızı güçlendirerek psikolojik enfeksiyonlara karşı daha dirençli olabiliriz. Eğer pozitif psikolojik sermayemizi, psikolojik iyi oluşumuzu güçlendirirsek psikolojik bulaşmadan daha az etkileniriz. Enfeksiyondan korunmak için sadece bedenimizi karantinaya almak yetmez, psikolojik olarak da ruhumuzu virüsün psikolojik etkilerinden korumak için korumaya almamız gerekir. Korku salgınıyla mücadelede önemli bir yer tutan psikolojik aşının varlığından haberdar olmak koruyucu bir tasarruf sağlar.

⁷ Araştırma

Önce kendi ruhumuzda, sonra evlerimizde, sonra şirketlerimizde psikolojik aşı kavramının gerekliliklerini yerine getirerek, ruhumuzun iyilik halini koruduğumuz gibi ailemizdeki huzuru şirketimizdeki verimliliği sürdürebiliriz. Tıbbi riskler kadar sosyal risklere dikkat etmezsek sadece psikolojik olarak enfekte olmayız, bağışıklığı ve direnci düşen vücudumuzun biyolojik olarak virüsün etkisine daha açık hale gelmesi gibi toplumumuzda da sosyal travmalar sıklaşır. Bu vesile ile ruh sağlığı uzmanlarının psikososyal pandemi sürecinde psikolojik temelli çalışmalarla her zaman vatandaşlarımızın, toplumumuzun, kurumlarımızın ve işletmelerimizin yanında olduğunun bilinmesinden memnun oluruz.

Korona Günlerinde Pozitif Psikoloji

Korona Günlerinde ruhsal olarak kendimizi iyi hissetmemiz açısından psikolojik bazı kurtarıcı durumlara başvurmak önemli bir adımdır. Psikolojimizi iyi yöne doğru yönlendirmek için öncelikle günün her gün aynı geçtiğini düşünerek günü planlamak gereklidir. Normal yaşantımızı düşünerek evimizde yapılacak aktivite belirleyip o yönde plan yapılmalıdır. Örneğin bir saksıya çiçek dikimi bile planlı hale getirilerek kişinin kendini iyi hissetmesini sağlayabilir. Her gün evde geçirilecek günü planlayıp günü bölümlere ayırmak her açıdan kişiyi mutlu edebilmektedir. Şirket bazında da bakıldığında bir plan ve program çerçevesinde eş güdümlü bir halde bütün birimlere planlar aktarılır ve döngü bu şekilde bozulmadan devam ettirilir.

Pandemi durumlarında kişi sevdiklerinden uzakta izole bir yaşam sürdüğü için yakınlık duyduğu kişilerden uzakta olma duygusu zarar teşkil eder. Bu durumda birbirinden ayrı olan kişiler günümüzdeki teknolojik araçlar sayesinde her an birbirlerinin yanından olma hissi ile bir rahatlama yaşamaktadırlar. Bu rahatlamanın oluşmasında en büyük etken de tabii ki internet ve diğer araçlardır. Bu sayede kişi istediği zaman ve saat aralığında sevdikleri ve yakınlık duydukları kişilere ulaşma şansını yakalamaktadırlar. Şirket bağlamında da düşünüldüğünde toplantı düzenlemek, veri paylaşımı, fikir alışverişi, şirket ile ilgili alınan tüm kararlar koordinasyon bozulmadan eş güdümlü olarak bütün etkinlikler kolaylıkla sürdürülebilir.

Psikolojik sermaye, şimdiki zamanda ve gelecek zamanda kişinin sahip olduğu ve geliştirebildiği sermayedir. Kişi iş yerinde oluşabilecek kaçınılmaz zorluklara ve meydan okumalara karşı baş etme dirençleri ile ilgilenmektedir. Psikolojik sermayenin birçok alt bileşeni vardır: Umut, öz yeterlilik, dayanıklılık, iyimserlik. Bu bileşenlerin hepsi birbiri ile bağlantılıdır. Örneğin; umutlu bireyler, kolay olmayan görevlerin üstesinden gelme konusunda daha fazla güdülenmiş olup direnç sahibidirler. Öz yeterlilikleri kuvvetli olan bireyler yeni bir oluşum karşısından duyarlılıklarını, iyimserliklerini ve umutlarını taşıyıp yeniden toparlama yeteneklerine sahiptirler.

Hijyen, hayatın her döneminde gerekli ve önemli, hayatımızı sağlıklı bir şekilde sürdürebilmemiz için önemlidir. Bu duruma pandemi söz konusu olunca daha da önem taşımaktadır. Kişisel hijyenin yanı sıra genel hijyen de önem arz etmektedir. Özellikle kalabalığın yoğun olduğu, kitlelerin biriktiği yerler hijyene dikkat edilmediği zaman da daha da tehlikeli bir hal almaktadır. Genel olarak hijyen için alınacak birkaç temel önlem bu tehlikeyi azaltmak için yardımcı olabilmektedir. Örneğin, topluca oturulan mekanların dezenfektan ile hijyenik bir ortama dönüştürülmesi, bir metre kuralının uygulanması, kişisel el dezenfektanlarının her bir çalışana dağıtılması, maske kullanımının yaygınlaşması, ofis ortamında kişisel eşyaların özellikle bilgisayar, telefon gibi araçların arındırılması gibi önlemlerle hijyen konusuna dikkat çekilen önlemler olarak öne çıkmaktadır.

Psikolojik dayanıklılık “değişen durumlara tepki göstermede esneklik ve olumsuz duygusal deneyimlerden çıkıp kendini toparlamak” olarak tanımlanmış çok boyutlu bir kavramdır. İnsanlar zaman zaman kötü durumlar yaşamaktadır ve çoğu zaman bu durumları atlatmak da zorlaşmaktadır. Zor durumlarda toparlanmak ve hayata devam etmek genellikle güç bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu süreçte de “olumlu psikoloji” karşımıza çıkmaktadır. Zor zamanları aşma fikri, hayata, düşülen zor durumlara olumlu bakabilme fikri problemleri aşmakta yardımcı olacak unsurdur. Özellikle grup olarak birlik olduğunda ve aynı duygular paylaşıldığında psikolojik sağlık açısından bireylerin daha sağlıklı bir süreç atlatılmasında kolaylık sağlamaktadır.

Korona Günlerinde psikolojik aş:

Kaygıdan ve korkudan korkulmamalı, onunla arkadaş olunmalıdır. Eğer korku ve kaygıyı reddederseniz savunma mekanizması ile inkar ederseniz kendinizi riske atarsınız. Eğer korku ve kaygısı abartırsanız bu seferde günlük rutininiz uyku düzeniniz psikolojik ve bedensel sağlığınızı riske edersiniz. Rehavet ve panikten uzak, mutedil kaygı ve korku bizi tehlikelere karşı uyanık yapar.

Üzülmeyle ilgili kısma gelince, iyi ki üzüyorsunuz, yaşanan bu olaylara üzülmeyecek kadar taşlaşmış bir kalbiniz olsaydı gerçekten üzülmeniz gerekirdi. Hiç üzülmemek kadar aşırı üzülmeye te kötü. Müteessir olacağız ama kahrolmayacağız.

Hayatın anlamıyla ilgili karmaşalara gelince, evet sizi her zaman güvende hissettiren, riskleri bertaraf edeceğine inandığını, tehlikelerden koruyacağını sandığınız menkul ve gayrimenkuller, itibar ve iktidar, şöhret ve imtiyazın geçerli olmadığı bir durumda kağıttan kulelerinizin yıkılması hayatın anlamının kırılması sizi yeniden bir sorgulamaya itebilir. Boş sokakları gördüğünüzde bütün dünyanın tapusuna sahip olsanız bile ne kadar anlamsız

gelmeye başladığıyla yüzleştığınızde bugüne kadarki gayretinizin manasını sorgulayabilirsiniz. Korkmayın. Bu size iyi gelecek. Acı bizi hayatın anlamına götüren yollardan birisidir. Ya bu sorgulamayı yapacak bir kazaya denk gelmeseydiniz? Gözünüz arkada kalmaz mıydı?

Madem bu farkındalık size içinizdeki hakikati hatırlattı. Hadi o zaman ne duruyorsunuz. İçinize doğru bir yolculuğa ne dersiniz. Ne demişti şair: Durmalı durulmalı durulanmalıyız önce, içimize doğru bir yolculuğa çıkmalıyız, En uzun yoldur insanın içi... kendinizi daha yakından keşfetmek için bundan daha çok vaktiniz olmayabilir. Bir yeteneğinizi bu dönemde keşfedebilirsiniz.

İnsana en çok ney iyi gelir bilir misiniz? Başka bir insana iyilik yapmak. Çünkü aslında iyilik zenginin fakire, güçlünün zayıfa, üstün asta, çok bilen az bilene yönelik yaptığı bir yardım eylemi değildir. İyilik kişinin kendisine yönelik bir yardım eylemidir. İyilik yapın karşılığını da sadece iyiliğin sahibinden umun.

Evde kendinizi hapis psikolojisine sokmayın. Ziyaret eden ziyaret edilende kendini bulur demişler. Birilerini ziyaret etmek için gönül kapısını tıklatmak yeterli. Mekanınız değişmiyorsa bile miracınız gönüllere olsun. Kabe'den daha kıymetli bir mabettir kalp. Kırgın ve küslüklerinizle barışın. Yarım kalmış hesapları affedin ki kendinizi o yükten azad edip başışlayın.

Aslında ruhsal bir arınmadan bahsediyoruz. Ruhunuzu enfekte eden geçmişten gelen tüm tortulardan arının. Yeni tortular da eklemeyin. Size iyi gelmeyen hiçbir şeyi mıknaş gibi çekmeyin. Gerekirse uzun uzun haber dinlemeyin. Eğlenceli şeylere de bakın. Düşündürücü şeylere de.

Daha sabırlı, daha toleranslı, daha empatik, daha hoşgörülü, daha anlayışlı, daha diğergam, daha şefkatli, daha babacan daha esnek olmaya gayret edin. İş ve ev hayatında yöneticilikten liderliğe terfi edin.

Her şeyi kontrol etmeye çalışmayın, gelecek ve geçmişle zihninizi çok yormayın, o anı düşünün. Mesela becerebilir misiniz bilmiyorum, becerirsiniz de düşünmeyi denemeye cesaret edebilir misiniz? Mesela yarın öleceğinizi bilseniz son saatlerinizi yaşadığınızdan emin olsanız, çevrenizdeki insanlarla varlıklarla ilişkiniz nasıl olurdu, onlarla geçen her saniyenin kıymeti dünyalara bedel değil mi? Peki kıymet biçilemeyecek bu her anın değeri siz daha uzun yaşayınca mı azalıyor. Yarına muhabbetinizi ertelemeyin. O anın tadını çıkarmaya da çalışın.

Korona günlerinde günlük tutun. Şiir yazın, bir enstrüman çalmaya bir sanatta kendinizi geliştirmeye çalışın, saçma da olsa bir yoğurt kovaşından bir tencereden bir tavadan batari yapın. Evde malzemeleriyle evde yapabileceğiniz ne kadar çok şey olduğunu araştırın. Kim Psikoloji internet sitesinde evde her gün için günlük etkinlikler önerdiğimiz “Korona Günlerinde Yakınlık” başlıklı yazımızı inceleyin.

Online veri tabanları, kütüphaneler, müzeler vb. birçok imkândan faydalanın. Uyku düzeninize, beslenme düzeninize ve egzersiz düzeninize dikkat edin.

Evde tam zamanlı mesai yapmaya alışık olmadığınız aile fertleriyle birbirinizi darlamayın. Eğer darlanmaya engel olamıyorsanız veya bu konuda bir pratiğiniz olmadığı için başa çıkamıyorsanız psikologlardan profesyonel danışmanlık alın. Uzaktan danışmanlık yapan online terapistlerimizle irtibatta kalın.

Şirketinizde veya kurumunuzda çalışanlar işe gelmek istemiyorlarsa kurumsal olarak psikolojik destek hizmeti alabilirsiniz. Çalışanlarınızın kaygılarıyla başa çıkabilmeleri için psikologların onları güçlendirmesini sağlayabilirsiniz. Ve örgütsel bağlılıklarını arttırmış olursunuz.

Bu önerilerimiz ilaç gibi herkese iyi gelecek diye bir iddia sahibi değiliz. Her insan biriciktir. Ve her insanın gereksinimleri ayrı ayrıdır. Burada genel geçer önerilerde bulunduk. Ama asıl öneriler sizlerin ihtiyacına özgü planlanmalıdır. Buradaki önerileri denediniz ve sonuç alamıyorsanız, hala yaşam sevincinizi toparlayamadıysanız, gelecek ile ilgili endişeliyseniz, hastalıkla ilgili düşünceleri zihninizden çıkaramıyorsanız, sevdiğiniz birisini kaybetmekten korktuğunuzu gözünüzün önünden kaldıramıyorsanız, günlük rutininizi sürdüremiyorsanız, işlerinize odaklanmakta güçlük çekiyorsanız, umutsuzluğa kapılıyorsanız, bedensel şikayetlerinizi sürekli kontrol etme ihtiyacı hissediyorsanız, özetle kendinizi tanımakta zorlanıyorsanız bir psikoloğu aramaktan çekinmeyin. Bunlar da geçecek. Ama siz bu kadar kötü hissetmeden de geçirebilirsiniz. Kendinize acımasızlık yapmayın.

Psikososyal Pandemiye Dikkat

Salgının kendisi gelmeden korkusu ülkemize gelmişti. Salgın gidecek ama tesirleri kalacak. Ve en büyük tesirleri ise, büyük salgınlardan sonra iktidarlar, güç dengeleri, sermaye, aidiyetler, inançlar, değerler, mensubiyetler, ciddi anlamda sarsılırlar. Bu değişimin kendisi ve süreci salgından daha yıpratıcı olabilir eğer psikososyal pandemi kavramına dikkat edilmezse. Büyükşehirlerde 2 günlük sokağa çıkma yasağının ilan edilme sürecinden sonra yaşananlar tam da bunun örneğiydi.

İnsanı “manik” değil “panik” öldürür.

İbni Haldun'un dediği gibi insanı açlık değil, alıştığı tokluk öldürür cümlesinden hareketle insanın bedenine değil aklına bulaşan virüs öldürür. Biz ruh sağlığı derneği olarak o gün o saatte tüm sosyal medya mecralarımızda bugün sepetine ne koyacaksın “kanaat, empati, diğergamlık, tevekkül mü? Açgözlülük, korku, panik mi” diye yayınlar yaptık. İnsanlar panikle haftalarca uydukları virüs tedbirlerini hiçe saydılar. Pazar gecesi sokağa çıkma yasağı bitince de sanki virüs tehtidi geçmiş bitmişçesine gece yarısı öylesine sokaklara hücum ettiler. Bu vesile ile ölenlerimize rahmet, yakınlarına başsağlığı, hastalarımıza acil şifalar, henüz virüsle teması olmamış olanlara da sağlıklılıkla kalın diliyorum.

Gene okulların uzun süreli tatil haberi verildiğinde 1 ay 2 ay ara veril demek yerine, 2 gün ara verip iki gün sonra 2 gün daha sonra 3 gün daha diyerek hareketliliği hızlandırmadan mücadele etmek sürecin yönetimini kolaylaştırabilirdi.

Yaşlılara yönelik yasağında izahının tam yapılmaması sebebiyle ihtiyaçlarımıza (hatırlı seçilmiş kişi) yapılan hakaretler, sağlık ve güvenlik görevlilerine yönelik saldırılar, intihar girişimleri, başkasına zarar verme, aile içi tahammülsüzlüklerin artması, iaşe ve geçim endişesi, evdeki ergenlerin zıırlığı, cenazelere iştirak edememe, defin prosedürleri, sosyal hayatın sınırlanması, işverenlerin stresi, siyasal ve ekonomik krizleri mülteciler ve sınır ötesi operasyon gibi yoğun bir gündemde de insanın kendisine vakit ayırması gelmese de biz iyi olmadan bunların hiçbirinin düzelmeyeceğini bilmek lazım. Önce biz iyi olacağız, biz güçlü olacağız ki sevdiğimizimize güç verebilelim, biz pes etmeyeceğiz ki sevdiğimizimize destek verebilelim. Birbirimize yetmeye çalışacağız. İyi haberleri paylaşacağız. Başarı ve motivasyon filmleri izleyip hikayeleri okuyup anlatacağız.

Dua edeceğiz. Hem fiili hem kavli derler. Kavli dua kalple dille yapılan dua iken fiili dua alınan tedbirler ve duanın kabulü için yapılması gereken sorumluluklar.

Ruh Sağlığı Derneği olarak Koronavirüs bilim kurulunun yanında bir de Koronavirüs Psikososyal Bilim Kurulu kurulmasını önermiştik. Sağ olsun Sağlık Bakanımız Sayın Fahrettin Koca bu çağrılarımıza kulak verdi. Toplum bilimleri kurulu kurdular. Şimdi yeni bir çağrıyı da buradan da yineleyelim. Çok önemli bir kaide vardır. Kriz krizden önce yönetilir. Pandemi eylem planımız vardı ama psikososyal pandemi eylem planımız yoktu. Ruh Sağlığı Derneği olarak Psikososyal Pandemi Danışma Kurulu kurduk. Şimdi oradan tavsiye kararları alıp, bir eylem planı oluşturacağız ve kamuoyuyla paylaşacağız.

Dernek olarak bunların yanında sağlık çalışanlarına yönelik ücretsiz online “psikolojik sağlamlık eğitimi” gerçekleştirdik. Ve isteyenlerin istedikleri zaman izlemesi için internet sitemize koyduk. Sizin okuyucularınız için de izlenmeye değer olduğunu düşünüyorum.

Ruh Sağlığı alanında çalışan uzmanlara yönelik, hasta ve yakını psikolojisi, ölüm ve yas psikolojisi, travma sonrası stres bozukluğu, psikolojik ilk yardım, pozitif psikoloji, logoterapi gibi eğitimler düzenliyoruz. İK çalışanlarına ve yöneticilerine yönelik “organizasyonlarda pozitif psikolojik sermaye” eğitimleri düzenleyerek toplum ruh sağlığına katkı sağlamaya çalışıyoruz.

Türkiye’de Ve Dünyada Alınan Tedbirler Ve nlemler

Covid-19’un ilk çıkışından yayıldığı zamana kadar oluşturduğu riskler karşısında birtakım önlemlerin alınması kaçınılmaz duruma gelmiştir. Giderek yayılan ve toplum için risk oluşturan bu virüsün artık ciddiye alınması gerektiği üzerinde mutabakata varıldığı anda genelde dünya ve özelde de ülkemiz tedbirlerinin sınırlarını gittikçe yaymışlardır. Başta asgari ölçüde alınan önlemler daha sonra ortaya çıkan riskler ve artan ölümlerle birlikte tedbirler her yerde azami düzeye çıkarılmaya başlandı.

Genel olarak alınan tedbirlere bakıldığında kişisel hijyene dikkat edilmesi, kitlelerden uzak durulması ve izolasyonun sağlanması gibi ana tedbirler ne çıkmaktadır. Bu tedbirler dünyanın her yerinde alınan ortak tedbirler olarak karşımıza çıkmaktadır. Virüsün tehlikesi arttika alınan tedbirlerin de kapsamı daha da genişlemeye devam etmektedir. Her lke kendi şartlarına göre alabileceği önlemleri tartışıp yürürlüğe koymuştur.

Türkiye’de Covid-19 pandemisinde başlıca adım adım şu tedbirleri alındı:

- *Virüsün ortaya çıkmasıyla 21 Ocak’ta Türkiye Hudut ve Sahiller Sağlık Genel Müdürlüğü ekipleri, Çin’in Vuhan kentinde ortaya çıkan "gizemli hastalık" nedeniyle İstanbul Havalimanı’ndan bu ülkeye sefer yapan hava yolu ve yer hizmetleri şirketlerini önlem almaları konusunda uyardı. şüpheli bir yolcu gördüklerinde hemen kendilerinin bilgilendirilmesini isteyen yetkililer, bu konuda yapılacak işlemleri şirket görevlilerine anlattı.*
- *Virüsün ortaya çıkmasıyla Sağlık Bakanlığı bünyesinde tecrübeli akademisyenlerin yer aldığı ve koronavirüsün ele alındığı Bilim Kurulu toplantısı 22 Ocak’ta yapıldı.*
- *DSÖ ve Bilim Kurulunun nerileri doğrultusunda adımlar atıldı ve gelişmelere ilişkin düzenli basın toplantıları yapılarak kamuoyunun bilgilendirilmesi sağlandı. DSÖ’nün tavsiyelerinden önce harekete geçen Türkiye, dünyadaki gelişmeleri yakından takip ederek alınan tedbirlerin kapsamını genişletti.*
- *Bu çerçevede virüsün Türkiye’ye girişini önlemek için 13 Ocak’ta ilk ölüm vakasının bildirilmesinin ardından Sağlık Bakanlığı Bilim Kurulu tarafından "2019-nCoV Hastalığı Rehberi" hazırlanarak 14 Ocak’ta yayımlandı.*

- 22 Ocak'ta Çinli bir havayolu firması tarafından yapılan Vuhan-İstanbul uçuşları durduruldu.
- Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın talimatları doğrultusunda, 31 Ocak 2020'de yeni tip koronavirüs salgınının yaşandığı Çin'in Vuhan kentindeki Türk vatandaşlarını Türkiye'ye getirecek, ambulansa dönüştürülen askeri kargo uçağı, Etimesgut Askeri Havaalanı'ndan Çin'e hareket etti.
- Bu kapsamda, 1 Şubat'ta Türk vatandaşlarını yurda getirmek üzere Çin'in Vuhan kentine giden askeri uçak 42 kişiyi alarak saat 21.00 sularında Etimesgut Havaalanı'na indi.
- Bilim Kurulu'nun önerisiyle 5 Şubat'tan itibaren Çin'den gelen tüm uçuşlar durduruldu.
- Aktif olan 19 uluslararası hava limanında yurt dışından gelen bütün yolculara 6 Şubat'tan itibaren termal kamera kontrolü başlatıldı.
- Uçuşlar sırasında bilgilendirme anonsu yapıldı, hastalık hakkında bilgilerin yer aldığı broşür dağıtıldı ve yolcu iletişim bilgi kartı alındı.
- Virüsün İran'da da görülmesi üzerine sınırda da gerekli tedbirler alındı. Bu kapsamda, 23 Şubat'ta Türkiye ile İran arasındaki kara hudut kapıları saat 17.00 itibarıyla kapatıldı.
- Türkiye'de vaka görülmesi halinde gerekli eylem planı da tamamlandı.
- Bu kapsamda tüm sağlık teşkilatı bu konuda bilgilendirildi ve hazır duruma getirildi. Hastanelerde gerekli tedbirler alındı, referans hastaneleri belirlendi.
- Bu hastanelerde izolasyon odaları oluşturuldu. Olası salgın durumuna karşı sahra hastaneleri kullanılabilir duruma getirilerek hazırlandı.
- Tedaviye yönelik antiviral ilaç stoku yeterli hale getirildi. Vatandaşların hastalıktan korunmak için kullandığı maske ve sağlık personeli için tıbbi donanım ve kıyafetleri tedarik stoklandı.
- Covid-19 için yerli tanı kiti geliştirilerek, 90-120 dakika arasında sonuç alınabilmesi sağlandı. Ayrıca yerli tanı kitinin ticarileştirilerek ihraç edileceği belirtildi.

- Öte yandan Türkiye, tahliye için Çin'e giden uçakla tıbbi malzeme göndererek Çin'e yardım yapan ilk ülkelerden oldu.
- Sağlık Bakanı Fahrettin Koca, 11 Mart'ta yaptığı açıklamada, Avrupa üzerinden gelen bir hastanın test sonuçlarının pozitif çıktığını, 13 Mart'ta da ikinci bir kişinin de testlerinin pozitif olduğunu açıkladı.
- İlk ve ortaokullar ile liselerin, 16 Mart itibarıyla iki hafta tatil edilmesine, öğrencilerin 23 Mart'tan itibaren bir hafta süreyle evden internet ve televizyon kanalları üzerinden eğitimlerine devam etmesine karar verildi.
- Üniversiteler, 16 Mart tarihinden itibaren 3 hafta süreyle tatil edildi.
- Spor müsabakalarının nisan ayı sonuna kadar seyircisiz oynanması kararlaştırıldı.
- Kamu görevlilerinin yurt dışına çıkışı izne tabi oldu.
- Son olarak da 10 Nisan 2020 00.00 – 13 Nisan 2020 00.00da sokağa çıkma yasağı getirildi.
- Dünyada ülke alınan tedbirler de şöyledir
- İngiltere'de insanların sadece gerekli alışveriş ve tek başına spor yapmaları için evden çıkmalarına izin verilmesi kararı alındı. İngiltere'de market ve eczaneler hariç tüm ticari faaliyetlerin durdurulmasına karar verildi.
- Amerika'da Garcetti şehirde bulunan bar ve gece kulüpleri yanı sıra sinema salonları, tiyatroları, bowling merkezlerini ve diğer eğlence mekanları ve spor salonları da kapatıldı.
- İtalyan Sağlık Bakanı Roberto Speranza'nın imzaladığı yeni talimatname doğrultusunda, ülke genelinde tüm park ve bahçeler halkın erişimine kapatılırken, tüm açık hava etkinlikleri de yasaklandı
- Almanya'da temel ihtiyaç satışı yapanlar dışında her yer kapatıldı ve sokağa çıkma yasağı getirildi.
- Rusya Başbakan Yardımcısı Tatyana Golikova, yeni tip koronavirüs (Covid-19) nedeniyle alınan tüm önlemlerin süresinin uzatıldığını belirterek, Güney Kore ile

karşılıklı uçuşlar ve İran vatandaşlarına yönelik vize uygulamasında kısıtlama kararları alındığını açıkladı.

- *Irak'ın Kerkük kentinde 4 kişide yeni tip koronavirüs (Covid-19) tespit edilmesinin ardından kentteki internet kafeler, parklar başta olmak üzere eğlence merkezleri kapatıldı.*
- *Kuveyt'te yeni tip koronavirüs (Covid-19) salgını nedeniyle mart ayının ilk 2 haftası eğitime ara verileceği duyuruldu.*

Tüm bu yaşananların ve tedbirlerin ışığında, virüslerin artık hayatımızın bir gerçeği olduğunu kabul ederek bundan sonra bunlarla birlikte yaşamayı ve mücadele etmeyi çok iyi öğrenmemiz gerekmekte. Asla pes etmeyeceğiz. Virüsler bizden güçlü değil. Tedbirlerimizle güçlenerek çıkacağız.

6. PANDEMİLERİN ÇALIŞMA HAYATINA VE EKONOMİYE ETKİLERİ

6.1. ÇALIŞMA HAYATINA VE EKONOMİYE YÖNELİK ÖNERİLER

6.1.1. KARAR VERİCİLER DÜZEYİNDE İLLER İÇİN ÖNERİLER

Karar vericilere “İl düzeyinde Primer ve sekonder atak hızlarını Vaka ve ölüm katlanma hızlarını hesaplayacak takımlar”ın eğitimi ve desteklenmesi önemlidir. Salgının istatistiki modellenmesinin çıkarılması ve fiyasyon konusunda Halk sağlığı uzmanları değerlendirilecek şekilde, stratejiyi uygulamaya yönelik hizmet içi eğitimlerin artırılması gereklidir. Sosyal hayata ve ekonomiye olan etkileri bu şekilde öngörülebilir. Evde Sağlık Hizmetleri daha da güçlü bir biçimde geliştirilmelidir.

6.1.2. YENİ NORMALDEN YENİ FIRSATLARA

Covid-19 sonrası ekonomide yeni bir normale dönülmesi beklenmektedir. Sosyal mesafe uygulamasının devamı, üretim networklerinin yeniden yapılanması, otomasyon ve dijitalizasyonun çok hızlanması, işsizliğin artarken yeni iş alanlarının açılması, ekonomik anlamda “bölgeselleşme”nin artması (bu da Türkiye adına üretim ve ihracat Fırsatları anlamına gelir) beklenen gelişmelerdir.

1. Bulaş mekanizması üzerinden gidilerek, kağıt para kullanımı sorgulanabilir.
2. Giderek sanal alışverişin artması ve insanların nerede istihdam olacakları, toplumsal olarak yeniden dizayn edilmelidir.
3. **Kentlerin dizaynı** ve büyükşehirlerden “köye geri dönüş” gündeme gelebilir.
4. Uygun sektörlerde evden çalışma ve esnek çalışma opsiyonlarının giderek yaygınlaşması beklenmektedir.

Bu fırsatlara hazır olmak için:

- Bölgesel tedarik zincirlerimizin güçlendirilmesi,
- Yeni üretim ve endüstri politikalarına ihtiyaç olduğu,
- Üretim, ticaret ve teknolojide daha güçlü bir entegrasyona hızla hazır hale gelmemiz,
- Bölgesel pazarların oluşturulmasında adımların hızlandırılması (Türkiye ile Afrika Birliği arasında anlaşmaların hızlandırılması vb.) önemlidir.
- Daha adil ve sosyal düzenlere geçen ve sağlık sisteminin güçlü olduğu ülkelerin ayakta kalacağı; geçmeyenlerin yıkılma tehlikesi ve sosyal patlamalara gebe olacağı bir döneme girmektedir. Toplumsal sağlığı korurken ekonomiye önem vermemiz ve özellikle girişimcilik ve teknolojik gelişmeye açık ölçeklenebilir startupların hızla ölçeklendirilmesi ve ihracat ile markalaşması, kritiktir.
- Maske konusu bir konu olarak ele alınırsa; iç piyasa ihtiyacı güzel yönetildi, ancak bu noktada ihracat odaklı olarak süreç doğru yönetilmeli. İç piyasa derken firmaları batırma noktasına getiremeyiz. 500 Milyar dolar ihracat hedefini 2023'te kim gerçekleştirecek?
- Maske tedarikinin DMO'ya devredilmesinden sonra sürecin nasıl işleyeceği ile alakalı bilgi edinme süreci hızlanmalı. USHAŞ, teslim aldığı maskelerin ödemesini henüz yapmadığı için finans yetersizliğinden maske üretimini durdurmak zorunda kalan çok sayıda firma var. Ülkemizde maske üretiminin yetersiz olduğu bir dönemde, hem ülkemiz, hem maske üretimi yapan işletmeler, hem de bu işletmelerde çalışan yüzlerce çalışan zarar gördü.
- Sürecin bir an önce toparlanması için alınan tedbirler var mı acaba? Kanaatimizce, ihracat izninin DMO'ya ürün teslimini beklemeden haftalık kapasite beyanına göre verilmesi ve DMO'ya ürün teslimiyle birlikte ihracat işlemlerinin başlatılması, ihracat çalışmalarını hızlandıracaktır.
- Ayrıca ihracat oranının 1/1 olması Türkiye firmalarının dünya genelinde rekabet gücünü oldukça zayıflatmaktadır. İç piyasadaki ihtiyaç tamamlanana kadar, oranın "1 hibeye 3 ihracat izni" şeklinde olması, sonrasında da kaldırılması Türkiye firmalarına yurt dışı piyasalarda gerçekçi rekabet imkânı sağlayabilecektir. İşsizlikle mücadele edilmesi gereken dönemde, daha çok işsizlik oluşturulmamalıdır.

6.1.3. TURİZM FIRSATLARI

Türkiye, turizm üzerine gelirini kurgulamış bir ülke. Yaklaşık 40 milyar dolarlık net bir kayıp söz konusu. Ancak normale dönüş ve yurtdışına “biz turizme açığız” kampanyası ile bu kaybı azaltabiliriz. Şu aşamada işsiz kalmış bireylerin, ailelerin dramına somut çözümlerle ve devletin şefkat eliyle yaklaşılması önemlidir.

Kâğıt paranın kaldırılmasının riskleri de var. Bireyin tamamen köleleşmesi, özel hayatının yok edilmesi. Borç alabilme (eş, dosttan) kapasitesinin yok edilmesi ve sistemin faiz çarkına monte edilmesi anlamına gelebilir. En son kalkınma planımızda tarım girdilerinin (bütçe içindeki payının) azaltılması planlanması gözden geçirilmeli. Köye geri dönenin sürdürülebilir bir çalışma ortamına kavuşması çok önemlidir.

Salgının ilk günlerinde Cumhurbaşkanımızın “artık hiçbir şey eskisi gibi olmayacak” sözü birçok insanı endişelendiriyor. Acaba gerçekten bireysel hak ve özgürlükler kaldırılacak mı? Toplum içeriye kilitlenerek ve süreç uzatılarak yeni bir yaşam modeli mi dayatılacak?.. 1984 adlı roman, günümüzün gerçeğine mi dönüşecek? Allah bizi özgür yaratmışken, sistemler bizi köleleştirecek mi? Allah ile mücadelede hiçbir kavim ya da lider başarılı olmamışken, insanlık yeni bir maceraya mı sürüklenecek?

Kapitalist sistemin dışında yer alma gibi bir arzuda görülüyor siyaset erkimiz. Amerika ne yapıyorsa, aynısını tatbik ediyoruz; firmalara alabildiğine para dağıtıyoruz, merhaba acayip enflasyon, merhaba daha çok ezilen..

6.1.4. HASTA ADAM OSMANLININ TORUNLARI, AVRUPAYA YARDIM EDİYOR

Bugünkü dünyanın yaşadığı Korona hadisesi insanlık tarihinde bir dönüm noktası ve tarihte yer unutulmadan edecek hadiselerinden biri gibi gözüküyor. Eğer bu bir ilahi musibet ise; bundan önceki hadiseler, musibetler, belli bir coğrafyaya, belli bir kavme veya mahdut alanlara gelmiş. Bu hadise aynı anda yeryüzünün bütün coğrafyalarındaki tüm insanlığa gelmiş bir musibete benziyor. Belki Nuh tufanı böyle bir şeydi diyebiliriz. Sebebi de dünya belli insanlar ve belli coğrafyalar için çekilmez hale gelmişti. Kan, gözyaşı, çile, ızdırap, zulüm, haksızlık, fitne, kargaşa ... ne denirse densin...

Genelden özele, ekonomiye geçmek gerekirse: Eğer geçmiş ümmetler yaptıkları kötülükler nedeniyle helak olmuşsa, günümüzde bütün helâka sebep bütün ümmetlerin yaptığı kötülükler mevcuttur. Bu günkü konu başlığımız olan korunanın ekonomik hayata tesirleri açısından da bakılınca, Şuayip AS'ın kavminin helakine sebep olan ticari ve ekonomik

haksızlıklar, ölçü tartının ve iş ahlakının bozukluğundan beter kötülükler günümüzde mevcuttur. Ekonominin temelini ifsat eden faiz, borsa sistemi, karşılıksız para basarak küresel soygun düzeni, gelir paylaşımındaki adaletsizlik, vahşi kapitalizm, komünizm... ne sayılırsa sayılsın, hepsi de mevcuttur.. Karşılıksız para...

Aslında dünyadaki sistemler her açıdan çöküyor. Ekonomi de dahil bu sarsıntının şiddeti daha da uzun sürecek. Bu arada iki şeyi belirtmek gerekir;

1. Canları pahasına mücadele veren sağlıkçılarımızdan, başta sağlık bakanımız ve bütün ekipman olarak Allah razı olsun. Rabbimiz yardımcıları olsun ve muhafaza buyursun.
2. Ülkemizin bu hadisede hasarı en az olarak atlatabilmesi için gayret gösteren başta Cumhurbaşkanımız olmak üzere Cenabı Hakk hepsinden razı olsun.

Olaylar çok değişecek ve hayatın akışı değişecek KÖ, KS diye değerlendirmeler olacak. Nasıl mı? Bir defa dünyadaki aktörlerin rolleri ve yerleri değişecek.

Her krizde olduğu gibi Bugün de krizi karşılıksız USD basarak krizi atlarmaya çalışanın yüzü daha çok ortaya çıkacak. Amerika ve Batı üretimi unuttu. Maske dahi yapamıyorlar.

ABD ve Batı Temel insan ihtiyacı olan şeyleri dahi üretmekte zorlanıyorlar. Üreten ve üretime yatırım yapanlar, sanayilerini yaygın olarak geliştirenler, katma değer oluşturanlar ilerde öne geçecek. Para ile hisse senedi, tahvil ve nominal değerler ile oynayarak para kazananlar sıkıntı yaşayacak.

Para, borsa ve kağıt üzerinden iş görerek sermaye hareketlerinden dünyayı sömüren ülkeler bu düzenlerini devam ettiremeyecek. Birgün dünya insanları uyanır ve ABD'ye "sana mal vermiyoruz, paranı da istemiyoruz" deme noktasına gelecekler. Dolar hakimiyetinin sona ereceği günler yakın gibi geliyor. Avrupa için de durum aynı. Bakın dolar maske etmedi. Amerika'ya ülkeler maske satmayınca durumları ortada. Koca Avrupa ülkeleri maskesiz kaldı.

Uluslararası sermaye el değiştirecek. Küçük ve orta ölçekli ülkeler için öne geçme fırsatı olacak. Gelişmekte olan ülkeler, Asya ve Afrika'da bazı ülkeler ekonomik olarak belirleyici olacaklar. Yeni ekonomik birlikler olacak.

Mikro plan: Bireyler: yer değiştirecek, belki köye dönüşler başlayıp kentsel nüfus oranı azalacak. Biraz da servet düşmanlığı körüklenecek. Daha çok borçlanmak yerine daha huzurlu bir hayat arayışına geçilecek.

Şirketler: Bankalara mahkûm olarak kazandığını finansman gideri olarak bankalara götürmek yerine daha dengeli büyüme modelleri tartışılacak.

Makro plan: Ülkeler: Yeni sanayileşme ve üretim ağırlıklı büyüme üzerinde durulacak. Daha çok üretim daha çok ihracat ve katma değer oluşturma yönünde bir sistem kurulacak.

Birlikler: Küresel hakim güçlerin konvertibilite silahına karşı, paralarını itibarlı hale getirip ekonomilerini yıkıcı dış tesirlerden koruyucu yeni ekonomik ve siyasal birlikler oluşturulacak. BRİCKS benzeri yeni oluşumlar ile...

Global plan: Dünyada global olarak bir revizyon olacak. Başta ABD ile Çin fonksiyonel değişikliğe gidecek. Ama dünya özellikle dünyaya baş belası olan serseri Yahudi sermayesinden kurtulmaya çalışacak. Karşılıksız paralar, manipülatör borsalar, kan emici bankacılık sistemi, kumara hayali sigortacılık sistemi, hasılı dünyada çok şeylerin sorgulanıp, yargılanıp değiştirilmesi gerektiğinin konuşulacağı ve eylemlerin yaşanacağı günlere gebeyiz sanki. Küçük bir virüs turnusol gibi birçok şeyin rengini ortaya çıkaracak.

Bundan bir ay kadar önce altın fiyatları dip yaptı. 1450 USD/ons oldu. Şimdi 1730 USD/ons Yine aynı zamanlarda petrol fiyatları dip yaptı varili 20 USD'nin altına indi. Altın ve petrol reel alanda önemli iki argüman. Faizler Batı'da sıfırın altında. Bizim gibi ülkelerin CDS'leri yükseliyor. Para var ama kullanan yok. Tam bir kabızlık hali var.

Bu arada Türkiye'de ekonomi yönetimi, özellikle ihtiyaç sahibi Kişilere yapılan yardım ödenekleri ve Şirketlere tahsis edilen finansman destek kredileri ile piyasayı nispeten rahatlatmış durumda. Bankalar öteleme yapıyor. Öteleme maliyetlerini gözden kaçırmamak lazım. Ötelemeyi iyilik gibi gösterip yüksek maliyeler ile kazıklamaya fırsat verilmemeli. Kısa dönemli rahatlatıcı çalışmaların sürekli olabilmesi için sanayi ve üretim öncelikli olmak üzere sürdürülebilir tedbirler ile sektörler desteklenmeye ve denetlenmeye devam edilmeli. Spekülasyonlara ve istismarlara fırsat verilmemeli.

Dövizli borcu olanlar için kur ateşinin söndürülmesi gerekir. Kur spekülatörleri ve bankalar iyi izlenmeli. İç piyasa gerekirse emisyon/para basılarak bir süreliğine daha desteklenmeye devam edilmeli. Belirli bir süre sonra fazla para enflasyona neden olabilir ama, kriz aşamalı olarak atlatırken enflasyonu düşürecek politikalar uygulanabilir. Ayrıca Türkiye'de mutlaka ciddi bir vergi reformu yapılmalı. Dolaylı vergi yükü azaltılmalı. Vergiler sadeleştirilerek servet ve varlık esaslı vergiler üzerinde durulmalı. Adil ve ödenebilir bir vergilendirme olmalı.

Sanal ticaret ve dijital sistem daha fazla hayatımızda yer alacak ona göre revizyonlar yapıp sistem altyapısı oluşturulmalı. Bizler için de bu konuların fıkhi ve hukuki altyapılarının

çalışılması gerekmektedir. Türkiye birçok yönü ile gelecek dönemlerde daha güçlü bir ülke ve ekonomi olmaya namzettir inşallah. Dışa bağımlılıktan kurtularak özellikle ara malları imalatımızı artırıp dışa bağımlılıktan kurtulmamız gerekir.

Özellikle coğrafi konumuzu değerlendirerek Avrupa'nın dünyadaki ithalatında ilk Sıralara geçebiliriz. Hammadde temininde ve genel olarak dış ticarete çanak bölgesi dediğimiz Orta Asya, Orta Doğu ve Afrika ile ilişkilerimizi geliştirerek yeni fırsatlar elde edebiliriz.

Stratejimiz; iç siyasette istikrar ve ekonomide yapısal değişiklik. Gizli işsizliği azaltacak şekilde kırsal kesime tarım ve hayvancılık başta olmak üzere üretimi teşvik, yönlendirme ve yapılandırma vs. yapılmalı. Denizlerimizden daha fazla istifade etmeliyiz. Enerji kaynakları açısından hala bakir alanlarımız var.

Dış siyasette iyi ilişkiler, kaliteli üretim, daha fazla ihracat... D-8 modeli yapılanmalarımızı güçlendirip hayata geçirerek küresel bir ekonomi olabilmek.

Dünyanın bütün coğrafyalarında Özellikle dünyada etkin insani yardım kuruluşlarımız STK'larımız ile emperyal bir düşünceye girmeden ciddi anlamda güzel ilişkiler geliştirebiliriz.

İnsanlığı homoeconomicus'tan kurtaracak insani değerler ile süslü, faize ve sömürüye alternatif insani modeller üzerinde çalışmamız gerekir ve bu potansiyel bizde mevcut elhamdulillah. Bizim gibi ülkeler için, Tek kasa çalışıp belli sektörlere odaklanmak yerine birçok alanda birden bir büyüme hamlesi yapabilmek için bu günler birçok açıdan fırsatlar sunacaktır.

Dünyayı refah paylaşımında 80/20 kuralı denen Pareto adaletsizliğinden kurtaracak yük/fayda... Sistemine geçirecek yeni dönemler olur inşallah. Dünyanın ahlaksızlarından dünyanın mazlumlarının haklarını alacağı bir adil sistem için bize yakın, hakka yatkın İslam ülkeleri (halkları) ile iyi ilişkiler zamanı da gelir inşallah. Bu petrol krizi belki de buna da bir sebep olabilir. Oyun kuranlar Kendi oyunları ile kendilerini vururlar inşallah. Burada özellikle ABD ve Yahudiler bastıkları karşılıksız dolarlar ile dünyadan Altını Çekmeye çalışıyorlar bunu da gözden kaçırmamak lazım. Çünkü altın çaplar üstü değişmeyen maddi değerdir.

Yapay zekâ ve yeni bilimsel gelişmeler yeni dönemde insanlık için birçok yeniliklere Hazır olmalı. İnsan Fıtratı değiştirmeye kalkacak olsa cenabı hak imzasını kimseye taklit ettirmeyecektir. Fıtrata aykırı her gelişme sonunda insanlık için yen belalar, vebalar, koronalar demektir. Allah sonumuzu hayreylesin.

Dünya ABD kağıtlarını hisse senedi/tahvillerini almadığı gün ABD'yi finansmandan vazgeçmiş demektir. Eldeki kağıtlar iade edilse ABD batar. Parası pul olur, dünyayı krize sokan tahvil/faiz sarmalından çıkılmış olur.

ABD'nin dolar arz-ı bizdeki gibi onların enflasyonuna sebep olur. Kendi paraları başlarına bela haline gelir. Ama şimdi herkes karşılıksız doları almak için elindeki her şeyi veriyor... mal, altın, petrol, itibar... zaten dış borçların çoğu da ABD tahvil ihracı nedeniyle dünyanın aldığı yarın ne olacağı belirsiz kağıtlar.

Şimdi sürdüğü dolarlar ile kendi ekonomisi düzeler, dünyada küresel enflasyon oluşur... kaynaklar el değiştirir... yarın bu paraları çekmek için faizi %1 den %100 artırarak %2 yapar ve dünyadaki salak insanlar %2 faizli riski az? ABD Tahvili almak için ellerindeki dolarları ABD'ye tekrar iade eder... ne tuhaf değil mi?

Ülkeler ihracatlarını artırmak için devalüasyon yapar Dolar değer kazanır... ülkelerin malları ucuzlar... ABD, İngiltere, Avrupa karşılıksız paralar karşılığında bir güzel yaşam sürerler. Bu krizler inşallah ABD'nin başını yer. Ama önce insanlığın aklını başına alması gerekir. Korona aynı zamanda bir fırsat anlayana...

Son soru? Herkes her ülke borçlu... Alacaklı kim? Cevap ve çözüm bulununca Dünya kurtulur. Allah (cc) hem bu harami zalimlerden hem de Korona'dan kurtarsın tüm İslam alemi ve zararsız insanları...

Maalesef bizim camiamızda da olan bir tespiti itiraf edelim: Krizi bahane ederek borcunu ödemeyen, öteleme imkânı varken alacaklısına zulmeden insanlar var. İnsanlar birbirlerine hepsi olmasa da anlaşarak vadesi gelen ödemelerinin bir kısmını ödeyerek anlayış istese... alacaklı olanlar da borcun tamamını hemen istemeyip anlayış gösterecekler anlaşarak uzlaşarak hayat devam eder. Ama herkes kurnazlığa kaçır borçlu yalan söyler, fırsatçılık yapar ödemez... Alacaklı da anlayış göstermez yok etmeye uğraşırsa Koronadan önce biz kendimizi yok ederiz. Korona ciğerden kalbe (manen) geçerse, insan yaşasa da vicdanı ve imanı ölür. Fırsatçılık çok kötü bir ahlaktır.

Bazen karakterlerin şekilleri en zor zamanlarda ve kriz anlarında ortaya çıkar. İnsan Hakkı kavramı; kişinin iddia ettiği kendi hakkını diğerlerinden zorla almak için... Kul Hakkı kavramı; zannen bile olsa üzerinde başkasının hakkı kalmasın diye diğerlerine hakkını zorla vermek için kullanılır. En büyük mahkeme vicdandır. Devlet, "iki üret, birini millete teberru yap, diğerini ihraç et" diyor. Teberru da dışarıya yansımış olur işte ne güzel :) İhraç fiyatını da ikiye çıkarırsa; hem teberru, hem ihracat, hem de kâr olur; olmaz mı yani? :) Hasta adam Osmanlı'nın torunları; Hasta Avrupa'ya maske ve ilaç gönderiyor.

6.1.5. EKONOMİDE GELECEK VAADEDEN ALANLAR TESPİT EDİLMELİ

Salgın sonrası, gelecek vaat eden ekonomik alanlar belirlenmeli. İşini kaybeden ve veya kaybedecek olanlara bu kısımlarda imkanlar açılmalı. Bu tabii bugünden yarına olacak şey değil. Lakin planlama çalışmaları hemen başlamalı. Bir de konu ile ilgili direkt gelmeyebilir ama, milletin işini gücünü yitirdiği, evlerde sosyal patlamaların yaşandığı şu salgın ortamında, insanların hak edenlerinin borçları, faturaları affedilmesi gerekirken ötelenmesi, 3-4 aylık borçların biriktirilmesi, bankaların hala para satışı yapmaları, insafsızlıktır, gayriinsani bir davranıştır.

Güvenilir, yeterli, sağlıklı ve herkesin ulaşabileceği gıda en önemli meselemiz olacaktır. Baştan sağlıklı bir planlama yapılmalı gerekirse yeme alışkanlıklarımızın dahi yeniden gözden geçirilmesi gerekiyor. En azından aktif çalışma hayatında olmayanlar daha küçük yerlere gitmek isteyecektir. Belki teşvik te edilebilir. Bir miktar üretime de katkı olur.

Fikir garip ama anasıdır doğru. İşyerleri ile konutlar yakınlaştırılıp yürüme veya bisiklet mesafesine indirme çalışmaları yapılabilir.

Topluluk psikolojisi kitabında şöyle bir cümle var; topluluğun ortalaması hangi yönde ise sonuca "o ortalama" daha bir koyulaşarak yansıyacaktır. Bu tür tartışmalardan sonuç çıkaracaklar, bunu da göz önünde bulundurarak kanaate varmalıdırlar.

Yıllarca turizm tekstil ve silaha yatırım yaptık. Hep bu pastalardan pay almaya çalıştık ne yazık ki bunları da hep diğer ülkeler kendilerine göre değerlendirdiler. Bu süreçte pastadan onların istediği kadar pay alabildik. Son zamanlarda kendi yaptığımız İHA'lar ve SİHA'lar hem savaş stratejilerini değiştirdi hem de ekonomik alanda farklı bir ufuk açtı. Bu Corona sürecini de inşallah başarılı bir şekilde atlattıktan sonra bize ekonomik anlamda hayırlı bir kapı açacağını düşünüyorum. Özellikle sağlık alanında yapılacak olan yeni yatırımlar, yazılım mühendisliği ile birlikte kombine edilen sağlık alanında kullanılan cihazlar yeni ekonomik gelir kaynaklarımız olabilir.

6.1.6. PANDEMİDE HUKUKİ UYUŞMAZLIKLAR

Pandemi sebebiyle bir seri hukuki uyumsuzluklar doğacak ve bunun da çalışma ve ekonomik hayata etkileri olacaktır.

1. Öncelikle hukuken "mücbir sebep" itirazları tarafları bağtlayan her türlü iç ve dış taraflı sözleşmelerde dermeyan edilecektir. Edimlerin ifası ödemelerin itfası bu

nedenlere aksayacağı için bunun ekonomik hayata toplam etkisi dikkate alınmalı ve çalışılmalıdır.

2. Yine kategorik olarak bu salgından etkilenen insanların hukuki talepleri olacaktır.
  - a. İşyerlerinde işverenlerin almadığı tedbirler sebebiyle işverenlere karşı ileri sürülecek talepler.
  - b. Kişilerin biri birine karşı tazminat vb. talepleri
  - c. Hizmet almak için başvurulmuş sağlık kuruluşlarında gerek bulaş ve gerekse tanı ve tedavi bağlamında mal praktis kaynaklı talepler.
  - d. Koronavirüs'ün kişiden kişiye değişen kalıcı hasar bırakma durumları ve özellikle solunum kapasitesinde meydana getirdiği kalıcı zararlar dolayısıyla bir bütün olarak maluliyet durumları ve tüm sayılanların SGK bağlamında kamu tarafına yükleyeceği maliyet çalışılmalıdır diye düşünüyorum.

Düzenleyici etki analizi

Böyle makro ekonomik boyutları konuşurken İstanbul gibi 18M'luk bir heyula metropolde mesela gıda fiyat istikrarını nasıl sağlayacağız bahsi de önemli. Geçen hafta salı gecesi başlayıp çarşamba sabahına sarkan ve haber bültenlerine konu olan Yaş sebze ve meyve hali önündeki hengameyi ve yine bunun yarın gece tekrarlanacağını da hesap ederek süreçte ciddi tedbir alınmalı diye düşünüyorum. Zira bu iş pazarlarının kapasitesini ciddi düşürdü. Bu da fiyat istikrarını bozuyor.

Özetle; Gıda bahsi önemli olacak. Anadolu'da üretici hallerinden başlayıp burada tüketici hallerine ve pazar yerlerine kadar her şey yeniden ele alınmalı. İlk yapılacak şey de İstanbul'da çok hızla çok daha büyük ve ferah haller inşa edip hal çetelerine ciddi darbe vurmaktır. Bu zinciri çiftlikten çatala uzatmak elzem. Üretim sürecinden pazar tezgahına kadar yeni planlama. Birçok reform ve kadim problemlerin çözümü için bu pandemi esasen fırsatlar da sunuyor.

Örneğin Home ofis yaygınlaşacaktır bu da plazaları boşaltacaktır. Ayrıca home ofislerin çoğalması demek araç ihtiyacının da azalması demek olacak bu da petrol talebini düşürecektir. Tele sağlık hizmetleri üzerine de odaklanmak gerekir birçok özel hastane bu işi yapıyor şu anda. İnsanlar hastaneye fiziksel olarak gitmeden işlerini çözebilecekleri belki anamnez ile tanı alabileceklerdir. Bu da tele sağlık hizmetlerinin popülaritesini arttırabilir.

6.1.7. TÜKETEN DEĞİL; ÜRETEN TOPLUMA GEÇİŞ

Geleceğe yönelik olarak, Tıbbî malzeme üretimi ve Sağlık Turizmi konularına odaklanmak gerekiyor. Çin'e göre coğrafi avantajımızı kullanarak bu ikisinde iyi bir gelir girdisi sağlamak mümkün olabilir. Özellikle devletin vergi sistemi (üretimden değil tüketimden vergi alan yaklaşım), Toplumun tüketim ağırlıklı alışkanlıklarının nasıl değişeceği... Önümüzdeki aylarda dünyada ve Türkiye'de yaşanacak olası ekonomik fırsatlar buhran ve durağanlık.... Gelecek planı olarak Türkiye için yeni fırsatlar, yeni sektörler, yeni pazarlar, yeni teknolojik odaklanmalar. Bu konular analiz edilmeli

Kötü bir ihtimal olarak, Salgının Kasım 2020'de ikinci dalga yapması senaryosuna ve diğer pandemilere yönelik alınması gereken ekonomik önlemler ve hamleler istihdam/ekonomik planlama proaktif olarak yapılmalı.

Süreç devamında ve sonunda ve ayrıca yeni olumsuz muhtemel benzer süreçlerle ilgili olarak, çalışma yaşamına ilişkin sosyal politika yönüyle mevzuatın gözden geçirilmesi, önemli bir husus ise, yöneticilerin, işveren ve çalışanların hukuk kültürü ve bilgisi zenginleştirilmesi, herkesin hak, yetki, yükümlülük ve sorumluluğunun farkında olması, benzer zorlayıcı sebeplerin, ekonomik kriz, işsizlik vs. risklerin farkında olması, herkesin hayallerini gerçeklerini yaşamını gerçeklerle birlikte planlaması, yatırımlarını ona göre yapması, "ayağını yorganına göre uzatması" özelinde, **tüketen değil üreten topluma** elbette kültürel bir değişimle varılabilir, (oldukça zor elbette), "üzüm üzeme baka baka yatırım yapıyor" olumlu ya da olumsuz yönde, zorlayıcı sebepler nedeniyle kişisel ve toplumsal farklı yeni krizlerin yaşanmasının önüne geçilmesi gerekiyor, kamu ve özellikle STK'lar aracılığıyla kültürel olumlu çalışmalara ihtiyaç her zamankinden çok daha fazla olduğu gerçeğini yaşıyoruz,

1. Köye dönüş olacak ve kanaatimce olmalıdır da. Buna dair özel projelendirme de yapılmalı. Nüfus yaygınlaştırılmalı. Hatta sürekli yardımla ya da kötü koşullarda yaşamak zorunda kalan Suriyeliler için önerimiz Sahipsiz (hazine sahipli) tarım ve hayvancılık yapılabilecek arazilerde 10 yıllık 40 yıllık 50 yıllık karşılıksız kullanıma açılabilir. Ne kadar çok insan yardım alan olmaktan çıkıp üretime geçer. Kendi aileleri ihtiyaçları için üretseler yeter. Sadece ilk yıl için teşvik verilebilir. Ülkemizdeki Suriyelilerin büyük kısmı çiftçiliği bilen insanlar. Bu bile önümüzdeki süreçte yaşanacak daralmada olası sosyal krizin önüne geçebilir.
2. Hazırcılık ya da devlette ya da masa başında olmak yani beyaz yaka olmak kadar mavi yaka olmanın kıymeti anlatılıp, bu konuda da uzmanlaşma teşvik edilmeli. Gidişata bakılınca buna duyulacak ihtiyaç kendisini daha bariz gösterecek gibi

6.1.8. KISA ÇALIŞMA ÖDENEĞİ SENE SONUNA KADAR DEVAM ETMELİ

Olaya biraz daha lokalize durum tespiti şeklinde bakalım: Özel sektörde kuaförler çay ocakları lokantalar kapatıldı AVM'ler kapatıldı şimdi burada çalışan personele kısa çalışma ödeneği ile destek sağlanacak deniyor ne kadar süreyle 3 ay peki sonrası bunların SGK primlerinde öteleniyor yani iptal etmek söz konusu değil 6 ay sonra ikisini birden ödeyeceksin. Ben, 6 ay sonra 2 aylık mı kazanacağım ki ikisini bir ödeyeceğim diyelim ki personele bir şekilde bu çalışma ödeneğinden faydalandı peki işyeri sahibi? çevremde çok var bunlardan bu ay çıkarttık diyelim bir dahaki ay sonraki ay sonraki ay?

Devlet diyor ki sana da borç vereyim faizli, daha alan görmedim alabilen, odaya kayıt lazım eskiden SGK borcu olmaması lazım vesaire vesaire... böyle esnaf yok gibidir... esnafın kobinin en büyük giderlerinden biride kiradır... kira durumu ne olacak? Ev sahiplerinin insafına mı bırakılacak? Özel sektörde diş hekimi olup, klinik işleten, örneğin 7 tane personeli olanın, birkaçının durumu kısa çalışma ödeneğine uyuyor, birkaçının uymuyor... Personel, durumunun ne olacağını merak edip soruyor. 7 personeli olan bir işletme böyle sıkıntı çekiyor ise 40, 50, 80, 100 personeli olan ne durumdadır? İşletmeni kapat demek kolay... önlemi? kervan yolda dizilir/mi? bakın bu durum 3-5 ay böyle giderse inanılmaz bir stres birikecek ve patlayacak toplumda... Kuaförler arıyor “hocam, traş olacaksan eve gelebilirim”, ne yapsın adam... devlet olarak, “ben senin hayatını idame ettirebileceğin kadar destek vereceğim” diyemiyorsak, bir şekilde önlemler alınıp en kısa zamanda çalışma hayatına dönmek lazım... Kısa çalışma ödeneği en az sene sonuna kadar devam etmelidir.

6.1.9. GELİR ADALETSİZLİĞİ GİDERİLMELİ

Çin'den alınan ve ucuz olduğunu düşündüğümüz makineleri, bu virüs olayından sonra Ankaralı firmalar kendileri üretmeye karar verdiler. Üretim, Çin fiyatının ortalama %40'ına mal oluyor. Bu ve benzeri (tekstil gibi) malları Avrupa artık Çin'den aldıkları fiyatın üstünde bile olsa Türkiye'ye dönüyor. Bazı mallar açısından (Türkiye kapasitesi dahilindeki) Çin'den karşılanan malların talebi kayarken bürokrasi nedeniyle ihracat fırsatı kaçmamalı.

En azından Türkiye, Uzakdoğu'ya kaptırdığı üretim üssü fırsatını tekrar yakalama imkanına kavuşabilir. Ama hayat ve ekonomik düzen büyük altüst oluşları getirecek gibi. Bunlar bir şekilde çözülecek, piyasa kendi kendini düzenleyecektir. Ama ANA sorun Türkiye'de hiç

gündem edilmiyor: Ekonomik ve siyasal rasyonalite ve **Gelir adaletsizliği**... bu adaletsizlik düzeleceği veya yerinde sayacağı yerde makas giderek açılıyor. Bu konuda yapısal önlemler alınmalı.

Büyüme fetişizmini bugün Klasik iktisatçılarda bile görüyoruz. Bugün bu bir tercih sonucu olmadı ama bir zorunluluk sonucu oluyor. Her anlamda her ülke ve herkesin birbirine bağımlılığın arttığı bugünlerde kendine yeten (otarşik) ülke/insan söylemi nostaljik bile olsa bunu yeniden düşünmeye değer. Bugünlerde içinde olduğum bazı gruplarda Amishler gibi nasıl yaşayabiliriz tartışıyor, sorguluyor insanlar.

Bütün şehirleri dairesel olarak (çevreyolu gibi) saran geniş yürüyüş yolları... Ve bu şehirleri de Türkiye çapında birbirine bağlayan asfalt olmayan yürüyüş yolları... Petrol veya enerji olmadan sadece yürüyerek veya atla/bisikletle ulaşılacak yollar... Bunu hem sağlık hem macera hem de enerjisizlik ihtimali için değerlendirilebilir

Su önemli bir enerji kaynağı oluyor. Bu açıdan kaynaklar korunmalı, GAP ve diğer denize dökülenlerin tarımla ilişkilendirilmesi aciliyet kesbediyor.

"Borcu Reddet" hareketleri var dünyada. Kimi zaman büyüyor, kimi zaman da küçülüyor bu hareketler. Bundan sonra büyüyeceğinden şüphe yok. Ne kadar büyür bilmiyorum. Dünya Tarihi bir Borçlar Tarihi aynı zamanda. David Graeber'in Borç'u bu anlamda önemli. Borçlar herkesi kapsadığında para işlevini genişleterek değiştirmiş oluyor.

Birikim varsa borç vardır; borç varsa zulüm (eşitsizlik) vardır. Allah (veya ma'sherî vicdan) bizi herhalde "ne kadar büyüdünüz" veya "ne kadar birikim yaptınız" diye sorgulamayacaktır. Ama şunu sorar sanırım: "Yoksulu (görecedir) doyurdunuz mu?" Bu anlamda büyüme (birikimcil, kapitalistik) odaklı bir iktisat yerine ahlâkı (ki her zaman ekonomiye içkindir) merkeze alan yani birikimi dağıtarak geçimini sürdüren bir iktisadi hayat şekillenir diye umut ediyorum.

Bu, Kant'ın dünya barışı dediği şey aynı zamanda. Bu anlamda demokrasi bu borç yaratan birikimciliğin "kuru davası" olurken, öne çıkacak ilke "izonomi" olacaktır.

6.1.10. PANDEMİ VE SONRASINDA ULAŞIM & TEDARİK ÜSSÜ OLMAK

Bir müddetten beri Ülkemiz Hava ulaşımında aktarma ve tedarik üssü olduğu bilinmektedir. İstanbul Havalimanı'nın bu kadar büyük yapılmasının sebebi... gelecek yoğun talepleri karşılamak için düşünülmüştür.

Malum Yeşilköy havalimanı yeterli olmadığından, destinasyon talebinde bulunan birçok havayolu şirketini reddetmek zorunda kalmıştır.

İkincisi: Karayollarında yapılan yatırımlarla büyük mesafe kat edilerek Türkiye'nin karayolu ulaşımında da önemli bir kavşak noktasında olduğunu göstermiştir. Bununla birlikte Çanakkale Köprüsü'nün tamamlanması ile Ege ve Akdeniz bölgesinde yetişen yaş meyve ve sebzelerin en kısa yoldan Avrupa'ya ulaşımı sağlanacaktır.

Bunun da bölgeye ekonomik yönden büyük dinamizm kazandıracağını düşünüyor. Demiryolu ulaşımında da aynı şekilde çalışmalarımız iyi gidiyor. "Bir kuşak bir yol" projesinin anahtar ülkesi biziz...

Ancak uzun bir süre Çin eski günlerine dönemeyecek. Bu durumda bir kuşak bir yol, ters istikamette işimize yarayacak. Çin'den başlayıp mal dağıtarak Londra'ya gidecek tren. Bu sefer İstanbul'dan başlayıp Pekin ve Londra istikametine gitme durumu hasıl olacak.

Ulaşımında en zayıf kaldığımız alan, deniz nakliyesidir. Bu konuda da, Kanal İstanbul projesi çerçevesinde yapılacak olan ve biri Karadeniz diğeri Marmara Denizi girişindeki konteyner limanlarıyla bu eksiklik giderilecektir.

Netice olarak; kısa vadede kara ve havayolunda, orta vadede demiryolunda, uzun vadede deniz yolunda Türkiye "merkez ülke" olma yolunda ilerlemektedir. Bunun tabii neticesi olarak, finans ve siyasette belirleyici bir rol almış olacağız.

6.2. ÇALIŞMA HAYATI VE EKONOMİYE YÖNELİK ÖNGÖRÜLER

Yıllardır sadece "üretici" konumunda idik ve marka olamamanın sızısını çekiyorduk. Ama bugün gördük ki, krizde marka olmak değil, üretici olmak çözüm oldu. Öncelikli sektör olması sebebi ile tekstil için yorum yapmak gerekirse; online platforma geçiş zaten başlamıştı ve bu süreç şimdi çok daha hızlanacaktır. Sektörün liderleri ZARA, HM gibi dev markalar iken şimdi hiçbir fiziki mağazası olmayan ASOS onları muhtemelen çok kısa zamanda geçecektir.

Moda sektörü uzun zamandır doğaya dönüş arzusunda idi. Fast Fashion'dan Slow fashion'a geçmek, organic cotton, doğal elyaflara dönmek ve recycle plastik ideal olanı idi ve daha Korona krizi devam ederken Organik pamuğa dönüş çok hızlı başladı.

Erken tahminler lüks tüketimin azalacağı, büyük departman mağazaların iflas edeceği, risk analizleri paradigmalarının değişeceği ve başarıya "Excel raporları" penceresinden bakılmayacağı bir döneme giriyoruz.

İstihdamı korumaya yönelik kolaylaştırıcı çözümler üretilmelidir. Para akışını kilitlemek, döviz ile ilgili belirsizliği çözmek, faizi kaldırmak önemli bir hareket katacaktır ama üretmek yetmez, üretilen için pazar lazım, satılanın ödemesinin alınabileceği güvencesi lazım. Bu belirsizliği yönetebilecek pek CEO olmasa gerek, çünkü böyle bir case study yok.

Bir müşterimiz vadesi gelmiş çekini ödemedi. Parası olduğunu da biliyoruz ama acaba bilmediğimiz bir şey mi vardır diye yine sorduk. Dedi ki; "devlet bana ödememe hakkı verdi, param dolarda ve bu kriz geçince öderim. Zaten yazdırma, icra vs. yapılamıyor"

Kamu bazen çok hantal kalıyor:(. En basiti maske konusu. Sektör, istihdamı nasıl koruruz diye kıvranıyor, dünya maske arayışında ama dev bir kapasite atıl duruyor. TSK vs. maske yapıyor.

Madem TSK vs. gibi kurumlar maske yapacak, bırakılsın özel sektör de maske üretip ihraç etsin... şimdi muhtemelen bu izin çıkacak uzun anlatmalar sonunda ama çok geç düzeltiliyor yanlış kararlar.

Öncelikle bugünkü konu oldukça geniş ve birkaç alt başlık olarak işlenebilecek önemde... Ekonomiye bizim literatürdeki kavramsal karşılığı "iktisat" olarak bakarsak hayatın her alanına dokunan yaşama alanının tamamına dokunuyor demek. İş kanunu açısından baktığımızda en son yasa değişiklikleri ile birçok alanda tanzim edilme ihtiyacı doğdu. Uzaktan çalışma, izin kullanım, işçi hakları, işverenin sorumlulukları ve hakları, kiracı ve mal sahibi arasındaki ilişkiler... o kadar çok alanda yeni düzen bakışı ile gözden geçirilmesi gereken hususlar ortaya çıktı ki... saymakla bitmez.

Bu da yeni paradigma bakışı gerektiriyor. Bildiğimiz klasik çalışma şekillerini ve düzenini formatlayacak cinsten bir bakış lazım. Aslında zaten uzun yıllardır bahsedilen geleceğe dair her şeyin değişeceği, bugünkü mesleklerin birçoğunun olmayacağı, yeni iş alanları ortaya çıkacağı vs. söylemlerin provası oldu. Ve aslında bunların hiç de uzak olmadığını beklenenden çok daha yakın gelecekte sistemik değişikliklerle yeni dünya düzeni ortaya çıkmasının sinyallerini görmüş olduk.

Dijital sistemler bu kadar öne çıkarken, şirketlerin dijital uygulamalarla üretim ve iletişim süreçlerini ancak ayakta tutabileceği, üretime dayalı ekonominin zaten söylendiği gibi elbette çok önemli olduğu, ancak üretim süreçlerinin bambaşka şekilleneceğini de bugünlerde yakından yaşayarak gördük. Çevik ve yalın üretim metotlarının, teknolojik çözümlerle iç içe olmasının şart olduğunu anladık. Yerli ve milli kaynaklarla, teknoloji

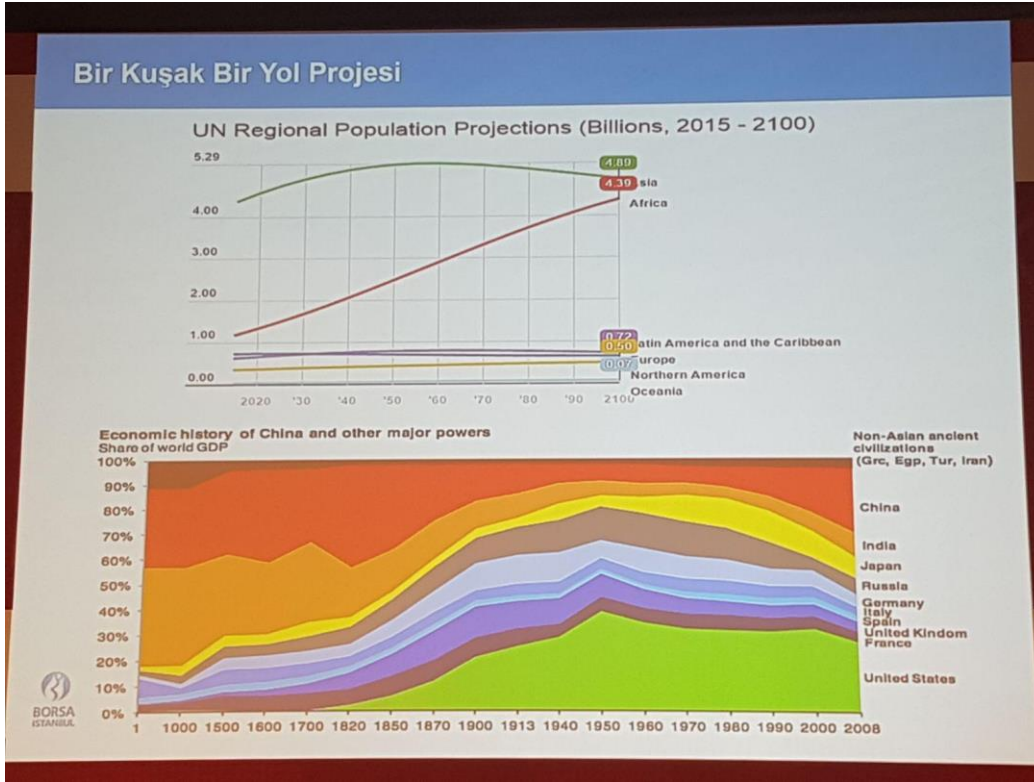
üretimi başta olmak üzere tüm alanlarda dışa bağımlılık en az olacak şekilde planlanması gerektiğinin de ne kadar kritik olduğunu gördük.

Aslında böyle zamanlarda klasik ekonomik tanım ve terimlerini de gözden geçirmek gerekiyor. Zaten ciddi anlamda sorgulanıyor ve bundan sonra daha da sorgulanacak. PARA nedir, nasıl üretilir, nasıl kullanılır ile başlamak lazım belki... Bizim dilimizde kullandığımız para terimi, Farsça "pare" yani parça anlamından geliyor. Yani paranın takas aracı olması üzerine değer atfedilen kıymetli madenlerle başlamış.

Altın, gümüş gibi kadim değerli metal parçalarının para olarak kullanımı bundan kaynaklanıyor. Resmi otoritelerin devlet taahhüdü ile bastığı banknote ise aslında yükümlülük ya da teminat senedi gibi kâğıda basılı kıymet. Aslında altın ve gümüş ise gerçek para. Salgın günlerinde ülkelerin üretim karşılığı olmaksızın karşılıksız basıp halkına sosyal yardım amaçlı olarak veya piyasaya kredi olarak dağıttığı paralar ise ekonomik dengeleri alt üst edecek etkileri olacaktır.

Son yıllarda ise ülkelerin banknotları hakkındaki bütün sorgulanan hususlarla birlikte, takas aracı olarak dijital şifreli varlıklar Cryptoasset'ler son yıllarda zaten hızla popüler hale geliyor/getiriliyor. Bu salgın her şeyde olduğu gibi parada da ciddi olarak dijitalleşme konusunun önünü açabilir.

Uluslararası ekonomik dengeler açısından bakıldığında ise aslında 2.dünya savaşı sonrasında dünyada kurulmuş olan düzen değişiyor. Bunun yönünü iyi anlayıp ülke olarak yönümüzü iyi tayin etmeliyiz. Son 30-40 yıldır sürekli olarak işlenen küreselleşme ve küresel ekonomik düzenin de modası geçiyor. Trump ile başlayan ticaret savaşları, Asya'ya doğru kayan dünya dengeleri. Hepsinin politik ekonomik diplomatik açıdan analizi şart. Zaten tüm dünya tarihi boyunca ilk defa son 200 yıldır bu kadar batı merkezli bir ekonomik üstünlük olmuş. Dünya ekonomik merkezi aslında kadim merkezine doğru kayıyor ve dengeler tekrar aslına dönüyor.

Bu önemli bir grafik. Biz yakın tarihe odaklı düşündüğümüz için son 1-2 asra şartlanıyoruz. 1800'lere kadar dünya ekonomisinde batılı ülkelerin payı çok az.

Salgın sonrası dönemde ülkelerin daha içe kapalı ekonomik yapılanma süreci olacaktır. Ancak bu süreç tamamen kapalı ulus devletler şeklinde de olamaz. Son yüzyıldır batıya dönük oluşumuzla önemli bir sentez yaptık. Bunun yanına milli duruşla ve özgüvenle ayağa kalkacağımıza inanıyoruz. Tüm bu gelişmelerden Türkiye olarak önemli dersler ve fırsatlar çıkarıp önemli bir ekonomik merkez olarak öne çıkma potansiyelini taşıyoruz. Bunu kültürel, sosyal, iş birliğimiz olan ülkelerle birlik halinde başarabilmemiz lazım. Virüsün ortaya çıkma ve yayılma sebeplerini düşünürsek. Buna karşılık temizlik imandan gelir diyen, günde beş vakit maddi ve manevi temizlik yapan bir inanca sahip olduğumuzu idrak ediyoruz. İslam dininin ekonomik ve sosyal esaslarını önce kendimiz "hakk'el yakın" anlayıp tekrar iman edersek, bu esaslar üzerine sistem ortaya koyup, toplumsal olarak hayata geçirebilirsek hem kendimizde hem ülkemizde hem dünyada çok şeyleri değiştiririz.

Kamu yeterince bedel ödemiyor, **salgın dönemi daha çok özel sektöre fatura çıkıyor**. Bu da üzerinde önemle durulması gereken bir husus. Sistemik yapılanmada, stratejiler, makro ekonomik planlama ve sistem de gözden geçirilip iyi planlanmalı. Bu anlamda düzenlenmesi gereken çeşitli ana başlıklar var: Vergi politikaları, (vergi ne oranda, kimden, ne şekilde alınmalı) kamu özel sektör dengesi ne şekilde olmalı, stratejik sektörler hangileri

olmalı, bu sektörlerde teşvik ve Ar-ge politikaları nasıl olmalı, reel sektör ile finans sektörü arasında denge, vs...

Devleti, kamu çalışanlarını mümkün olduğunca küçültmek lazım... ancak kamu hassasiyeti olan kurumları çoğaltmak lazım. Maalesef insanımızın çoğu devlet tarafından çalışmadan beslenmeye alışmış/alıştırılmış, devlet dairelerinde gün boyunca önüne gelecek 3-5 konuya bakıp aldığı maaşla hayatını geçiren çok insan vardır. Üretimin ve çalışmanın değerini gerçekten anlamak ve anlatmak lazım. Bunun için ise ehliyet, liyakat esaslarına göre işi emanet etmek çok önemli. Geçmiş hatalara şartlanmış değil, sıfırdan düşünebilen kalifiye nesiller yetiştirip önlerini açmamız lazım. Onlara istihdam olanağı sağlamaya gerek de yok, klasik bürokratik engellerle gölge edilmese yetecektir.

Merhum Başbakan Necmettin Erbakan Hocamızın "Adil Düzen ve Yeni Bir Dünya" vizyonu gibi yeni paradigma inşa etmemiz şart. Mevcut küresel düzenin ve ekonomik sistemin alarm verdiği aşikâr. Bunu tüm dünya kabul ediyor. Önümüzdeki yıllarda tüm dünyada ve birçok ülkede resesyonlar, buhranlar, işsizlikler, küçülmeler göreceğiz. Biz eğer kendimiz düzen inşa etme derdinde olmazsak, yine birilerinin planlayıp kurduğu düzende bize ayrılan yeri alırız ancak. Başkasının oyununda figüran rolü yani... Biz kendimiz sistemik, holistik, stratejik yaklaşımla düzen inşa etmeye çalışırsak, en azından figüran değil, aktör oluruz. AMA bu bakış kesinlikle hamasetten uzak olmalı. Ayakları yere basmalı, ilmi ve İslami temeller üzerine oturmalı... bilimsel olmalı...

Paradigmayı değiştirmeyi başarabilirsek, zaten kriz ve buhran gibi tanımları ve algıları da değiştirmiş oluruz. Mesela cari açıktan daha çok inanç ve ahlak açığını önemli hale getirebilirsek zaten iktisadi kalkınma ve refah da kendiliğinden gelir. **Önce ahlaki ve manevi kalkınmanın temellerini böyle bir kriz döneminde vurgulayabilmek** daha kolay olabilir. Türkiye olarak bu anlamda tüm dünyaya yaptığımız yardımlar ve dayanışma ile önemli ve itibar kazandıracak işler yapıyoruz. İslami temeller üzerine ekonomik ve toplum düzeni inşası, faizin kaldırılması İbn Haldun'un Umran ilmi gibi kaynaklar, kadim kültürümüzün bu anlamda koyduğu bilgi ve tecrübeler değerlidir. Mesela esnaf arasında ahilik kültürünü ve ahlakını canlandırmak bile önemli bir dayanışma olur.

Hayatın salgın sonraki dönem de değişeceğini öngörenler, önümüzdeki süreçler de dünya çapında görülebilecek petrol krizi veya sanal dünya kaynaklı ekonomik buhranlardan sonra yeniden bir toplumsal değişim planlamaları mı yapacak? Toplumsal değişimler toplumun her katmanında aynı şekilde karşılık bulamazlar ve değişim çok uzun yıllar alır. Örneğim biz çalışma sisteminin değişeceğini yanı home ofislerin artacağını plazaların kapanacağını ön görüyorsak artık insanların iş ziyaretlerine çıkmayacağını şube kontrollerine gitmeyeceğini ya da eskisi gibi iş yeri sahibi ile pazarlık yapamayacağımızı gibi birçok sosyal değişiklikleri de kabul etmiş oluyoruz yani tüm toplumu zorlayacak değişiklikler velhasıl bunu bir salgın

sağlayabilir mi? Hayır... Daha çok salgın daha sık aralıklarla olacak ki ancak olabilsin... Ancak değişimi şu tür noktalarda aramak doğru olabilir örneğin bu salgının bu kadar hızlı yayılmasına bir sebep modern çağın ulaşım ağıdır. Burada sorgulanacak şey uluslararası uçuşlar olmamalı, **uluslararası uçuşların sağlık güvenliği açısından yeniden dizaynı** olmalı. Biz bir salgın sonrası sistemi değiştiremeyiz belki ama uygulamaları değiştirebiliriz. Bundan sonra THY rutinde ateş ölçüp anamnez almalıdır demek gibi mesela...

Ülkelerin salgın kadar önemli farklı gündemleri mevcut, salgın sürecinin sağlık camiasına günümüzde sağladığı konuşma hakkını önümüzdeki günlerin gündemleri sağlamayabilir. Bu sebepler ile yasal ve toplumsal sağlık sistemi anlamında ne değişiklik talep edeceksek acele etmeliyiz.

Kapitalizm böyle bir salgın ile çöker umutları taşımak vakit kaybıdır... Bu tür stres durumları tarihten görüyoruz ki sadece pazarı karıştırır bu karışıklıkta kim tezgahını köşeye daha güzel bir yere kaydırırsa kazanır. Kim de tezgahını kaybederse kaybeder.

Kapitalizm dediğimiz şeyi insanların oturup inşa ettiği bir şeymiş gibi görenlerin yanlış yorumladığını düşünüyorum. Kapitalizm bir süreç ve kendini sürekli yeniliyor... Nasıl ki ikinci dünya savaşı sonra kapitalizm sosyalizm ile evlendi ise, gerekirse şimdi de eksik yönlerini tamamlamaktan geri durmaz...

Burada mesele bak büyük devler sallandı hadi onların yerine biz geçelim uyanıklığını göstermek gayreti bize ne kazandırır ne kaybettirir? Belki de bu süreç bizi daha kapitalist yapar...

Gözden kaçmaması gereken bir diğer nokta bu salgının görsel ve sosyal medyanın zirve yaptığı bir dönem de yaşanması etkisini arttırdı. Düşünelim ki bundan 40 yıl önce olsa salgın iktisadi ve sosyal hayattaki etkisini bu kadar gösteremeyecekti toplumları bu kadar korkutmayacaktı. Bu sebeple yorumlarımız ve değerlendirmelerimizi hatalı eksenlere kaydırabilecek bir zemindeyiz.

6.2.1. KİM KAZANDI, KİM KAYBETTİ?

1. Kapitalizm çökmüyor, kabuk değiştiriyor.
2. Bu işin kazananı Çin, kaybedeni Amerika ve Avrupa olacak.

3. Hizmet sektörü ve turizm ağırlığı sebebiyle Türkiye kısa vadede iktisadi buhran ve ciddi işsizlikle yüzleşecek.
4. Sağlık ve Tarımsal üretim başta olmak üzere ithal ikame ve sair üretim ihtiyar olmaktan ziyade mecburiyet konumunda artık bizim için.
5. Paradigma değişikliği yapılamayıp da ekonomik ve sosyal kriz yönetilemezse, bu krizlere sekonder iktidar değişikliği olası.
6. Devletin ve iktidarın bu minvalde köye dönüşe, bölgesel bazda tarımsal ve tarım dışı üretim planlamasına odaklanması gerektiği kanaatindeyim.

Kısa vadede yerel üretim ve yakın ülke seçeneklerinin tercih edilmesi beklenmektedir. Koronavirüs sonrası ise üretim maliyetleri yüksek kaldığı sürece piyasa ekonomisi işlemeye devam eder. Üç liraya satılan malı kimse sırf yerli diye beş liraya almaz. Üreticiyi ve üretimi teşvik eden vergisel vb. avantajlar veya ithalatı dezavantajlı hale getirmediği şimdiki bizden alanlar üç ay sonra Çin'den almaya devam edecekler.

- 1- Korona salgını, İstanbul'un fethi ya da Fransız ihtilali kadar büyük bir olay olmasa da ileride "sanal çağ"ın başlangıcı olarak hatırlanacaktır.
- 2- Dünya tek bir devlet gibi sınırları olmayan bir konuma doğru gidecektir.
- 3- Sanal para doların yerini almak için küresel bir çaba gösterecektir. Hesaplardaki paralar kıymet kaybedecek eldeki gerçek altın değer kazanacaktır.
- 4- İnsanlar arası mesafe artacak ve;
  - a. Sanal muayene ve tedavi ilerleyecektir. Bunun için uzaktan muayene ekipmanları gelişecektir. Bu yönde yazılım ve ekipmanlar geliştirilmelidir. Ayrıca bunların hukuki altyapısı oluşturulmalıdır.
  - b. Yüksek binalardan toprağa ve müstakil yerleşime dönüş olacaktır. Şehirleri yaymak gerekecektir.
  - c. İnsanlar kendi beslenmesini kendi toprağından yapmak isteyecektir. Tarım yapan toplumlar güçlü hale gelecektir. Tarım yatırımları daha da artmalıdır.
  - d. Evden çalışma ve sanal ofis sistemleri artacaktır. Bununla ilgili uzaktan eğitim ve toplantı sistemleri daha yaygın olacaktır. Bunun bir sonucu olarak insanların hareketi azalacak obezite benzeri hastalıklar artacaktır.

- 5- Bütün bunların ötesinde kıyamet daha da yakın, insanların (özellikle ateist ve deistlerin) inanç arayışları artacaktır. İslam ülkeleriyle olan ekonomik ilişkiler olduğundan fazla artmalıdır.

6.2.2. PANDEMİNİN ÖĞRETTİKLERİ

Covid-19 hastalığı

- İnsanların, toplumların ve devletlerin ihtiyaç sıralamasını
- İhtiyaç-talep-arz kavramlarını,
- Kaynak planlamalarını
- Çalışma düzeni ve saatlerini
- Çalışma mekanlarının fiziki konumunu, dizaynını ve tasarımını
- Mesleklerin önceliğini, gerekliliğini, varlığını
- Kamu veya özel sektörde çalışma istek ve talebini
- Çalışma ve İş yapma biçimlerini
- Toplumsal katılım ile yapılan sanat ve kültürel işlerin varlığını ve işlevselliğini
- STK alan ve faaliyetlerinin yeniden tasarlanmasını
- Hammadde ve ürün depolama tip ve sürelerini
- Turizm sektörünün her şeyini
- Sağlık, Lojistik, Tarım ve hayvancılık sektörlerinin her daim öncelikli olmasını bireyselden devletler boyutuna kadar herkese öğretti.

Obama 2011 yılında ABD de EMR (electronic medical record) firmalarına 28 milyar dolar para yardım ederek bahsettiğin sanal muayene yazılımları tasarlanıp geliştirilmesini istedi. Ve bunu gerçekleştirdiler. Ama 2017 de Harvard'dan Robert Kaplan bir yazı ile bu EMR yazılımların sigorta firmaları farklılığı ve Kanuni zorluklar nedeniyle birbiriyle entegre olmadığını bu yüzden de maliyetleri düşürmüyüp ise yaramadığını söyledi. Bu firmalar mecburen yeni pazarlar aradı. Bunlardan biri de Türkiye olacaktır. Tabii önce pazarlama şirketleri ile Türkiye ye geldiler. Birkaç yıldır çok uğraşıyorlar ama asıl ekonomik istilayı, bir iktidar değişikliği sonrasına saklıyorlar.

Bu anlamda sağlıkta yazılım Mühendisliğinin önemi çok büyük. Diğer sektörlerde de hakeza. Ama sağlık yazılım Mühendisliği ve yazılımlarında inşallah onların tahmin etmediği kadar iyi bir şekilde geliyoruz. www.Covid-19dur.org web sayfası ve yazılımı da şu an deneme aşamasında. Yazılım Müh. ve yazılım konusunda artık ülkemiz çok iyi ürünler ortaya koyuyor.

Bu modelde yeterli, bir ara hiç izin verilmedi dedi bir üretici. 1 Hibe 1 ihraç maskede. 1 hibe 3 ihraç tulumda. Sorun kar ederiz diyorlar. E-ticaret yapan güvenilir firmalar olmalı. Birleşmelerle bu sağlanabilir. Mahalle bakkalı esnafı kavramı da yeniden canlanmalı ama fiyat kontrolü ve ürün güvenliği korunarak.

Türkiye’de hastanelerde ayaktan hasta gereksiz bir yük oluşturuyor. Neoliberal batılı sistemin hoşuna giden (ilaç, malzeme ve tetkik fazlalığı odaklı) bu durum pandemi ile inşallah son bulur. Bu durum birinci basamak sevk sistemi, günlük muayene sayılarının 40 altına indirilmesi ve muayenehanelerin hastane dışına alınması gibi birçok alternatif ile azaltılabilir. Özel sektörün dar alandaki sağlık turizmi potansiyeline kamu da bu israf edilen kapasitenin kullanılması ile destek verebilir.

6.2.3. TEKNOLOJİK İŞSİZLİK

Sanayi Toplumundan Bilgi Toplumuna geçerken yaşadığımız, emeğin var olan koşullarda ticari değer yaratmakta zorlanmasından kaynaklanan ve çözümü kolay olmayan “teknolojik işsizlik” (otomasyon ve teknolojinin getireceği işsizlik) sorunu Koronavirüs krizi ile yeni bir boyut alacaktır;

1. Bu boyutlardan ilki, yaşadığımız Koronavirüs krizinin teknolojiyi, özellikle de yapay zekâ ve benzeri otomasyon olanaklarını kamçılayan bir niteliğe sahip olması. Bunlardan ilki üretimde ve eğitimde uzaktan kontrol teknolojilerinin sürekli kullanılması ve doğal olarak bu alandaki teknolojik aygıtların (donanım ve yazılımların) gelişmesi. Bu teknolojik işsizlik konusunda tarım, imalat ve servis sektörleri arasında sığınabilecek en güvenli liman olarak gösterilen insan-insana servis sektörü (ki bu sadece ABD’nde %30 iş kolu demek) islerinin erimesi yönünde bir adım.
2. İkincisi özellikle, ABD gibi ürünün üretiminde değil tasarımında lider olup, üretimini başka ülkelerde taşere eden ülkeler için büyük sıkıntı demek. Biz bu konuda (yan sanayimizle örneğin) öne çıkabiliriz, yani ürün tasarımında değil üretiminde becerikli ülkeler için bir fırsat var. (30 günde yapılan solunum cihazı örneğinde olduğu gibi. ABD asla bu kadar kısa sürede üretim yapamaz)

Ülkeler Pandeminin işsizlik ve daralan ekonominin çarklarını çevirebilmek için ciddi borçlanacaklar ya da karşılıksız para basmak zorunda kalacaklardır. Buda dolar hariç tüm paralarda enflasyona sebep olacaktır.

Dolar ise küresel para birimi olarak devam edebilirse bir süre daha gidebilir ancak o da petrole olan talebin azalması ve petrolün çok ucuzlamasına bağlı olarak zayıflayacaktır. Malum doların sahibi FED ve onunda sahibi aileler dünyaya Petrolün dolar olarak satışının zorunlu olmasından dolayı dolara talebi canlı tutmayı başardılar günümüze kadar. Bu noktada doların sadece 1 ay da karşılıksız 2 trilyon dolar basılması ve basımın 6 trilyona kadar devam edeceğini biliyoruz. Bu para kısa vadede Amerika'yı rahatlatılabilir ama dünyada çevrilemez bir dolarizasyon oluşmaktadır.

Ülkeler kendi paraları ile alışverişi ön plana alırlarsa dolar da tepetaklak olacaktır. Bunun yerine İMF ve dünya bankası baskısı ile kripto para dayatılacaktır. Ulus devletler güçlü kalabilirse buna direnebileceklerdir. En sağlamı altına geri döndürür. Dünya bankası ve İMF den şu an başta İran 110 ülke trilyonlarca dolar para istemektedir. Bunun için İMF ülke doğal kaynaklarına el koyacak şekilde absürt şartlar öne sürmektedir. Bu da İMF'nin sahibi de olan küresel sermaye dünyanın tüm ülkelerine çökecektir.

Krizin sonunda İMF "benim para düzenimi kabul edeceksiniz" diye dayatacaktır. Dünya yeni parasal düzene geçişe zorlanacaktır. Bu nedenle ülke olarak pandemi nedeniyle dış borç yapmamalıdır. Atalarımız bugün borç alan yarın emir alır demiştir. Ülke olarak hizmet sektörü ve tüketim den gelen vergilerle olan gelirlerimizi üretimden gelen gelirlere tahvil etmek zorundayız. Tarımsal üretimi çeşitlendirmeliyiz. Köylerimizdeki atıl arazileri işlemeliyiz.

Tarih tekerrür ediyor. Yüzyıl önce denizlere hâkim İngiltere'yi baypas edip Hindistan ticaretini Basra üzerinden Bağdat Berlin demiryolu hattı projesi vardı. Şimdi ise ABD'nin Deniz hakimiyetini kırmak için Pekin'den Londra'ya uzanan ÇİN bir yol bir kuşak projesi var. Dün İngilizler Ortadoğu ve Osmanlı'yı ablukaya almışlardı bugün ABD Türkiye ve Ortadoğu'yu ablukada tutup ipek yolunu engellemeye çalışıyor. Türkiye olarak pandemiden sonra güçlü olursak bu küresel ablukayı kurabiliriz.

Ülkemiz de turizm yatırımları bir süre atılabilir ancak ilerleyen yıllarda bir süre toparlayacaktır. Ülkemizin iyi sağlık altyapısı algısı iyi yönetilebilirse sağlık Turizmi gelirleri ile bu kompanse edilebilir. Dünya dünyanın tek üreticisi Çin'den sonra yeni üretim alanları arayışına girecektir. Bu ülkemiz için ciddi bir şanstır. Tekstil, otomotiv, yedek parça, silah sanayi gibi birçok sektörde hamle yapılabilir. Hızla dijitalleşen dünyada yazılım alanında eğitilmiş genç nüfustan yararlanmak gerekir.

Tıbbi aromatik bitkilerden ciddi ilaç ve gıda katkıları üretimi yeni dünyada trend sektörlerden olacaktır. Bu konuda Ziraat ve GIDA üniversitelerimiz çiftçimize öncülük edip bilimsel ve stratejik yönlendirmeler yaparak nitelikli tarımsal üretim yaptırılmalıdır.

Dünyada gıdaya ulaşımında bir daralma olacaktır bu nedenle ülkemizde üretimi yapılmayan ürün çeşitliliği artırılmalıdır.

Ekonomik olarak faiz ve karşılıksız para basılarak oluşturulan hak edilmemiş zenginliğin bir avuç para baronunun tekelindeki Dünya'daki para hegemonyasına son vermek gerekiyor. Faize bağlı kaydı para sistemi kaldırılmalıdır. Türkiye'deki ve Tüm dünyadaki merkez bankaları millileştirmelidir. Merkez bankalarının otonom yapısı ülkelere en büyük tehdittir.

Pandemiden en az hasarla çıkabilmek için üretim çarkları durmamalıdır, bu konuda devletimizin izlediği tarımsal üretim ve fabrikalardaki üretimdeki işçilerin sokağa çıkma yasağından muaf tutulması doğru bir politikadır. Devletin özel sektörü desteklerle ayakta tutması gerekmektedir. Özel sektör verdiği vergilerle devlet çarkının dönmesinde en büyük ivme sahibidir. Bu şekilde İşsizliğin önüne geçilmelidir.

6.2.4. AVM'LER, BİLİŞİM VE TEKNOLOJİ ÜSLERİNE DÖNEBİLİR

Pandemi bize lüks tüketimin israf olduğunu çoğu İTHAL mal tüketimi yaptığı ekonomiye katkısının olmadığı bir kez daha ispatlandı. **Büyük AVM'lerin bundan böyle çoğunun kapanacağını düşünüyorum. Buraları gençlerin yazılım bilişim ve teknoloji geliştirme üsleri olarak dizayn edilmesi daha uygun olacaktır.** Gençlerin yapacakları her türlü yazılım ve yeni icatlarına hibe destekler vererek diğer ülkeler fark yaratacak hamleler yapılabilir.

Şehirlerde restoran kafe gibi çoğu hizmet sektöründe küçülmeler olacak buradan oluşacak işsizliği Anadolu'da kendi köylerine döndürecek teşvikli tarım projelerine yönlendirmek gerekiyor bu şekilde metropollerdeki yığılmayı azaltmak için bir fırsat olarak değerlendirmek gerekir. Daha yaşanabilir bir İstanbul için bu önemlidir.

Ticaret elektronik ortama evrilecekse İstanbul'daki tüccar egedeki yazlığında çalışarak ya bu işi yapabilir. Ayda bir iki İstanbul'a zevkine seyahat kimseyi yormayacaktır.

Dünyanın akut dönemde maske ve koruyucu tulum ihtiyacı olabilir. Ancak daha çok tıbbi cihaz aşı ve ilaç geliştirmeye önem vermek gerekiyor. Tüm dünyada bu pandemiden dolayı ilaç firmaları değerlerini misliyle artırdılar. Uluslararası çalışan ne kadar kendini ispatlamış bilim adamımız varsa onlar ülkeye getirilip imkanlar seferber edilerek ilaç sektörü geliştirilmelidir.

Akut dönemde maske ihracatının yasaklanması mantıklı idi ancak şu an ihtiyaç fazlası var bunun önü açılmalıdır.

Bu dönemde devlet malzeme de biriken mallarla da devletimiz üçüncü ülkelere hibe yardımlar da bulunuyor. Bunun da ülkemize prestij ve sosyal kredi getirisi oluyor. Bu konuda hayli mesafe de alındı. Libya konusunda İngiltere Almanya ve ABD de Türkiye'nin pozisyonuna olumlu bakış gelişti.

Yeni trend; tüketim ekonomisi aut, üretim ekonomisi in olsun. Modernitenin çok gelişmiş olduğu Batı uygarlığının iflasını Pandemiden sonra göreceğiz... Yükselen Doğu kültürünün en büyük dinamiği olan ve insanı merkeze alan İslam medeniyetinin yeniden yükseleceği bir döneme gireceğiz inşallah... Tüm dünyaya yeniden bir Adil düzen için sesimizi yükseltmeliyiz... **Dünya beşten büyük olduğunu ispat edecektir.** Bunun liderliğini Türkiye yapacaktır inşallah

Sağlık Turizmi ülkemizde kıl tüy üzerinden şaşı gelişti... Bu sağlık Turizmi konusunu daha ciddi ele almak gerekiyor. Sağlık turizmini ülkemizin sağlık kapasitesinin kendini Daha çok ispat edeceği nitelikli alana çekmek gerekiyor.

Merdiven altı ehliyetsiz her önüne gelen kişinin yapmaya çalıştığı saç ekimi işine bir disiplin getirilmelidir. Pandemiden dolayı bu işlerin tamamı sıfırlandı. Pandemiden sonra yeniden bir düzenleme yapılmalıdır

Hastalık bedenimizi, korkusu zihnimizi, aşırı tedbir üretimi, tüketim ise geleceğimizi tehdit ediyor. Üretmezsek zaten daha büyük bir yok oluşla karşılaşacak insanoğlu, Yunus Emre ne demiş: Ölen hayvan imiş aşıklar ölmez. Aşkla çalışmaya devam etmeli ve üretmeliyiz. Tüm tedbirleri alarak. Üretimden çekilmek tedbir almak değil intihar etmektir.

Devletten çözüm veya destek beklemek yerine sivil ve yerel destek çözümleri gerek. Vakıf medeniyetinin ihyası lazım. Diğer yandan akla ilk gelen olsa da küresel ticaretin çok yerele dönebileceğini sanmıyorum. Hatta dönüşüme ayak uydurma esnekliği ile amazon benzeri platformlar her yere daha fazla nüfuz bile edebilir.

6.2.5. KORONA GÜNLERİNDE TEDBİRLER

Koronavirüs bin yılda bir tüm insanlığın başına gelen felaketlerden birisi. Bu gibi küresel felaketler birçok sistemin ve düzenin sıfırlandığı ve tekrar kurulduğu zamanlardır. Bir şeye karar vereceğiz, bizden öncekilerden devraldığımız ve onların bize dayattığı müesses zulüm düzenini biz onlardan daha iyi işletiriz iddiasıyla yolumuza devam mı edeceğiz yoksa bu düzeni değiştirmeye tekrar niyet mi edeceğiz?

Her şeyin sıfırlandığı bu dönemler müesses zulüm düzenlerinin kökten değiştirilmesi için çok uygun zamanlardır. Ancak bunun için önce niyet sonra da bu işin ehilleriyle tavizsiz yeni bir sistem getirmenin aşamalı olarak planı ve adımlarının atılması gerekir.

Ekonomik olarak vahşi kapitalizmin çarklarının bir parçası olarak, gelir dağılımındaki adaletsizlik, servet dağılımındaki adaletsizlik, vahşi vergi yükleri, israf ekonomisine dayanan keyfi kamu mali yönetimi, etkin olmayan kamu sistemi, bürokrasiyi azaltma iddiasıyla her şeyi bilgisayara ve Ankara'ya bağlayan bürokratik düzen, yasalar, yönetmelikler, mevzuat karmaşası, kırk aylık sistem içerisinde olduğumuzun farkına varmalıyız.

Korona'nın tahrip ettiği ekonomiyi tamir etmek, Korona döneminde zor durumda kalanlara ulaşmak, onların yaralarını sarmak, yaralara merhem olmakla ilgili tedbirler yanında, Korona sonrası ne yapacağımıza ilişkin konular.

6.2.5.1. KORONA GÜNLERİNDE ALINAN VEYA ALINACAK TEDBİRLER

Bireyler İçin Tedbirler:

- Bu dönemde işsiz kalmış veya önceden bu yana işsiz olan ve düzenli geliri olmayanlara herhangi bir şart aranmaksızın sadece başvuru ile asgari ücretin %25 i kadar işsizlik maaşı ödenebilir.
- İşsiz kalmış ve kredi kartı, banka veya diğer borçları nedeniyle haciz tehdidi karşısında bulunanlara acz vesikası verilmeli ve borçları ötelenmeli veya devlet tarafından belli tutara kadar ödenmelidir.
- Çalışma durumu olmayan ve düzenli geliri olmayan yoksullar için; bunlara kaymakamlıklar ve muhtarlıklar vasıtasıyla sosyal yardımlaşma vakfı üzerinden gıda ve nakdi yardımlar yapılmalı

İşyerleri İçin Tedbirler:

- Hizmet sektöründe zorunlu olarak işyeri kapatılan yerler için bu dönemde SGK ve Gelir vergisi stopajı ve diğer vergiler alınmamalı, önceki yıl vergileri ötelenmelidir.
- Açık olan hizmet yerleri için başvuranlara kısa çalışma desteği verilmelidir.
- İhracatçılar için: ihracatçılar bu dönemde ihracat yapamadıkları için likidite sorunu yaşıyorlarsa aşağıdaki imkanlardan onlar da yararlanabilirler. (Kredi erteleme, kısa çalışma desteği, yatırım kredisi erteleme)

- Yatırım geri ödemesi nedeniyle borçlu yakalananlar: Bu durumda olanlara kredilerini yapılandırmaksızın 3 ay vade erteleme hakkı verilip bu 3 aylık vade ertelemeden kaynaklanan faiz yükünün yarısını devlet ödeyebilir, yarısını da bankalar müşteriden talep etmeyerek bankalar üstlenebilir.
- Likidite sorunuyla karşı karşıya kalan işverenler: Bu durumda olanlara 3 ay süreyle kısa çalışma desteği verilebilir. Bunlara faizsiz nefes kredisi verilebilir.
- Alınan ve alınacak tedbirlerde üretimin durmaması için özel çaba sarf edilmeli. Sanayi kesimi ve tarım kesimi sokağa çıkma yasağının dışında tutulmalıdır.
- Ramazan Bayramı sonrasında sosyal mesafe ve hijyen kurallarına uyularak hizmet sektörünün çalışmasına da müsaade edilmeli.
- Normalleşmeye aşamalı bir şekilde geçilmeye yönelik planlar yapılmalıdır.
- Şu an maske, kıyafet ve hijyen ürünleri ile dünyanın ihtiyaç duyduğu malzemelerin üretilmesi ve ihracının organize edilerek ve serbestleştirilerek bu alanda gelir imkanları sağlanabilir. Bu alanda üretim yapanlara potansiyel suçlu ve stokçu muamelesi yapılmamalıdır. Fiyatlara narh konulara piyasa serbestleştirilmeli ve teşvik edilmelidir.
- Bu dönemde tüm İslam ülkeleri ve komşularımıza Korona ile mücadele konusunda (ücreti mukabili de olsa) nasıl yardımcı olacağımız konusunda güçlü ilişkiler ve kamuoyu oluşturulmalı, fiili olarak da destek olunmalıdır) Ekonomik durumu çok kötü olan İslam ülkelerine yardım paketleri gönderilmelidir.
- Sağlıkta ve Tarımda üretim seferberliği başlatılmalıdır.

Tüm bu tedbirlere kaynağın nereden bulunacağı sorunu maalesef en zor sorun. Eski dönemlerde hazineye bu gibi durumlar için varlık fonu bulunurdu ve oradan karşılanırdı. Yıllardır açık veren bir ekonomi ve borçlu bir ekonomide maalesef bu imkân yok. Şu an para basmaktan ve borç almaktan başka çözüm görünmüyor.

6.2.5.2. KORONA SONRASI YAPILACAKLAR

- Müesses zulme dayalı, güçlüyü daha güçlü, engini daha zengin yapmaya tasarlanmış ekonomik düzeninin adil düzene değiştirilmesi/dönüştürülmesi için niyet edilmelidir.

- İsrafa dayalı kamu düzeni düzeltilmelidir. Bunun için hem personel reformu hem de bütçe reformu yapılmalıdır. Kamu personeli (üniversiteler ve belediyeler dahil) toplam nüfusun %2,5'üğünü geçmemelidir. Bütçe de sosyal harcamalar zekât fonuna devredilmelidir. Zekât fonu dahil kamu ekonomisi toplam ekonominin %20 sini geçmemelidir.
- Faizli sistemden faizsiz sisteme geçişin çalışmaları yapılmalıdır.
- Zekât fonu kurulmalıdır. Zekât yükü gelirlerde %10, servette de %2,5 olmalıdır. Zekât yükü vergiden düşülmelidir.
- Acz müessesesi kurulmalıdır.
- Vergi reformu yapılmalıdır. Vergi yükü %20 ile sınırlandırılmalı, her türlü gider kabul edilmeli, zekât yükü vergi yükünden indirilmelidir. KDV %5 olmalıdır. KDV iadesi sadece ihracatta ve ihracat bedelinin %2'si olarak gümrük beyannamesiyle birlikte yapılmalıdır. Böylece kayıt dışılık %3-5 seviyelerine inecektir.
- Para ve sermaye piyasaları, paradan para kazanma değil, likidite sorununun çözüldüğü, üretimin desteklendiği, üretimin doğrudan fonksiyonu olacak şekilde yeniden tasarlanmalıdır.
- Ekonomin tüm sektörleri üretmek üzerine planlanmalı, üretene her türlü kolaylık sağlanmalı, üretici desteklenmeli, üretimde verimlilik ve etkinlik artırılmaya çalışılmalı, yerli üretim korunmalı korumacı politikalara geçilmelidir. Her şehre yılda 2 fabrika kurulmalıdır. Kanal İstanbul gibi projeler kamu kaynaklarıyla ve borçlanmayla asla yapılmamalı, gelir garantisi verilmemelidir. Yap işlet devret ile yapılmalıdır.

6.2.6. KRİZ HANGİ EVRELERE DÖNÜŞEBİLİR?

2020 ile başlayan kriz, hangi evrelere dönüşecek? Belki de krizin çözümüne başlanacak ilk nokta bu... Biz Koronadan 1,5 yıl önce krize girdik... Unutmamak lazım ki, Türkiye'de oluşan krizler tamamen kamu kaynaklıdır.

Kriz konusunda çalışmış çok kişi yok ülkemizde maalesef... Herkes malumat üzere yazar ve konuşur... El yordamı ile de işimizi görür ve övünerek işleri bitiririz...

Sureci dikkatle takip ediyorum. Süreçte üzerine düşeni hakkıyla yapanlar yalnızca Doktorlar ve sağlık çalışanları diyebilirim. Siyaset ve bürokrasi kadar toplum da döküldü ve hatta çuvalladık diyebilirim. Henüz kriz yeni başlamışken, başarılarından bahsediyoruz. Daha maçın 10. Dakikasında sevinen futbolcu ve taraftar gibiyiz... Daha çok uzun bir yol var önümüzde... Bu kendi içinde bile geleceği okuyamamak değil midir?

1929 Büyük buhranından bugünü ayran tek konu, sürecin bir sağlık krizi ile başlamış olması... Seyir şu şekilde olabilir, sırasıyla;

- **Sağlık krizi**
- **Finansal kriz**
- **Reel sektör krizi**
- **Yeniden finansal kriz**
- **Sosyal-siyasal kriz**
- **Sınır krizleri**

Yeniden başlamalıyız... Orası muhakkak... Asıl soru şu: Kapitalist kazanımlarımızdan vaz geçip yeniden dünya düzeni kuracak o irade bizde ve geleceğimiz olan gençlerimizde var mı?

Ülkelerin gelişimi, araştırma üniversitelerinin geliştirdiği bilim ve teknolojinin topluma dokunan ürünlere dönüşmesi ile olur. Eğitimli insan kaynağı, yetenek keşfi ve desteği, bunların ürettiği bilgi ve inovasyon, ekonomik refah, toplum sağlığı ve ulusal güvenliğin garantörüdür. Orta gelir sarmalından kurtulma zamanıdır.

Bu virüs günlerinde toplumların dayanıklılığı test edilmektedir. Üretim kabiliyetini kaybetmeyen ülkeler yükselişe geçecek Güney Kore ve Türkiye gibi... bizim terzilerimiz makinalılarımız evinde maske üretenler bu denli hızlı dönüşüm kabiliyeti hiçbir ülkede yok... devlet doğru yönetim doğru rehberlik yaparsa tıbbi malzemedan maskeye kadar sıfır bu dönemin ihtiyaçlarından ülkenin beli doğrulur.

6.2.7. KAMU TALEBİ

Cumhurbaşkanlığı Bilim, Teknoloji ve Yenilik Politikaları Kurulu Tarafından 5 Kritik Teknoloji Alanında;

- 1- İlaç ve Aşı
- 2- Siber Güvenlik ve İletişim Altyapısı
- 3- Tıbbi Cihaz

- 4- Biyosavunma
- 5- Gıda Arzı Güvenliği

Konularında Kısa-Orta-Uzun Vadede

- İhtiyaçların Tespiti
- İhtiyaçlara Bilimsel/Teknolojik Çözümlerin Oluşturulması
- Teknolojik Çözümlerin Hayata Geçirilmesine Yönelik Yol Haritalarının Oluşturulması İçin Alt

Kurullar Oluşturulmaktadır. Çalışma Süresi 3 ay Olup, Bu Kurulların Her Birinde “Özel Sektör-Kamu-Üniversite”den yaklaşık 15 Yetkin Temsilci Bulunacaktır. Bu konularda birikimlerini, görüşlerini paylaşmak ve destek vermek isteyen yetkin arkadaşlar bize ulaşırsa seviniriz.

7. PANDEMİLERDE İLETİŞİM VE MEDYA

7.1. KRİZİN MİLLÎ SAĞLIK AYAĞI BAŞARILI YÖNETİLDİ

Kriz yönetiminde medya özellikle son yıllarda en önemli unsur oldu. Salgının bu ayağı da oldukça iyi idare edildi. Özellikle bakan beyin medyayı bilgilendirmedeki tarzı tavrı örnek teşkil edecek türdendi. Ve tabii işin iyi yapılmasının birinci aşama olduğunu da gösterdi bu süreç bize. Sağlıkta atılan adımlar; ki burada başta Recep Akdağ olmak üzere önceki sağlık bakanlarının da başarısı tescillendi. İnsanımızın bu işi ciddiye alması için gerekti de. Salgında ölenler birer istatistik hepimizin nazarında. Oysa yakınına kaybedenler için bambaşka.

Belki bu süreci, kriz yönetimi açısından yeni sistemin avantajları nazarından da değerlendirmek yerinde olacaktır. Çabuk hareket edebilme kabiliyeti kriz dönemlerinde önemli zira. Ama bir o kadar da işleri delege edebilmenin de süreç yönetimi açısından önemi ortaya çıktı. Herkes kendi vazifeli olduğu alanda konuştu. Cumhurbaşkanının yük olan değil yük alan tanımına birebir uyan bir örnek oldu. İstanbul ve Ankara'yı kaybettikten sonra genel manada bir silkinip kendine gelme hali var. Ekonomi, sanayi ve savunma bakanlıkları da siyaset yapmayarak siyaseten iyi işler yapıyorlar.

Farklı bir bakış açısı olarak, abartılmış bir korku üretimi olduğu ve DSÖ'nün de buna çanak tuttuğu iddiası da var.

Sağlık alanında atılan önemli adımlar hükümetin diğer alanlardaki tutumlarına saygınlığı artırdı. Kamu diplomasisi zamanında doğru bilgiyi halkın önüne koymak anlamına geliyor. Bu yapılan iletişim tam tamına kamu diplomasisidir. Siz bir demeç verirsiniz bu demecin arkasında büyük birikimler yoksa demeciniz boştur yirmi yıllık sağlık yatırımları karşılığını krizde buldu. Türk medyası her zaman konu sıkıntısı çekmiştir onun için bulduğu her meseleye histerik yaklaşması normaldir. Bilgilendirme süreci önemli idi başlangıçta korku doğrudu şimdi belki daha dikkatli yaklaşımlara ihtiyaç duyulabiliriz.

Karşı karşıya olduğumuz durum: öncelik olarak meselenin küresel bazda bir değerlendirmeye tabi tutulması, bu süreçte bazı ülkelerin önemli özellikleri öne çıktı Türkiye Güney Kore Almanya yani üretim ve yönetim dinamiği olan ülkeler öne çıkacak. Sağlık alt yapısı sağlık turizmi ve tıbbi malzeme ve ilaç üretimi ve ihracında yeni kapılar arayacak. Şimdi küresel anlamda sağlık iletişimi önem kazandı yeni bir sanayi ve turizm gibi sağlık turizmi önemli bir gelir kapısı olacak

Hem batılı devletlerin hem de mafyalaşmış dünya sağlık örgütünün ve ilaç firmalarının kırılmaz bir tekeli vardır. Bundan sonra korku duvarı aşıldı bu yeni durum daha çok patent daha çok üretim anlamına geliyor. Eğer batılı ülkeler yeni sürüm bir sömürgecilik geliştiremeyeceklerse bu Türkiye gibi ülkelere bağımsızlık yönünde cesaret verecek ayrıca Türkiye'nin yapmış olduğu yardımların küresel diplomasi bağlamında yeni imaj kurma ve eski imaj yıkımlarına etkisi olacaktır.

Yerel yönetimler fonksiyonlarını gözden geçirebilirler bir kriz ya da salgın anında iş bölümü ve toplumsal psikolojinin yönetilmesi senaryo haline getirilebilir. Şehircilik bakanlığı örnek işleri modelleyip yaygınlaştırabilir. Güvenli mesafe kavramını her birimiz sosyal medyamızda kullanabiliriz...

7.2. TOPLUMSAL PSİKOLOJİ KORUNMALI

Bazı ülkelerde mücadele devam ederken normal hayatın gereklerini de sürdürme gayreti mühim. Almanya buna iyi bir örnek sanki. Medya kısmında ise çok abartılı neredeyse 24 saat virüs yayını yapılıyor, buradan çıkmak lazım.

İletişim konusunda korku eşiğini aşmalıyız, ekranların normalleşmeye yakın olması gerekir. Toplumsal psikoloji göz ardı edilmemeli. Başta eğitim olmak üzere sağlık ve eğitim, sağlık ve ekonomi, sağlık ve tarım, sağlık ve sanayi, sağlık ve üretim birlikte ele alınmalı. Üretmezsek eldekini kaybederiz. Ayrıca bu sürecin ardından genel politikaların insan, toplum, sağlık, tarım ve üretim lehine dönüşeceğinin işaretleri verilmeli.

7.3. SOSYAL MESAFE YERİNE "GÜVENLİ MESAFE"

Bir korku vardı. Bunun yansımalarını muhtemelen önümüzdeki aylar ve yıllarda ilgili alanlardaki yoğunlaşmalardan ölçebiliriz. Psikologlar, klinik psikologlar, nöroloji servisler gibi yerler... Medyanın sürekli pandemi ekranına dönüşmesi, korku/teberr/tevekkül dengesinin bozulmasına sebep oluyor. Sokak TV'lere göre daha soğukkanlı, daha makul. Evet size katılıyorum ama bir ipi çok sıkarsanız ya ip kopar ya sıktığı şeyi keser. Dediğim bu. Sık tekrar ve abartılı yaklaşımlar tedbirli olmayı bir süre sonra bazılarında "Eninde sonunda öleceğiz, korunsak da bir korunmasak da" havasına sokarken bazılarını da "Bundan kaçış yok, acaba ben ne zaman öleceğim" psikozuna soktu.

Güvenli mesafe kavramı daha doğru. Cumhurbaşkanımızın "sosyal mesafe" kavramını revize ederek "Güvenli mesafe" ifadesini kullanırsak daha iyi olur.

7.4. COVID-19, MODERN DÖNEMİN İNSANLIK KRİZİNİ DEŞİFRE ETTİ

COVID-19 salgını küresel sağlık krizinin dışında modern dönemlerin "insanlık krizi"ni deşifre etti. Sürecin medya ve iletişim boyutunda bununla ilgili özel bir başlık açılması ihtiyacı var. Müslümanlık olarak bu insanlık krizinin üzerinde tüm dünyaya evrensel güncel sözümüzü söylemeliyiz. Tabiatın adil kullanımından temizlik, yardımlaşma ve yaşlılarla ilgili yaklaşımımıza kadar... Belki "İnsanlık Bildirisi" gibi bir şey.

Salgın sonrası dünya nereye gidiyor, ülkemizde yeni davranış kalıpları ne olacak, yeni iş tanımları, iş yapma biçimleri, sosyal hayat anlayışı, dostluk ilişkileri vs. değişecektir. Bu konularda medya çok verimli olmadı maalesef... Günümüzde ulusal medyanın yanı sıra artık insanlar (özellikle genç nüfus) daha çok sosyal medyada vakit geçiriyor. Dolayısıyla youtube, instagram vb. sosyal medya ortamlarından sağlık alanındaki kanaat önderlerinin, mesela bilim kurulu üyelerinin konuşmaları, video konferansları yayınlanabilir. Geniş kitleler bu hekimleri sosyal medyadan takip ediyor. Düzenli organizasyonlarla uzmanlar, instagram üzerinden izleyicilerle buluşturulabilir. İnsanlar karşısında önem verdiği insanları gördüğü zaman, daha fazla etkilenmekte ki sorularına cevap aldıkları vakit kendilerine değer verildiği kanaatine varırlar.

7.5. TÜRKİYE’NİN SAĞLIKTAKİ BAŞARILARI ANLATILMALI

Bu süreç özellikle Batılı ülkelerde hem toplumlarında hem de yönetim mekanizmalarındaki insanlarda Türkiye aleyhindeki dogmatik düşünce ve tutumlarında bir kırılmaya yol açacaktır. Özellikle kriz iletişiminin bizdeki başarısı ve sağlık alanında, tedavilerdeki başarılar üzerine Türkiye’nin elde ettiği itibarın dünya kamuoyu nezdinde de iyi yönetilmesi gerekiyor. Dolayısıyla Sağlık alanında Türkiye’nin başarılarını devamlı anlatacak, itibarını yönetecek bir birimin Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı nezdinde hayata geçirilmesinde fayda vardır kanaatindeyim

Bu süreçten sonra aile içi ve komşuluk ilişkilerindeki biçimler, kodlar, mesajlar feedbackler de değişecektir. Uzun zaman sonra (her ne kadar da birlikte yaşansa da aslında formel bir yaşamdı bu) atomize olmuş bireyler aynı çatı altında tekrar bir arada daha fazla zaman geçirmeye başladılar. Eşler arasındaki iletişim de yetişkin ve üst yaştaki çocuklarla

ebeveynler arasındaki ilişki biçimleri de davranış kalıpları da değişecektir. Dolayısıyla aile içi iletişim ve komşuluk ilişkileri konularında değişen paradigmlar ışığında topluma bu süreçte davranış bilimciler, sosyolog ve konuyla ilgili iletişim bilimciler tarafından aydınlatıcı bilgiler verilmelidir. Bu Strateji AILE VE SOSYAL POLİTİKALAR BAKANLIĞI nezdinde yürütülebilir. Bu doğrultuda TV'den veya sosyal medya ortamlarından kamu spotları, ya da görsel işitsel videolar yoluyla topluma bilgiler verilebilir. Bu salgınla birlikte toplumsal yaşam ve aile içi ilişkilerin bambaşka şekle dönüşmesi kaçınılmaz olacaktır.

Yaşlıların yanı sıra bir dikkat edilmesi gereken kesim daha var. Cezaevinden 90 bin insan tahliye edildi. Bunların da psikolojik olarak desteklenmesi ve sosyal hayata adaptasyonu için iletişim stratejilerine ihtiyaçları olacaktır. Birden tahliye edildiler ancak izole bir hayata çekilmek zorunda kaldılar. Tam da sosyal hayatla bağ kuracakken entegrasyon bağları ve damarları tıkalı duruma geldi bir anda. Dolayısıyla Her açıdan onların da yönlendirilmesi konusunda iletişim stratejilerine gerek olduğu düşüncesindeyim.

7.6. İLETİŞİMİN DİLİ NASIL OLMALI?

Dünya Sağlık Örgütü tarafından pandemi ilan edilen Koronavirüs (Covid-19) salgınında hepimizin önceliği, insan sağlığı elbette. Hem küresel boyutta hem de ülkemizde Koronavirüsle savaşan insanlık için iletişim ve medya sektörünün kamu yararı adına hem bilgi aktarma hem de toplumda mücadele sürecinde olumlu motivasyon sağlaması açısından sorumluluğu çok büyük.

Evden çıkamadığımız bu zor günlerde ülkemizdeki ve dünyadaki tüm gelişmeleri medya ve kitle iletişim organlarından takip ediyoruz. Televizyon, radyo, sosyal medya ve internet sitelerinde gördüklerimiz ve duyduklarımız ile bir yaşam biçimi geliştirip kendimizi ve sevdiğimiz virüsten korumaya çalışıyoruz. Sağlığımızı korumak için gösterdiğimiz çabaya ilaveten iletişim açısından da büyük bir sorumluluk taşıdığımız asla unutulmamalı.

Bu sebeple iletişim ve medya konusu bu sürecin en önemli yerinde bir konuma sahip. Bu konunun değerli hocalarımız tarafından önemli bir husus olarak tespit edilip tartışmaya açılmış olmasından da memnuniyet duyduğumu ifade etmek isterim.

Özetle ülkemizde yayın yapan hem yerel hem de ulusal yayın organlarında ve kitle iletişimin tüm unsurlarında kullanılacak dil ve içerikler açısından önerilerimiz şu yöndedir;

1. Bütüncül bir algı ve etkili bir iz bırakması adına Koronavirüs ile ilgili uyarı anonsları, aynı saatte tüm televizyon kanallarında “ortak” olarak paylaşılmalıdır.

2. Medya hem salgının ciddiyetini halkla paylaşmaktan geri durmamalı ve sürekli tekrar içerikler yayınlamalıdır. İnsanlar hayatlarındaki gerçekleri çabuk unutan bir yapıya sahiptirler. Bu sebeple “iletişimde tekrar” ilkesiyle bu tedbirler konusunda medyada sürekli tekrar yayınlar yapması konunun gündemde kalması açısından çok önemlidir.
3. Doğruluğu teyit edilmemiş bilgilerin sosyal medya üzerinden yapılması durumunda, bu asılsız ve kötü niyetli bilgileri paylaşanların tespitlerinin yapılıp cezalandırılması ikna edici olacaktır. Paylaşımlar ilgili kurumlar ve yetkililer tarafından “kamusal sorumluluk” çerçevesinde yapılmalıdır.
4. Sağlık gibi bilimsel verilere dayanarak konuşulması gereken durumlarda, halkın kafasını karıştıracak tartışma programları yayınlanmamalıdır. Amacı toplumsal fayda yerine sadece kişisel reklam ve PR yapmak isteyen kişiler kesinlikle programlara davet edilmemelidir.
5. Televizyon, gazete ve radyoda görüşlerine başvurulacak doktorlar ve referans kişiler bilim kurulu tarafından onaylanmış olmalıdır. Halkla verilecek yanlış bilgilerin özellikle kriz durumlarında büyük sonuçlara yol açabileceği unutulmamalıdır. Asılsız bilgi salgını ve ölçsüz duygu seli hastalık kadar büyük tehlike arz etmekte.
6. Tüm önemli ulusal kanallardaki canlı yayın moderatörleri virüs ve salgın hakkında kullanılacak ve kullanılmayacak ifadelerle ilgili özellikle bilgilendirilmelidir. Doğru bilgi doğru iletişim doğurur.
7. Pandemiden sonra yapılacak tüm planlamalar (aşı araştırmaları ve tüm tedbirler gibi) ve yeni bilgi paylaşımları vatandaşlarda güven ve moral oluşturmaları adına iletişim kanalları üzerinden üst düzey yetkilileri tarafından en sade ve anlaşılır şekillerde belirli periyotlarda sık sık yapılmalıdır. Açıklamalar sonrasında bilgilerin pekişmesi adına görselleştirilmiş infografiklerle basın kuruluşlarına bu bilgiler servis edilebilir.
8. Son dönemde özellikle bağışıklık sistemi için üretilmiş takviye gıda ve ilaçların satışlarında yapılan reklamlarla büyük oranda artış gözlenmektedir. Hem kimyasal içerikli ilaçların tüketiminin önüne geçmek hem de bu zor dönemde istismarın önüne geçmek için ilgili kurumlar tarafından bu reklam ve iletişimlerin denetlenmesi gereklidir. Reklam içerikleri, resmî kurumlar tarafından ilan edilen kurallara aykırı olmamalıdır.

9. İletişimin kampanyalarında ve tüm yayın içeriklerinde evde kalmayı ve sosyal izolasyonu teşvik ve telkin edici şekilde bir dil oluşturulmasına azami önem gösterilmelidir. Ayrıca pandemi sonrasında insanların zihninde ve tüm yaşamlarında iz bırakacak olan bu olumsuz süreci hayatlarından daha hızlı atabilmeleri ve normal günlük hayatlarına daha kolay motive olabilmeleri için ilgili kurumlar tarafından iletişim kampanyaları ve organizasyonların düzenlenmesi faydalı olacaktır.

Örnek; Sağlık Bakanlığı tarafından Koronavirüs ile mücadele için geliştirilen "Hayat Eve Sığar" adlı iletişim kampanyasının ve bununla birlikte aynı isimle geliştirilen cep telefonu uygulaması da insanların evden çıkmaması, salgının zayıflatılması ve hastaların izolasyonunun denetiminde ve hastalığın yayılımının güncel bilgi takibi açısından önemli ve başarılı bir sağlık iletişimi yönetimidir. Ayrıca salgının çıkış noktası ülke olan Çin'de de bu uygulamaya benzer bir (WeChat) adında bir mobil uygulama hızlıca sürece entegre edildi. Bununla birlikte yapay zekanın becerilerinden de faydalanılarak sağlık iletişim yönetiminde önemli oranda faydalı sonuçlar elde edildi. Bu önemli çalışmalar bize içinde bulunduğumuz salgınların bertaraf edilmesi için alınan tedbirler kadar iletişim yönetiminin de ne kadar önemli olduğunu kanıtlamaktadır.

10. Medya yöneticileri izleyiciler arasında okul çağı çocuklarının da bulunduğunu unutmamalıdır ve yayın içeriklerine bu gerçeğe göre özen göstermelidir. Yaşlılarımız ve çocuklar bu konuda en çok etkilenen yaş grupları olduğu için kullanılan iletişim dilinin korkutucu ve paniğe sebep olacak nitelikte olmamalıdır.

11. Salgının yayılımını engellemek ve kontrol altına almak için; devlet yöneticileri, kamu ve özel sektör ile bireyler olarak tıbbi açıdan alınması gereken tüm önlemler kadar, sağlıklı iletişim yönetimi de bir sorumluluk ve etik bir mecburiyettir.

12. Sosyal mesafe değil Güvenli Mesafe kavramı kullanılmalı

Bu süreç için bunun tamda zamanı. Avrupa ülkeleri bizim İslam dinini takip edip, hadis ve ayetlerden alıntılar yaparak outdoor reklam kampanyalarıyla kendi milletlerini manevi değerler üzerinden motive etmeye çalışıyorlar.

Ülkemizde eğer bir çalışkanlık ve üretim varsa bu faaliyetler ancak doğru iletişimle birlikte karşılık buluyor ve siyaseten olumlu tercihe dönüşüyor. Yani gergin ve icraatsız söylemlerin artık toplumda olumlu bir karşılık bulmadığı yeni bir dönemi yaşıyoruz. Doğru icraat=Doğru iletişim ile değer görüyor. Yani güzel işler yaparken bunun sempatik, etkileyici ve sürekli iletişimini yapamıyorsak saman alevi gibi çabuk unutulmuş bir etki oluşturuyor akıllarda. İletişimi değerli kılan şeyler “tekrar ve süreklilik” tir. Tüm iletişim kampanyaları ve çalışmalarının bu kavramlar üzerinden hareketle yürütülmesi faydalı olacaktır.

7.7. GÜVEN HİSSİ OLUŞTURULMALI

Salgını yönetenlerle halk arasında ciddi bilgi asimetrisi olması... İlk öncelikle Güven tesisinin kurulmasını gerektirir. Güven ise emniyeti beraberinde getirir. Emniyet hissi insanların kargaşa üretmesini önler. Emniyet hissi ise emin olanlarla sağlanır. Emin olanlar algı oluştururken oluşturdukları olgu örüntüsü ile bu algıyı destekler. Yerel yönetim açısından bu krizdeki tecrübe... Özellikle Sağlık alanındaki bu tür olağanüstü durumlarda... İletişimde Orman yangınına yaklaşıldığı gibi yaklaşmak lazım. Nasıl yangının yayılma yönü tespit edilip, o yöne doğru yangınla belli bir mesafe de kontrollü yangın çıkartılıyorsa, basın ve medya yoluyla halk yerel yönetimlerden öngörüler ve ona göre alınan tedbirleri görmek istiyor.

Özellikle bu süreçte bilgi alınan kaynaklar daha önemli hale geldi. Kişiler bilgiye ulaşmak için hem sosyal medyayı hem de haber kaynaklarını yoğun takip ettiler. Sosyal medya sitelerindeki altyapılardan anlık analizler kitlelerin düşünce biçimlerinin daha kolay belirlenmesini ve yönlendirilmesini neden olabiliyordu. Bu da yoğun bir bilgi kirliliğine neden olacaktı. Ki hepimiz farkındayız birçok sosyal medya hesabından ilk başlarda farklı şekilde

hasta sayıları ve ölümler verilmeye başlanmıştı. Bakan beyin de kullandığı bilgilendirme süreci bireylerin doğru bilgiye ulaşmasını kolaylaştırdı ve manipülasyon önüne geçti.

7.8. SAĞLIK ÇALIŞANLARININ MOTİVASYONU ARTTIRILMALI

Bu süreçte bizim için en kritik olan şey sağlık çalışanlarımızın moral motivasyonu. Normalde psikolojik destek almaları gerekiyor, ama böyle bir şeye vakit yok. O yüzden haber kanallarında 7/24 uzman konuşmaları yerine sağlık çalışanlarının emekleri, zorlukları ve bizden beklentilerine daha çok yer verilmeli. Yapılan, teşekkür ve motivasyon temalı videolar, reklamlar var ama yeterli değil. Onlara medya üzerinden destek olmalıyız. Bir de hep doktorlar ve hemşireler zikrediliyor, hasta bakıcısından veznecisine kadar hepsine çok şey borçluyuz. Sağlık çalışanlarını ayırmadan onları anladığımızı ve müteşekkir olduğumuzun anlatılması lazım.

Bu süreç içerisinde, en etkileyici olaylardan bir tanesi; Türkiye'nin yurtdışındaki vatandaşlarımız için gösterdiği çaba ve onları ne pahasına olursa olsun yalnız bırakmaması. Yurtdışından gelen vatandaşlarımız, politik görüşleri ne olursa olsun müteşekkirlerdir ve vatanlarına döndüklerine mutlulardır. Bunun üzerinden iletişim gerçekleştirilmeli.

Sağlık Bakanlığı'nın ücretsiz psikolojik destek hattı var ücretsiz psikolojik destek sağlayan birkaç STK da gördüm. İnsanların psikolojik destek istemeye teşvik etmek gerekiyor. Psikolojik destek istemek biraz toplumumuzda tabu. Bununla ilgili kamu spotları yapılabilir, EBA TV'de ve televizyonlarda paylaşılabilir, sosyal medyada da aynı şekilde. Üzgün hissetmek normal, sıkılmak normal ve bunları konuşmak için destek istemek normal.⁸ Buna benzer sade ve anlaşılır Türkçe kısa videolar hem sosyal medya için hem de kamu spotu için faydalı olur, özellikle çocuklar ve gençler için.

7.9. “İNSANIMIZA DEĞER VERİYORUZ” MESAJI ESAS OLMALI

Pandemi tam bir kriz yönetimi paneli oldu. Sürecin Enfeksiyonla tıbbi mücadele kısmı iyi. Sağlık kuruluşlarında başta yaşanan panik hali hızlı atlatıldı. Doktorların taleplerine duyarlı kalındı itirazlar ve provokasyonlar da önlendi. Ama her konuda olduğu gibi disiplinler arası çalışmaya sıra geldiğinde birbirini tamamlama kısmı eksik kaldı. Başta Diyanet İşlerinin bütünlük arz etmeyen uygulamaları insanları kırdı ve bu devam ediyor. İçişleri bakanlığı da

⁸ <https://youtu.be/DxIDKZH3-E>

hazırlıksız yakalandı. Valiliklerde oluşturulması gereken mahalli kurullar “il Hıfzıssıhha kurulu” ve “il idare kurulu” kesinlikle daha önce hem devreye girmeli hem inisiyatif almalı hem de mikro uygulamalara odaklanarak açıklamaları üstlenmeli idi. Toplu taşımada çok geç müdahale edildi. O da yanlış bir genelge ile başladı.

Sıkışmış güven meselesine bir imkân sunuyor pandemi. Son dönemde eğitim, hukuk, aile, gençlik politikaları, kültürel politikalar, din ve diyanet politikaları gibi alanlarda çok eleştiriye uğradığımız hususlar vardı. Niteliksizlik, ehliyetsizlik, danışmama, yukardan aşağı emirle karar alma eleştirileri genel kabul görmeye başlamıştı. İlk kez süreç Sayın Fahrettin Koca ile tersine döndü. Bilim kurulu, istişare, sürekli takip, etkin denetim ve saha hakimiyeti Müslüman profildeki bir insanın (Oda TV’ye göre tarikatçı) dünyayı çaresiz bırakan, batı medeniyetini çaresiz bırakan bir olay karşısında çok ilmen, çok kanıta dayalı olarak, çok iyi saha hakimiyeti ile ve bir Müslüman müşfikliği ile merhameti ile hiç kimseyi yalnız bırakmadan hareket edebileceğini ve başarılı olabileceğini gösteriyor.

Sosyal mesaj ve iletişim stratejisi şöyle devam ederse lehe olur: Başarımız belki tüm dünyanın peşinde olduğu o aşının icadı yahut ilaç değil ama **biz İnsanımıza değer veriyoruz, ölüme terk etmiyoruz, parası var yok diye bakmıyoruz ve bir Müslüman hassasiyetli ile sahip çıktık çıkıyoruz. Büyük hikâye budur.**

7.10. HABER DEĞİL; HABERİN DOĞRULUĞU TEYİD EDİLMELİ

7.10.1. KUR’ANÎ BİR SOMUT ÖNERİ

Madem sosyal medya bu kadar önemli niçin Allah’ın bu alanı yönetmekle ilgili emirlerine uymuyoruz? “Fâsık size bir haber getirdiğinde mutlaka araştırın!” ayetindeki fasık dinen zayıf yahut gayrı Müslim filan değil, yanıltma kabiliyeti veya eğilimi olan haberci/enformasyon kaynağı demektir.

Biz her şeyi kutsal ve karşıtı temelli düşündüğümüz için bu fâsıkın, “bir eğri-bir doğru haber veren araç” olduğunu da göremiyoruz ve bu ayetin tam da sosyal hayatı etkileyen viral bilgilerin kontrolsüz yayılması ile ilgili olduğu da ıskalıyoruz. Ayetin tarihi arka planına bakınca bu daha net oturuyor. Şimdi yine bu ayetin emrettiği bir diğer husus var ki bu hem kişisel hem ümmet yahut devlet olarak bize farzı ayn.

Madem iğva yani aldatma, yani ifsad etme kabiliyeti olan bir kaynaktan sürekli bilgi geliyor ve bu toplumu enfekte ediyor, bu bilgilerin doğrusunu, en etkin ve en hızlı şekilde teyid edecek bir mekanizmayı biz kurmak zorundayız. Doğru bilgi, doğru istihbarat ucuz bir şey

değil, emek istiyor, bilgi ve network kurmayı gerektiriyor ama mutlak surette yapmamız lazım.

İslam kültürü “katib-i adl”i yani noterlik müessesesini Kur’an’daki “mutlak surette yazın, kayıt altına alın, üşenmeyin bunu yapın” mealindeki ayetten hareketle dünyada bir ilk olarak kurumsallaştırmış bulunmaktadır.

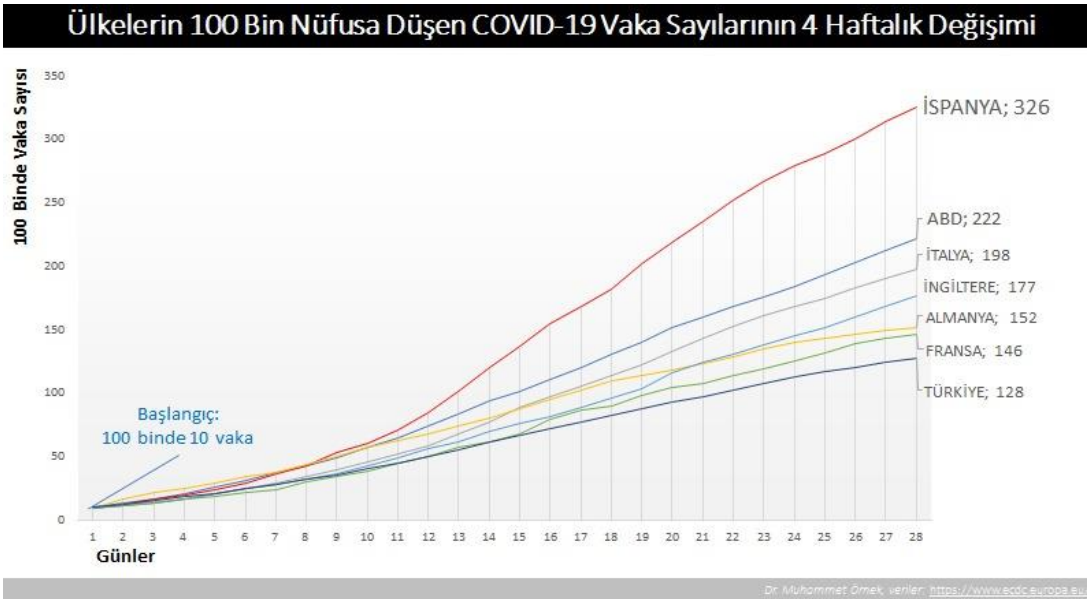
Şuna dikkat ediyorum. **Artık haber değil haberin doğruluğunu teyid kıymet arz ediyor.** Haber veren milyonlarca kaynak var ama güvenilir biçimde ve hızla teyid eden neredeyse yok gibi. Bu biz neden olmayalım kardeşler neden?

7.11. PANDEMİDE MEDYA YÖNETİMİNDEKİ EKSİKLİKLER

Medya ve iletişim, Pandemi yönetiminin en önemli ayaklarından biri. Eksik gördüğümüz birkaç hususu özet bir şekilde arz etmek isterim.

1. Normalleşmeyi engelleyen yayın akışları izlendi.
2. Ana akım medyada genellikle halkı ilgilendirmeyen ağır konular işlendi. Aileler çocuk çocuk abartısız 2 hafta boyunca T-Killer hücreler, RNA, Replikasyon, Sitokin Fırtınası dinlediler. Bilim adamları halkı değil, bilgilerini teyid etmek için TV'lere çıktı ağırlıkla. Oysa bu tartışmaların bilim kurulu konusu olması gerekirdi.
3. Gereğinden fazla temkinli davranıldı Bunun en önemli nedeni öngörü ve projeksiyon yapılmaması oldu. Her akademisyen bir ezberi tekrarladı. “Önümüzdeki 2 hafta çok önemli”. Oysa takribi normalleşme veya yarı normalleşme süreçleri belirlenip paylaşılabilirdi. Bu da insanların uyumuna yardımcı olurdu.
4. Oluşan yeni durum medya tarafından kavranamadı. Uzun süre evde kalmanın psiko-sosyal etkileri düşünülüp, Virolog, enfeksiyoncu, epidemiyolog kadar psikiyatrist, psikolog, çocuk gelişimcilere yer verilmeliydi. Bu konuda RTÜK rol üstlenmeliydi. İnsanlar gündemlerini değiştirmek istese de bu mümkün olmadı.
5. Yaşlıların, çocukların evde kalmalarını teşvik edecek çokça düzenleme yapılabilirdi. İlginç bir gözlemim oldu: Çocuklarımı her zaman uzak tuttuğum eğlence televizyonu TV8 salgın döneminde imdadıma yetişti. En azından çocuklar gündemden uzak bu televizyonu izleme fırsatı buldular.

6. Pandemi sonrası için de bir hazırlık bulunduğu söylenemez. 1 ay evde kalmış, çocuk ve yaşlıların normalleşme sürecindeki yeni pozisyonlarına kafa yormak gerekir. Bu konu çok önemli ve titizlikle çalışılmalı.
7. Özellikle pandemi başlangıcında sosyal medyada kasıtlı ya da bilinçsiz yanlış bilgilendirmeler yaşandı. **Sosyal Medya Timi** pandemi kurulu kadar önemli bir yapı olup, kurulmalıydı.
8. Bakanlıkça akredite hesaplarla pandemiye yön verilebilirdi. Ana bilgilendirmeler Bakanlık web sayfasında bulunan Korona İmsakiyesi'nden öteye geçemedi.
9. İnsanların moral ve motivasyonları çok önemli. Güzel haberler ve gelişmeler sürekli paylaşılmalı insanların ümidi taze tutulmalıdır.
10. Ülkelere nazaran başarılı bulduğum Pandemi Yönetiminin lansmanı yeterince yapılamadı. İlginç bir şekilde muhalif cenahın saldırmamasını başarı olarak görmeye başladık. Örneğin; güçlü sağlık sistemi kapasitemiz, yurtdışından getirilen vatandaşlarımız, ücretsiz maske dağıtımı vb. birçok konu yeteri kadar ön plana çıkarılmadı. Kaldı ki bu konular diğer ülkelerin üstesinden gelemediği hususlar oldu.

Yaptığımız bir çalışmayı arz edeyim. Yoğun vaka bildiren ve en çok kıyaslandığımız ülkelere bakıldığında nüfusa oranla en iyi durumda olan biziz. 1 Milyona yakın vaka bildiren ABD ise sanılanın aksine en kötü değil. Nüfus dikkate alındığında en agresif seyir İspanya'da.

Ülkemizde ilk günden itibaren ülkemize özgü ve yeterli önlemlerin alındığı söylenebilir. Apple günlük araç ve yaya hareketliliği verilerini paylaşıyor. Bu konuda vaka sayıları ile bu hareketlilik oranlarını kıyaslayan bir analiz yapmıştım. Birçok ülke vaka sayıları kontrolden çıkıncaya kadar etkili tedbir almadığı ülkemizin ilk günden itibaren aldığı önlemlerin insanların hareketliliğini kısıtladığı görülüyor. Bizi diğer ülkelerden ayıran 2 önemli husus var:

1. İnsan kaynağı hariç, altyapısı ve tıbbi kapasitesi yeterli ve güçlü sağlık sistemimiz,
2. Genç nüfusumuz. Ülkemizin pandemi ile mücadelesinde bizi öne çıkaran konular oldu.

Apple, salgının olmadığı 13 Ocak gününü normal kabul ederek bugüne kadar araç ve yaya hareketliliğini o tarihe kıyasla değerlendirip yayınlıyor. Bu verileri de karar vericilerin hizmetine sunduğunu ifade ediyor.

7.12. SAĞLIKTA YAPILAN YATIRIMLAR KARŞILIĞINI BULDU

Covid-19 konusunda Sağlık Bakanlığı, birçok konuşmacının bahsettiği üzere geçmiş yıllarda yapılan yatırımın karşılığını görmüş oldu. İçişleri Bakanlığı da -birkaç hata dışında -Gezi Olaylarından bugüne gelinen süreçte birçok tecrübe edinmiş olduğundan hali hazırda iyi bir süreç yönetimi izliyor. Sayın Cumhurbaşkanımızın geniş vizyonu ve ön açıcı misyonu sayesinde Maliye Bakanlığı da sosyal destek paketleri anlamında hiç olmadığı kadar başarılı. Görüldüğü üzere muhalefet popülist yaklaşımlar vb. sergilemek suretiyle iyi giden süreci baltalamak istiyor.

Bu süreçte TRT'yi istenen düzeyde etkin bulmadığımı söylemek isterim. Dünya ve ülke tarihinde insanlığın kendini bu kadar sorguladığı bir dönemi belli hassasiyetleri taşıyan kitleler olarak daha anlamlı geçirmeliyiz. Pandemi sürecinde sokağa çıkma yasağının olduğu günleri daha iyi değerlendirmek durumundayız. Eba TV üzerinden genç ve öğrenci kesimine daha anlamlı içerikler hazırlayabiliriz.

Müslümanlık olarak bu insanlık krizin üzerinde tüm dünyaya evrensel güncel çözümümüzü söylemeliyiz. Tabiatın adil kullanımından temizlik, yardımlaşma ve yaşlılarla ilgili yaklaşımımıza kadar... Belki "İnsanlık Bildirisi" gibi bir şey.

Batılının kontrol ve sahip olma güdüsüne en büyük darbeyi bu virüs vurdu. Uzaydan düşecek göktaşını bile nasıl yok edeceklerine dair onlarca planı olan batılının, gözle görülmeyen bir virüs tarafından sadece kâğıttan kuleleri yıkılmadı, hayatı anlamlandırma

biçimi de yıkıldı. Eğer güzel bir iletişim ve etkileşim dili kurulursa birçok insanın hidayetine sebep olunabilir.

Tüm risklere karşı kendisini koruması için var ettiklerinin çaresizliği karşısında putları yıkılan insanlar yeniden var olabilmek için hayatın anlamını tekrar sorgulayacaklar çünkü. Travmadan her zaman kendini daha güvende hissedenerler ağır sarsılırlar. Özellikle diyanet camiasına çok görev düşüyor plazma bağışi gibi konularda kahramanlar olmaları lazım... nasihatten önce proaktif mücadele... Batılların fevc fevc Müslüman oluşu Türkiyenin saflarını dirileştirir.

7.13. YENİ MEDYA KANALLARINA VE YENİ BİR DİLE İHTİYAÇ VAR

Sosyal medya çalışmalarında dünyamızı temsil eden iletişim kanalları ya da şahıslar var olan Sağlık Bakanlığı başarılarıyla övünmekten bunu köpürtmekten öte geleceğe hitap eden yeni bir dil geliştiremiyor. Maalesef kör döğüşü sürüp gidiyor. Klasik haber kanallarının ürettikleri amiyane tabirle günün ötesine yarına bir şeyler söylemiyor. Yeni medya kanallarına ve yeni bir global dile ihtiyaç var.

Bireylerin ve toplumun krizlerde nasıl davranması gerektiği, psikolojik destek programları, kaygıyı azaltıcı programlar, çocuklarla aile içerisinde oynanacak oyunlar gibi toplumu ve bireyleri rahatlatıcı programlara ağırlık verilmeli, yanlarında kitap olmayan çocuklara ücretsiz linkten birçok kitaba ücretsiz erişim sağlanmalı, çocuklarda nasıl bir etki yapacağı öngörülemiyor bu nedenle elden geldiği korkulardan uzak tutarak ruh sağlığının korunması sağlanmalı, programlar bu tur konuda çok yersiz , sadece somut virüs üzerine daha çok yorumlar, değışen dünya algısı da insanlarda kaygıya neden oluyor, maalesef medyada temel iveriler sağlık bilgisi, ilk yardım, ilaç kullanımı, beslenme, egzersiz, güvenlik vs. konularında programlara pek rastlanmıyor, aslında bu dönem güzel şeyler yapmak ve kitlelere ulaşmak ve bilgi ve farkındalık için çok önemli tabi değerlendirilebilirse, inşallah programlar değışime uğrar...

Pandemi sürecinde medya ve algı devlet kurumlarınca genelde doğru yönetildi. Maske olayı ve umre süreci daha iyi olabilir miydi? "ümmetin lideri ülke" kavramının içi gerçekten dolduruldu. Avrupa ve orta-doğı için önümüzdeki dönemde sağlık turizmi için ciddi potansiyel oluştu. Süreç profesyonelce ve hızlı yürütülürse güzel olur. Evde kalma durumunda TV ve internet dünyasında özellikle çocuklarımız için hazırlıksız yakalandığımızı düşünüyoruz.

Bunun fark edilmesi iyi bir başlangıç olabilir. Özellikle işin psikososyal yanı ile ilgili bütün bir toplum... stigmaldan arınmak için iyi bir fırsata dönüştürülebilir salgın sonrası dönem. Bu medya eliyle olduğunda çözüm daha hızlı olacaktır. Kopyala yapıştır programlar yeni bu konuya odaklı toplum projeler gerekiyor acilen

“Kötülüğe iyilikle karşılık veren” tek medeniyetiz... Bizim olan şefkat-merhamet kavramını alıp öz şefkat adıyla bencilleştirerek birkaç terapi ekolünün içine sıkıştırılardan daha iyi iş çıkaracağımız kesin... Bu hamle devletten ziyade sivil toplum eliyle olduğunda gönüllere daha kolay ulaşır. Medya bunu söze dökerken devrede olmalıdır (TRT belgeselin ufuk açıcı ilham verici örnek yapımları var)

Kontrolsüz bir enformasyon bombardımanı ve teknoloji çılgınlığının ortasında yanlış ile doğrunun, sahte ile gerçeğin karıştığı bir çağdayız. Dolayısıyla insanlığın en büyük problemi "doğru ve gerçek bilgiye/habere ulaşamama" kanımca.

Bununla mücadele etmenin yollarını bulma çabası, çeşitli motivasyonlarla (iş modelleri, manipülasyon odakları, siyasi projeksiyonlar, reklam/pazarlama, parodi vb.) yalanı yayanların çabasının üstüne çıkmadıkça işimiz her alanda zor.

Herhangi bir "anlatım" biçimi, karşındakinin inançlarıyla sınırlı kalıyor. Önerilerim;

- Var olan STK'larımızın en azından bir kısmı bu konuyu merkezlerine alacak işler yapmalı.
- Bu konuyla ilgili "kitle kaynakları" harekete geçirebilecek yepyeni STK'lar oluşturulmalı.
- Doğru/gerçek bilginin olmağı yerde meydan (tüm beslendiğimiz dijital mecralar) yanlış/sahteye kalıyor. Her dikey alanda "içerik" üretimi önem kazanıyor.
- Gelişen teknoloji sahteyi çoğaltmakta mahir oldukça (deep fake) aynı teknoloji doğrulama için de kullanmak/geliştirmek için fırsatlar sunuyor.
- Pandemi gibi tüm insanlığı ilgilendiren bir sorunda bile (ki ihtiyaçlar hiyerarşisinde en temel gereksinim "hayatta kalabilme") doğrunun engellenmesi için neler yapıldığını hep birlikte yaşadık. 3 ay önce Wuhan'da 4-5 kişiyi ilgilendiren bir sorun bugün 2,5 milyondan fazla insanı etkiledi. 3 ay önce virüsün tehlikesinden bahseden doktor, karakola değil de başkanlık sarayına davet edilseydi neler olurdu? Kendini koruma iç güdüsü aslında bizzat devlete zarar vermiş gözüküyor. Hasılı devlet mekanizmaların açıklık, şeffaflık ve doğrunun peşinde olmalarının önü açılmalı.

7.14. MEDYADAKİ KAÇINILMAZ DÖNÜŞÜM

Virüs ile birlikte medyadaki dönüşüm daha da hızlanacak gibi gözüküyor. Uzun zamandır içinde yaşadığımız sosyal ağlar ile telefon ve tablet ve bilgisayar üzerinden haber alma, bilgi edinme eğlenme ihtiyacımızı karşılamaya alıştık.

Bu süreç online programları doğurdu. Yüz yüze olan programları ya da toplantıları uzaktan/görüntülü yapar hale geldik. Medya; Geleneksel Medya ve Dijital Medya olarak yüzleşmek zorunda kaldı. Dijitale yatırımı arttırmalı, "İnsan halinden anlayan" içerikleri çoğaltmalıyız.

Bu süreçte, sabahtan akşama kadar, virüs, vaka sayısı, ölüm rakamları, virüsün dünyadaki yayılan ülke sayısı, yoğun akımlar vs. bunlarla insanların moralleri fazlasıyla düşürüldü. Korku salındı. Müslüman zaten korku ile umut arasında yaşayan kişiyken sürekli korku ve ölüm pompalandı ekranlarda. Sosyal Medya bu anlamda daha renkli içerikler sundu. Kimi balkonundan müzik ile komşularını eğlendirdi, kimi karşı komşusu ile kapıdan kapıya çay sohbeti yaptı. Biz kriz zamanında bile kıvrak zekamızda olayı eğlenceye çeviren bir milletiz.

Süreci iletişim açısından en iyi yürüten Sağlık Bakanı Fahrettin Koca oldu. Vermiş olduğu düzenli ve net bilgiler, göstermiş olduğu babacan yaklaşım insanlara güven verdi.

Instagram-Youtube üzerinden yapılan programları göz ardı etmemek lazım. İlgilisine çok ciddi programlar yapıldı bilgiler aktarıldı. İnsanlar konuşma-dinleme fırsatı buldu. Psikolog virüsün bireye etkisini, sosyolog virüsün topluma etkisini, ekonomistler iş hayatına yansımalarını incelerken Sanatçılar canlı yayınlar ile takipçilerine moral verip içinde bulunduğumuz krizden biraz da olsa uzaklaşmasını sağladı.

Bu işin en güzel yanı ise devlet bu anlamda üzerine düşeni bütün hassasiyetiyle yaptığı için hiç kimse devlete karşı çıkma muhalif olma durumuna düşmedi. Aksine herkes yapılanı sahiplendi takdir etti.

Dijitalleşmeyen, sınıfta kalır. Gelişme kat edemez. Bugünden itibaren dijital medya anlamında ciddi olarak yönelmeli. Toplumu doğru yönetmeye yönlendirmeye yönelik projeler geliştirmeliyiz.

7.15. MEDYA ALTYAPILARI MİLLİLEŞTİRİLMELİ

Medya iletişim deyince daha çok iletişim usulü ve dili ağırlıklı olarak konuşuyoruz. Medya ve iletişime hepimizin de kullandığı Teknoloji ve Altyapı açısından da bakarsak ciddi anlamda eksiklerimiz var. Tüm dünya gibi bizlerin de whatsapp, twitter, instagram, LinkedIn vs. tüm uygulamalarımız hep yurtdışı menşeli. Hepsinin sunucuları ve depoladığı verileri yurtdışında. Malum büyük veri analizi ve yapay zekâ çağında yaşıyoruz. Mevcut kullandığımız şekli ile zaten tüm toplumun veri be demografik haritası gönüllü kaydettiğimiz verilerle birileri tarafında çıkarılabilir durumda.

Şu an tüm bu uygulamalar teknik vs. sebeple kapanacak ya da kesilecek olsa medya ve iletişim diye bir şeyimiz zaten kalmayacak. Uzaktan iletişimin böylesine kritik olduğu dönemlerde bu kadar dışa bağımlılık düşünülmesi gereken en önemli konulardan. İlk başta Zoom kullanılmaya başlandı, sonra verileri kaydediyor diye güvenli bulunmayıp kesilince öğrenciler öğretmenleriyle sınıfça ders yapamaz oldu. Şirketler toplantılarını vs. hep bu tür uygulamalarla yapıyor. Kaydedilen veriler işlenecek olsa kim bilir ne gizli ve mahrem data kimlerin eline geçebilecek durumda. Yerli teknolojilerle iletişim ortamlarını güvenli olarak sunacak araçları acilen tüm ihtiyaçlara yönelik üretmemiz lazım.

“Ayinesi iştir kişinin lafa bakılmaz” kadim sözümüzün siyasi dile egemen olması gerektiğine dair herkesin mutabık olduğunu anlıyoruz. Ayrıca toplumda çok insanın dillendirdiği gibi, her akşam haber kanallarında aynı isimlerin her konuda konuştuğu kısır günlerden kurtulup, işin ehli olan isimlerin ilgili konularda daha dolu ilmi ve fikri paylaşımlar yapacağı günleri kalıcı kılmamız lazım. Siyasetin reaktif politik kutuplaştırıcı dilinden, altı bilgi ve fikirle dolu olarak yapılması gelişmiş ülke siyaset tarzına daha uygun yaklaşım. Salgın sonrası bunu kalıcı olarak sağlarsak ülke olarak siyaset tarzında da çita atlamış oluruz. Bilim kurulu nasıl ki sağlık ve salgın konusunda önemli rol oynamışsa, Cumhurbaşkanlığı bünyesindeki politika kurulları da daha öne çıkarak her konuya siyaset üstü bilimsel bakışla yorum getirebilir.

- Medya salgın sürecine aşına değil bilmiyorlardı önceden karşılaştıkları bir durum değildi bu sebeple hükümetin yaptıkları sorgulanamadı. Köse yazarları bile tutuktu meseleyi anlamaya çalışıyorlar izlenimi vardı.
- Bu durum en azından engel olmayalım tavrı ile ana akım medyanın politikalara desteğini arttırdı.
- Çin ve Avrupa örnekleri o kadar ölüm ile eş değer verildi ki medya tarafından halk korkudan teslim oldu bu da sokağa çıkma veya seyahat yaşağı gibi uygulamaların

uygulanmasını kolaylaştırdı. Ama kimse bunların dozunu ve dozajını fazlalığını eksikliğini tartışamadı.

- Camiler kapandı selamlaşmalar durdu bu büyük bir travma idi... çok ani bir şekilde bu karar alındı hepimizin yüreğinde bir ukde kaldı ama medya o kadar korkutmuştu ki ama bile diyemedi kimse... en azından toplumsal acıdan camiler kapatılacaksa da bunun üslubu ve tavrı tartışılabilir daha hafif bir geçiş nasıl olabilirdi diye konuşulabilirdi...Ama medya bu tartışma ortamını sağlayamadı...
- Aileler internete teslim oldu. TV kanallarımız içerik üretemedi. Sadece konuşan uzmanlar...
- Sağlık bakanımız malum medyanın eline fırsat vermedi (çok şükür); o sebeple medya süreç yönetimine katkı sağladı dediğimiz bir imtihan pek olmadı ki medya başarılı idi diyelim...
- Bir tek olay gördük o da malûm cuma gecesi 2 saat kala sokağa çıkma yasağının ilânı sonrası gelişen olaylardı. Medya ortalığı görüntüler ile yaktı kavurdu... İçişleri bakanı istifaya gitti.
- Düşünmek gerek; sağlık bakanı veya cumhurbaşkanımız bir açık verse idi bu süreçte o zaman neler olabilirdi.

Medya sürece ne kazandırdı veya ne kaybettirdi düşününce; medyanın başarılı bir sınav verdiğini söylemek güç. Ama en azından beklenenden iyi idi.

1. Her gün her ekranda saatlerce 4-5 hocayı benzer konularda dinlemenin faydası sınırlı.
2. Çok sayıda insanımız vefat ediyor. Bunlardan her gün birkaçının hikayesi yüzü topluma gösterilmeli. Toplum yeteri kadar yasını tutmalı. Mesele rakamlardan ibaret olmamalı.
3. İyileşen hastaların hikayeleri detaylı olarak haberleştirilmeli.
4. Salgının toplum üzerindeki ekonomik etkileri haberleştirilmeli...
5. Başarısı tüm ülke tarafınca takdir edilen sağlık bakanımızın süreci 24 saate yönetme tarzını detaylı gösteren kısa bir film çekilmeli...

6. Sağlık muhabirliği sağlık terminolojine sahip muhabirler uhdesinde olmalı...
7. 20 yaş altı çocuklar, bir aydır evde. Yaşadıkları zorluklar haberleştirilmeli. Süreci sağlıklı geçirme yöntemleri haberleştirilmeli...
8. Sağlıkta Covid dışı hizmetlerinin güvenli sunumuna geçiş süreci tartışma konusu olmalı. Covid dışı hizmetler durma noktasına geldi. Hem sağlık sektörü geç hastalar olumsuz etkilendi.

İnsanın istatistiksel bir değer olarak ele alınması oldukça keyifsiz olmakla birlikte, doğru istatistikler, doğru tedbirler üretmek için gereklidir... Bu arada, medyanın etkisi ile gerçek istatistikler arada kayboluyor...

ülke	toplam vaka	yeni vaka	toplam ölüm	yeni ölüm	tedavi edilen	afif vaka	kritik vaka	toplamvaka/1M	toplam ölüm/1M	toplam test	toplam test/1M	ülke nüfusu
USA	876.174	27.457	49.651	1.991	85.010	741.514	14.994	2.647	150	4.485.451	13.551	331.002.651
Spain	213.024	4.635	22.157	440	89.250	101.617	7.705	4.556	474	930.230	19.896	46.754.778
Italy	189.973	2.646	25.549	464	57.576	106.848	2.267	3.142	423	1.579.909	26.131	60.461.826
France	158.183	2.239	21.856	516	42.088	94.239	5.053	2.423	335	463.662	7.103	65.273.511
Germany	151.784	1.136	5.404	89	103.300	43.080	2.908	1.812	64	2.072.669	24.738	83.783.942
UK	138.078	4.583	18.738	618		118.996	1.559	2.034	276	583.496	8.595	67.886.011
Turkey	101.790	3.116	2.491	115	18.491	80.808	1.816	1.207	30	791.906	9.390	84.339.067
Iran	87.026	103	5.481	90	64.843	16.702	3.105	1.036	65	389.507	4.637	83.992.982
China	82.798	10	4.632		77.207	959	63	58	3	-	-	1.439.323.776
Russia	62.773	4.774	555	42	4.891	57.327	2.300	430	4	2.401.616	16.457	145.934.862
	2.061.603	50699	156514	4385	542656	1362090	41770	19345	1824	13698446	130498	2.408.753.406
ülke	toplam vaka	yeni vaka	toplam ölüm	yeni ölüm	tedavi edilen	afif vaka	kritik vaka	toplamvaka/1M	toplam ölüm/1M	toplam test	toplam test/1M	ülke nüfusu
USA	0,265%	0,008%	0,015%	0,00060%	0,026%	0,224%	0,005%	0,001%	0,00005%	1,355%	0,004%	331.002.651
Spain	0,456%	0,010%	0,047%	0,00094%	0,191%	0,217%	0,016%	0,010%	0,00101%	1,990%	0,043%	46.754.778
Italy	0,314%	0,004%	0,042%	0,00077%	0,095%	0,177%	0,004%	0,005%	0,00070%	2,613%	0,043%	60.461.826
France	0,242%	0,003%	0,033%	0,00079%	0,064%	0,144%	0,008%	0,004%	0,00051%	0,710%	0,011%	65.273.511
Germany	0,181%	0,001%	0,006%	0,00011%	0,123%	0,051%	0,003%	0,002%	0,00008%	2,474%	0,030%	83.783.942
UK	0,203%	0,007%	0,028%	0,00094%		0,175%	0,002%	0,003%	0,00041%	0,860%	0,013%	67.886.011
Turkey	0,121%	0,004%	0,003%	0,00014%	0,022%	0,096%	0,002%	0,001%	0,00004%	0,939%	0,011%	84.339.067
Iran	0,104%	0,000%	0,007%	0,00011%	0,077%	0,020%	0,004%	0,001%	0,00008%	0,464%	0,006%	83.992.982
China	0,006%	0,000%	0,000%	0,00000%	0,005%	0,000%	0,000%	0,000%	0,00000%			1.439.323.776
Russia	0,043%	0,003%	0,000%	0,00003%	0,003%	0,039%	0,002%	0,000%	0,00000%	1,646%	0,011%	145.934.862
	0	0,000412112	0,001823634	4,41885E-05	0,006074127	0,011442096	0,000456979	0,00027575	2,87082E-05	0,130498281	0,001708669	2.408.753.406

ülke	toplam vaka	yeni vaka	toplam ölüm	yeni ölüm	tedavi edilen	afif vaka	kritik vaka	toplamvaka/1M	toplam ölüm/1M	toplam test	toplam test/1M	ülke nüfusu
China	0,00575%	0,00000%	0,00032%	0,00000%	0,00536%	0,00007%	0,00000%	0,00000%	0,00000%			1.439.323.776
Russia	0,04301%	0,00327%	0,00038%	0,00003%	0,00335%	0,03928%	0,00158%	0,00029%	0,00000%	1,64568%	0,01128%	145.934.862
Iran	0,10361%	0,00012%	0,00653%	0,00011%	0,07720%	0,01988%	0,00370%	0,00123%	0,00008%	0,46374%	0,00552%	83.992.982
Turkey	0,12069%	0,00369%	0,00295%	0,00014%	0,02192%	0,09581%	0,00215%	0,00143%	0,00004%	0,93896%	0,01113%	84.339.067
Germany	0,18116%	0,00136%	0,00645%	0,00011%	0,12329%	0,05142%	0,00347%	0,00216%	0,00008%	2,47383%	0,02953%	83.783.942
UK	0,20340%	0,00675%	0,02760%	0,00094%		0,17529%	0,00230%	0,00300%	0,00041%	0,85952%	0,01266%	67.886.011
France	0,24234%	0,00343%	0,03348%	0,00079%	0,06448%	0,14438%	0,00774%	0,00371%	0,00051%	0,71034%	0,01088%	65.273.511
USA	0,26470%	0,00830%	0,01500%	0,00060%	0,02568%	0,22402%	0,00453%	0,00080%	0,00005%	1,35511%	0,00409%	331.002.651
Italy	0,31420%	0,00438%	0,04226%	0,00077%	0,09523%	0,17672%	0,00375%	0,00520%	0,00070%	2,61307%	0,04322%	60.461.826
Spain	0,45562%	0,00991%	0,04739%	0,00094%	0,19089%	0,21734%	0,01648%	0,00974%	0,00101%	1,98959%	0,04255%	46.754.778
SIRALAMA	7	5	8	6	7	6	8	6	8	6	6	6
	0,02438%	0,00164%	0,00035%	0,00001%	0,00436%	0,01967%	0,00079%	0,00015%	0,00000%	1,64568%	0,01128%	2.408.753.406

En önemli veri, vakaların nüfusa oranı! Nedense bu veri istatistiklerde yer almıyor... Türkiye dünyada nüfusuna oranla en çok vakaya sahip 5. ülke!

Son veriler üzerinden netleştirilmiş bir çalışma... Sadece merak ettiğim ve şüphelendiğim için çalışma yaptım... İstatistik, bilgileri gizleme sanatıdır denir ironik olarak ve bunu en iyi ülke yönetimleri yapar... Diğer veri yöntemleri için programlama yapmak ve üzerinde hareketli olarak çalışmak gerekiyor.

1. Belki de ilk defa bu kadar Cumhurbaşkanımız tek başına önde olmadı. Bakanımız taraflı tarafsız herkesin güvenini sağladı.
2. Aklın yolu bir. Bilim kurulu TV programlarında çok çok güzel açıklamalarda bulundular. Ve siyaset değil bu kurul önde oldu. Bilim kurulu olmasaydı aynı tedbirler birebir alınsaydı dahi bu kadar inandırıcı güven verici olamazdı.
3. Aynı şeylerin tekrar tekrar anlatılması bıktırıcı değil öğretici oldu. Et tekrarı ahsen...
4. Türk halkı ölümden batılılar kadar korkmaz ama devletinin onlardan daha iyi olması kendine olan güveni en az İHA ve SİHA'lardaki kadar arttırdı. Yani kendisinden ziyade devleti ile güçlü batı toplumlarının kıyasladı.
5. Sosyal medyada karşıt fikirlerin susması, Bilim Kurulu'nun varlığına bağlanmalı. Çünkü dini duyguları zayıf olan kesimlerde " bilim, kutsal bir inektir". Bu kutsaldan gelen rivayetler onlar indinde makbuldür.
6. Diyanet ve İslami cemaatler bu yeni durumda henüz belirgin bir aksul amel ortaya koyamadılar.
7. İmamoğlu her şeye rağmen yağ gibi suyun üzerine çıkabiliyor. İyi çalışılması gereken bir durum. Nasıl bir yöntem kullanılıyor. İyi analiz edip karşı çalışmalar yapmak lazım.
8. Aile hekimi olarak şunu söyleyeyim şu anda malzeme konusunda bir sıkıntı yok. Ama başlangıçta bir belirsizlik yaşandı. Maske konusu da aynı şekilde...
9. Tüm dünyayı ilgilendiren bir mesele olduğu için herkes elinden geldiği kadarıyla kurallara uyuldu.

10. Bir oyun oynandığı kesin ama Türkiye oyunun kurallarına uygun davranıp maçı kazanacak inşallah. Ama maç bittikten sonra yeni oyunda oyunun kurallarını kendisi belirleyebilmeli...
11. "El harbu hudatun"; harp hile ise çok boyutlu uygulanmalı.
12. Yurt içinde başarılı olan iletişim dünya sahasında da devam ettirilmeli. Dünya beşten büyüktür mottosu gibi Türkiye'mizin insani yanı bir motto ile ön plana çıkartılmalı. Aynı çalışma İslam alemine ve Türk dünyasına da yapılmalı. Türkiye'mizin efsane derecesinde mazlumlara yardımı bile maalesef tam anlatılamadı. Mesela şu savaşları diye bir belgesel var. Bunun binler katını yaptık ama Arapça İngilizce Türkçe belgesel ve filmlilerle bu iyilik hareketimiz anlatılmalı.
13. Eğer bu bilim kurulu tuttu ise ekonomi sahasında da aynı yöntem kullanılabilir. "Ne olduğun değil, nasıl görüldüğün önemli" sözü doğru ise imaj zayıf olabiliyor bazı alan ve şahıslarda. Ekonomik bir sonucu olacaksa, şimdiden sosyal iletişim planlanmalı.
14. İnsanları sıkıntıdan ziyade sıkıntının adaletli dağıtılmaması daha fazla yaralar. Yük olacaksa bile bunun Adil dağıtılması ve adil dağıtıldığının çok çok iyi paylaşılması lazım. Bir zaman Japonya borçlarını çevirmez hale geliyor. Japon başbakanı kürsüye çıkıyor durumu anlatıyor ve halktan fedakârlık istiyor. Ama tarihe geçen şu sözü veriyor "ben ve ailem Japonya'nın 1 yen dahi borcu kalmayınca kadar pirinçten başka hiçbir bir şey yemeyeceğiz ve şu üstümde olan elbiseden başkasını gitmeyeceğim."
15. Asıl siyaset, siyaset yapılmadığında yapılandır. Dolayısıyla daha az siyaset, daha çok bilim kurulu öne çıktığında siyaset zayıf görülmez. Aksine, görülmediğinde daha güçlü görünmüş olur gibi geliyor. Dil, bu. Eğer fark edildiyse... Fark edilmediyse de fark edilmeli.

7.16. İLETİŞİMDE AİLE VE YAŞLILARA SAHİP ÇIKMANIN ÖNEMİ

Kriz kendini oluşturan sebeplerden bağımsız gelişir. Boyut değiştirir. Etimolojik kökeni eleyerek ayırmak manasına gelir. Fitne ile benzerlik gösterir. Doğal olarak iletişimde, krizi derinleştirecek unsurların (medya birinci ve en etkili unsurdur) yönetilmesi gerekir, ancak bu bir management işi olmayıp maslahat kavramıyla açıklanabilecek süreçleri içermelidir.

Kriz 1,4 milyar nüfuslu Çin'den 8000 km uzakta Avrupa'yı, Avrupa'da G20 üyesi ülkeleri, bu ülkelerde ticaretin döndüğü şehirleri vurdu. Asya'da başlayan kriz Avrupa'da büyüdü... Ölenlerin %70'inden fazlası Avrupa'da... Kriz ülkeleri köşeye sıkıştırıp mecburi adımlara zorluyor. Bu durumda 3 kademeli çalışma gerekli görülüyor. Birincisi dünya kamuoyuna yönelik iletişim. Bu çalışmalarda ilişkiler ağı ve çıkarlar üzerine bir kurgu önemlidir. İkincisi Türkiye çalışmaları ki bu alanda aile vurgusu önemlidir. İletişimde aile kavramı ve temasını işlemek her açıdan faydalı olacaktır. Kriz sonrası için bile...Son olarak yerel yönetimlerin mahalle bazlı saha çalışmalarıdır. Yerel yönetimlerdeki yönetici ve siyasetçilerin asla kamuoyunda görünmemesi faydalıdır. Bu süreç hükümet adına büyük bir kazanım oldu. Sağlık Bakanının dili diğer bakanlar tarafından da kullanılması gereken bir dil. En iyi siyaseti yaptığını söylemem lazım. Siyaseti artık CHP'ye ve İmamoğlu'na cevap yetiştirme cenderesinden çıkarmak gerektiğini de göstermiş oldu.

İletişim, hizmetlerini ifade etme ve algı konusunda hükümetin son yıllarda yaşadığı en büyük sorun üslup ve Sözcü sorunudur. Çukur savaşı sırasında Irak Kürdistan IKYB'den bir arkadaş bana demişti ki; 'Hükümet güzel şeyler yapıyor ama kötü şeyler konuşuyor. Son Terörist ölene kadar, şu kadar teröristi öldürdük vs... Ancak HDPKK çok kötü şeyler yaptığı halde kelime oyunları ile üste çıkıyor. Yaşamı savunuyoruz. Savaşa karşıyız. Barış için vs...

Bu üslup açısından bir de Sözcü konusunda bir hassa medya ve sosyal medyada hükümet adına konuşanlar (daha doğrusu kendisini o şekilde lanse eden veya o konuma kendini kayyum olarak atayanlar) bir şey anlatmak yerine bir yerlere 'bak işte ben bu kadar cansiperane giriyorum' mesajı vermek adına yapılan tahribat...

Koronavirüs ile mücadele sürecinde bunlar etkisini kaybetti. Bunda bakan beyin de o tayfaya çok yüz vermemesi ve kendisinin sosyal medyada bir (trol) ekibinin olmamasının etkili olduğunu düşünüyor.

Medya ve sosyal medyada bu tahribatı yapanlara fırsat veren en önemli husus da; Teşkilatların risk almamak adına insiyatif almayıp söze girmemesi ve tüm yükü Cumhurbaşkanımıza yıkması. Milletvekillerinin çok azının partisini hükümetini ve liderini kendi cümleleri ile savunması. Haliyle bu boşluğu birileri doldurdu.

İletişim konusunda yaşlılarımıza yönelik çalışmaları arttırmaya ihtiyaç olduğunu düşünüyorum. Sosyal ve psikolojik destek güzel bir sağlık iletişimi stratejisi kurgulanarak verilebilir. Evde kalan 65 yaş üstü değerli yaşlılarımız için evdeki sağlıklarını/psikolojilerini korumaya ve geliştirmeye yönelik iletişim stratejileri oluşturulmalıdır.

7.17. PANDEMİLERDE GLOBAL İLETİŞİM VE MEDYA

7.17.1. GELENEKSEL MEDYADAN SOSYAL VE GLOBAL MEDYAYA

Mart ayı başından itibaren yaşadıklarımız ele alırsak, 4 başlık öne çıkıyor:

- Sosyal kriz
- Ekonomik kriz
- Yerel yönetim krizi
- Sağlık krizi

Yukarıdaki başlıkları çoğaltabilir ve alt kırılımlarını yapabiliriz. Fakat tüm süreçlerin hepsi de ilk andan itibaren “Sosyal ve geleneksel medya krizi” ile bütünleşti ve bu mecralarda devam etti. Örneğin ülkenin sağlık alt yapısının mevcut durumu kaldırarak güçte olduğu yetkililer tarafından tekrar tekrar açıklansa da sosyal ve geleneksel medyada Türkiye’de bir sağlık krizi olduğu algısı, korkusu son bir haftaya kadar devam etti. Diğer başlıkların da etkileri sürüyor.

Türkiye bu denli kriz dönemlerinde özellikle de sosyal medyanın ve global medyanın toplumu yönlendirme, konsolide ve provoke etme mecralarına dönüştüğünü daha önce çok kez tecrübe etti.

Bir çırpıda aklıma gelenleri yazacak olursam: 7 Şubat MİT krizi, 2013 Gezi olayları, dersanelerin kapatılması süreci, 17-25 Aralık darbe girişimleri, MİT Tırları hadisesi, 2014 seçim süreci ve 7 Haziran seçimleri sonrası belirsizlik ve 1 Kasım seçimleri, PKK/Hendek kalkışması, Başbakan değişimi, 15 Temmuz öncesi/gecesi/sonrası, sınır ötesi hareketler, anayasa referandumu, Cumhurbaşkanlığı halk oylaması, sistem değişikliği, yerel seçimler öncesi, sonrası, yenilenen İstanbul seçimleri ve son olarak Covid-19 süreci.

Son 8 yılın başlıklarında belirgin olan bir güç sosyal medya. Daha kontrol edilebilir (sansür anlamında değil) itidalli yayıncılık yapılan geleneksel medyanın güç kaybı aynı zamanda bu süreçler.

Pandemi ise devlet, toplum ve medya olarak hiç beklemediğimiz bir süreçti. Ciddi şok etkisi yaptı. Fakat toparlanmak da zor olmadı. Bana kalırsa, bu süreci medya yönetimi ve toplumu bilgilendirme açısından detaylıca çalışmak lazım. Büyük bir tecrübe ve birikim çıktı ortaya. Sosyal ve global medya provokasyona en müsait olduğu dönemde büyük bir kırılma yaşadı. İnsanlar diğer olaylara nazaran doğru bilginin peşine düştüler. Araştırdılar, buldular. Yapılan doğru hareketlerin mutlaka etkisi var.

Sayın Fahrettin Koca'nın sosyal medyayı çok iyi kullanması önemli bir aşama. Global algıya yönelik olarak da yapılan yardımların global iletişimi çok önem arz ediyor. Zaten kısa sürede takipçi sayısının yüzbinlerden 5 milyona çıkması ve her paylaşımının en az 100 bin beğeni alması önemli bir gösterge. Pandemi sürecinde gerçek ve doğru içerik çok önemliydi. Bu büyük ölçüde sağlandı. Örneğin İletişim Başkanlığının medya çalışanlarına yönelik bilgilendirmeleri de ciddi bir katkı sundu sürece. Kriz dönemlerinde yalan haberler çok üretilir bu süreçte de gördük fakat doğru bilgi ne kadar fazla olursa sahte içerikleri o kadar bastırıyor onu da gördük.

7.17.2. GLOBAL İLETİŞİM İÇİN GLOBAL TELEVİZYONLAR DÖNEMİ

Biraz da global iletişim noktasına ve Türkiye'nin imajı boyutundaki iletişim stratejisini ele almakta fayda var. Artık milletçe Global İletişimde ikinci safhadayız... Türkiye'deki Covid-19 ile mücadeledeki başarının hem medikal tedavide uygulanan protokollerin hemen update edilerek dinamik olarak uygulanması, gerekebilecek ilaçların önceden depolanması, tüm bilim insanlarının canla başla çalışması, hem de sağlıkta dönüşüm sonrası oluşan kapasitenin doğru yönetimi ile ilgili mesajları dünyaya bilimsel makaleler ve uluslararası televizyonlar haber merkezlerinden doğru bir dille iletilmesi artık çok ama çok kritik... Sağlık iletişimi ve diplomamızı globalleştirerek, 8 milyara, DÜNYAYA Türkiye Niye Covid-19'la mücadelede başarılı bu etkili bir tonla İngilizce, Fransızca, Arapça, Çince anlatılmalı...

Sayın Bakanımızın içeriye verilen mesajlarla sağlık çalışanlarını ve halkımızı doğru yönlendirmesi kadar 80'i aşkın ülkeye yardım malzemesi yollanması, İsveç'ten Leylanın babasının getirilmesi gibi birçok global medyada ön plana çıkması gereken haberler bizleri heyecanlandıran gerçekten örnek bir sağlık diplomasi başarısıdır.

Bu başarıyı perçinlemenin yolu artık linkedin, twitter, instagram, facebooktan İngilizce ve Fransızca ve diğer dillerden profesyonel paylaşımlar yapmak, TRT World, Al Jazeera, Natural TV ve benzeri uydudan yayın yapan birçok kanal ve sosyal medya mecraları da kullanılarak proaktif bir çalışma ile Türkiye, Covid-19 sonrası dünyadaki bölgesel aktörlük rolü, küresel bir role dönüşmesine yönelik diplomasiye katkı sağlamanın tam zamanı olsa gerek. Burada devletimizin yönlendirici gücü ile STK'lara, akademisyenlere, ajanslara, televizyon ve sosyal medya uzmanlarımıza çok iş düşüyor.

İnsanoğlu bebekliğinden beri başını yaslayacak bir omuz, yüzünü yaslayacağı bir kol ister. Çünkü insan bir başkasının varlığı ve sevgisiyle varlığının farkındadır. Korona günlerinde güvenli mesafe insanın bebekliğinden beri gelen doğal dokunma ihtiyacına ket vurdu.

Elbette hayat bir müddet farklı olacak ve sonra olağan akışında devam edecek inşallah. Kimimiz kimilerini kaybettiği bu zor süreçlerden çıkacağız ve yeni gelenler olacak kervana. Allah şu zor günlerden ülkemizin selamet ile çıkmasını nasip eylesin. Devletimize zeval vermesin.

Yeni normale nasıl alışacağız kim bilir... iletişim ve Evden çalışma modelleri ile her gün onlarca Zoom, skype, webex gibi platformların üzerinden yaptığımız görüşmelerin hep bir tarafı eksik hissedemiyoruz, aslında iletişim ihtiyacımız giderilemiyor... Eskiler gözden irak olan, gönülden irak olur demişler, biz belki gözlerimizle görüyoruz ama mesafeyi bariz şekilde hissediyoruz. Onun içindir ki gurbeti bu iletişim çağında yaşıyoruz...

7.17.3. KRİZİN GLOBAL MEDYA AYAĞINA YÖNELİK ÖNERİLER

1. Dünyanın en popüler araştırma firması sahibi Mark Penn ve benzeri firmalarla görüşülerek çeşitli araştırma yapıp küresel medyaya servis edilmelidir.
2. Ülkelerin sunduğu hizmetleri anlatıp Korona günlerinde hangi ülkede olmak istersiniz benzeri sorularla bu kuruluşların araştırmasında Türkiye önde çıkarsa eşsiz bir iletişim fırsatı oluşturmuş oluruz.
3. Bir analize göre sağlıkla ilgili haberlerin ancak %16'sı bakanlık siteleri üzerinden takip ediliyordu. Bugün bu oran değişmiş olabilir. Bu şartları değiştirmek için yaklaşımlar geliştirilmelidir.
4. Küresel ölçekte bakıldığında sosyal medya sonuçlarında Bakan beyin tweetlerinin dışında ikinci sırada muhalif tweetler ve bilgilendirmeler var iletişimin total gidişatını analiz etmek ve buna uygun stratejiler geliştirmek önemlidir
5. Korona süreci batılı devletlerin üstünlük illüzyonunu yok etti bundan bizim gavur aşıkları çok kederlenecekler kimin ve hangi ülkenin yeteneği varsa öne çıkacaktır. Sayın İhsan Aktaş iddialı bir başlık atarak Büyük Türkiye Hayalinin Geri Dönüşü ifadesiyle aşağıdaki paylaşımda bulunmuştur.⁹
6. Diyanetin dini düşünce alanında çabalarını artırması bu dönemde önemlidir. Birçok insan inancını ve hayatını yeniden yorumladığı bir döneme giriyoruz.

⁹ <https://www.dailysabah.com/opinion/columns/the-dream-of-a-great-turkey-reborn>

7. Covid sonrası yeni bir yaşam felsefesi oluşturmak lazım. Medyanın içerik üretme noktasında iflas ettiği ifade ediliyor. Yeni yaşamın kodları ne olacak. Yeni sosyolojik tanımlamalara ihtiyacımız var. Belgeseller çöktü. Diziler çöktü. Haber ekranları korku salıyor. Sunulan yaşam klasiklerine teslim mi olacağız. Müslümanın yaşantısının yeni içeriklerini aktif olarak ortaya mı koyacağız. Bunları konuşmamız lazım. Bu tür toplu ihtarların altyapısı ile ilgili Kuranî mesajları hep görmezden geliyoruz. Diyanet işleri başkanı hafif değindi ancak sosyal medya linciyle karşı karşıya. Bir destek mesajı bile yayınlamaktan korkuyoruz. Bu virüs bir gün bitecek. Öncekilerin bittiği gibi. Ama yeni bir yaşam önümüzde. Yine geç kalacağız. Önümüze konulan yeni düzeni yaşamak zorunda kalacağız. Kendi yaşam biçimimizi ne zaman kodlayacağız?

7.17.4. HUZUR VEREN İLETİŞİM DİLİNE DOĞRU

Salgının ülkemizde ilk başlangıç anından itibaren iletişim dili yeni teknik tıbbi kavramlarla aşına oldu. Bu kavramları önce medya sonra toplum hemen kabullendi. Ama bunlar içinde yanlış çeviri sonucu "sosyal mesafe" diye bir kavram yerleşti. Ne yazık ki bu kavram tamamen yanlış. Doğrusu "güvenli mesafe" olmalı. Sosyal kelimesi insanlar arası iletişimi ilişkiyi iş birliğini tanımlar. Tıbbi anlamda istenen sadece 1mt'lik fiziksel güvenli mesafe. Bu kavramın en kısa sürede değiştirilmesi önemli. Zihinlerde bu şekilde kavramsallaşması ilerde psikososyal patolojilere de istem dışı zemin hazırlar.

Olumlu iletişim noktaları olduğu kadar olumsuz yönlerde oldu salgın başlangıcından beri. Bu noktalardan biri Millî Eğitim Bakanlığının öğrencilerle ve çocuklarla iletişimi. Evdeki çocuklardan biliyorum kimse arayıp sormuyor. TV dersini almak istemeyen, sevmeyen ve alışamayan çok sayıda öğrenci var. Video derse de konsantre olma da çok büyük sorun aynen sürüyor. Bu sürecin iletişimi de çok eksik kaldı kanaatindeyim. Millî Eğitim Bakanlığının bu süreci okulları kapatma (tarihe ironi) dışında iyi yönetmediğini ve süreci iletişimsizlikle sürdürdüğünü görüyorum. İnşallah bu alanda doğru iletişim stratejileri geliştirirler.

Covid-19 hastalığı ve salgınının aile içi iletişimi, gençlerin iletişimi, yaşlıların iletişimi (belki de en çok onlar bundan etkilendi) konusunu da ele almak önemlidir.

Yaşlılarını bakımevlerinde tutan batılı devletler büyük can kaybı yaşadı. Ama yetmedi insanlığın önünde büyük prestij de kaybettiler. Yıllarca bireysel sağlık için yaptıkları yatırımları da bir çırpıda harcadılar. Peki biz bu konuda yaşlılarımızı huzurevleri ve bakımevlerinden kurtarabilecek miyiz? Covid-19 salgını krizini çekirdek aileden dede-nineli

geniş aileye geçiş için fırsata dönüştürebilecek miyiz? Evde engelli bakan bireylere yapılan maddi desteği bu alanda da yaparak bunu teşvik edebilecek miyiz? Çocuklarımıza dede ve ninelerinin evde terbiye verip eğittiği günleri gerçekleştirebilecek miyiz? Yaşlılarımızı evde tek başına yaşamaktan kurtarıp yanımıza almayı sağlayabilecek miyiz? Bu konuda iletişim stratejileri uygulayıp kampanyalar yapabilecek miyiz? Aile Bakanlığımızın adını Geniş veya Büyük Aile Bakanlığı diye değiştirmekle çikilabilir mi bu zor yola?

Huzur veren iletişim dili. Salgın dahi olsa huzur veren. Siyaset de olsa huzur veren. Yasaklama da olsa huzur veren. İnsanımız en çok bunu istiyor bunu bekliyor. Yıllardır başhekimlik yapıyorum. Bağırarak gelen insanlar sadece değer görmek istiyor, sadece standart uygulama yani adalet istiyor, sadece huzur istiyor.

7.17.5. MANEVİ BİR İÇERİK VE DİLLE İLETİŞİM

1. Çin'in Sosyal Kredi Sistemi (Social Credit Card) incelenmeli. Dünya buraya doğru gidecek ve sanırım bundan kaçış yok. Bu yazılımlar kimin kontrolünde olursa her şey de onla etkin olacak. Bu sistem devletin farklı fikirlere karşı korunması yanı sıra, ticari rekabette jurnalciliğe meydan vermeye de yaradı. Bir yandan da tüm hareketinizi kontrol altına alıyor. Ne görüyorsanız ona inanmak zorunda kalacaksınız ve hiç kimse itirazlarınıza ve fikirlerinize bu sistemden dolayı yaklaşamayacak. Detaylı incelendiğinde, ne demek istediğim daha net anlaşılacak. Covid-19 bu sistemin daha erken gelmesini sağlayacak. Sanırım Çin'de bunun için gerekli altyapıyı hazırlıyor.
2. Bu tarz salgın hastalık durumu artık bundan sonra hep bir olasılık olarak hesap edilmeli. Bu kadar yoğun seyahat ve ilişkinin olduğu insanlık ailesi koruma tedbirlerini de almalı.
3. Paranın dolaşımında finans alanında bütün ülkeleri bağlayan bir sistem ve hukuki düzen var. İslam dünyasının da Müslümanların sadece edilgen olarak taraf olduğu ve çoğunlukla da mağduru olduğu bir sistem bu. Kara para aklama ve terörün finansmanının önlenmesi prosedürü gereği her transfer bloklanabiliyor dahi. Bu sistem kurulurken daha çok Yahudi hukukçuların kanun yapıcı olarak etkin olduğunu biliyoruz. Bu süreçte toplumsal ilişkiler ve etkileşimler üzerine yeni bir hukuk düzeni oluşturacak. Bu dönemde hukuk alanına da önem vermeliyiz.

4. Sosyoloji, psikoloji, güvenlik, ekonomi tüm bu alanlardaki verilere bir hukuki düzenlemeye tabi olacak. Olmak zorunda. Kanaatimce bu yönle de kafa yormak ve yeni düzenlemelerde kanun yapıcı ve yazıcı olarak aktör olması gerek. Müslümanlar hukuk alanını garip bir şekilde önemsemez ama bu sefer yeni dönemde farklı olmalı...
5. Önleyici olmanın en önemli yolu ihmal ve suiistimalleri incelenmeli. Çin'in yayılımdaki sorumluluğu, Boris Johnson hükümetinin ülkesinde ihmal ve suiistimler zinciri, uluslararası ve ulusal yargı konusu edilmeye iki örnek.
6. Uluslararası mekanizmaların rolleri ve ulusal tedbir ve yönetimlere etkisi üzerinde çalışma yapmak gerek.
7. Yaşlı nüfusumuzla ilgili özel politikalar geliştirmeliyiz. Özellikle şehirde yaşayan yaşlılarla ilgili. Şehirde erkek yaşlılar dışarıya çıkabilmekle beraber; kadın yaşlılar çok ciddi sorunsalların içinde ölümü bekleme modunda ya da etrafına bu modu yansıtmakta.
8. Belediyeler yaşlılara aktivite ve program düzenlemeli. Korona'dan sonra dışarda Korona günlerinde evde yapabilecekleri projeler üretilmeli. Unutulmamalıdır ki onların elinde çoğunlukla akıllı telefon ya da laptop yok. Ülke geneline baktığımızda bu kitleye dair doğru dürüst bir proje olmadığını görürüz
9. "Akraba birbirinin kurdudur düşmanıdır" diyen gündüz kuşağı yayınlar ve diziler akraba husumetlerini çok ciddi oranda körüklüyor ve çeşitli sebeplerle oluşmuş husumetleri artırıyor ve derinleştiriyor. Gündüz kadınlar; öldüren akraba, namusa göz diken akraba seyrediyor sürekli. Bu olmasa zaten doğal mücadele alanı kayın valide gelin, eltiler vs. programları. Sürekli rekabet, sürekli kuşku, sürekli gerginlik, Günsüz kuşağı TV yayınlarının ortak özelliği. Kavgacı, şüpheci, dedikoducu figürler fenomen yapıyor TV'lerde. Diziler de ise mutlaka yine aile içi düşmanlıklar ana konumuz.
10. Akraba ve aile olmanın zorluklarıyla beraber güzelliğini görmemiz gerek. Hayatın sorunlarla iyilikle ve dayanışmayla başa çıkabilecek örneklerini görmemiz gerek.

Çok dilli bir kampanya yapmak gerek. İNSAN DEĞERLİDİR, YAŞAM DEĞERLİDİR diyen. Bu kampanya Kuranın insan ve hayatın kıymeti ve korunması mantalitesinde ama Müslüman olmayanın anlayacağı bir dille. İnsanca yaşamının insanca ölmenin insanca muamele görmenin kıymetine dair. Ve bu çağrı bütün yeryüzünde yaşayan herkesin kıymetli olduğunu söylesin. Buna bir de reklam çekmeli. Bu kesinlikle maddi boyutu olmayan

manevi kampanya. Manevi Dayanışma Zinciri. İnsanı seviyoruz yeryüzünü, doğayı varlığı seviyoruz. Bizim için kıymetlisiniz yeryüzünün neresinde yaşıyorsanız yaşayın hangi dinden inançtan dilden ırktan olursanız olun desin. İnsanlık ailesine bir mesaj. İmza Türkiye Halkı (kesinlikle siyasi bir kurum değil). Bu Müslümanlardan bir mesaj olarak anlaşılacaktır. İnsanların hayatı en çok sorguladıkları imana dilimi bu. Her şey durdu. Ve herkes hayatında olan biteni gözden geçiriyor. Ölüm herkesin kapısının hemen dışında. Ölüm hayat bir savaş ortamındaki kadar yaklaştı herkese. Güvenlik yok özgürlük yok. Bu sorgulamalar doğru yere çıksın ve çok insan kurtarsın diye tam da sözü söyleme vakti...

7.17.6. YURTDIŞI BASINA YÖNELİK ÇALIŞMALAR ARTMALI

1. Yurt içi basın ve sosyal medya ayağı:
  - a. TV ve gazete ayağında yönetim olabilecek en iyi şekilde yönetiliyor. Bakanımızın samimiyetine muhalif taraftan bile takdir mevcut.
  - b. Medya özellikle twitter kontrolü mümkün olmayan bir mecra olarak zaman zaman kışkırtmalara maruz kalıyor. Halk gereksiz korkulara, kutuplaşmaya itilmeye çalışılıyor. Bu kısımda denetlemeler mevcut olduğunu biliyoruz. En dikkatli olunması gereken yer burası.
2. Yurt dışı basın: Bu kısım özellikle önem arz ediyor. ABD ve Avrupa basınında yer yer ülkemiz karalanmaya çalışılıyor. Sağlıktaki başarımızın bu mecralarda mutlaka yer tutmasını sağlamalıyız. Bunun ciddi ekonomik (özellikle hasta turizmi) geri dönüşleri olacaktır. Tek elden ülkemiz adına reklamlar verilebilir (USHAŞ eliyle)
3. Beinsports ve kulüpler: Ekonomik çıkmazdaki kulüplerimizin daha da derin yaraları oldu. Buna Beinsportsun da ekonomik krizi eklendi. Ödeme yapmadıklarını biliyoruz. Lig sonunun cazip hale getirilip zarar azaltılmalı ve bir kısım kulüplerimiz orta doğu ülke zenginlerine satışı teşvik edilebilir. Özellikle Katar bu konuya talip.
4. Pandemi sonrası ülke içindeki olumsuzlukların (gasp, cinayet, kavga, tecavüz ...vs) haberlerin yayını kısıtlanmalı (örneğin şifreli kanallara alınarak isteyen para vererek seyredeceği hale getirme). Ülke değerlerine uygun bütünleştirici, dışarı bizi iyi tanıtan dizi ve programlara devlet teşviki sağlanmalı. Bunların ticareti artmalı.

5. Kadın programlarına çıkan hekim ve paramedik (hatta medikal olmadığı halde olduğunu iddia eden hayat koçları, büyücüler vs.) sınırları iyi belirlenmeli halkın boş vakitte daha verimli programlarla kendini geliştirmesi sağlanmalı.
6. Çocuk programları ile ilgili kalite ve millilik artırılmalı. Özellikle youtube ve benzeri kanallarda çocukların ulaştığı videolar düzene sokulmalı (hukuki alt yapısı hazırlanmalı)
7. Covid-19 özelinde başlayıp devamında sağlık gelişmelerini ve çalışmalarını teşvik eden tv kanalı kurulup üniversitelerin bu kanallara maddi ve ilmi desteği sağlanmalı.

7.18. GLOBAL SENARYOYU ÇÖZME ZAMANI

Salgın sonrasında yapılacaklar iki kabule bağlı. Ya bu virüs kendiliğinden ortaya çıkan ve sönümlenen bir salgın olarak tarihe geçecek. Ya da bunun bir laboratuvar ürünü olduğunu kabul edip bunu tezgâhlayanların ne planladığını analiz edeceğiz.

1. Dünya gelişmiş devletleri 4 trilyon dolar daha borçlandırdı. Yeni dünya düzeninin yeni merkezi olarak Çin tescillenmek üzere. 50 yıllık taşınma ABD'nin depozitosu ödenmeden bitirilmek isteniyor. Çin kapalı kutu. Grafikler doğal akışı göstermiyor.
2. Güney Kore mutlaka profesyonel seviyede irtibata geçilerek çok iyi analiz edilmelidir. En başarılı netice orada.
3. AB'de mikrodalga sınıfındaki 5G erişim alanında en yüksek virüs yayılma oranları oluştu. Mutlaka araştırılmalıdır. Otonom sürüş gibi bazı fonksiyonlar için 5G elzem deniyor. Türkiye de ASELSAN 1200 baz istasyonu ile 5G denemesi yapıyor. Güney Kore 5G şebekesini kapattı diye duydum.
4. Türkiye yeniden tarım ve hayvancılık ta kendine yeten bir ülke haline gelmelidir. Gerekli mazot gübre ilaç sulama her türlü destek verilerek sipariş usulü tarım yaptırılmalıdır.

Neticede bu virüs sadece İslam alemini hedef almadı. Oluşturulan korku ortamı gene bize ait ecel inancı ile çatışıyor. Yeni dünya düzeninin dini moral değeri olarak Allah korkusunun yerini ölüm korkusu. Din adamlarının yerini tıp elemanları alacak.

8. PANDEMİLERİN GÜVENLİK (İÇ-DİŞ) BOYUTU

8.1. BİLİŞİM ALANINDA GÜVENLİK

Korona sonrası iç dış güvenlik paradigmaları yeniden tanımlanmaya muhtaçtır. Çünkü dünyada nükleer ve konvansiyonel kıtalar arası balistik füzeleri silah yarışı vardı. Bu füzelere karşı koymak için katrilyon veya S400 gibi hava savunma sistemlerine dünyanın finansal ödemelerini ayırmaktaydılar.

Ancak bu füze kalkanlarına görünmeden hareket eden İHA ve SİHA'ların yanına birde gözle görülemeyen virüs tehdidi girdi. Biyolojik silahları dünya göz ardı etmişti ancak küresel düşünen şeytani akıl virüslere yollar önce büyük yatırımlar yağmıştır.

Virüsleri bilişim teknolojisinde yıllardır kullanmaktaydılar. Bunun için bilişim şirketleri anti virüs program yatırımlarına daha fazla önem vermekteydiler. Görülen o ki Korona sonrası dijital ve biyolojik virüs saldırılarına karşı tüm milletler hazırlıklı olmak zorundadır. Nitekim ülkemizde BTK üzerinden 1 milyon yazılımcı kampanyası açılmış olması devletimizin bu alanı boş bırakmama çabasına yormak gerekiyor.

8.1.1. MİLLİ VE YERLİ OLMAYAN TEKNOLOJİ KULLANMA

Korona salgını nedeniyle uzaktan erişim ile birçok şirketlerimiz online zoom ile toplantılar yapmayı öğrendiler, bu kolaylığı Korona pandemisi geçince de yapacaklardır. Burada konuşulan tüm şirket ticari sırları bir üçüncü kulak veya gözün radarında olacaktır. Bu ticaret ve bilgi güvenliği üzerinde ciddi bir tehdit olacaktır.

Yerli arama motoru ve yerli online yazışma mesajlaşma programları geliştirilmezse uluslararası tüm manipülasyonlara açık bir hale geliriz. Putin Rusya'da bu konuda geçtiğimiz yıllarda yasal düzenlemeye gitti. Resmî kurumlarda yerli ve milli yazılımları zorunlu hale getirdi. BTK bir an önce yerli ve milli uygulamalara öncülük etmelidir.

Gençlerimizi siber güvenlik alanında yetkin olacak şekilde yönlendirmeliyiz. Ne kadar siber güvenlik önlemi alsanız da programları yapanlar mutlaka bir açık arka pencere bırakacaklardır.

Koronavirüs sonrası dünya devi Microsoft'un sahibi Bilal Gates'in tüm insanları chipleyip yönlendireceği söylentileri bir söylentiden ibaret değildir ve ciddi çalışmaları görüyoruz.

En son IMF'nin kredi karşılığı 23 Afrika ülkesine şart koştuğu aşı ve chip şartı bunun açık delili değil midir?

İnsanlara uzaktan bile hükmetmeye çalışan küresel güçler, bizim bilgisayarlarımıza ve cep telefonlarımıza erişimde hiçbir problem yaşamayacaklardır. Kapıları kapatamayacağımıza göre siber kılıçları kuşanıp sahaya inmek gerekiyor. Asrın silahları ile silahlanmak sünnete uygun olanıdır.

Geçen yıllarda gruplarda WhatsApp kullanmayalım yerli kullanalım diye bir kampanya yapılmıştı. Ancak yerli kullanımını yapamamış tekrar herkes WhatsApp kullanmaya başlamıştı. Yerli yazılımlar rekabet edebilecek kalitede olmalı, yoksa kimse bunları kullanmıyor. Asırlarca kullandığımız yazı dilini değiştirip Latin alfabesini kullandık. Şimdi yabancı yazılım dilini kullanmamız çok normal.

Zoom gibi bir çoklu online görüşme programı acilen geliştirilmelidir. Devletimizin en tepesi bile bunu kullanıyor. Çok mahrem bilgiler sanal ortamda uçuşup duruyor.

Dijitalleşme bu hızla giderse her adımımız her nefesimiz neredeyse izlenebilir hale gelecektir. Bu insan ve dünya geleceği için büyük bir tehdittir. En önemlisi çoğulcu demokrasiye en büyük tehdittir. İnsanların seçimleri ve oylamaları kontrol edilebilir bu da dünyada otoriterleşmeyi getirecektir. Bilgiye kim sahipse güç onda olacaktır. Ulus devletler için de büyük risk teşkil edecektir. **İnsanların chiplenip birer zombi gibi her şeyleri ile kontrol edilebileceği korkutucu bir senaryodur.**

Bunun için bir gelip sırf özgürlüğümüzü kaybetmemek için tüm dijital bağlantılardan kurtulmak için dağlara ve mağaralara sığınmak isteyecek bir azınlık insan gurubu olarak kalabiliriz. Bu tür komplo senaryoları ile çekilmiş Hollywood filmleri fazlası ile mevcuttur. Bu küreselciler yapmak istedikleri işleri senaryo olarak filmi yapıp ilk önce lansmanını yapar daha sonra da adım adım hedeflerini gerçekleştirmek için adımlar gelir. Tüm insanlık biz bunu daha önce sinemada izlemiştik der.

Mesela Covid-19 pandemisi daha önce "Ben efsaneyim" filmi ile bize izlettirilmişti. İnsanlık, bu pandemi ile oluşturulan korku panik iklimi ile aşı ve chipleme işine zorlanmak isteniyor. Buna direnmek oyuna gelmemek gerekir diye düşünüyorum.

Son yıllarda gelişen SiHA ve İHA'ların yansıra birçok küçük arı büyüklüğünde casus dronelar olduğu gibi insan damarları içinde dolaşan minik kameraları ile insan damarlarından görüntü aktaran minik robotların kullanıldığı bir dünyada bu Teknolojilere sahip kişiler güçler devletler güçlerini her zaman insanlara hissettirecek istedikleri gibi insanlığı yönlendirmek istediklerinde oluşacak kargaşa ve terörü düşünmek bile istemiyorum.

Allah insan a cüzi bir irade vermiş ve bunu kullanmasını ve doğruyu yanlış kendisi karar versin istemiştir. İnsana hata yapma özgürlüğü verilmiştir. Bu nedenle insanların hür iradelerini kısıtlayacak uygulamalara karşıyım. Ancak toplumsal kurallara uyum konusunda uyarıcı ve kollayıcı kurallar gereklidir insanın bu ilahi ve toplumsal kurallara kendi hür iradesi ile kabul etmesini sağlamak gerekir.

8.1.1.1. YERLİ YAZILIMDA PARDUS ÖRNEĞİ

Belki tekrar olacak ama kullandığımız her bir üründen daha fazla yerli yazılım hiç olmadı açık kaynak yazılım önemli. Outlook web serverından Oracle veri tabanından Cisco görüntüleme sisteminden kurtulmalıyız.

Pardus ve yerli olan ne varsa gelişimine kaynak ayırmalı. Bunların yerli ekosistemini kurup desteklemeli. Ne yazık ki çok cılız gidiyoruz. Aramızda bile Pardus kullanan var mı? Ki bu grup ülkesini seven Müslüman kültürlü insanlardan oluşuyor.

Şöyle hepten yeni bir yazılım dili geliştirmek ve kullanmak çok zor. Ancak dili bilip altyapısını yerlileştirebiliriz hiç olmadı açık kaynağa geçilebilir. Bizim gibi ülkelerin klasik Microsoft ya da diğer hâkim yazılımları bırakın kullanmayı kaçması lazım. Maliyeti yüksek, bağımlılık yapıyor. Dünyada bundan kaçış var biz geriden geliyoruz.

Hocam aslında bugünkü değişim yeni değil yani yıllardır data toplama esaslı bir dönüşüm var. Bizde dahil, o hızlıca indirdiğiniz App'ler, internet tabanlı her şey zaten data topluyor.

Pardus'a Kamu geçerse başkaları içinde örnek olur. Önce bu sisteme devletin geçmesi çok önemlidir. O yapacak ki halk da arkadan gelsin. Bu kadar bu ülkeye kastı olan varken, bu işler ciddi çaba gerektiriyor. Hastanelere ortaklaşa HBYS ve PAKS kurmak çok mu zordu mesela. Bizleri her hastanede otomasyon konusunda perişan ediyorlar. Ah ah yapacak çok iş var da... Milli bir HBYS+PACS de bakayım bu ülkede...

Hastanelerimizin dijital durumu hakkında sertifikayı ABD'den bir dernekten 15.000 Euro'ya alıyoruz, bunu da başarı hanemize ve bürokraside yükselmemizde bir domino taşı yapıyoruz. Sonrada yerli milli kelimeleri üzerinden istediğimiz hedefi vuruyoruz... Nallıhan ilçemiz devlet hastanesi 10.000-15.000 Euro verip dijital hastane adıyla o kâğıdı aldı. Ne mi yaptı? Tabi ki hastane duvarına astı seyrediyor.

8.1.2. SİBER GÜVENLİK

Home ofis çalışma ya da daha dijital çalışma internet alt yapısına binen bir yük olacak burası kesin ama bu siber suçları da çoğaltacaktır. Güvenlik firmalarının buna nasıl çözümler üreteceğine dair bir şey dikkatimi çekmedi. Konuyla ilgili ciddi tedbirler alınmalı. Yazılım işleri zaten ilerleyecekti ama salgın bunu da hızlandıracaktır. İnternete bağlı hiçbir sistem, %100 korunamaz.

Salgınla birlikte oluşturulan ya da oluşan korku neticesinde insanlar eve kapanmak zorunda kaldılar. Bu durum da işlerini devam ettirmek zorunda kalanlar oldu, uzaktan bağlantılar ve video konferanslar çoğaldı. Bunların ciddi açıkları olduğu aşıkardır. Bunlar nedeni ile çalışanların kurumlarına ait güvenlik uyarılarına sıkı bir şekilde uymalarının sağlanması gerekir. Bunun dışında kişisel kullanıcıların ise en azından bir anti-virüs alması programı alması gerekir. Bu gözle baktığınızda güvenlik yazılımlarına olan ihtiyaç eskisine göre katlanmış duruyor.

Covid-19 salgını çalışma hayatını da derinden etkiledi. İşverenler Çalışanlarının virüsten etkilenmemesi için ve salgını en az zararla atlatılmak için evden çalışmalarına izin verdiler. Bu izin aynı zamanda uzaktan erişim yetkisinin de verilmesini gerektirdi. Bilgi teknolojisinin altyapısı ve siber güvenlik bu dönemde öne çıkan konular oldu. E-ticaret hızla artmaya başlayınca teknik altyapıya ek olarak tedarik ve teslimat süreçlerinde de sıkıntılar başladı... Çalışma tarzlarının salgın nedeniyle değişmesiyle siber güvenlik riskleri artmış ve bu dönemde bireysel ve kurumsal siber saldırılarda ciddi artışlar söz konusu olmuştur.

Pekâlâ bireysel olarak ne yapabiliriz.

1. Şifrelerimizi güncel tutmalı ve farklı şifreler kullanmalıyız.
2. Ağ güvenliği açısından kablosuz ağ şifrelerini kompleks hale getirmeliyiz.
3. Evden çalışırken mutlaka iş bilgisayarını (verildiyse) kullanmalıyız. Bu bilgisayarlar evdeki kişisel bilgisayarlarımızdan daha güvenlidir.

Yaşanmakta olan bu olağanüstü günlerde zorunlu hallerden dolayı topluma uygulanan sistem; aylardır kısıtlama hali ile geçen yaşamın durmaması adına, evleri dijital alanlar haline getirmiş, sanal dünyayı evlere taşıyarak da yeni bir yaşam tarzı adeta topluma dayatılmıştır.

Dijital ortamdaki yaşama alıştırmak aynı zamanda, insana ihtiyacın olmadığını, kendi kendine yetebilmeyi öğrenmesi aşılacaktır. Bunun önümüzdeki süreçte dijitalleşmenin artmasıyla beraber siber güvenlik konusunu gündeme getirmesi kaçınılmaz görünmektedir bu vesile ile;

1. Milli yazılım veya enkazından modifikasyon yazılımları geliştirmek şarttır.
2. Elektronik ortama geçişin en önemli belirtisi alışverişin bu ortama kaymasıdır. Bu durumda da kâğıt paranın dolaşımdan yavaş yavaş kalkması kulağa hoş gelse de elektronik ortamdaki hata-basınçlı usulsüzlüklerin engellenmesi için gerekli tedbirlerin şimdiden alınması gerekir. Zira bu ortamda müdahalelere açıklık çok daha fazla olacaktır.
3. İnsanların izlenmesi veya başka deyiş ile dijital içeriklerin kontrolü sağlanmalıdır. Su hali ile bile her türlü algı kirliliği veya toplumu bozucu içerikler varken kullanımın kat ve kat arttığı durumlarda her türlü zararlı içerikten korunmakta ayrı ve önemli bir konu olsa gerek.

Bu tip sistemlerde "turst and security management" adı altında yapılan çalışmalar var. Açıklar genelde dışarıdan yapılan saldırılardan ziyade içeriden sabotaj veya satma şeklinde oluyor. Bu nedenle öncelikle sistemleri işletenlerin yazılımcı ve donanımcılar veya ilgili olanların bütünü için bir güvenlik sistemine ihtiyaç vardır. İşletenlerin güvenlik ve güvenilirliği. Diğerleri hazır yazılımların kod incelemelerinin standart bir protokole bağlanması gereklidir.

Devletin veya kamuya açık verilerin depolandığı donanımların mutlaka cihazlarına mevcut yazılımların tanımadığı veya tanıyamayacağı parçalar koymak faydalı olacaktır. Tabii özel kullanıcılar için tam izolasyon. Yani güvenliği onaylanmamış adreslerde dolaşmamak. Bu konuda bildiğim kadarıyla TÜBİTAK destekli çok özel çalışmalar var. Bu konuda geniş bir birikime sahip TÜBİTAK. Gelecekte elektronik sistemlere bağımlılık geometrik olarak artacaktır. Şu an bile farklı programlarla günde ortalama 3 toplantı yapıyoruz. Bu programların mutlaka yerli versiyonları geliştirilmelidir. Bu alanda çalışmalar var. Bu alanda maliyet gözetilmemelidir.

8.1.3. BİLİŞİM ALTYAPISININ KORUNMASI

Ayrıca şu anda tüm görüşmeler dijital olarak yapılmaktadır. Fiber denen onlarca GB veriyi oradan oraya bir ışık hızı ile taşıyabilmektedir. Bu hatların korunması ve alternatifli bir hale getirilmesi de petrol boru hatlarının korunması kadar hayattır. Eskiden telgraf direklerine sabotajlar olurmuş şimdilerde de bu hatlara olacaktır.

Yazılımı Türkçe yapsak bile yabancıların alt yapısını ya da dilini kullanıyoruz. Yazılım mimarisi Oracle, SQL vb. üzerine kurulu, yani aslında temeli bozuk. Pardus nedir? 1 Windows 10 pro lisansı ne kadardır? Örneğin bir şehir hastanesinde kaç tane client vardır? Orta ölçekli bir hastanede ortalama 500-700 PC vardır. Devlet aslında çok hızlı. Önden giderse pardus veya benzeri bir yapıya yatırım yaparsa milyarlarca dolar tasarruf sağlamış olur. Belki de Bill Gates'den kurtuluruz, adam bize çip takmaya çalışıyor:)

8.1.4. KİŞİSEL VERİLERİN KORUNMASI

Covid-19 salgınının kişisel verilerin korunmasında ciddi sorunlar oluşturacağı ve bu salgın dağınıklığı ile çok sayıda kişisel bilginin ele geçirileceği endişesi var. Birçok uluslararası sivil toplum kuruluşları bir bildiri ile bu konuda bir manifesto yayınlamışlar. Devlet kurumlarına dikkatli olun uyarısı yapıyorlar. Bu çok ilginç geldi bana. Her dönem kişisel verilen güvenliği risk altında. Salgında herkes can derdinde iken dahi.

Siber güvenlik kapsamında, veri güvenliği ve hasta bilgilerinin muhafazası konusunda da katkı olursa memnun oluruz. İlk günlerde (ve belki hâlâ) açıklanan rakamlara yönelik eleştiriler geliyordur. Bu tip salgınlarda hasta verilerinin paylaşımı ve muhafazası da bir siber güvenlik konusu olmalıdır.

Korona gelecek dönem için bilgi güvenliği, dijitalleşme adına milad olacak gibi. Veri güvenliği ve mahremiyeti bağlamında birkaç katkı sunmak isterim:

1. Özellikle Korona sürecinde gördük ki; birçok kişi kendisi, yakını veya bir arkadaşını iyi niyetle “arkadaşımızın değerleri pozitif çıktı, dua bekleriz” minvalinde paylaştı. Esasında bu konu hasta mahremiyetini ihlaldir.
2. Korona sürecinde devletler veri paylaşımı konusunda şeffaf olmaya zorlandı. Kriz durumlarında sürecin aşırı şeffaflıktan ziyade kontrollü yönetilmesi taraftarıyım. Bilgi tek elden ve yeteri kadar paylaşılmalı.
3. Kayıt sistemi alışılmışın dışında olmalı. Sağlık lojistiği yönetimini de kapsayan talep bazlı ve konuşabilir bir bilişim sistemine ihtiyacın çok fazla olduğunu anladık. Kriz sonrası bu konuda yazılım geliştirilmeli. Ayrıca bu konu pandemi planlarının bir parçası olmalı...
4. Bilişimde millileşmenin ne kadar önemli olduğu ortaya çıktı. Ülkemizde hareketlilik kaydı tutan bir platforma rastlayamadım. Bu konuda yabancı kaynakların ülkemiz

için tuttıkları kayıtları görünce şaşırđım. Örneğın kullandığımız telefonlarla illerimizde ve ülke genelinde araç ve yaya hareketliliğı verilerini tutan apple firması kim bilir daha hangi kayıtları tutuyor.

5. Uzaktan eğitim yeni bir kültürü talebi de beraberinde getirecek gibi. Belki insanlar yerinde eğitimin hantal olduğunu, bu şekilde uzaktan eğitimin de etkili olabileceğini düşünmeye başladılar. Bu alanda kendimiz geliştirmeliyiz.
6. Benzer şekilde uzaktan hasta takibi ciddi ciddi tartışılmalıdır. Özellikle tıbbi donanımı yeterli ancak insan kaynağı yetersiz olan ülkemiz için evde sağlık/bakım hastaları takibinde fayda sağlayabilir. Ancak burada kullanılacak yazılımlar mutlaka yerli ve milli olmalı. Bazı ülkeler hastaların satürasyonu, vital bulgularını, akciğerlerini, ateş nabızlarını evlere dağıttıkları cihazlarla hasta teması olmadan takip ettiler. İstismara açık, çok doğru bir yöntem değil ancak kuralları iyi işletilirse ciddi fayda sağlar.

8.1.5. BİLİŞİMDE PARADİGMA DEĞİŞİMİ

Covid-19 salgını siyah kuğu mu? Her alanda bir paradigma değişimine yol açacak mı yoksa abartıyor muyuz? 1700'lerde Hollandalılar Avusturalya'da ilk kez siyah kuğu bulmuştu. O ana kadar siyah kuğu olmaz deniyordu.

Lübnanlı matematikçi Naseem Taleb'de bundan yola çıkarak hiç beklenmeyen ve bilineni tamamen değiştiren durumlar için bu kavramı kullanmıştı. Covid-19 salgını özellikle insan yaşamı ve güvenliğinde artık her şeyi sil baştan mı tanımlatacak yoksa geçici bir durum yani siyah kuğu değil mi? Bu soruya kesin cevap vermek gerçekten büyük cesaret istiyor.

Sayın Cumhurbaşkanımızın da sürecin başından beri hiçbir şey eskisi gibi olmayacak sözü defaatle söylemesini çok kıymetli buluyorum. Bu cesur çıkışla aslında herkese yol gösteriyor. Siyah Kuğu Covid-19 olabilir hazır olun çalışın diyor. Artık evet her alanda olduğu gibi tüm güvenlik alanlarında (birey, siber, finans, gıda, vb.) da artık hiçbir şey eskisi gibi olmayacaktır.

Covid-19 salgınının öncülük ettiği değişimin önünde çok az şey direnebilecektir. Bütün güvenlik paradigmaları bireyselden devletlerin güvenliğine yeniden tasarlanacaktır. Bu yılda lider pozisyonda yer almak ülkemiz için büyük bir fırsat olabilir. Bunu sağlamak için genç üniversiteli nüfusumuza ve üniversitelerimize çok iş düşüyor. Her şeyi yeni baştan tasarlama zamanıdır.

Daha önce bahsettim. Uzaktan Covid-19 hasta takibi yapan, hastayı işin öznesi yapıp etkin katan yazılımımızı tasarladık ve geliştirdik. Ve şu an ilimizde pilot uygulamaya başladık. Ve bunu 5 yıllık bir how know ile sağladık.

8.1.5.1. BİLİŞİM TEKNOLOJİSİNİN İNSAN BEDENİNDE KULLANILMASI

Sağlık Bakanlığı cep telefonuna indirilen bir uygulama ile Covid-19 bulaşan kişileri takip ediyor. Bilim insanları; bazı uygulamaların kandaki oksijen seviyesini ölçebildiğini, hatta daha fazla parametreyi izleme merkezlerine gönderebildiğini söylüyor. Böylece daha erken teşhis, daha hızlı tedavi mümkün olacak. Bu uygulama sizde inovatif fikirler çağdırtmıyor mu?

Mesela cezaevinden çıkmış bütün mahkumlar bu uygulamayla kontrol edilebilir mi? Mesaj kişiye değil de polis merkezine gider. Çocuk istismarcıları bu uygulamayla kontrol altında tutulur. Fakat burada önemli olan suçun işlenmesini mutlak önlemektir. Bu durumda sadece istismarcının değil, istismara uğrama ihtimali olan çocukların da izlenmesi gerekir ki hâlihazırda pek çok ebeveyn benzer uygulamalarla çocuklarını zaten izliyor.

Kadına şiddetin önlenmesi de çok mümkün bu uygulamayla. Cinayet saati neredeydiniz, sorusu tarih olur. Hırsızlık vakaları birkaç dakikada çözülür. Hırsız, zaten nerede olduğu bilindiğinden, çok hızlı yakalanır. Yalnız bir sorun var; kötü niyetli biri başkasının telefonunu çalıp suç işlese ne olacak? Bileğe takılan ve çıkartılamayan elektronik kelepçe benzeri bir uygulama veya kulağa küpe bir çözüm olabilir mi? Çocuklarda, hastalarda uygun değil; mahkumlarda da... Malûm cezaevinden çıkanların sosyal hayata adaptasyonu...

En iyisi deri altına yerleştirilecek bir çip! Komplo teorilerinin etkisi altında kalanlar, bu çip fikri için “herkesi izleyecekler, özel hayat kalmayacak” gibi itirazlarda bulunabilir; ama yukarıdaki uygulama önerisini pek çok dostumla paylaştım. Hiçbirine saçma gelmedi bu fikirler. Ne özel hayat ne de sürekli izlenme kaygısını önemsemediler. Hatta bazıları ahlaki çöküntüyü de azaltır, düşüncesinde.

Üstelik; trafik kontrolünden vergi denetimine, çalışan takibinden rüşvetin önlenmesine kadar her alanda benzer uygulamalar geliştirilebilir. İhtiyaç olduğunda ilgiliye anında mesaj da gönderilebilir. Bu durumda deri altına yerleştirilen bir çiple beraber belki bir gözlük aparatı gerekir. Belki de saat.

Ocak ayında komplo teorisi olabilecek bir uygulama üç ay sonra sağlık ve güvenlik için makul bir çözüm olarak mecburen kabul görüyor." Muhtemelen dijital takibi böyle satarlar...

8.1.6. GÜVENLİK YERİNE BİREYSEL KÜLTÜR

Siber dünya ile siber olmayan dünya giderek iç içe girmiş vaziyette. Dolayısıyla bu ayrımı yapmak hem sebepler hem sonuçlar bakımında zorlaşmış durumda. Artık hem bireysel hem toplumsal hem de kurumsal olarak bu güvenlik paradigması daha kapsayıcı bir terim olan "yaşam kültürü" haline gelmeli.

En basit ve yalın haliyle, siber olmayan dünyada hiç kimse bir uzmana ihtiyaç duymadan evinin kapısının açık bırakmayacağını, kişisel fotoğraflarını sokaklara, caddelere asmayacağını bilir. Bu adeta içgüdüsel, içselleştirilmiş bir durumdur. Dolayısıyla bireysel siber güvenlik artık bir "yaşam kültürü" haline gelmelidir.

Pandemi, bu süreci tetikleyecek vakaları arttırdığı için olumludur kanımca. Daha geniş perspektifte "dijital varlıklarımızın" korunması bir itibar meselesi ve deneyimledikçe öğrenilecek bir mesele.

Toplum ve kamu tarafında ise son yıllarda ciddi kurumsal adımlar atıldı siber güvenlik ile ilgili. Ancak siz adım atarken başkaları yeni motivasyonlar ve hibrit teknikler geliştirmeye devam ediyor.

Pandemi krizi (her kriz için söylenebilir) kendi içinde çok sayıda fırsat içeriyor. Modern sosyal mühendislik teknikleri, rıza mühendisliği araçları ve otalama taktikleri çeşitli motivasyonlarla çok sayıda grup üzerinden sadece bizi değil tüm ülkeleri tehdit ediyor.

Konu sadece siber güvenlik uzmanlarına bırakılamayacak asimetrik işler barındırıyor. Psikoloji, davranışsal ekonomi, antropoloji gibi meslek dalları siber güvenlik üzerine parmakla gösterilen operasyonları yapabilen İsrail, İran, ABD ve Çin tarafından kullanılıyor. Ayrıca bolca sivil insiyatif bu konularda çalışmalar yapıyor. Son dönemdeki tehditleri raporlayan örnek: USOM 2019 Tehdit Raporu¹⁰

¹⁰ <https://usom.gov.tr/dosya/Covid-19.pdf>

8.1.6.1. ÖZGÜRLÜK-GÜVENLİK DENGESİ

Özgürlük-güvenlik dengesi önemli bir tartışma konusudur. Kişisel kanaatime göre güvenlik tedbirleri evin içine girmediği ve kişiye monte edilmediği sürece (Cep telefonlarımız zaten var) kuralsızları korkutur. Bu nedenle sokak ve toplu bulunan binalardaki kamera ve benzeri güvenlik tedbirlerinin arttırılmasının desteklenmesi gerekir. Bunu yaparken kullanıcıların çok net kanunlarla görev ve yetki tanımları yapılmalıdır.

Cep telefonlarına gelince, Sağlık bakanlığının hazırladığı “hayat eve sığar” gibi programlarca istenen kişisel bilgilerin kaydedilmesi gönüllülük esasına göre olursa problem olmayacağını düşünüyorum.

Covid-19 sonrası hayatımızın virüs nedeniyle birdenbire değişeceğine inanmıyorum. Toplumun değişime zorlayacak olan, büyük veri işlemcilerinde ve yapay zekadaki günlük hayatımıza direkt dokunan gelişmeler olacaktır.

Akreditasyon konusunda da şunu söylemek isterim: Akreditasyon, sözlü kültürden yazılı kültüre geçiş ve kurumsallaşma için bir araç olarak görülürse çok faydalı olur. Bunu yapan kurumların performansına ne kadar yansıdığına bakılırsa yine faydası olur.

8.1.6.2. YENİ BİR ÖZGÜRLÜK TANIMI

Özgürlük tanım olarak; insanın herhangi bir koşulla sınırlanmama, zorlamaya, kısıtlamaya bağlı olmaksızın düşünme ve davranma durumu veya her türlü dış etkiden bağımsız olarak kendi istencine, kendi düşüncesine göre karar vermesi...

Koşullar değişti, zorlama ve kısıtlamaya bağlı olunmaz ise insan sağlığından bahsedilemez, kontrol edilemez doğal bir dış etken olduğuna göre burada özgürlüğün kısıtlanmasından ziyade **Yeni Bir Özgürlük Tarifi** veya anlayışı söz konusu... Haliyle Asayişin uygun biçimde sağlanması için devlet/kolluk güçleri tarafından yeni bir özgürlük anlayışının (sınırları çizili) ortaya konulması gerekmektedir...

Kişi hak ve özgürlükleri, Anayasal güvence altında... yeni bir tarif ile ortaya çıkacak fikirleri iç güvenlik birlikleri kolaylıkla uygular... Emniyet ve asayiş yönünden yani iç güvenlik olarak olumsuz etkilenmeyiz...

8.1.6.3. SALGIN-ÖZGÜRLÜK İLİŞKİSİ

Özgürlük sadece bir sosyal davranış olarak düşünülmemeli çünkü bireysel özgürlük kapitalizmin özünü oluşturur. Bireysel özgürlük söylemi demokrasi özelinde batı düşüncesinin temel sloganıdır.

Bir salgın özgürlük alanlarını sınırlamaya ne kadar neden olabilir? Bir salgının modern toplumun özgürlük anlayışını sarsacağını düşünmüyorum. Daha fazla ve sık salgınlar olacak ki belki sorgulanabilir.

Ancak bu salgın sonrasında fark ediyoruz ki devletler salgın önlemleri anlamında toplumsal yaşama daha müdahil olacak, salgın tedbirleri kapsamında örneğin toplu yapılan faaliyetlerin salgın sebep gösterilerek önümüzdeki süreçte ile engellenebilmesi bile sonuçları itibari ile düşünüldüğünde çok fazla suiistimale açık.

Belki burada yapılması gereken salgın sebep gösterilerek alınan önlemlerde suiistimale açık noktaları bilimsel açıklamalar ile doldurarak devletlerin fevri ve overdoz önlemlerini engellemek ya da bilimsel söylemler ve açıklamalar ile sadece seçmen kazanmak için gevşetilen toplum sağlığına zarar verecek alanları kısıtlamalarını sağlamak olabilir.

8.1.6.4. BİLGİ TOPLAMAYI MEŞRULAŞTIRMA

Covid-19 aslında bir tür data toplama aracı da olmasın? Tüm dünyanın en nitelikli personeli harıl harıl data topluyor. Bu datalar da soruna çözüm için paylaşılıyor anonim oluyor. Sonuçta ortaya bir Mega Data çıkacak ve bakalım bu veri yapay zekâ bağlamında neye evrilecek? Zira yapay zekâ veri işliyor ve her veri işleyen yeni bilgi üretir...!

Her şeyin yerli ve millisi olur ama bilginin olmaz abiler. Koruma/kullanma, araç/amaç, özgürlük/kontrol muvazenesini çok dinamik şekilde takip ve tesis edecek bir yapı olmalı. Ve bu yapı net biçimde ifade etmek gerekirse tamimiyle bağımsız olmalı.

Kamu asayişini korumakla görevli birimler sonsuz kontrol yetkisi ve erişim hakkı isterler. Kendilerince tutarlı tarafları vardır. Tıpkı Pandemi yönetimi sürecinde doktorların herkesi sınırsız eve kapatma isteklerinin kendilerince haklı olması gibi. Zira Her iki durumda da hem işleri kolaylaşacak hem de sonuca ulaşabilecekler.

Ancak toplum hayatı sadece belli bir amacı gerçekleştirmek için yaşanmaz ve yaşatılmaz. Bu bağlamda bu check and balance (kontrol ve denge) sistemini kurup yaşatacak dinamik bir yapı şart. KVK, BTK bu ihtiyacı karşılamaya yeterli gibi görünmüyor.

Kimileri çıkıp şunu söyleyebilir. Kamu otoritesi suçları ve hastalıkları, toplumun tamamını etkileyen problemleri ortadan kaldırmak, oluşmasına mâni olmak için tedbirler alsın takip etsin bunda ne var ki? O durumda da uzun yıllar devleti her türlü riskten korumaya kendisini adanmış istihbaratçı Hanefi Avcının, 2010 yılında kaleme aldığı satırları okumayı öneririm. 10 sene önce zahirde gayet haklı görünen tedbir ve teknik takip taleplerinin ve bunlara mevzuatla yol açılmasının görünmez nice saklı amaçlara hizmet ettiğini bizzat yaşamış. Ki bu risk her zaman olacaktır.

8.1.7. VERİ DEPOLAMA

En azından ilk olarak yerli server/bulut sistemlerine geçmemiz lazım. Şu konuştuklarımızın kaydı bile TR'de tutulmuyor. Veri tabanlarının merkeziliği de ayrı bir sorun. ABD'de genetik verilerin tutulduğu veri bankaları gerektiğinde bilgileri FBI ile paylaşma zorunluluğu mevcut. Tabi şimdilik adli tıp konusu olan bu veri tabanları yakın gelecekte standart hale gelecek.

Olası pandemi risklerinin öngörülebilmesi için viral genomların tutulduğu veri tabanları önem kazanacaktır. Bu verilerin tutulduğu veri bankaları da stratejik önem taşıyacak. Bu işe farklı bir boyut katmış olacak. İster insanlara ister virüslere ait olsun büyük verinin tutulduğu milli lokal server'lar şart ama yeterli değil. Bu veri tabanlarındaki merkezilik de problem...

Biyo-enformatikte blockchain ya da benzeri ademi merkeziyetçi sistemler gündeme gelecek. Ancak olası dezavantajlarını iyi bilmiyorum, burada bilişimcilerin konuya uzak durmamaları gerekiyor.

Biz pandemiden önce bir öğrencimizle genetik tanıda kullanılan mutasyon-hastalık ilişki veri tabanlarını blockchain'e taşımak için küçük bir proje başlatmıştık, bu iş stratejik önem kazanacak, bakanlığın el atması gerekecek.

Virüs genomu mutasyon takibi işi önemli, bunu en iyi TÜSEB yürütebilir gibi geliyor bana. Orada uzun vadeli sürekli numune toplayarak viral genom mutasyonlarının incelenmesi takip edilmesi gerekiyor. Bu ciddi bir veri oluşturacaktır ilerideki kullanımlar için.

Kısa vadede ilk aklımıza gelen yerli üretimin artacağı. Ancak günün sonunda küresel ticaretin iyice yerel üretimi ezeceğinden endişe ediliyor. Önlem alınmazsa dijital ticaretin artışı yerel üretimi vurur. Bugün Migros'tan online domates sipariş eden orta üst seğmen yarın Amazon'dan marul sipariş edebilir. Zaten bu yöne gidiyorduk, pandemi bunu yavaşlatmak bir yana hızlandırabilir de. Gıda başta her alanda yerli üretim ekstra ihtimam istetebilir diye korkuyorum.

Personel de var ekipman da var ama ne yazık ki rant da var. Rant varsa, ne yazık ki işini titizlikle yapanın üstünde her türlü baskı da var. Bu; iktidarın henüz aşamadığı bir açmazı.

Kişisel verileri koruma kanunumuz (KVKK) 2016'da çıktı. Sağlık bakanlığının buna mukabil sağlık verisi hakkında Yönetmeliği 2019'da revize edildi. KVKK'ya göre veri kullanma tasarrufu yasal dayanağa muhtaç. Mart 2020'de bilişimle ilgili bir kanuna ekleme yapılarak İdare'nin kişilerin konum bilgilerine erişimine yasal dayanak getirildi. Buna benzer bir düzenleme bir iki hafta öncesinde Avrupa'da oldu.

Kamu güvenliğinin tehdit altında olduğu böylesi kriz dönemlerinde normatif hukuk kamu-birey geriliminde kamu lehine kayar. Yani bu süreç tüm rejimleri bir miktar Çinlileştirecek. Çin zaten bir kontrol distopyası yaratmıştı, şimdi bu süreç hızlanmış ve daha liberal görünümlü rejimlerde de meşruiyet dayanağı bulmuş oldu.

İnsan DNA dizilimi verisi belki de 10 sene içinde doğumda okunup ve kayıt altına alınması rutin haline gelecek. Yani devlet bireyleri sadece mobese'lerle, cep telefonu konum bilgileriyle veya kredi kartı hareketleriyle değil genetik düzlemde de takip/kontrol edebiliyor olacak. Lot teknolojileriyle takip evimizin içine de girecek. Bu dijital dönüşüm zaten vardı, hızlanacak. Etik tartışmalar mevzi kaybetmiş olacak. İşin sonu nereye varır bilmiyorum ama bizim özel ile kamusal alanı dijitalde ayırabilecek bir eşığe ihtiyacımız olacak. Ve bu eşığın içerisine devletin penetre etmesine izin vermememiz gerekiyor.

8.1.8. FİNANSAL TEKNOLOJİ

Finansal Teknolojiler konusunda ülkemizdeki finansal kuruluşlar ve teknoloji şirketleri oldukça ileri seviyededir. Yurtdışına da çözüm geliştirip satacak şekilde, katma değeri yüksek ürünlerin geliştirilmesi ve ihracı konusunda teşvik edilmelidir. Diğer stratejik sektörler; sağlık turizmi, biyokimya, tarım, teknoloji geliştirme, yazılım, siber güvenlik gibi alanlarla birlikte gelişimi, eğitimi ve istihdamı titizlikle çalışılmalıdır.

Dijital kimlik, dijital cüzdan ve blokzincir uygulamalarının tüm dünyada yaygınlaşma ihtimali daha da arttı. Bu teknolojileri kendi imkânlarımızla geliştirmemiz ve arge faaliyetlerini özel çalışmamız gerekir. Mesela, şahsen de emeklerim olan Takasbank tarafından geliştirilen fiziksel olarak 1 gram altın karşılığı olarak üretilen cryptocurrency (şifreli değer birimi) olan BigA gibi inovatif finansal araçlar yaygınlaştırılabilir. Hem tamamen dijital platformlar üzerinden birikim ve ödeme aracı olarak kullanılabilir, hem de gerçek fiziksel altın karşılığı olduğundan manipulatif olmayacaktır. Hatta bu uluslararası ticarete de kullanılabilir. Geleneksel altına dayalı sistemin, yenilikçi ve teknolojik blokzincir uygulaması olarak dünyaya dahi örnek teşkil edecek bir uygulamadır.

Kripto paraların fıkhi açıdan değerlendirilmesi gerektiğinden bahsedilmişti. Kullanımı ve fıkhi değerlendirmesi konusunda belirsizlikler kalmayacak şekilde netleştirilmesi gerekir. Geçen yıl Sakarya Üniversitesi İSEFAM (İslam Ekonomisi ve Finansı Araştırma Merkezi) tarafından yapılan bir çalışmaya katılarak görüşlerimizi paylaşmıştık, konular etraflıca masaya yatırılmıştı. Bu konuda kitap da çıktı. Kaynak olarak kullanılabilir.¹¹

2020 yılında faaliyete geçmesi hedeflenen Kitle Fonlaması Sistemi ile yatırımcıların girişimcileri destekleyecekleri yeni platformlar ortaya çıkacaktır. Yaygın kullanımı ve teşviki sağlanırsa, yenilikçi ürün ve hizmetleri geliştirecek yeni nesil girişimcilerin tabana yaygın olarak yatırımcı bulması sağlanacaktır. Böylece İslami açıdan ortaklık/katılım sistemi sayılabilecek bir modelle de hayata geçebilecek yenilikçi girişimlerin ve ortaklıkların teşvikini sağlayacak önemli bir uygulama ve ekonomik mekanizma hayata geçecektir.

Fraud detection, firewall, antivirüs, DLP data leakage prevention, Siem ve log yönetimi vs... birçok siber güvenlik ve finansal güvenlik uygulamalarında sadece kullanıcı düzeyindeyiz. Bunları üretenler genelde İsraili şirketler. Teşvik edilmesi gereken en öncelikli sektörler olarak belirlenmeli ve kesinlikle bu ürünler için yerli milli çözümler geliştirilmelidir.

Direk başarılı bulduğum bir örneği de vereyim. Müsiad bilişim sektör kurulundan bir arkadaşın ürettiği ürün. Finansal işlemlerde kara para aklamaya karşı kara listeleri bloklayan uygulamalar vardır ve hepsi de batı menşelidir. Güvenlik duvarı, antivirüs programlar gibi ürünlerde olduğu gibi merkezdeki veri tabanları kritiktir. Bu kara listelerde bolca Müslüman isimli bloklu isimler görürsünüz, ama Amerika'ya iletilen fetöcülerin hiçbirinin finansal işlemleri kısıtlanması için bu listelere dahil edildiğini hiç sanmam. Yerli milli çözümler bu tür uygulamalarda elzemdir.¹²

Sekiz sene Microsoft'ta çalışmış birisi olarak söylüyorum, maalesef yerli teknoloji üretmek için yola çıkarken başlangıçta daha yanlış yaptığımız çok oluyor. Ya tutmayacak tohum

¹¹ <https://www.isefam.sakarya.edu.tr/?p=2487>

¹² <https://sanctionsscanner.com>

ekiyoruz ya da tutmayacak topraklara ekiyoruz. Teknoloji üretme işi de her konuda olduğu gibi tecrübe, birikim, plan program, deneme yanılma ve elbette azim, gayret işi... en önemlisi de ehliyet liyakat olmazsa olmaz gereklilik. Çok konuya hamaset ve reklamlarla, debdebe ve şaşa ile yaklaşınca intaç olmuyor. Yerli milli çözümler şart... ama think global act local (küresel düşün yerel davran) demişler. Yeterince profesyonel ve global vizyonla bakmamız çok önemlidir.

8.1.8.1. YAZILIM VE FİNANS TEKNOLOJİLERİNİN İHRACATI

Türkiye'deki yazılım teknolojileri ve finansal teknolojilerin yurtdışına ihracatı Türkiye'nin finansal güvenliği için elzemdir. Bu konuda çalışan teknoloji şirketlerinin önü açılmalı ve ihracat için hızlı adımlar atılmalıdır. Covid-19 ile yüz tanıma ve benzeri dijital teknolojiler (dijital cüzdan, blok zincir vb.) Daha da ön plana çıkmıştır. Bu alanda milli ve yerli arge'ye hız kazandırılması, bu alanda istihdam sağlanması bir ulusal güvenlik meselesidir.

Faizsiz melek yatırım ağları, fonlar ve finansal araçların arttırılması noktasında çalışmalar Bilişim, Sağlık, Tarım gibi dikeylerde teşvik edilmeli ve çok daha etkin olarak dijital platformlar üzerinden faizsiz kitle fonlama uygulamaları ile yatırımcı ve girişimciler daha büyük ölçekte buluşturulmalı ve hızla yaygınlaştırılmalıdır.

Yedi bin (7000) insanın 8 milyar insanlığı sömürsüne, Allah'a ve Resulüne karşı savaş açmak olan faizin pençesinden Türkiye ve insanlık kurtarılmalı. Faizsiz Finans sistemine derhal geçilmelidir. Finans sisteminde gerçek fiziksel altınla karşılığı sağlanarak birikim, yatırım ve ödeme araçları kullanılmalıdır. Faizsiz finanstaki dijital çözümler global markalar olarak ortaya konmalıdır. Covid-19 dünyaya ranta ve faize teşvik değil, reel ekonomiye ve girişimlere teşviği hatırlattı.

Döviz kuru bugünün kaynaklarını çalar. Faiz çocuklarımızın geleceğini çalar. Ekonomiye, faiz, döviz sarmalından kurtarmak için çalışmak ve üretmek gerekir. Kaynak, insan ve emektir. Çözüm yüksek katma değerli milli ve yerli üretimi global bir ihracat vizyonu içinde gerçekleştirmektir. Çözüm faizsiz opsiyonların özendirilmesi, reel ekonomiye yatırımdır.

8.1.9. FİNANSAL DEĞİŞİM

Finansal açıdan artık hem bireyler ve hem de ülkeler artık eskisi kadar güvende olamayacaklar... Bunun sebebi dijital güvenlik meselesi değil! Parasal genişleme ile, yeni

bir borçluluk oluşuyor... Finansal açıdan borçluluk rasyosu yüksek olan ülkeler yakın bir gelecekte sınırlarını ve hükümler alanlarını kaybedecekler.

Konvertibl olmayan para birimleri yakın gelecekte tamamen tedavülden kalkacak ve ülke içindeki karne görevi görecek! Sınırlarını korumak için ülkelerin para birimlerini konvertibl yapmaları şart! 2018'e kadar dünyada yapılan işlemin %1,13'ü TL ile yapılıyordu. 2020 de bu oran şu anda kaç biliyor musunuz? Size 2019 da yazdığım ve 2020 tahminimi içeren yazıyı ve kriz öngörümü paylaşacağım... Sanırım adım adım aynı yere gidiyoruz. Gerçi 2007 sonunda da 2008 Krizini öngören bir rapor kaleme alıp yetkililer ile paylaşmıştım ve dikkate alınmamıştı... Nitekim 2019 yazımda aynı sona duçar olmuştu... Olsun... Kayıtlarda bulunsun...

8.1.10. AKREDİTASYONLAR

Bölümlerimizi akredite etmek veya kalite belgesi almak için ciddi paralar veriliyor ve maalesef körler sağırılar birbirini ağırlıyor. Sahte bir kalite süreci yürüyor üniversitelerimizde ve bunun için tüm kaynağımız da yurt dışına akıyor. Akredite olma çabası içinde olan üniversiteler alt düzeyde üniversiteler. Harvard, Cambridge veya Yale hiç akredite olmaya çalışıyor mu? Cip teorisi düşünüldüğünde zaten insanın pek de özgür olması istenmiyor gibi...

8.2. SAĞLIKLI GIDA ALANINDA GÜVENLİK

8.2.1. GIDA TEMİNİNDE KENDİ KENDİNE YETMEK

Dünyamızda olan bir doğal ve biyolojik dengenin bozulması ile yaşanabilir alanlar azalacak. İnsanlar güvenilir alan su ve gıda bulmak için savaştırılacaktır. İnsanların açlık korkusu içine girmeleri bilinç altındaki talan dürtüsünü harekete geçirir. Nitekim Avrupa'da marketlerdeki raflarının boşaltılması ve tuvalet kâğıdı kavgaları yaşandı. İnsanların bu kadar bencil davrandıklarını gördük.

Gıda güvenliğinin anahtarı yerli ve milli gıda üretimi yapıp kendi kendine yetecek gıdayı üretmekte geçiyor. Milli tohum ve ari hayvan ve bitkilerimizi yaygınlaştırmak önem kazanıyor. Bugün İsrail tohum konusunda dünya lideri ve tohumların genetiği ile

oyunmaktadır. Bu daha fazla üretim ve çok kar etme hırsı yüzünden herkes tarafından alıcı bulunmaktadır.

Back to back “kendi kendine yeten ülke 1980 kere geri dönüş.” Küresel ölçekte üretim süreçlerinden ulusal ölçekte üretim süreçlerine geri dönüş ve hayati ya da kritik diye adlandırılacak ürünlerde kendine yeterlik (özellikle de gıdada). Küresel köyden hadi gel köyümüze geri dönelim anlayışı...

8.2.2. GIDA DENETİMLERİ

Gıda ve Tarım Bakanlığı gıda kontrol laboratuvar altyapıları geliştirilmelidir. Devlet gıda denetimlerini çok ciddiye almalıdır. Gıda kontrollerinin hakkıyla yapıldığı kanaatinde değil hiç kimse. Yasal altyapıdan ziyade personel ve ekipman eksikliği vardır. Mutlaka gıda mühendisliği bitirmiş “**Gıda Kontrol Zabıtası**” oluşturulmalıdır.

Üniversitelerimiz de her yıl binlerce genç mezun oluyor yeterli insan kaynağımız vardır. Özellikle işlenmiş gıdalar ve katkılı gıdaların ciddi denetime tabi tutulmaları gerekiyor. Ülke insanımızın ne yediğini güvenli olduğunu bilmesi gerekiyor. Bu devlet erkinin varoluş sebeplerindedir.

Helal ve Sağlıklı Gıda Platformu yaklaşık 10 yıldır birçok uluslararası sempozyum yapmıştır. Helal gıda akreditasyon işini yaygınlaştırarak tüketiciyi helal gıda tüketimi konusunda bilinçlendirmek gerekiyor. Maalesef Müslümanlar Yahudilerin Koçer markalı ürün kullanma konusu kadar hassas değiller. Mutlaka İslam ülkelerine mal satmak isteyen küresel şirketlere helal şartı getirmek gerekiyor. İslam dünyasının tüketim gücünü kullanmak gerekiyor. Bu şekilde biyolojik ve gıda terörü kontrol edilebilir.

Bilgi kirliliği ile zihinlerimiz bulandırılıyor. Gıdalarla bedeniniz kontamine edilip sağlığımız tehdit ediliyor.

Ülke içinde gıda katkısı kullanan firmalar ekonomik ve rekabet koşullarını zorlamak için her türlü üründe şişirmeler yapıyorlar. Bunun için denetim şart. Müeyyideler caydırıcı olmazsa zaten işe yarmaz. Sıkı denetim yapınca sanki insanların ekmeğiyle oynamış oluyorsunuz. Ama diğer taraftan onlar da toplumun sağlığını ve geleceğini tehdit ediyorlar. Dolayısıyla bu bir mazeret olamaz. Maalesef Türkiye’de işler böyle yürüyor anlayışı hakim. Devlet hantal yapıdan kurtulmalı. Dijital gelişim ve değişim hızlı hareket etmeyi gerektirir.

Dünya nüfusunun 500 bine indirilmesi gibi ezoterik hedefleri olan masonik Siyonist örgütler bu niyetlerini açıkça dillendirmektedirler. Biz ilahi mesajı tüm dünya insanlığına iletmekle yükümlü Müslümanlar olarak bu gidişe bir dur diyecek dünya nizamının sağlık ve huzur içinde devamı için bir söylem ve eylem birliği içinde olmamız gereklidir. Doymak bilmeyen kapitalist materyalist talana dur dememiz gerekiyor.

8.2.3. GIDA GÜVENLİĞİ

Gıda güvenliği kendine yetmekten ziyade her vatandaşın ihtiyaç duyduğu gıdaya ulaşabilme ve edinebilme keyfiyetiyle ilgilidir. Son 10 yıldır gelişmiş ülkeler için gıda güvenilirliği gündemdeydi. Sorun ihtiyaç kavramındadır. Yani artık gıda güvenilirliği salt günlük 3600 kcal olmaktan çıkmış, güvenilir gıdaya ulaşabilmek olarak toplumların hafızasına işlemiştir. Doğal olarak bu alanda Türkiye dünyada ürettiğinden daha az tüketen ender ülkelerden biri olarak kendi gıda güvenliği yanında AB'nin vizyonunda AB'yi besleyen ülke olarak, ürettiğinin karşılığını nasıl alacağına odaklanmalıdır.

Türkiye'nin tarımdaki müktesebatını korumak, tarımda denklem çözmek yerine yeni bir denklem kurmak en önemli husustur. Özellikle Afrika'da geniş tarım arazilerinin Türkiye'nin sahip olduğu müktesebat ile değerlendirilmesi önemlidir. Tarım ticaretinde Hollanda'da olan üstünlüğün Türkiye'ye geçmesi hem coğrafi hem de üretim ve lojistik olarak zorunluluktur. Bu sadece Türkiye için değil AB ve Güney ve doğu hinterlandı için de gıda güvenliği açısından önemlidir.

Bilindiği gibi Hollanda 20 milyar dolar civarında tarımsal üretimi olmasına rağmen 40 milyar dolar civarı tarım dışı ticaret fazlası vermektedir. Türkiye, AB ve Orta doğu için gıda güvenliğinin kilit ülkesi Türkiye olmalıdır. Özellikle pandemi sürecinde Türkiye'nin neden tarım ve gıda ticaretinde merkez ülke olması gerektiği daha net ortaya dökülmüştür.

Gıda denetimi gıda güvenilirliği ile ilgili bir husustur. Gıda güvenliği gıdanın ulaşılabilir ve edinilebilir olması ile ilgilidir. Türkiye dünyada tarım alanı miktarı olarak 32. büyük tarım alanlarına sahip olmasına rağmen tarımsal üretimde ilk 10 ülke arasındadır.

Gıda güvenliği sadece üretim değil, lojistik, hızlı ulaşım, paketleme, damak zevkine ve ülkelerin hatta bölgelerin mahalli tüketim alışkanlıklarına göre gıdanın çeşitlendirilmesi gibi konuları içermektedir. Mesela Türkiye'de yeni nesillere kendi üstün olduğumuz ürünlerin tüketim alışkanlığını kazandırmak bile gıda güvenliğinin bir parçasıdır. Bir de şöyle düşünelim bizim üstün olduğumuz ürünler civar ülkelerin tüketim alışkanlıkları arasında mıdır?

Prensipte, stratejik konularda maliyet aranmaz derler... Ama sorun strateji üretememe değil, ortada konuyla ilgili güçlü bir siyasi iradenin tam olarak olmaması. Siyaset yoksa, strateji gazete bulmacası çözmeye benzer...

Software nüfuz eden ticari mal demek... Ama bu malı satmak için bilgi işlemcilerinize nüfuz ediyorlar ki buna da soft power deniyor...

8.2.4. GIDANIN STRATEJİK YÖNETİMİ

Türkiye’de 32 veterinerlik fakültesi bir o kadar ziraat fakültesi var 45-50 civarı gıda mühendisliği fakültesi var. 100’lerce diyetisyenlik fakültesi var. Vaziyet ortada. Hollanda da bir tane veterinerlik fakültesi var 25 milyar dolar gıda ihraç ediyorlar. Türkiye gıda güvenliği konusunda 41. sırada. Gıda işi tarım bakanlığına bırakılacak kadar basit bir iş değildir. Stratejik bir iştir.

8.2.5. BİYOGÜVENLİK

TR’de biyogüvenlik yasası 2010 yılında kabul edilmiş ve yürürlüğe girmiştir. Yasaya göre Biyogüvenlik Kurulunun kurulması kararlaştırılmış ve kurulmuştur. Yasal çerçeve kurumsal alt yapının varlığı sözkonusu. Şimdi top Kurulda Türkiye’nin biyogüvenliğine yönelik eylem planlarını güncellemesi gerekir.

Covid-19’un Çin, Wuhan’daki pazar yerine birkaç yüz metre uzaklıktaki aşı dizayn merkezinden çıktığı düşünülüyor. Varsayalım ki bu bir komplo teorisi olsun ya da bir antrenman/test... Esas soru Türkiye Biyogüvenlikte yeni dalgalara ve viral/biyolojik ajanlarla saldırılara ne kadar hazırlıklı? Yine aynı şekilde gıda güvenliğinde de Türkiye tekrardan kendi kendine yeten bir konuma taşınmalı...

Covid-19 salgını ile hem tedarik zincirimizin dayanıklılığı test ediliyor hem de bu saldırılara karşı toplumsal birliğimiz... Bu hazırlık, en önemli konulardan birini oluşturuyor. Biyolojik saldırılara Türkiye ne kadar hazırlıklı bu konudaki geleceğe yönelik stratejilerimiz nedir?

Yeni güvenlik paradigmasında insanın dışarı çıkması dahi bir ayrıcalık haline getirilmek isteniyor. Adeta çekilen birçok bilim kurgu filmlerini yaşatmaya/tecrübe etmeye başlamak istenen bir ortamdayız. İnsanın biyolojisine ve zihnine dahi hükmetmeyi hedefleyen yeni bir kapitalizmin daha dehşetli bir zulümle hayatımıza tahakküm etmeye niyetli olduğu bir

anlayışa doğru götürülmeye çalışıyor sanki dünya... Bu dizayn edildiği düşünülen viral saldırı/salgın nedeniyle hedef işsizliği arttırarak toplumsal patlamalara neden olmak ve sonra insanlığı daha kolay yönetilir hale getirmek.

Zalimlerin bir planı varsa elbet Rabbimin de bir planı var ve o plan hepsinin üstünde... Bizim doğru noktaya taşıyıcı hikmetli akli toplum olarak ortaya koymamız ve toplumların dehşet ve korkuya düşürülerek yönetilmesi oyununu milletimiz basiretli yöneticilerimizle mutlaka bozacak güçte ve ferasettedir inşallah...

8.3. EKLER

8.3.1. MAKALELER¹³

Yeni Dünya Krizine Bakış!

Tüm dünya henüz adı konulmamış bir kriz ile karşı karşıya...

Bazı ülkelerde başlamış olan, bazılarını ise korkunun sardığı bir kriz.

Bu kriz bir sistematik kriz mi yoksa daha önce tahmini yapılmamış, daha önceki krizlere benzemeyen yeni bir tür mü, buna piyasa henüz karar veremedi.

Global olarak düşen tahvil getirileri, yavaşlayan ekonomiler, bir gecede ilan edilen ticaret savaşları, krize rağmen ralli yapan borsalar, savaşa yatırım yapan ülkeler ve buna bağlı ortak riskleri yukarı doğru fiyatlayan altın ve diğerleri...

Krizle ad konulamamasının temel sebebi ise, sonuçlarının çok çeşitli ve türevsel oluşu ile ilişkili...

Bazı gelişmekte olan ülkelerde oluşan default- (borçları geri ödeyememe riski) durumu, önce artan enflasyonla birlikte değer kaybeden ulusal para birimleri, bazı ülkelerde küçülme ile, bazılarında artan fiyatlarla, bir kısmında ise hareket etmeyen enflasyon sebebiyle gelen durgunluk ile ortada kompozit bit tablo var...

Krizle ne ad konulursa konulsun, krizin sonuna doğru ilginç sonuçları olacağını düşünüyorum.

Küreselleşme ile buna karşı savaşan güçler arasında geçecek büyük bir mücadele başlıyor aslında...

Yönetim biçimleri ne olursa olsun, küreselleşen aktivite alanları, ulus devletleri ciddi şekilde tehdit ediyor! Dar alan milliyetçiliğini savunan klasik siyasetler ile, küreselleşmeyi savunan post modern siyasetler arasında derin fikir ayrılıkları artık yerini kılıç şakırtılarına bırakacak...

---

¹³ Salih Ünal

Dönelim kriz konusuna...

Ekonomik Kriz ve Finansal Kriz, birbiri ile yakın lakin farklı kapsamları olan kavramlar. Çoğu kez birbiri yerine kullanılır...

Ekonomi, bir alandaki tüm üretim-tüketim ve ilişkili aktiviteleri kapsarken, finans ekonomik aktivitenin yalnızca para ve sözleşme kısımlarını içerir.

2018 de Türkiye’de ve 2019 da Gelişmiş-Gelişmekte olan ülkelerde baş gösteren kriz, finansal aktivite bozukluğuna dayalı bir ekonomik krizdir.

Kısaca, 2007 Aralık’ta başlayan büyük finansal çöküntü sonrası, piyasaya sürülen fazla paranın yol açtığı (QE) bir resesyon yaşanmaktadır.

Parasal Genişleme (QE) Politikası, konformist ve popülist bir halde tüm ülkelere beğenilmiş ve kullanılmıştır.

2008 krizini bir an önce atlatmak isteyen özellikle Gelişmiş Ülkeler piyasaya para sürmüş, Gelişmekte olan ülkeler de fütursuzca bu ucuz ve bol para ile borçlanmıştır.

Geldiğimiz noktada, fazla paranın yol açtığı aşırı kontrat yükü ve getiri iştahı sebebiyle, üretim fazlası borçlanma oluşmuştur.

Dünyadaki mevcut üretim, borçları ödeyemez durumdadır.

Buna bağlı olarak, dünyada tahvillerde ve hisse senetlerinde negatif getiriler oluşmuş durumda!

Ülke yönetimleri, ucuz faiz ile borçlandıkları paraları, üretim yerine getiri-geri dönüşüm kabiliyeti düşük alanlara (Konut-altyapı vb.) harcayınca, Konut ve alt-yapı dayalı ekonomiler oluşmuştur. Bugün birçok ülkede artan fiyatlarla yeniden bir emlak balonu oluşmuş durumda.

İçsel büyüme yöntemleri ve çabaları, kaçınılmaz olarak ticaret savaşlarını doğurdu.

ABD, Trump ile içsel refah ve büyümeyi korumak için gümrük sınırları ile kendi piyasasını korumak istedi ve bunun için ticaret savaşı başlatmaktan çekinmedi.

Ve maalesef krizi tüm dünyaya yaydı!

Peki ya bundan sonrası? Bence, asıl soru bu!

Yavaşlayan ekonomiler, birikmiş özel ve kamu borçları, aşırı yükümlülükler, ticaret savaşları, kriz ihraç etme çabaları, silahlanma, küreselleşme ve sınır milliyetçiliği kavramlarına sıkışan dünyada yakın gelecekte neler olacak?

Ne mi olacak?

Bu savaş Merkez bankaları ve ülke yönetimleri arasında yeni bir savaşa dönüşecek...

Parasal sıkılaştırma olmadan ülke ekonomilerinin düzelemeyeceğine inanan teknokrat Merkez Bankaları, hükümetlerden bunu yapmalarını isteyecek lakin hükümetler bunu yapmayacak!

2020 ile birlikte ve belki bu yıl dolmadan bir Likidite krizi ile karşı karşıya kalınacak... Trump ile Legal (faiz artırımı) ve illegal (Off-shore) Dolarları ABD ye toplasa da bugün banknot doların %70 i ABD dışında tedavülde!

Ve ülkeler borçlarına karşı bu dolarları tutuyor! Yani FED, Doların sadece %30 unu yönetebiliyor!

Yakında takibi mümkün olsun diye nano çipli paralara icat edilirse şaşırmayın.

Gelelim asıl soruya, ne olacak?

2032 yılında tüm dünya genelinde 400 Trilyon dolarlık borç, lakin bunu ödeyemeyen birey hane halkları oluşacak!

400 Trilyon dolar borçla doğan son jenerasyon, bu kötü mirası ödeyemeyeceği için, kapitalizmin son evresi devreye girecek...

Özgürlük karşılığında çalışma!

O zaman geldiğinde, bugünün yöneticileri, öngörüsüz yönetimle kendi toplumlarını nasıl köleleştirdiklerini görebilirler!

Ne mi olacak?

Bu savaş Merkez bankaları ve ülke yönetimleri arasında yem bir savaşa dönüşecek.Parasal sıkılaştırma olmadan ülke ekonomilerinin düzelemeyeceğine inanan teknokrat Merkez Bankaları, hükümetlerden bunu yapmalarını isteyecek lakin hükümetler bunu yapmayacak! 2020 ile birlikte ve belki bu yıl dolmadan bir Likidite krizi ile karşı karşıya kalınacak. Trump ile Legal (faiz artırımı) ve illegal (Off- shore) Dolarları ABD ye toplasa da bugün banknot doların %70 i ABD dışında tedavülde! Ve ülkeler borçlarına karşı bu dolarları tutuyor! Yani FED. Doların sadece %30 unu yönetebiliyor.

Yakında takibi mümkün olsun diye nano çipli paralara icat edilirse şaşırmayın

Gelelim asıl soruya, ne olacak'

2032 yılında tüm dünya genelinde 400 Trilyon doladık borç, lakin bunu ödeyemeyen birey hane halkları oluşacak 400 Trilyon dolar borçla doğan son jenerasyon, bu kotu mirası ödeyemeyeceği için, kapitalizmin son evresi devreye girecek.

Özgürlük karşılığında çalışma!

O zaman geldiğinde, bugünün yöneticileri, öngörüsüz yönetimle kendi toplumlarını nasıl köleleştirdiklerini görebilirler!

9. PANDEMİ SONRASI YENİ DÜNYA DÜZENİ VE TÜRKİYE’NİN ROLÜ

9.1. PANDEMİ SONRASI DÜNYA DÜZENİ İÇİN SORULAR

Bu süreci şu üç aşamada değerlendirmek gerekir:

1. Tespit
2. Teşhis
3. Tedavi

Şu sorulara verilebilecek yanıtlar önem arz ediyor:

- Pandemi sonrası dünya düzeni nasıl şekillenecek? Mevcut/konvansiyonel düzen küçük revizyonlarla devam mı edecek; yoksa radikal değişiklikler mi olacak?
- Pandemi sürecini adeta seyredip pek bir şey yapmayan BM, AB, WHO, İİT vb. Kurumların durumu ne olacak? Yeniden mi şekillenecekler? Mesela, AB üçe mi bölünecek?
- Dünya, otoriteryen Çin’in yörüngesi ve etkisine mi girecek?
- Küreselleşmeciler mi, yoksa ulusalcılar mı öne çıkacak? Şayet ulusalcılar öne çıkarsa; milliyetçilik, ırkçılık, içe kapanmacılık, bencillik devletlere hâkim mi olacak?
- İslam karşıtlığı azalacak mı, artacak mı? Sinofobi (Çin korkusu) yükselecek mi?
- Siyasi ve ekonomik yön dışında, pandemi sonrasında dine yönelik gelişmeler (mesela dinden uzaklaşma mı, yakınlaşma mı yaşanacak?), eğitim alanında neler olacak (online eğitim artacak gibi, bunun ne tür etkileri olacak?)
- Psikolojik rahatsızlıkların artacak olması öngörülüyor; bu konuda görüşler ve yapılabilecekler nelerdir?

9.2. “BİLGİ’NİN ANALİZİ” VE PARADİGMA DEĞİŞİMİ

“Enformasyon tüketen toplumlar ile bilgi üreten toplumlar arasındaki temel fark; bilgi üretenlerin, ciddiyeti, yön ve strateji belirleme kabiliyet ve kuvveti; enformasyon tüketen toplulukların ise cehaletten kaynaklanan cesaret ve hayal güçlerinin büyük olmasıdır.”

Bilgi üzerinden strateji üretmek için donanımlı; derin fikrî altyapı, emek verilerek üretilmiş bilgi, bilgiyi konsolide etmiş analitik bakış, bunların etkin işlendiği fikir atölyeleri, düşünce merkezleri, düşünce kuruluşlarına sahip olmak gerekir. Fikir adamlarının, toplumun vasatına dert anlatan adam değil; geleceğe plan yapan, analiz ve strateji fizibilitesi yapan kişilere dönüştürülmesi lazım. Akademisyenlerin, siyasetle konsolide edilmiş "YÖK edici" çarklarının dışına çıkacak özgür fikirleri olabilmesi lazım.

Bunlar yok ise, herkes temennisini bir olgu gibi yazar, söyler. Daha kötüsü inanmaya başlar. Dahası inandırmak için uğraşır.

ABD’de 2000 yıllarının başında iken yapılan bir çalışmada, 2060 yılı çalışılıyordu. Bizde hala “yıl” telaffuz edebilen bir kurum, kuruluş ve insan mevcut değil! Topluma coşku vermek için açıkladığımız, zafer yıldönümlerine tekabül eden hayalî yılları saymazsak!

En iyi kabiliyetimiz, “piyasa enformasyonundan bize yakın gelen birine inanmak ve onun kadim savunucusu olmak...”

Bunca değerli insanın metodik bilginin dışına çıkararak enformasyon sağanağına maruz kalması biraz düşündürücü... İzlemek ve öğrenmek yerine, bildiklerimizi konsolide etmeden yazıyoruz...

Soruların başına şu soruyu koymak gerekir: Türkiye’de kriz süreçleri konusunda çalışmış insanlar muhakkak vardır. Neden bu insanlar değil de, başkaları konuşuyor? Deprem olunca jeologlar, depremciler konuşuyor da, sağlıkta doktorlar, vergide maliyeciler vs. Dünyayı ve ülkeyi kurtarma olunca herkes konuşuyor!

Esasen bu mesele hep, adeta önümüze konulan “verili kalıplar” üzerinden okuyoruz. Belki realiteden kopmamak için bu biraz gerekli görünse de, tamamen böyle okuma bizi “ideal” üzerine düşünmekten alıkoyduğu gibi, bir bakıma kendi zihnimize vurduğumuz prangalara dönüşüyor. Yani salgın sonrası Alem-i İslam'ın entellektüelleri, küreselleşme- ulus devlet dikotomisi üzerinden mi okumalıdır?

Böyle bir okumada hangi şık baskın gelse, bizim için değişen ne olacaktır? Biz ortaya çıkan bu tarihi kırılmayı, Müslümanlar olarak nasıl bir “imkan”a dönüştürebiliriz, buna yoğunlaşmak gerekir. Uluslararası ilişkilerde, makro ekonomik yapılarda büyük boşluklar, büyük zaafiyetler ortaya çıktı.

Toplumlarda, kamuoylarında büyük zihinsel sarsılmalar ortaya çıktı. Bütün bunlar çok iyi değerlendirilip fırsata dönüştürülmelidir, bunlar konuşulmalıdır. Artık ne küreselleşme ne de ulus devlet, eski paradigmlar üzerine kurulamayacak. Dengeler değişecek, uluslararası ilişkiler yeni paradigmlar ve yeni denge noktalarında oluşacak. Türkiye buradan yeni bir eksenin lideri olarak çıkmayı başarabilir, bunun üzerine kafa yormak lazım.

Daha idealist bakmak gerekirse; **bu tarihsel kırılma, daha büyük bir kırılmanın ve dolayısıyla medeniyet paradigması değişiminin öncüsü olabilir, yani insanlığın önüne konulacak bir İslam medeniyet paradigması teklifinin başlangıç noktası olabilir.** Fakat biz müslümanların önündeki en büyük engel, önce kendimiz. Önce zihinlerimizde bir sabite

haline gelmiş olan batı uygarlığının yenilmez, aşılmaz, vazgeçilmez, dışına çıkılmaz olduğuna dair ilerlemeci tarih görüşünü yıkmadan, bu meseleleri konuşmaya başlayamayız.

Tarihin lineer değil iniş-çıkışlı olduğu, medeniyetin el değiştirebildiği, biz hak ettiğimizde Allah'ın tarihe müdahale ederek mü'minlere yardım ettiği ve galip getirdiği, Allah'ın yardımını hak ettiğimizde hiçbir gücün bize galip gelemeyeceği ilkeleri üzerine kurulu bir tarih görüşüne sahip olmadan bu meseleleri konuşmaya çalışırsak, küreselleşme-ulus devlet dikotomisinin dışına çıkamayız.

9.3. PANDEMİ'NİN PERDE ARKASI

İsviçreli reasürans şirketlerinin analistleri, **her yüz yılda bir dünyayı saran bir pandemi yaşandığını, ama yaşadığımız bu sürecin beklenen salgın/pandemi olmadığını** ifade ediyorlar... Gerçekten bir taammüd varsa, yaşadığımız sürecin bir **“tatbikat”** olarak değerlendirilmesinde fayda var.

Eğer **Korona kendiliğinden oluşmuş bir virüs ise, bu durumda çok fazla endişelenmeye gerek yok**, “hiçbir şey eskisi gibi olmayacak” demeye de. İnsanlık Nuh tufanından, nice salgınlardan ve yüz milyonları yok eden ölümcül savaşlardan fazla **ders çıkarmadan maalesef yoluna devam etmiş; Koronavirüs ve bugünler de bir süre sonra unutulur.**

Ancak; eğer bu virüs üretilmiş ise -iyimser ihtimal bu virüsü Çin, ABD gibi devletlerin üretmiş olmasıdır- böyle bir durumda **“kontrollü biyolojik savaş”**tan bahsedebiliriz. Virüs belirli devletlerin kontrolünde demektir. Böyle bir olasılık ne kadar zarar verirse versin, devletler düzenini ve insanlığı daha az tehdit eder. Ama ya virüs, bir grup çılgın akademisyen ya da terörize grup tarafından üretilmiş ise?.. Bu durumu, kimyasal ya da nükleer silahlara terör örgütlerinin de sahip olması olarak düşünmek gerekir.

Eğer virüs üretilmiş ve bu üretilme kontrolsüz, çılgın, küçük bir grup, bir ya da birkaç kişi tarafından üretilmiş ise, bu grubun kaybedecekleri fazla bir şey olmadığından, **tüm dünya düzeni ve insanlık tehdit altında demektir.** Senaryoyu biraz daha korkunç hale getirelim: Eğer bir grup üretmiş ise, buna karşı, karşıt kontrolsüz grupların da benzer ve “yeni” virüslerle karşı atakları olacaksa, doğrusu bu sürecin varabileceği yeri kestirmek çok zor... Kıyamet acaba böyle bir şey midir?

Bunlar, sadece birer olasılık. Ama virüsün “üretilmiş” olma ihtimali zayıf. Üretilmiş ise de, “devletler” tarafından üretilmiş olması tercih edilir elbette.

ABD’de ve Avrupa’nın kamu otoritesi zayıf ve sosyal politikalar cihetiyle hazırlıksız ülkelerinde bir anda başlayan bu salgın; uzay ve süreyle sınırlı bir ortamda ilerleyecek, gerilimi gittikçe belirginleştiren bir çizgide bireysel ve kolektif bir karakter krizine yönelecek ve nihayet kapanmaya doğru sürüklenecektir. Tekrar etmek gerekirse, her salgında bazı sosyal gruplar, salgının ortaya çıkışı ve yayılmasından sorumlu tutulmuşlardır.

İster alınacak tedbirler vasıtasıyla olsun, isterse virüsün mutasyona uğrama sonucu gücünü kaybederek insan vücudunun göstereceği dirence karşı zayıflaması sonucu kazanılacak bağışıklık neticesinden olsun, bu salgın mutlaka bitecektir. İşte o tarihten itibaren yeni bir hayata start verilmiş olunacak. Bu geçiş döneminde zamanlamayı iyi yapabilen, yaşanan travmaları çabuk atlatmayı başaran ülkelerin yollarına emin adımlarla devam etmeleri mümkün olacaktır.

Ülkeler yeni dönemde, **yeni salgın paranoyası veya gerçekten olabilecek salgınlar için yeni çalışmalara girişecek.** Bu bir refleks ve kamuoyu beklentisi olacak. Bu da muhakkak “yeni bir dünya düzeni”ni zorlayacak.

Bir taraftan bayram sonrası normalleşme olacağı mesajları verilirken, diğer taraftan Yeşilköy ve Sancaktepe'deki hastane inşaatları sürüyor. Salgının ikinci dalgası olacak veya başka virüs salgınları sırada demektir. Türkiye'nin Korona sonrasını yönetmesi gereğinin yanısıra; **yeni salgınlarla ilgili; tıptan diplomasiye, teknolojiden iletişime projeksiyon oluşturması gerekiyor.**

Mevcut durumda; dünyanın iş gücü deposu Çin- Hindistan eksenindeki coğrafyada, gerekli enerji Ortadoğu ve Akdeniz’de. Malları tüketecek nüfus nerede yaşıyor?

Sn. Cumhurbaşkanımızın da ifade ettiği üzere, Türkiye aslında çok önemli bir fırsat yakalamıştır. Türkiye’nin oynayabileceği rolü makul-mantıklı olarak ortaya koymak önemlidir.

“Merkez ümmet” diyelim. “Vasat” kelimesinde anlam kayması var. Türkiye’imiz de bu merkez ümmetin “merkez-mihver” ülkesi idi; daha da olacak inşallah.

Bu krizde gelişmiş Batı ülkeleri hangi alanlarda başarısız olmuşsa, aslında Türkiye’nin avantajı da oralardadır, oralarda olacaktır. Bunlar:

1. **Sağlık ve Gıda alanı:** Mesela Hollanda, gıdada iyi ama çok övündükleri sağlık konusunda çok eleştiriliyor. Koruyucu hekimlikte iyiler. Teşhis-tedavi zayıf. İngiltere

de böyle. ABD zaten ortada. Almanya biraz farklı bu ülkelerden ve onlar da avantajını gördüler. Türkiye ise bu iki alanda da -istikrarsızlıklar olsa da- iyi noktada.

2. **Genç Nüfus:** Türkiye avantajlı ama bu genç nüfusu her açıdan iyi eğitip yönetmeli.
3. **“Kriz yönetimi”** (conflict resolution) alanına daha da yatırım yapılmalı. Türkiye uzun süredir karşılaştığı meydan okumalarla şerbetlendi ve millet-devlet olarak kriz yönetiminde mesafe kat etti. Ancak bunu daha da yaygınlaştırmalı ve sofistike yöntemlerle bunu yapmalı. Buna karşılık, Batı’da konformizm öndedir. Kriz durumunda maske bile üretememelerinin sebebi burada da aranabilir. Ayrıca bu tür malzemeleri, işgücü düşük olan ülkelere yaptırdıkları için de sıkıntı yaşadılar. **Türkiye stratejik sektörleri belirlemeli -ki zaten de belirleniyordur- onlara yönelik insan kaynakları ve tedarik durumlarını çok iyi hesap etmeli.**
4. Kendi alanında uzman kişilerden oluşan “Bilim Kurulu” sağlık alanında istişareler sonucu aldığı kararlarla yaptığı icraatları başarılı sonuçlar aldığı herkesçe kabul edilmekte. Pandemi, sadece tıp alanındaki “bilim kurulu” ile değil, **diğer alanlardaki uzmanlardan da olacak kurul-kurullar** oluşturularak yönetilmeli. Psikososyal müdahaleler rehabilitasyonla sınırlı kalmamalıdır. Gerekirse yazılan her senaryoda, çekilen her filmde, planlanan her türlü projede psikososyal katkı, profesyoneller tarafından sağlanmalıdır. Bu katkı için; Psikolog, Sosyolog, İlahiyatçı, İktisatçı, Ekonomist vb. gibi alanlarında uzmanlardan müteşekkil ikinci bir kurulun oluşması çok yararlı olacaktır. Örneğin; kurulacak bu kurul ülkeler için sürecin uzaması halinde -tarım, belki de en önemli ihtiyaç kalemini teşkil edeceğinden- çok yönlü olarak yeni tarım politikaları üretebilir. Muhtemel yaşanacak maddi kayıpların telafisi, önemine binaen yeni dönemde öne çıkacak üretim kollarının tespiti, unutulmuş bazı örf ve adetlerin ihyası, ahlaki bazı değerlerin yeniden yaygınlaşması gibi hususlarda çözümler üretebilirler.
5. Acilen pandemi ile alakalı her açıdan faydalı olabilecek yurt içi ve yurt dışından uzmanların, katkı yapacakların envanteri çıkarılmalı. Belli kişiler-uzmanlar etrafında dönmemeli bu iş.
6. “İnfodemi” yani **“bilgi kirliliği ve salgını” konusu stratejik.** Özelde pandemi ve genelde Türkiye algısına dair. Bunun üzerinde pek çok açıdan etütler ve analizler gerekir.
7. Pandemi sonrası İnsan ve insanlık tasavvurları üzerinde düşünmeli. “Tanrı insan” (Homo Deus) vb. boşuna yazılmadı. **Türkiye olarak insanlığa sunacağımız medeniyet planında bir insan, kâinat, dünya tasavvurumuz olmalı.** Bölük pörçük

var bu tasavvur; ama “**sistemli bir çıkış yolu**” konulmalı insanlığa. Zira Batı’da bu tür bazı çıkışlar oldu. İslam dünyası ve Türkiye’den bu çıkış olmalı, bir manifesto. Hatta uluslararası imzaya da açılabilir, referans metin de olur. Burada krizin sebepleri, teşhisleri ve kriz sonrasında dair perspektifler olmalı. Türkiye burada öncü olmalı.

Sürecin bu kısmına kadar toplum psikolojisini iyi yönettik. Bunda sağlık sektörünün asisti de çok etkili oldu. Zira bu sınavda, Akparti iktidarına -şimdiye kadar hemen hiç nasip olmadığı biçimde- sorular, hazırlıklı olduğu yerlerden çıktı: “Hastanelerin yoğun kapasite ve özverili çalışmaya alışık olması ve sosyal yardım mekanizmamızın geçmiş dönemdeki iyi performansı”. Gerçi bu iki avantajlı yönümüz sıkça da eleştiriliyordu, ama bu dönemde faydalı oldular. Süreç iyi yönetilmeye devam ederse, en az hasarla çikilir.

Türkiye özelinde sağlık politikalarının son derece başarılı uygulandığını söyleyebiliriz. Sağlık altyapısının ciddi anlamda güçlendirilmesi bu dönemde olası kayıpları da minimuma indirdi.

9.4. PANDEMİ SONRASI SİYASİ AKIMLAR VE DEVLET POLİTİKALARI

Öncelikli olarak küreselciler ile ulusalcılar arasında büyük bir savaş var ve ABD’de küreselciler Çin ile beraber hareket ediyor. ABD’de demokratlar, küreselcileri temsil ediyor. Trump şiddetli bir şekilde ulus devlet modelini tahkim için uğraşiyor. Deniliyor ki; küreselcilerin çıkarları daha çok Çin’deki üretimde. Geleneksel sanayiciler, Trump’ın yanında.

Son BM toplantısında Trump, “Küreselleşme ideolojisine karşıyım” dedi. **ABD ve Batının yakın dönemdeki hırçnlığı, küreselleşmeden yeterince kazanamamasıdır. Peki son 30 yıla baktığımızda kimler kazandı? Çin, Hindistan, Türkiye ve Brezilya gibi ülkeler. Türkiye 5 kat zenginleşti. Hiçbir batı ülkesi bu kadar zenginleşmedi.**

Şimdi çok yapıldığı gibi küreselleşmeciler ve ulusalcılar denildiğinde; yeni durumda Türkiye’nin küreselleşmeden nasiplendiği doğrudur. Fakat, ulus devleti tahkim konusunda Türkiye çok erken uyanarak bir süreç başlattı.

Şimdi kavga ABD tarafından Çin’in üzerinde yapılıyor. ABD Çin’e olan borcunu ödememek düşüncesiyle, mahkeme kararı aldirmek için Çin’i suçluyor. Ancak küresel sermaye cephesinin lideri Bill Gates Vakfı üzerinde de Wuhan’daki laboratuvarla ilişkilendirmek için bir spekülasyon yapılıyor. Kimin yaptırdığı bir tarafa; oluşan küresel pandeminin kimin

işine yaradığı, kimin elini güçlendirdiğine bakmak gerekiyor. Asıl savaş, pandemiden sonra kimin güçleneceği üzerine yoğunlaşıyor.

Bir taraftan Amerika derin devleti ile Çin arkasındaki küresel sermaye güçlerinin dünyaya nizam verme kavgası olduğu apaçık görünüyor. Bu kavgada Almanya, Rusya, Türkiye ve İran gibi ülkelerin bu dengeyi etkileme güçleri var. Uluslararası güçler, Türkiye'yi kaybetmemek için, kontrollü gerilim stratejileri ile köşeye sıkıştırıp istedikleri eksende konuşlanmasını arzulamaktadırlar.

Aslında dünya 2008'den itibaren bir değişim ve dönüşüm sürecine girmişti. Pandemi bu süreci biraz daha hızlandırdı. Beklentiler hem ekonomik anlamda hem de siyasi anlamda **devletlerin daha milliyetçi ve korumacı politikalar izleyeceği** yönünde.

Bu Pandemi geçse bile, yeni viral veya biyolojik saldırılara karşı her ülke, "ulusal mücadele eylem planları" yapacaktır. **Toplumlar daha çok kendi içine kapanıp, dışardan gelebilecek her türlü gelişmeye kuşku ile bakan bir paranoya** içine girebilir. Bu da toplumsal gerilim haline ve psikolojik çöküntülere yol açabilir. Bu nedenle, **devletlerin daha güçlü ve otoriter yanları ön plana çıkabilir**. Bu ortamda dünyada gerilim alanları artacaktır. Pandemiden dolayı dünya üzerinde 70 civarındaki kaotik bölgede BM raporlarına göre sükûnet hâkim olmuştur. Virüs nedeniyle herkes kendi içine dönmüştür.

Pandemi sonrası, dünyada kısa sürede bir değişim beklemek zor. Ancak, Türkiye önemli bir yer edindi ve kendini ispatladı. Uluslararası platformda daha çok söz sahibi olacağı kesin. Ekonomik krizler, toplumsal olaylara yol açması imkân dahilinde. Milliyetçi akımların daha çok artması bekleniyor. Bu **milliyetçilik akımları, dünyanın başına pandemiden daha fazla sorun açabilir**. Emperyalist ülkelerin düşünüp daha insanî ve geri kalmış ülkeleri (açlık, savaş ya da hastalıklar) düşünecek politikaları üretmesi beklenmez.

Hayata kötüler yön veriyor. Onlara alternatif olarak umut vadeden bir akım veya hareket, Türkiye dışında maalesef pek yok. Bazı şeyler eski tarz veya yöntemlerle değil, belki biraz mutasyon geçirerek kaldığı yerden devam edecek.

İkinci Dünya Savaşının galiplerinin yön verdiği dünyada, küresel bazı kurumlar (UN-WHO-UNESCO) daha da işlevsiz hale gelecek, sığınmacı, göçmen vb. **dezavantajlı kesimler daha da dezavantajlı hale düşecek, ekonomi kötüleşecek, ulus devlet daha da güçlenecek, otoriterlik artacak**. Uluslararası kurumların ve İkinci Dünya savaşı galiplerinin değer olarak ön plana çıkardığı demokrasi, çoğulculuk, şeffaflık ve adem-i merkezîyetçi yönetimlerde gerileme ve buna mukabil ulus devletin güçlenmesi ile salt otoriterlikle sınırlı olmayan; ırkçılığı, **asabiyeti, rekabeti, hamaseti ve bunun sonucunda savaşları beraberinde getirir** diye endişelenirse, yeridir.

Dünyayı yeni küresel krizler bekliyor da olabilir. Salgının bitmesi için, eradike edilmesi gerekir. Dünyada herhangi bir ülkede var olması, dünya için tehdit olmaya devam edecek. Bu şüphe ve korku, ülkeleri iş birliğine zorlayacak. Çünkü ikinci bir dalga halinde, ülkelerin yeni bir dalgayı tek başına karşılayabilecek ne ekonomisi ne mecali kalmaz. Ya aşısı bulunmalı ya da etkili tedavisi. Henüz bunlardan uzağız. Üçüncü bir ihtimal ise; virüsün virulansını azaltacak mutasyon geçirmesi.

Kamu sağlığı konusunda beklentiler, olası bir salgının gerçekleşmesi halinde başta Amerika Birleşik Devletleri olmak üzere Avrupa ülkelerinin iyi bir performans sergileyeceği yönündeydi. Fakat Covid gösterdi ki ne Amerika Birleşik Devletleri, ne de Avrupa Birliği iyi bir performans göstermedi. Pandemide en büyük kaybı Amerika'nın ve Avrupa'nın verdiğini görüyoruz. Bu da beraberinde yeni bir tartışma getirdi; acaba dünya yeni bir döneme mi giriyor?

Batılı devletlerin üstünlük illüzyonu çöktü, bir daha bu illüzyonu kurgulayamazlar. Özellikle Covid-19 sonrası üretim kabiliyetini kaybetmemiş ülkeler; Türkiye, Güney Kore, Almanya bu konuda avantajlı duruyor. Son on yıldır Türkiye hiçbir konuda geri adım atmadı. Bu hengamede Libya'da adımların güçlenmesi ve ilerleme çok kıymetli idi, bizim için üç vakte kadar bölgesel güç olma potansiyeli görünüyor.

Sorbon'da bir doktor arkadaşımız; uzun yıllardır batının içten içe çöktüğünü ve Türkiye'nin "ferdin hürriyeti" noktasında en demokrat ülke olduğunu dillendiriyordu. Son günlerde haklı çıktığı için çok mutlu. Batılı ülkelere giden öğrencilerin, ülkenin içine nüfuz etmeden dönüp geldiklerini söylüyor. Bugünlerde; Fransızlar, Hindistanlılarda maske görünce deliye döndüğünü ifade etti.

Eğer gerçekten Korona sonrası bir yeni dünya düzeni şekillenecekse; en öne çıkacak olanlar genç ve dinamik nüfus yapısına sahip, üreten, insani değerleri ön planda olan ülkeler olacaktır. Öncelikle "insanı merkeze koymayan" hiçbir sistem kabul görmeyecektir. Şeyh Edebali'nin "İnsanı yaşat ki Devlet yaşasın" sözünün ne kadar dolu olduğunu algıladık. Artık yeni motto; "**İnsanı Yaşat ki Dünya Yaşasın**" olabilir.

Var olacak yeni dünya düzeninde, **değerler** ön plana çıkacaktır. Güçlü ve halen devam eden, tahrif edilmemiş değerlere sahip olan ülkemiz, yeni dünya düzeninde bu özellikleri ile fark oluşturabilir. Özellikle uzun süreden beri mazlum coğrafyaya her türlü yardımı ulaştıran ülkemiz, iyi bir model olabilir. İtalya örneği bize gösterdi ki; mevcut ülkeler arası ekonomik ve stratejik iş birlikleri büyük zarar görecektir. Birbirlerine yardım etmeyen/edemeyen ülkeler, topluluklar ilişkilerini gözden geçirmek zorunda.

AB Birliğine karşı sitemleri olan İtalya örneğinde ipuçları görülen, etnik kökene dayalı ulus devlet modelleri yeniden canlanabilir. Bu da yeni dünya düzeni için blok ülkelerin birbirinden ayrılmasıyla sonuçlanabilir.

Ezcümle; bu hastalık sayesinde, **Yaratıcımızın verdiği ilahi mesaja kafa yormak ve bu mesaja yönelik strateji kurgulamak gerekir.** Yeni dünya düzeninde bu mesajı iyi okuyan ülkelerin söz sahibi olacağı aşikâr.

Güçlülerin aciz kaldığı bir dünyada, güçlülerin ortaya koyduğu kriterlerle, güçlülerin ortaya çıkardığı virüslere karşı yeterince mücadele edemeyiz... Zaman zaman dünya sisteminin dışına çıkıp, insana zararlı olmadığı kesin olan farklı alternatifleri de denemekte fayda var.

Dünya sağlık örgütü ile ilgili çok ciddi iddia sahibi olan kişiler vardı. 1934'te örgüt kurulduğunda "tıp, mafyalaşmış" diyorlardı. İlaç sektörünün, silah sanayinden daha tehlikeli bir sektör olduğu söyleniyordu. Bizdeki solunum cihazının üç yıldır patent alamadığı Ankara'da konuşuluyordu, şimdi bir haftada patent çıkmış...

Bu salgın zarfında Türkiye'nin özellikle Batıya yaptığı yardımlar, "Dünya beşten büyüktür" şiarının altını doldurmak için kamuoyu oluşturmada kullanılmalıdır.

Batılılar, iki yüzyıllık süreçte bürokraside bir tekel kurdular. Başkanlık sistemine karşı direnç bu sebeptendi. Savunma sanayindeki üretim tesadüf değil; satın almalar başkanlığa bağlandıktan sonra başarılar geldi.

Salgın neticesinde küresel tedarik zincirlerinde kopmalar gerçekleşti. Hava taşımacılığı bütünüyle bitti, ülkeler sınırlarını kapattılar, vatandaşların hak ve özgürlükleri kısıtlanmaya başladı ve hükümetler parlamentoları feshederek, bypass ederek daha doğrusu karar alma süreçlerini hızlandırdılar. Belki **Türkiye'nin en önemli avantajı, karar alma sürecinin hızlı işlemiş olmasıydı.**

Türkiye'nin bu dönemde ve yakın dönemde en büyük şansı, Başkanlık sistemine geçmiş olması...

Bölgemizde Osmanlı sonrası "2. Parçalanma Süreci" yaşatılmak isteniyor ya da yaşanıyor. Balkanlar, Kuzey Avrupa, Ortadoğu, Kafkaslar... Epey de mesafe alındı. Bölgemiz açısından **Büyük İsrail Projesi asla unutulmamalı.** PKK, PYD, FETÖ ve benzeri gelişmeler, hep bu yeni dizaynın bir parçası. Böyle bir ortamda, şu an koalisyon halinde bir parlamenter sistemle yönetiliyor olsaydık? Cumhurbaşkanı'nın gücü, Meclisteki sadece 20 milletvekiline bağlı olsaydı? Trump ile, Putin ile kıran kırana mücadele edebilir miydi? Yoksa tarihte çok

örnekleri görüldüğü gibi, kıran kırana mücadele için gittiğinde, dönerken iktidardan düşmüş mü olurdu?

Benzer şekilde hızlı ve dirayetli kararlar alınması gereken Korona ile mücadelede, yine koalisyon halinde olsaydık? Ya da tek parti olsa bile, Başbakan ile Cumhurbaşkanı ayrı telden çalsaydı? Her iki durumda da dış aktörler, iç vesayet unsurlarını rahatlıkla kaşıyabilselerdi?

Evet Cumhurbaşkanlığı sisteminin birçok eksikliği, yanlış uygulaması var. Ama Türkiye yakın tarihinde belki de ilk kez, başka ülkeler için değil, kendisi için yönetilebilir bir sisteme kavuştu. Ancak, Başkanımızın ekibinin her geçen gün güncellenmesi ve daha da güçlendirilmesi, bu sistemin vazgeçilmez şartıdır. Bu sistemin faydalarını iyi kullandığımız takdirde, özellikle bu **pandemiden sonra fırsatlar** oluşturabiliriz. **Mevcut konumumuzdan daha güçlü ve belirleyici bir rol elde edebiliriz.**

Türkiye'nin hiçbir cephede kaybetmemesi önemli. Bir nüfuz kırıldığı zaman, nüfuz olmaktan çıkmıştır. Bu bağlamda yenilgi tatmamamız lazım.

Bugünlerde ABD-İsrail-Suudi Arabistan ortaklığı ile, büyük oranda maddi finansmanı Suudi Arabistan'a ait olmak kaydıyla, (500 Milyar dolar olacağı söyleniyor) çoğunluğu robotlardan oluşacak sanal bir mekân kurulma projesi dillendiriliyor. Yine; Çin'in, bazı eyaletlerinde her tarafa koydurduğu yüz tanıma kameralarıyla, insanları takip ederek adeta yürüyen robot haline getirip izleyebildiği söylenmekte. Belki, yeni dünya düzeninin kodları -asparagas olma ihtimali olsa bile- bu haberde gizli olabilir.

Dış Politika, yıllara sirayet eden bir yaklaşımla belirlenmeli. **Dost-düşman tarifi kişilere göre değil; uzun vadeli hesaplara, milletlere ve ülkelere göre yapılmalı.** Mısır, Suudi Arabistan, Suriye hatta İsrail gibi -bir tarafından bakınca olumsuz olan- örnekler bize ders olmalı. Rusya, Sırbistan, Çin gibi ülkelerle ilişkilerde olduğu gibi daha gerçekçi bakılmalı. **Dünya eski dünya olsa da, biz yeni bir dünyaya uyanmalıyız.**

Alınacak tedbirlerin bazıları uluslararası ölçekte dayanışma gerektireceğinden, halihazırda yapılan ve yapılacak olan dış yardımlar aracılığı ile ülkeler arası sağlanacak diyaloglarda ilişkiler şimdiden sıcak tutulmalıdır. Ki bunu ülkemizin elinden geldiğince yerine getirdiğini görmekteyiz.

Covid-19 pandemisi, ülkemiz için artışta yavaşlama eğilimi gösteriyor, ancak henüz her şey bitmiş değil. Ülkemiz için tablo iyimser olsa da, dünya için pandemi henüz Afrika, Güney Amerika ve Güney Asya kıtalarında henüz çok erken aşamalarda. Bu durum, pandemiye çok iyi yöneten bir Türkiye'ye sorumluluk yüklüyor. Geleceğin kıtası olan Afrika ile ilişkilerimizi

son yıllarda her boyutta çok üst düzeylere çıkardık. Barbar Avrupalıların “Korona aşısını Afrikalılar üzerinde deneyelim önce” dediği bir dönemde, **Türkiye olarak zaten açılmış bu kanalları çok iyi değerlendirmemiz gerekiyor.** Afrika halkları ve devletleri de bunu bekliyor, beklemekte de son derece haklılar. “İngiltere’ye, İtalya’ya ve İspanya’ya yardım yapan Türkiye Cumhuriyeti mutlaka bize yardım yapacaktır” umudu, salgın oralarda etkin olduğunda en çok duyulan ses olacaktır.

Kişisel koruyucu ekipman (KKE), gıda, sağlık personeli ve yerli mekanik vantilatör (solunum) cihazı başta olmak üzere **pandemi deneyimimizi** mutlaka onlara ulaştırmamız gerekecektir. Bu çalışmaların Afrika ülkeleri ile tek tek çok hızlı şekilde planlanmaya başlanması gerektiği kanaatindeyim. “Lider Ülke Türkiye” vizyonu olan Türkiye, kardeşlik misyonuyla zor zamanda onları yalnız bırakmayacaktır. Tüm bunları, Türkî Cumhuriyetler ve İslam Ülkelerinden, pandemi karşısında zor durumda kalanlara da adilce planlamak ve uygulamak da ayrıca gerektir. Pandemi sonrası yeni dünya düzeninin şekillenmesinde bu proaktif yaklaşım ve tavrın etkisi çok olacaktır.

Pandemi sonrası ikinci dünya savaşı sonrası güç dengesine göre oluşan BM dahil tüm uluslararası örgütler sorgulanacaktır. WHO, İLO, FAO gibi örgütler sorgulanacaktır. Bu dönemde güvenlik konseyinin adaletsiz yapısı yok olabilir. **Türkiye’nin öncülüğünde, İK-İslam iş birliği örgütünün yeniden organize edilip barış gücü de olacak şekilde bir operasyonel yapıya büründürülmesi gerekiyor.**

9.5. PANDEMI’NİN EKONOMİK ÖĞRETİLERİ

Türkiye özelinde;

1. Özel sektörün mayıs ve haziran aylarında yurtdışına 18-20 milyar dolar borç ödemesi var, bu ödemeler nasıl yapılacaktır?
2. Türkiye Merkez bankası, rezervleri tükenmek üzere iken doların yükselmesini nasıl yönetebilecek?
3. Devlet sosyal harcamalarını arttırmaya zorlanırken, bunu nasıl finanse edecek?
4. Türkiye 40 milyar dolarlık turizm sektörü gelirinden mahrum kalacak, ayrıca 1 milyon kişiye gelir kaybını da tazmin etmeli, bunu nasıl finanse edecek?

5. Dünyada demokratik olduğunu iddia eden devletler bu süreci yönetemezken, totaliter olmak ile suçlanan Türkiye'nin durumu başarıyla yönetmesi ülkemizde neleri değiştirecek?
6. Türkiye, ağustos ayından sonra erken seçime girebilir mi?
7. 2020 yılında yaşanacak ekonomik sorunlardan dolayı borç para ihtiyacımız için Çin'den mi destek alacağız?
8. Bugüne kadar Avrupa Birliği yolunda giden ülkemiz bu süreçten sonra kendine başka bir yol arayabilir mi?

...sorularına cevap aramak gerekiyor...

Finansal piyasalarda meydana gelen dalgalanmanın, Türkiye'yi de etkileyeceği açık. Salgın öncesinde ekonomik göstergeleri sıkıntılı olan Türkiye'nin salgınla birlikte göstergelerindeki bozulmanın iyice arttığını da ifade etmek gerekiyor.

Salgınla mücadelede önlemler devreye girince, sadece sınırlar değil, tabii ki işyerleri de kapandı. Fabrikalar, lokantalar, kafeler ve benzeri işyerleri binlerce işçi çıkarmaya başladılar. İşsizlik, evinin kirasını-konut kredisini-kredi taksitini ödeyememe, ailesinin geçimini sağlayamama gibi risklerle insanları karşı karşıya bıraktı. Bu sorun hem Türkiye'nin hem de dünyadaki diğer devletlerin karşılaştığı bir sorun ve hükümetlerin öncelikle çözmesi gereken bir sorun. Temelde de **bu sorunun çözülmesi için mali kaynakların mağduriyet yaşayan gruplara (olumsuz etkilenen esnaf, işçi, vatandaş) aktarılması gerekiyor**. İşte burada sorulması gereken soru; **Türkiye ne kadar kaynağını bu kategoriye aktaracak?..**

Cumhurbaşkanımızın zaman zaman, "Azdan az, çoktan çok gider" dediği gibi bir süreci yaşıyoruz. Bütün ülkelerin ve ekonomilerin etkilendiği bir süreç bu. Korona sonrası dünyanın daha farklı bir dünya olacağı görünüyor, ama bunun kısa sürede olması beklenmiyor.

Yeni dünyada hem iktisadî hem siyasî hem de askerî alanlarda etkin bir güç olarak yer alacaksa -ki bu mümkün ama uzun soluklu bir süreç- bununla ilgili öncelikli olarak, **beşerî sermayemizi etkin ve verimli değerlendirmek durumundayız**. Bunu da herhangi bir negatif ayrımcılığa, politik kaygıya, anlamsız hesaplara düşmeden yapmalıyız.

Bu süreçte, sağlık sektöründe olduğu gibi ekonominin her alanında “**üreten bir ekonomi**”ye ihtiyacımız var. Devlet imkanlarını bu alana hasretmeli, özel sektörü bu konuda teşvik etmeli.

Sadece konut üreterek ekonomiyi büyütemeyiz. Var olan kaynaklarımızı da bina stoğu haline getiririz.

Türkiye’nin güçlenerek yoluna devam edebilmesi, “kendi kendine yeten üretim ekonomisini öncelemesi” ile mümkündür.

En büyük tüketim nüfusu, ABD ve AB ülkeleridir. ABD, -dolar hakimiyeti sayesinde- basılan karşılıksız dolarlar ile hak edilmemiş bir tüketim toplumu oluşturdu. AB ülkeleri de yüzyıldır sömürdükleri Afrika ve Asya ülkelerinde elde ettikleri gelirler ile en büyük tüketici oldular. Ancak artık o devran bitiyor. **Düzen, üretim ile kendine yeten toplumların öne geçeceği bir devir olacaktır.**

Covid-19 sonrası, pek çok ülkede siyasal iktidarlarda bir kan kaybı olacaktır. Bu ekonomik sorunlarla baş edebilmek için ülkelere iç ya da dış borç bulacaklar, yahut IMF’den borç alacaklardır. IMF ise, bugüne kadar yaklaşık 40 civarında ülkeye krediyi onayladı. Ancak kredilere karşılık birçok ağır şart ileri sürmektedirler. Pandemi sonrası IMF’nin oltasındaki yeme takılan ülkelere, borçlarına karşılık küresel sermaye sahipleri göz koyacaklar. Türkiye’nin asla IMF’nin kapısına gitmeme kararlılığını sürdürmesi gerekir. **Türkiye, kendi iç dinamikleri ile ekonomik durumunu korumalıdır.**

Milletin yastık altı imkanlarını, hareketsiz mevduatlarını ekonomiye kazandıracak reel politikalar gerekli. Üç beş tane konsorsiyum yerine, **millet imkanlarıyla büyük projeler yapmak mümkün.** Dün yapılmadı, yarınlarda buna imkan ve fırsat hazırlamak lazım. (İstanbul Havalimanı, Yavuz Sultan Selim ve Osmangazi köprüleri, Avrasya gibi projeler böyle yapılabilirdi.)

Türkiye’nin, pandemi sürecinde tüm dünya ülkeleri ile gösterdiği dayanışma örneği, küresel sorunların ortak çözümünde son derece önemlidir. Cumhurbaşkanımız Sayın Recep Tayyip Erdoğan’ın çağrısıyla başlatılan “Biz bize yeteriz Türkiye’ m” kampanyası, pandemi çağında **ulusal ekonomilerin güçlendirilmesi** için çok yararlı olmuştur.

Devletler Pandeminin tetiklediği sorunları çözebilmek için faizleri indirmeye ve trilyon dolarlık kurtarma paketleri gündeme getirmeye başladılar, fakat gelişmeler para politikalarıyla bu sorunun çözülemeyeceğini de gösteriyor.

Bugüne kadar ülkemizde ve dünyada büyük stresler yaşandı; ancak, Koronavirüs salgını çok daha büyük bir stres testi oldu. Bu süreçte; **dayanışmanın, yönetim kalitesinin, firmaların tedarik zincirlerinin ve daha birçok parametrenin önemine** şahit oluyoruz.

9.6. YENİ NORMAL SOSYAL HAYAT

İnsanlar, hayatlarına aynen devam ediyorlar. Nerede ise %30'u maskeleri bile çıkarmış. **Değişimi her zaman ani şekilde bekliyoruz, o da olmuyor işte.** Bir seçim ile İslam devleti bekliyoruz, gelmiyor. Bir başkanlık ile hilafeti bekliyoruz, olmuyor. Bir salgın ile batıyı yıkıyoruz, yıkılmıyor...

Şimdi insanları evlere hapsedtik. Çay sohbetinde kazanamadığımız gönülleri, sosyal medyada nasıl kazanacağız? Masa başında dirsek çürütürken eğitemediğimiz nesilleri, sanal ekranlarda nasıl eğiteceğiz?

Bir saatlik toplantı sonrasında alınan kararlar ile kapanan camiler bundan sonra başka iktidarlar tarafından da bir saatlik toplantılar sonrasında belli sebepler ile kapatılmak istenirse sıkıntı olur; bunun bir sınırı olmalı, salgının düzeyi tartışılmalı... Ya da ibadete kapatmak yerine ibadete sınırlandırmayı tartışmaya açmamız gerekli ki, faydamız dokunsun.

Zor bir dönem bizi bekliyor. Berberler bile 2 aydır kapalı. Marketlerdeki fiyatlar artmış durumda. Uçakların havalanması mayıs sonu öngörülüyor. Oteller bu sene rezervasyon alamaz, kimse tatile gitmez. Bunların çalıştığı sektörler var...

Uzun süre **sosyal mesafeyi** gündelik yaşamda yaşayacak, belki de bunları yaşam şekline dönüştüreceğiz. Özellikle, ülkemizde büyükşehirlerde **geriye göç** ve kentsel alanları yeniden dizayn etmemiz gerekecek.

İhtiyaçlar hiyerarşisi nasıl etkilenecek, bunun cevabını bulmak lazım. İnsan davranışlarının nasıl değişeceği yönünde bu dönemde çok kısıtlı ve amatör araştırmalar yapıldı. Burada TÜİK'e büyük görev düşüyor. Vakit kaybetmeden araştırmalar yapılmalı(ydı).

İsveç'te çağrı yapan genç kızımız, aynı zamanda tüm Avrupa'daki genç kuşak göçmen Türkleri temsil etmekteydi. Çağrısına hemen cevap verilmesi, Türkiye'ye olan bağlılık ve güveni artırdı. Özellikle, **yeni kuşakların Türkiye ile olan aidiyet bağlarını tahkim etti.**

Oradan gelen haberler, Avrupa'daki insanlarımız üzerinde son derece olumlu etki yaptığını gösteriyor.

Hastalığın önemli ve diğer salgınlardan farklı bir yönü de çocukları dramatik etkilememesi. Dünyayı bu hale sokan -içinde bizim de bulunduğumuz- belirli yaş grubunda ağır seyrediyor. Tabiri caizse, **önlemlerden vazgeçilse ve virüs yayılsa dünya çocuklara kalacak.** Çocukları dramatik etkilememesine rağmen hastalığın yayılmasını engellemek için onların fedakarlığına ihtiyacımız var. Bu çok ilginç bir durum ve ciddi kafa yorulması gerekiyor.

9.7. SEKTÖRLERDE BEKLENEN GELİŞMELER

Yeni süreçte birçok sektör ve meslekte önemli yenilikler olacak. Bunları iyi analiz etmek lazım. Artık önceden normal dediğimiz şeyler normal olmayacak ya da “eski normal” olacak. “Yeni normal”ler tanımlamamız gereken çok konu olacaktır.

Bu pandemiyle beraber, dünyada devletler yeniden Keynesyen politikalara yönelmek durumunda kalacaktır. Bu bağlamda Türkiye, özellikle sağlık alanındaki kazandığı ivmeyle, bölgesine ve Avrupa'ya rol model olabilecek bir altyapıya sahip olabilir ya da sahiptir diyebilir miyiz?

Koronavirüs ile mücadele eden ülkelerin, yaşadıkları tıbbî sorunlara ek olarak, dışarıdan gelecek baskılarla da mücadele etmeleri gerekiyor. İtalya ve İspanya gibi salgından kontrolsüz biçimde etkilenen ülkelerin bugün AB'den buldukları talepler ortada. Bunun, AB üzerindeki etkilerini göreceğiz. Ancak bu dönemde Türk firmaları özellikle bu ülkelerden gelen taleplere odaklanmalı. Nitekim, Avrupa'da yaşanan salgının, Türkiye özel sektörü üzerine etkilerinin büyük olacağı, Türk firmaları için pandemi sonrası çok önemli fırsatların olacağı anlaşılıyor.

Türkiye şu an globalde 55 ülkeye yardım eden bir bölgesel softpower olarak psikolojik üstünlük kazandı. Bu softpoweri hardpowera çevirmek için, savunma sanayideki başarıyı sağlık teknolojilerinde ve tarımda yakalayacak adımları hızla atıyor. Ne zaman ki; **Şehir hastanelerindeki tüm cihazlar, milli/yerli olur ve Türkiye'de üretilen ilaçlar global marka haline gelirse, o zaman Türkiye dünyada ilk 5'e girer** ve Cumhurbaşkanımızın tüm mazlum/mustazaf coğrafyalara ümit veren “Dünya beşten büyüktür” sözünü fiiliyatta da yerine getirmiş olur. Tüm gayret, bunun için olmalı.

Türkiye'nin yeni dünya düzeni/düzensizliğinde "Bölgesel Güç" haline gelmesinde en büyük geliştirilmesi gereken; ihracattır. 2023 hedeflerimiz içinde olan 500 milyar dolar hedefimiz için hala fırsat kaçmamıştır. Bölgesel tedarik zincirinin merkezinde THY, TİKA, Maarif Vakfı, DEİK, TİM, TOBB'un gücü yakın coğrafyada kullanılarak, **yeni bir ihracat ve medya atağı yapılmalı; sağlık, savunma ve tarım odaklı ihracatla** bu hedeflere ulaşılmalıdır. (İhracatı artırmanın en önemli ayağı, "Global medya" gücümüzün arttırılmasıdır.)

9.7.1. SANAYİ

Pandemi döneminde yakaladığımız **millî tıbbi cihaz ve ilaç** konularında gayreti devam ettirmek lazım. Bu vesileyle tüm tıbbi ihtiyaçları ülkemizde yapıyor olmamız/olacağımız çok önemli bir kazanım. Bu kazanımları daha da geliştirip; yazılımdan, cihaza her türlü teknik ekipmana ve ağır saniyeye kadar "milli sanayi hamlesi"ni geliştirip ilerletmek gerekiyor.

9.7.2. ENERJİ

Covid-19 Sonrası Enerji Sektöründe Yaşanacak İstihdam Problemine Çözüm Önerisi: Enerji Verimliliği ve Dijitalizasyon!

Seyahatlerin kısıtlanması, uluslararası nakliye ve ticaretin aksaması ve sosyal mesafe kuralları nedeniyle, tüm dünyada enerji tüketiminde %20-30'lara varan azalmalar göze çarpmaktadır. Seyahatlerin kısıtlanmasıyla talep düşüklüğü yaşayan petrol sektöründe, Rus-Suud petrol inatlaşması ile birlikte son yılların en düşük fiyatları ile karşı karşıya kaldık. Petrol fiyatlarına endeksli doğalgaz fiyatlarında da yaşanan gerilemeler ile, özellikle **petrol ihraç eden ülkelerde ciddi ekonomik sorunlar** yaşanması muhtemeldir. Krizin yayıldığı ülkelerin (ABD, Çin, Japonya, Almanya vb.) dünya ekonomik aktivitesindeki payına (>%80) baktığımızda, **kalıcı sorunlar** ile karşı karşıya kalacağımız açıktır.

Özellikle enerji sektörünün toparlanması ve diğer sektörleri ekonomik açıdan beslemesi için en önemli adımlardan biri; "**Enerji Verimliliği**" uygulamaları olacaktır. Özellikle KOBİ ve bir üst seviye firmaları uzun vadeli çözümler ile kavuşturarak, istihdam katkısı sunacak alanların başında Enerji Verimliliği gösteriliyor.

Enerji Verimliliği uygulamalarına yapılan her yatırımın %60'ı direkt olarak istihdama dönüşmektedir. Bu uygulamalarla; yalıtım, iklimlendirme, aydınlatma ve mekanik sistem revizeleri çözümleri ile yapı-inşaat sektörü, elektrik-elektronik sektörü, müşavirlik ve

mühendislik hizmetlerinin yanı sıra daha birçok yan sektörün hizmet vermesi sağlanacaktır.

Ayrıca yaşadığımız dijital dönüşüm etkisiyle birlikte, enerji verimliliği etüt ve uygulamalarının uzaktan takip, izleme ve yönetim (IoT teknolojisi ile) sistemleri sayesinde sürdürülebilirlik kazanması sonucu, ekonomik aktivite ve istihdam katkılarının kalıcı olması sağlanabilecektir.

Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (ETKB)'nin Ulusal Enerji Verimliliği Eylem Planı'na göre; 2023 yılına kadar yapılacak 10 milyar USD yatırım, 2030 yılında 30 milyar USD tutarında bir verimlilik sağlanacaktır. Kalıcı sorunlar ile karşılaşacak gelişmiş ülkelerin arasında pozitif ayrılmak için, Türkiye bu kararlılıkla **“enerji verimliliği ve enerjide dijitalleşme”** adımlarını sürdürmelidir.

Sonuç olarak; Kamu ve özel sektör bina ve sanayi işletmelerinde uygulanacak olan enerji verimliliği sayesinde **kalıcı istihdamlar sağlanabileceği gibi, iklim değişikliği ile mücadele kapsamında da pozitif katkısı** olacaktır.

Enerjideki dünya çapındaki dönüşüm, elimizi güçlendirecektir. Konvansiyonel yakıtlar (petrol) değer kaybetmeye devam edecek. Doğal gaz, değerini biraz ucuzlayarak devam ettirecek ancak Türkiyesiz bir doğalgaz ticareti de olmayacaktır. Akdeniz’de Türkiye’nin içinde olmadığı bir projenin, ekonomik olarak gerçekleşmesi mümkün değildir.

Düşen petrol ve gaz fiyatları nedeniyle, yenilenebilir enerji yatırımlarında yavaşlama olabilir. Hatta ilgili sektörleri kurtarmak adına enerji dönüşümü de zarar görebilir. Bu bağlamda; pandemi sonrası sektörlerin toparlanması için açıklanacak hükümet kararlarında; **teşviklerde “enerji verimliliği + yenilenebilir enerji + yeni teknolojiler” desteklenmelidir.** Halihazırda %70 hükümetlere bağımlı olan bu alanlar % 80’nin üzerinde hükümet kararlarına bağımlılık gösterecektir. (Yeni teknolojilerden kasıt; batarya + hidrojen + karbon yakalama ve depolama teknolojileridir.)

9.7.3. TURİZM

Bu süreç sonrasında, **Türkiye açısından turizm sektörü öne çıkacaktır.** Ticaretin ve sektörlerin normale dönmesi, seyahat edecek kişilerin sağlığını güvence altına almaya ve daha yüksek güvenlik standardı sağlamaya dayanmaktadır. **Turist kazanmak için, sağlık sektörüne ve medikal sektörüne önem verilmesi gerekmektedir. Turistlerin Türkiye’yi tercih edebilmesi için iletişimin ve tanıtımın artırılması gerekir.**

Turizm ve lojistik, önemli iki ana kol. Turizmde, özellikle bavul turizmi hala cazibesini koruyor. Bu anlamda, **sınırlarda “serbest alışveriş bölgeleri”** çok etkili olur. Bu bölgelerde “KDV muafiyeti” düşünülebilir. Özellikle Edirne, Van, Trabzon, İstanbul'da Merter, Osmanbey ve Laleli önemli.

“Organize Turizm bölgeleri” kavramına ihtiyaç var gibi. Zira, turizmde mevcut paradigma ile yeteri kadar kaynak üretmek zor. Ülkeye gelen her turist 500 USD fazladan harcama yaptığında yıllık 25 milyar USD girdi sağlanır ki, bu aslında hiç de zor değil... İhtiyaç şu an Sağlık Bakanlığı'nın yaptığı gibi, organize bir harekât planı. Özellikle sağlık turizmini mutlaka çalışmak gerekiyor. **Sağlık turizminde, estetikten geriatriye kadar çok büyük bir pazar var.**

Hizmet sektöründeki işsizlik sorunu, turizm sezonu açılmazsa (otellerdeki istihdam olmazsa) artacaktır. Normalleşmenin haziran ayında olması için seferber olmak gerekecek. İç ve dış turizmden ciddi ekonomik kayıplar olacaktır.

İspanya ve İtalya, özellikle geriatri köylerinde büyük itibar kaybetti. “Termal” ve “sağlık” kavramları birlikte değerlendirilmeli. Yerel yönetimlerin bu alanda yaptığı faaliyetler çok cılız kalıyor.

9.7.4. LOJİSTİK

Türkiye, Araplar için “güvenli batı”, Batılılar için “güvenli doğu” olarak tanımlanıyor. Bu anlamda **“dünyada dağıtılacak malların ve hizmetlerin merkezi”** olarak bir yaklaşım geliştirilmesinde fayda var.

9.7.5. TARIM-GIDA

Sağlık turizminin yansırı Türkiye’de iki sektörün daha fazla desteklenmesi gerekecek ki, burada devlet yine lokomotif olmak durumunda kalacaktır. Bunlardan birisi; **Tarım’ın artan önemidir.** Sakarya'dan sonra Anadolu coğrafyası, topraklar bomboş durumda. Dengesiz bir şekilde nüfusun neredeyse %90'ı kentlerde yaşıyor artık. Ancak Avrupa'da da gördüğümüz gibi kentlerin uzantılarında tarım yapılıyor, oralarda tarım, hayvancılık önemsleniyor. Bizde **bomboş tarım plantasyonları değerlendirmeli ve tarım sektörüne tekrar itibar kazandırılmalıdır.** Bu en acil devlet politikalarından biri olmalıdır.

Şehirlerin gıda tedarikine bakıldığında, eskiden mahallinde üretim ve mahallinde tüketim olduğunu görüyoruz. İstanbul’un sur dibi dahil her semti, adeta bir sebze ile müsemma idi.

İstanbul dışında da hemen her şehrimiz böyle idi. Ulaştırma imkanlarının artması, her ürünü besin zinciri içinde her yere taşımaya başlayınca, mahalli üretim/tüketim biçimleri de zayıfladı.

Şimdiki sistemin en kırılgan yanı, tedarik zinciri ve hallerde tecessüm etmiş aracılık sistemi. Toplamda da sözleşmeli tarımla çiftçiyi kapitalize bir baskı altına alıp adeta kendi tarlasında köle haline getiren şimdiki süreç irdelenmeli.

9.7.6. SAĞLIK-HİJYEN

Bu ülke en zeki çocuklarını yıllardır Tıp fakültelerine gönderdi. En büyük yatırımları sağlık sektörüne yaptı. Dünyanın gelişmiş olarak adlandırılan ülkelerinde bu sayı ve yoğunlukta hasta bakımı yoktur. **Krizi, en tecrübeli olduğumuz alanda karşıladık.** Başarılı olmamız beklenilmeliydi. Ama muhalefetin gözü kör olur derler. Bu tecrübeyi görmeden Türkiye'yi başarısız ilan ettiler. Bir de Sağlık Bakanımızın tasavvuf terbiyesi almış olması kamuoyuna güven telkin etti ve başarıyı getirdi.

Uluslararası alanda sağlık turizm merkezi/ülkesi olma konusunda Türkiye cazibe merkezi haline getirilebilir. Bu doğrultuda hızla projeler hazırlanıp sağlık bakanlığındaki yetkili bir sağlık politikaları kuruluna projeler sunulabilir. Türkiye görüldüğü üzere bu konuda bir itibar yakaladı. Uluslararası medyada da yayınlardan bunu görüyoruz. Bu bakış açısını pozitif yönde daha da geliştirip, stratejik politikalarla **sağlık alanında marka bir ülke konumuna gelinebilir.**

Yeni hastanelere, pandemi sonrası olası yeni virüs dalgalarına ve depremlere yönelik “ihtiyati sağlık yatırımı” gözüyle bakılabilir. Sadece İstanbul için değil, tüm bölge coğrafyasında olası krizlerde hava köprüsü ile hasta ve yaralıların sevk edileceği havaalanı olan hastaneler, son derece stratejik birer yatırımdır.

Önem kazanacak diğer bir alan da, HİJYEN sektörü olacaktır. Bu sektörün de desteklenmesi ve üretim kapasitesinin artırılması gerekir. Tabi fizibilite çalışmaları yapılarak... Bu bağlamda ortaya iyi/efektif bir tablo çıkarsa iyi bir pazar araştırmasıyla; **Türkiye, ürettiği hijyen ürünlerini dış piyasaya daha da fazla pazarlayabilir.** Bunun için de Hijyen sektörüyle daha koordineli bir şekilde meseleler ele alınabilir ve ona göre bir projeksiyon çizilebilir.

Bir başka proje ise; “Sağlıklı ve doğal yaşam köyü...” Bu konuda söylenecek çok şey var. En büyük sorun uluslararası akreditasyondur.

9.7.7. EĞİTİM

Türkiye'deki başarı hikayesi, sadece sağlık alanında değil, aynı zamanda eğitim alanında da görülüyor. Her kademedeki online eğitime çabuk uyum sağlandı.

Salgın sürecinde ve sonrasında, özellikle eğitim sektöründe ciddi bir değişiklik beklenmektedir. Özellikle de “**online eğitim**” alanında çok ciddi bir patlama olacağı görülmektedir. Sektörün bu alanda daha az maliyetli bir hal alacağını insanlar fark edecektir.

9.7.8. TİCARET

Aile işletmelerine yeni bir yaklaşımla yeniden hız verilmeli. Böylece gerek ekonomik gerekse sosyal bir dengeleme mümkün olacaktır. Üstelik siyasi anlamda zemin, aile işletmesinin yoğun olduğu bölgelerde daha güçlüdür.

9.7.9. HİZMET SEKTÖRÜ

Dünyanın gelişmiş ülkelerinde istihdamın %70'i hizmet sektöründe. Türkiye'de ise bu oran %55'ler seviyesinde. Kriz sonrası hizmet sektörü hızlı toparlanamaz ise gerek istihdam gerekse milli gelirden daralmalar çok zorlar. Bu nedenle, kriz sonrası için **mevcut esnek üretim kapasitesini dünya pazarları için hareketlendirebilecek hizmet kolları desteklenmelidir.**

9.7.10. TEKNOLOJİ VE DİJİTALİZASYON

İnsanlar artık fiziksel olarak daha statik, dijital platformlarda ise çok daha global, mobil ve dinamik oldular, daha da olacaktır. Sosyal hayatı, meslekleri, eğitiminden icraatına her sektörü buna göre planlamak ve geliştirmek lazım.

1800'lerde ekmek parası için, meslek sahibi olmak için okuma yazma bilmek şart değildi. 1900'lerde okuma yazma bilmeden meslek sahibi olmak mümkün olmaz oldu. Şimdi ise “Dijital okur yazarlık” diye bir kavram, her mesleğin temeli haline geliyor.

Uzun süredir çeşitli uzmanların “küreselleşmenin bittiği” yönündeki tezlerinin aksine, Koronavirüs salgınının bilakis küresel bir mücadeleyi gerektirdiğini, dijitalleşen dünyada - salgın vesilesiyle- bu tarz paylaşımların yararlı olduğu görülmüştür. Şirketlerin bu süreçle baş edebilmeleri için, küresel hareket kabiliyeti geliştirmeleri gerekmektedir.

Pandemi sonrasında dijital uygulamaların önemi artacağı için, **firmaların dijital dünyaya yatırımı değerlendirmeleri gerekir.** Covid-19 sürecinin iş dünyasında sarsıcı etkileri görülmesinin kaçınılmazdır. Bu noktada, teknolojinin bir çözüm yolu olarak yükseldiğinin altını çizmek gerek. Sosyal izolasyon ve karantina dönemleri ile birlikte **mobil uygulamaların kullanımında patlama yaşandı.**

Çeşitli danışmanlık şirketleri tarafından yapılan araştırmalarda ve bizlerin de pratik dünyada şahit olduğumuz durum şunu göstermektedir: Bundan önceki dönemlerde dijitalleşmeye yatırım yapan şirketler ve -sahip olduğu güçlü altyapı sayesinde hizmetlerini dijital ortamda hızlıca sunabilen şirketler, bu krizden hasarsız hatta kârlı bir şekilde çıkmışlardır. Bu nedenle, hangi sektörde faaliyet gösterirse gösterecek; **bütün firmalarımızın dijitalleşmeye, IoT, siber güvenlik, uzaktan çalışma, hizmet modellerine yatırım yapması gerekmektedir.** Aksi takdirde yeni dünyada yerleri olmayacak, “Dijital Dünyanın Analog Şirketleri” olarak kalacaklardır.

Devlet destekli hibe ve projelerin bu alana doğru kaydırılması gerekmektedir. Yani, bir yandan gerçek dünyayı yaşarken, sanal ve dijital dünyayı geliştirmeli ve derinleştirmeliyiz. Kendi **“millî dijital alan”ımızı oluşturmak zorundayız.** Yaşadığımız kriz esnasında kullandığımız teknolojilerin neredeyse tamamı ithal yazılımlardır. Milyarlarca USD bu teknolojilere kaynak ayırmak zorunda kaldık. Yeni dünya artık sanal bir dünyadır. Bu sanal dünyada ne kadar toprağımız olduğuna bakmamız lazım.

10. KORONAVİRÜS SONRASI MANEVİ HAYAT

10.1. YENİ NESİL VE LGBT SALGINI

Çocuklarımızın gündemi ile bizim ve babalarımızın gündemleri, “gündelik farklılıklar” bağlamında birbirinden ayrılmıyor. **Son derece “fundamental meseleler”e dair dünyalarımız birbirinden ayrılıp uzaklaşıyor.** İşte bu noktada, dindar insanın kendi adacığı içerisinde ayakta kalma mücadelesi problemi ortaya çıkıyor.

Yaşlarımız artık, üç aşağı beş yukarı 50 civarında. Arkadan gelen gençlerle çoğu kişinin teması iş yoğunluğu dolayısıyla kalmayabiliyor. **Toplum hafızasının aktarılamaması** ve gençlerin TV-cep telefonu-Netflix-tablet ve bilgisayar oyunları arasına sıkışan bir dünyaları var. Burada öğretici (muallim-mübelliğ) sıfatıyla görevi üstlenmeye cesaret edemiyor veya başaramıyoruz. STK’ların bile bugün gönüllü çalışan bulma imkânı neredeyse kalmadı. Sorgulanması gereken temel konular var. "İslami hareket"lerden çok, Müslüman kimliği ve bunun devamına dair yeni dönem stratejileri belirlemek gerekir. Aslında yaşanan bu problemin hepimiz farkındayız.

Günümüzde özellikle “cinsiyet meselesi” kullanılarak yeni bir tahribat yapılıyor. Saldırıcı; sanal olanın reel olanı işgali gibi gösterip, fitrata saldırılıyor. Özellikle Ramazan gelince tüm dünyada LGBT eylemleri gündeme geliyor. Daha önce karşılaşılan sorunlar siyasal olarak alan kaybedilse bile, toplumsal olarak derlenip toparlanma ihtimali hep olmuştur. Önümüzdeki süreç yeni bir diriliş imkânı için çok ümitvar görünmüyor. Zira **biz, Müslüman ve güvenilir insanı korumak meselesinden çok, pozisyon koruma güdüsüyle hareket ediyoruz** gibi...

LGBTseverlerin, cesareti hukuki çıpa oluşturan İstanbul Sözleşmesi’nden aldığı kesin. 2011’de Meclis’te -red oyu çıkmadan- aile yapısını korumak başlığı ile geçti. Almanya, benzer bir sözleşmeyi çekince koyarak yürürlüğe sokmadı.

Müslümanların ağırlıkta olduğu bir Ramazan gününde demokratik hak kılığında İslamın reddettiği bir fiili savunulabilmesi, Türkiye’deki İslami hareketin geldiği yeri göstermesi açısından manidardır.

Biz Müslümanların gündemi nasıl oluyor da 2020’nin Ramazan’ında LGBT olabiliyor? Ramazan günü gündemimizi kirleten LGBT konusunda görevini yapmayan bakanlıkların (içişleri ve aile) ağır vebali var.

Ankara ve İzmir barolarının son açıklamaları, hiç kimsenin değil; bizim, yani Türkiyeli Müslümanların mümin olmamasından kaynaklanıyor. Sayının azlık çokluk, makamın

iktidar yahut muhalefet olup olmadığına bakılmaksızın bu sözler bizim bulunduğumuz coğrafyada sarf edilebilmişse; mesele münkirler değil, müminlerdir...

Her yıl Ramazan ayında bu sapkın gürûhu gündem yapıp, bize bu eşcinsel pislikleri konuşuran gücü-lobiyi hala görmeyecek miyiz?

Bu işin, CHP-HDP'yi de, PKK ve İHD'yi de, Baro'yu da aşan “küresel bir iş” olduğunu ve bu projenin arkasındaki gücün, biz dahil tüm devletlere bu konuda kanun yaptırdığını-yaptırabildiğini ne zaman anlayacağız?

Düşmanımızı mı tanımıyoruz yoksa kendimizi mi? **Dünyaya cinsiyetsiz oyuncak ürettiren, kitap yazdırıp film yaptıran, figür üretilen yayan, her sahnede bilinç altına bir mesaj atan, küresel çapta kanun ve sözleşmeler hazırlayıp devletlere imzalatan gücü görmeyeceğiz** de, her sene üç kuruluşluk bir dernek ya da Baro ile bu pis çamurda güreşip kirlenecek miyiz?

Allah bize merhamet etsin. Konuştukça bu sapkının reklamını yapmış, kötülükleri daha da yaymış oluyoruz. Sussak, insanlık felakete doğru hızla gidiyor. **Madem güreşip kirleneceğiz; bari gölgeleriyle değil kendileriyle güreşelim!** Hepimiz, Küresel LGBT-i sapkınılık projesinin Türkiye'deki siyasi temsilcisinin HDP olduğunu ve tüm teşkilatlarında ve belediyelerinde LGBT-i komisyonu olduğunu biliyoruz.

Hepimiz, KESK sendikasının yine tüm illerde kurduğu LGBT-İ komisyonu olduğunu, bu komisyona üye öğretmenlerin de olduğunu ve bu öğretmenlerin çocuklarımızın derslerine girdiğini biliyoruz.

Hepimiz, TTB başta olmak üzere birçok Kemalist STK'nın bu projeye destek için küresel finans kurumlarından ciddi maddi destek aldıklarını biliyoruz. Bunlarla ve bunları besleyip üzerimize süren ağababalarıyla güreşelim ki, kirlenmemizin bir anlamı olsun.

10.2. İBRET VE TEFEKKÜR

Pandemi bir musibet ise; bunu topluma nasıl anlatmalıyız, yoksa musibet olduğundan hiç bahsetmemeli miyiz? **Musibet değilse nedir “Müslümanca bakış”la? Bireyleri daha iyi Müslüman mı yapacak; yoksa daha çok münafık mı, deist mi?**

Hepimizin dünyalarını kuşatan ve iç dünyalarımıza nefes aldirmayacak kadar bizi bunaltan bir “kuşatma”nın içerisindeyiz. Savaşlar, günlük siyaset, küreselleşme, modernizm, Post modernizm ve daha birçok kavram ile mesleki çevrelerimiz, günlük rutinlerimiz bizleri ister istemez “ideal olandan koparıyor”. Hani aborjinlerin meşhur

hikayesinde anlatıldığı gibi; “o kadar hızlı gittik ki ruhlarımız geride kaldı”. Şu anda hepimiz belki hayatımızda hiç yapmadığımız veya çok uzun yıllar önce yaptığımız güzel bir işi yapıyoruz; **"itikaf"**... Bu Ramazan ayında, gözle görülmeyen cesametteki bir virüs; Dünya devlerini önünde diz çöktürmekle kalmadı; tanrılığını iddia eden, tuğyan ve isyan eden homo-deus olduğu iddiasına inanmaya başlayan insan türüne "sen de kimsin" diyerek haddini bildirmiş oldu.

Salgın hastalıklar, Allah'ın koyduğu kanunlardan birisi mutlaka. Ve iyi bir hatırlatıcı. Bizlere; zenginliğimiz, makamlarımız, kilolarımız, boylarımız, cesametlerimizin aslında o kadar önemsenecek şeyler olmadığını ikaz etti. Güçlü ve iyi bir nezir.

Edep ve tevazu, şeytanın nefesini keser.

Peygamber Efendimiz, karşısındaki en vahşi toplumun en vahşi üyelerine ne anlatıyordu, nasıl anlatıyordu da; o insan Hazreti Ömer oluyordu, Ali oluyordu? Muhtemelen mimari anlatmıyordu, STK faaliyetinden bahsetmiyordu. **O ruh neyse; ona ulaşmamız lazım.**

Pandemiden dünya emperyalistlerinin çıkaracağı dersler yanında, ümmetin de çıkaracağı dersler var. Tevhid ve vahdet ekseninde ümmetin daha güçlü birliktelik gerçekleştirmek için, daha çok çaba göstermesi gerekecek. Mescidi Haramin kapatılmış olması Rabbimizin Müslümanlara “düşünün!” çağrısı değil midir? İnsanlara imam olacak vasat ümmetin artık zamanı değil mi?

Maalesef Müslümanlar olarak pek fazla dünyevileşmişiz. **Kaybedecek çok şeye sahip olduk. İktidarın nimetlerinden faydalanan, lüks yaşantıya alışan bir hal aldık. Pandemi ile bu kazanımların bitmesinden endişe ediyoruz. En çok da ekonomik endişelerimiz var.**

2004 yılında Rusya Federasyonu Müslümanları müftüsünün konuşmasında; “4 yüzyıl Çarlık Rusya’sında Müslüman kaldık, 70 yıl komünist dönemde Müslüman kalmaya çalıştık, fakat 15 yıllık kapitalist dönemde dünyevileşmeyi ve çocuklarımızın nasıl yok olduğunu gördük” diyordu.

Aileyle, çocuklarla ve kendimizle baş başa bir Ramazan için, bu içinden geçtiğimiz zorlayıcı ve bunaltıcı süreç birçok Müslüman için bir rahmet de oldu.

Asıl olması gereken; evlerimizi yeniden istikamet öğreten merkezlere döndürmek ve bu, şu an elimizde... Bu imkânı sanal âlemde tüketiyoruz...

Kendimize gelince; bu süreç sayesinde evimize döndük. Ailemize döndük. Bu büyük bir fırsattır ve geleceğe bir nesil hazırlama açısından bu fırsatı değerlendirmeliyiz.

Hemen herkesin, birçok şeye vakit ayırırken kendi çocuklarına (ev ehline) ne kadar eksik kaldığını gösterdi bu Pandemi. Pandemi başlangıcıyla birlikte, en azından her yatsı namazını tüm aile birlikte cemaatle kılmanın çocuklar üzerinde ne kadar etkili olduğunu gördü birçok ebeveyn. **Güçlü aile yapıları olmadan güçlü ümmet, güçlü ümmet olmadan insanlığa imam olma şansımız yok.**

Müslüman nüfusun yarısı, belki birazcık da fazlası kadın nüfus. **Yeni nesilleri de daha çok anne etkiliyor, şekil veriyor.** Ancak Müslüman hareketlerin ve İslami yapıların büyük bir kısmı, kadınların eğitimine (kastedilen, bildiğimiz anlamda eğitim değil), kadınların aktivitelerine, Müslüman topluma katkılarına, kadınlar arası tebliğ faaliyetlerine vb. dair bir planlama ve çalışma yapmıyor. “Kadınlar yapsın, engel olan mı var?” deniliyor; ama kabul edelim ki maddi-fizik imkanlar, toplumumuzda daha çok beylerin kullanımına göre dizayn edilmiş durumda İslami camiada. Bunun üzerine kafa yormak gerek. Kurumlarda kadın kolları kurmak, “kadın meselelerine kadınlar baksın” demekle hallolacak konular değil. O yüzden **ümmet olarak gücümüzün önemli bir kısmını yüzeysel geçiyoruz. Buna dair politikalar geliştirmeliyiz.**

Bu süreçte Diyanet; Biyofikih ve Biyoetik çalışmaları bağlamında “**Karantina Fıkhi**”nı net biçimde ortaya koymalıydı.

10.3. ROL MODEL MÜSLÜMAN

Korona pandemisi bütün dünyayı sorgulamaya ve değişime zorlamaktadır. Korona sonrası dönemde dünya; alışkanlıklarını, yaşam tarzlarını, kurumlarını, kabullerini ve ilişkilerini değiştirenler ile değiştirmemekte ısrar edenlerin ortaya koyduğu bir insanlık durumuyla yüz yüze kalacaktır. Korona sonrası dönemde İslam ve insanlık arasındaki ilişki üzerinde düşünmek, bu konuda yeni perspektifler ortaya koymak ve gerekli hazırlıkları yapmak, insanlığın geleceğinin güvende olması açısından büyük önem taşımaktadır. Müslümanlar insani ve ahlaki bir sorumlulukla; bilim, felsefe, maneviyat, etik, tarım, gıda, kültür, medya ve sanat alanları başta olmak üzere insanlığa katkı sunmak için olumlu pratikler geliştirmelidirler.

Şu anda dünyada ciddi bir güven, adalet ve maneviyat açığı bulunmaktadır. Dünya, insanların birbirine güvendiği ve barış içinde birlikte iş yaptığı bir yer olmaktan çıkmıştır. **Dünya; maneviyatla, ahlakla ve güvenle donanmış, Allah rızası için insanlığa hizmet etmeyi amaç edinmiş yeni bir insan tipine ihtiyaç duymaktadır.** Ne gerekçeye olursa olsun insanın insana yabancılaştırılması ve düşmanlaştırılması, Allah’a kul olmakla bağdaştırılamaz. Allah’a kul olmanın, insanlığa ihlasla hizmet etmekten geçtiğinin farkında

olan, insanlığa hizmet etmeyi içselleştirmiş sahih Müslüman insanı, dünya canlı olarak görmek istemektedir. Müslümanlar, Allah'a kul olmak için insanlığa hizmet eden olumlu pratikleri insanlığa sunma yükümlülüğüyle karşı karşıyadırlar.

“Müslümanların geleceği” meselesini, örgütlü yapıların geleceğinden önce hesap ederek yaşamak daha makul görünüyor. Çünkü kendi elimizle kurduğumuz kurumlar bile çoğu zaman insan öğüten, imkân öğüten değirmenlere dönüyor maalesef...

Koronavirüs sonrası **İslami hareketlerden çok, Müslümanların durumu çok önemli.** Müslümanın ve Müslümanlığın olmadığı bir yerde bir şeyin İslami olmasının anlamı kalmayacağından, Müslümanların yeni süreçte ahvalinin ne olacağını düşünüp sorgulamak daha doğru olacaktır...

İnsanlar, her düzeyde insanlar; **İslam'ı sadece anlatan değil, “yaşayan ve yaşatan” bir sembol görmeye ne kadar hasret kalmışlar**, bu salgın sürecinin başında o anlaşıldı. Sağlık Bakanı Fahrettin Bey'in şahsında bir Müslüman, hatta bazı dine mesafeli zihniyetin ifadesiyle “tasavvuf geçmişi olan!” bir insanın; güvenilir, adil, erişilebilir ve nitelikli hayatı bir hizmet verebileceğine dair kamuoyunda oluşan güven, iftihar vesilesi.

Örnek eksikliğimiz var. İtimat telkin edecek kişilerimiz azaldı. Derd azaldı, dünya bizi kendine benzetti.

Yeni ihtida hikayelerinin yazılmasına vesile olacak kahramanlara ihtiyaç var. **Hayatın anlamını sorgulayan Batı, sığınacak mana alemi arayacak. Günümüz dünya Müslümanlarının durumu;**

1. **Kendimizden Başlayarak Bir Dönüşüm Arayışı:** Hani, “bir yardım yapacaksan, en yakınından başla” derler ya... Eğer daha İslami olana gitmek gibi bir arayışımız varsa, benzer şekilde kendimizden ve en yakınımızdan başlayarak ilerlemeli. Paradigmalar kurarak, ideolojiler geliştirerek... Ama insanı unutarak değil!
2. **Ne Bir Karşıtlık, Ne De Bir Yandaşlık:** Kalkış noktamız Kur'an, Sünnet ve İslam medeniyeti pratiği olmalı. Batı, modernite, küreselleşme... her ne olursa olsun, İslam'ı bunlara karşıtlık, tepkisellik üzerinden kurgulamak ve İslamı, bunların anti tezi gibi görmek, bizi aşırı pek çok uç noktalara savurabilir.
3. **Müslümanlar Bugün 200-300 Yıllık Tarihinin En İyi Noktasındadırlar:** Ama gideceğimiz yeri düşündüğümüzde, daha bu henüz arpa boyu kadar yoldur. Bu iki durumu birlikte düşünerek “öldük, bittik” edebiyatından kaçınmalı. **Kendisine yapıldığını düşündüğü haksızlıklara saplanmayı bırakıp, büyük resmi görmeli.**

4. **Her Bir Müslümanın Kendine Dair Bir Gündemi/Ajandası Olmalı:** Siyaseti, dış dünyayı güncel gelişmeleri elbette izlemeliyiz. Ama her birimiz bizatihi yaptığımızdan ve yapmadıklarımızdan sorumluyuz. Diğer “büyük meselelerin” bizatihi sorumluları var, biz kendi sorumluluklarımızı unutmamalıyız. Ebu Talip’in; Ebrehe, ordusu ile Mekke’yi kuşattığı zaman gidip sadece develerini istemesi gibi; Kâbe’nin, büyük meselelerin bizatihi sorumluları var. Ya **her bir birey olarak bizim değiştirmekle mükellef olduğumuz meseleler?**
5. **Bezginlik, Bıkkınlık, Şikayet Müslümanın Sığınağı Olmamalı:** Türkiye Müslümanlarında fazlası ile “müştekilik” gözlemleniyor. Buna karşı 52 yıl Osmanlı ordusunun çekilmesinden sonra, Kudüs’te 52 yıl tek başına, hiç sızlanmadan askerlik yapan askerimizin teslimiyetini, sabrını ve imanını hatırlatalım. Her birimiz müştekilikle yapılması gerekenden hızla vazgeçerek, günün gerekleri çerçevesinde mücahedeye (cihada) sarılmalıyız.

İslam'ın günümüzde yaşanması için gereken, birden fazla müctehid seviyede imam yetiştirmektir. Bugün on bin seçilmiş çocukla başlasak, yirmi beş yıl sonra elimizde beş tane imam kalsa mutlu olmalıyız. Soru şu; seksenlik ihtiyar meyvesini görmeyeceği fidanı dikmesin mi?

Ülkemiz özelinde ümmet bilincinin genç nesiller arasında oturması için, bilhassa çok yönlü donanımlı din alimlerinin yetişmesi gerekiyor. Bunun için de, eğitilmiş ailelerin çocuklarını İslami ilimlere yönlendirmesi. Herkes çocuğuna ders verecek hoca istiyor, ama kimse çocuğu imam olsun, alim olsun istemiyor. En zeki, en parlak çocukları “alim yapma” hedefimiz yok. Görüldüğü kadarıyla da, Batıda güzel işler yapılmasının sebebi; oradaki birçok alimin ya da komünite liderinin, önce normal üniversite okuyup, sonra İslam coğrafyasında farklı yerlerden farklı hocalardan ilim talim etmeleri. Sadece İslami ilimler talim etmiyorlar, bu sebeple konjonktürü anlıyorlar ve gençlere hitap edebiliyorlar. Ümmetten bahsedebilmek için, öncelikle toplumdaki ahlak ve akide sıkıntılarının çözüm bulmak gerek, bu alanlarda da şu an çok büyük sıkıntılar var, en azından gençler arasında.

10.4. SALGIN SONRASI MANEVİ ARAYIŞLAR

“İnsanın başına zararlı bir şey geldiğinde yan üstü yatarken veya otururken ya da ayakta iken hemen bize dua etmeye koyulur; onu zararlı durumundan kurtardığımızda ise -sanki

başına gelen zararı gidermeye bizi çağırıp yalvarmamış gibi- inkârcılığa dönüp yoluna devam eder; haddi aşanlara işte bu şekilde yaptıkları güzel görünmektedir.”¹⁴

Öncelikle bu salgının bir bilgisayar oyunu olmadığını, her şeyi yoktan var eden ve her şeye hükmeden ve bilgisi/izni haricinde tek bir zerrenin bile hareket edemediğini bildiğimiz “Allah-u zülcelal’in bir imtihanı” olduğuna inanmakla işe başlamalıyız. Allah’ın izni, ilmi ve kudreti dışında ne bir virüs hareket edebilir ne vücutta hastalık oluşturabilir ne de hastalık olmuşsa lenfosit-nötrofil çare olabilir. **Hastalık da O’ndan, şifa da O’ndan.** Ama akıl bu hastalığın sebeplerini bulmak zorunda. **Allah esbab (sebepler) çerçevesinde her şeyi var etmiş ve yerli yerine koymuş.** Bir düzen ve intizam içerisinde yaratılan insan ve kainat, bazı sebeplerden dolayı arızalar ile karşı karşıya kalmaktadır. Bu salgın bunların ne ilkidir ne de sonucusu olacaktır. **Nizamı bozan insan (hem kendi fitrî düzenini hem dünya nizamını) afet, bela, istila, hastalık ile kendisini karşı karşıya buluyor.**

“İnsanların kendi elleriyle yapıp ettikleri yüzünden, karada ve denizde düzen bozuldu; böylece Allah -dönüş yapsınlar diye- işlediklerinin bir kısmını onlara tattırıyor.”¹⁵

Tarihte kimisi hikayelere konu olmuş, kimisi efsaneleşmiş, kimisi de değişmez Kur’an’da yazıldığı gibi bize bildirilmiş birçok afet/musibet olmuştur. Kur’an’ın ifadeleri ile; musibet gelene kadar her şeyi boş veren insanlar, musibet anında Allah’ı hatırlamış, kısa bir zaman sonrasında eski yaşantılarına dönmüştür. Elbette Kur’an, Yunus peygamberin kavminde olduğu gibi musibet gelmeden kurtulanların olduğunu da bildirmiştir. (Kur’an-ı Kerîm, Yunus-98)

Neticede bu musibetlerin “hem bu hâdiseye şahit olanlara hem de sonradan gelecek olan nesillere bir ibret ve korunacaklara da bir öğüt” olması amaçlanmıştır.¹⁶

Sıkıntının yerini iyilik alınca da “Sıkıntı ve sevinç atalarımıza da dokunmuştu.”¹⁷ diyerek insanlar kaldıkları yere (nankörlüğe) dönüş yapmıştır.

Gözle göremediğimiz, “tüm dünyayı enfekte etse dahi bir çorba kaşığı dolduramayacak” olan bir virüsün ortaya çıkardığı ölümler, korku ve gelecek endişesi, karantina, ayrılıklar düşünülünce; bunun tüm dünyayı saran bir musibet olduğunu söylememek imkansızdır.

Aynı aileden biri semptom vermeden iyileşirken, biri entübe olan; ülkeden ülkeye, kişiden kişiye farklı bulgular gösteren, tüm insanları eve hapseden bu salgının bir musibet olduğunu görmemek imkansızdır.

¹⁴ Kur’an-ı Kerîm, Yunus-12

¹⁵ Kur’an-ı Kerîm, Rum-41

¹⁶ Kur’an-ı Kerîm, Bakara-66

¹⁷ Kur’an-ı Kerîm, Araf-95

Sonuç olarak; insanımıza ve tüm dünyaya hastalıkların ve şifanın Allah'tan geldiğini söylemekten çekinmemeliyiz. **Hastalığa neden olan virüsün de Allah'ın bilgisi ile hareket ettiğini, şifaya neden olan ilaçların/bitkilerin/serumların da Allah'ın bilgisi ile hareket ettiğini söylemekten çekinmemeliyiz. Salgından en az zararla kurtulmanın reçetesinin de İslamî hayat tarzında olduğunu -delilleri ile- söylemekten çekinmemeliyiz.**

İman ederek ve yalnız Allah'a kulluk ederek doğru yola gireriz. **“Allah'ın rızasını aramak” bizi doğru yolda tutacak.**

Müslüman olarak arzumuz, tüm insanların iki cihan saadeti, yani tüm insanların Müslüman olması. Emin tüccarlar vasıtası ile nasıl ki doğu Asya İslamlaşmış ise, tarihin yeniden tekerrürüne mâni olacak bir şey yok. Önce bizler İslam'ın bu hususlardaki bakış açısına sahip olacağız, sonra diğer insanları buna davet edeceğiz.

Türkiye'deki İslami hareketler, dünyadaki İslami hareketlerin hemen hemen aynısı. İnsani yardım, siyasi veya ekonomik birliktelik, tanışıklığı artırmaya dönük organizasyonlar, kısmen içe dönük eğitimler ve biraz da ülkelerindeki hâkim zorbalara karşı ayakta durma çabası.

İslami hareketlerin amacı, kendi ülke sınırları içinde kaliteli Müslüman yetiştirmek, ülke sınırları dışında da bütün insanların saadeti için çalışmak olmalıdır. Neticede sahabelerin çoğunluğu Mekke/Medine dışında vefat etmiş, bu amaç için hayatlarını vakfetmişlerdir.

İslami hareketlerin (ister sivil ister kamu) bu konuda yetenekli, istekli olanları bir araya gelmeli, bir kurum veya yapı içerisinde ortak hareket etmelidir (Vatikan gibi). Youtube reklamları, web siteleri, ünlülerle röportaj, gazetelerde yazı dizisi yazdırma, kısa filmler yapılabilir. Eğer yapılabilirse, yazılabilirse ülkemizde ve dünyada “en çok satan kitap” listesinin başına insanı/pandemi/Yaratanı anlatan bir kitap çıkartabilirsek, her şeyi çok değiştirebilir. (İyi bir yazar, iyi bir dil, iyi bir kurgu ve iyi bir reklam ile olmayacak şey değil.)

1. Hedef; bütün insanların ilahi mesajı işitmelerine aracı olma
2. Bütün insanlara ulaşmak için o insanların dilini, örfünü bilen kişilerin yetiştirilmesi
3. İslamiyet'in akla en uygun, yaşama en muvafık din olduğunun anlatılması
4. Pandemi ile gündeme gelen, İslamiyet'in temizliğe ve hijyene verdiği önemin reklam edilmesi (ellerin yıkanması, diş temizliği, necaset...)

5. Abdestin vurgulanması, (bilim otoritelerinin de sık sık vurguladığı wash-out olan mazmaza ve istinşak)
6. Helal ve temiz gıda
7. Karantina
8. İslam ülkelerinde zekât, sadaka ve yardımlaşma ile -Batıda görülen- terk edilme ve yağmalamalara kapı açılmaması
9. Türkiye için; istişarenin İslamdaki yeri (bilim kurulu), İslam'ın hastalık zamanlarında akla en uygun çözümleri ürettiği bilgisinin paylaşılması

Birçok alanda tebliğ fırsatı yakalanmıştır:

1. Müslümanlar **“taharet-temizlik-hijyen”** üzerinden bir tebliğ fırsatı yakalamıştır.
2. Müslümanlar **beslenme/gıda sağlığı** konusunda tüm dünyaya ‘helal-haram’ üzerinden bir tebliğ fırsatı yakalamıştır.
3. **Aile yapısı** üzerinden, yaşlılara sahip çıkma üzerinden, merhamet üzerinden bir tebliğ fırsatı yakalamıştır.
4. Efendimizin (sav) 1.400 küsur yıl evvel **salgın-taun-pandemi ile mücadele** teknikleri üzerinden bir tebliğ fırsatı yakalamıştır.
5. İnsanlığın başını döndüren kapitalist vahşi tüketim kültürünün hakimiyeti, bu süreçte az da olsa kırılmışken ve herkesin aç gözlülükle aldıklarının aslında bir ihtiyaç olmadığı ortaya çıkmışken; bu konuda güçlü söylem ortaya koyma ve tebliğ imkânı ortaya çıkmıştır.

Bu 5 madde, dünyaya söylenecek sözler anlamında... İçimizdekilere değil. Son zamanlarda Türkiye, Mekke'ye benziyor. Sözümlüğün çağrımızın karşılık bulması için, şifa bulmuş kelimelerimize bir hicret yaptırmamız gerekiyor...

Koronavirüs salgını, her ne kadar İslam alemini hüznü gark eden (Kabe'de tavafın durması, camilerin cuma-teravih ve cemaatle namaza kapanması vb.) hadiselerle sebep olmuşsa da; bir o kadar da Müslümanlara büyük fırsatlar getirdi. Tabii; bu fırsatları kullanacak fikrî, siyasî, ekonomik gücümüz var mı; varsa bu gücümüzü gösterecek yani fikrimizi yayacak araçlara sahip miyiz?

İkinci dünya savaşı sonrası kurulan dünya düzeninin tüm organları bir bir çökerken ve Batıda birçok devletin aslında “kağıttan kaplan” olduğu ortaya çıkmışken; onların yerine ikame edilecek kurumlar için, yani yeni dünya düzeni hakkında fikrî çalışmalarımız hazır mı, dünyayı buna ikna edecek uluslararası siyasi gücümüz var mı?

Bu tür büyük **salgın, savaş vb. durumlar; insanların dünyayı, hayatı sorgulamalarına vesile olur** genelde. Şimdi de öyle olacaktır. Burada kendini arayan, yaradılışa dair sorgulamaları olan ve İslam’ı bilmeyen insanlara kolay ve “hoşluk”la ulaşmak gerek. Yeni internet-sosyal medya dünyasında, yeni metodlarla.

Kainatta yeni bir tasavvur oluşma ihtimali kesinlikle var; fakat devlet kokan anlayıştan uzak, merhamet ve adalet eksenli bir dil ve üslup lâzım önce...

Dünya çapında gelişen bu gibi felaketler, Müslümanların dünyaya umut vaad edecek topluluk olduğunu göstermesi için bir vasıta olmamalı mıydı?

İslâm dünyası "Arap Baharı" ile büyük oranda enterne edildi zaten. Hedef olarak "Sünni gelenek ve irfan anlayışı" seçilmiş olduğu anlaşılıyor. Biz gaza ruhu ile, yeryüzünü yurt tutarak yaşamayı tercih etmişiz çağlar boyu. Tasavvuf, ahilik ve ticaret bizi ayakta tutmuş çağlar boyunca. Örnek kurum üretme imkân ve kudreti azalınca, söz söyleme imkânını kaybettik. **Pandemi sonrası söylem yönünden yeni ve kalbe tesir edecek bir “din dili” inşa etmek gerekiyor; önce içe dönük, sonra dışa açık boyutlarıyla.**

Biz dilimiz ile söylemesek de, gizliden gizliye hep İslam adına konuşur gibi açıklamalar yapıp, insanları çağırdık ya da reddettik.

Bizden olmayana düşmanca dil, tebliğ imkanlarının önünü kesiyor. Düşmanlığını açıklayan düşmandır. Ona bile tebliğ yapmak gerekirken, bu anlayışı kaybediyoruz. Bunun önüne geçecek yollar bulmak gerek.

Mensubu olduğumuz insanlık türünün kendi arasında derin bir yabancılaşmanın oluştuğunu Korona pandemisi bize gösterdi. Kendi aile fertlerimize yabancılaştığımız gibi, diğer dünya toplumlarına da yabancılaşmış bulunuyoruz. Çin, İran, İspanya, İtalya, Afrika ve dünyanın diğer toplumlari hakkındaki bilgilerimizin ne kadar sığ olduğunu fark ettik. Bu süreçte fark ettiğimiz en önemli şey, **dünyada yaşayan bütün toplulukların asli kimliğinin “insan” olduğunu fark ettik.** İnsan olmak asli kimliği altında, bütün insanlığın sorunlarıyla ilgilenen ve bu konuda ilişkiler geliştiren bireylerin ve kurumların oluşturulması ve yetiştirilmesi gerekmektedir. Dünyanın her tarafında global düzeyde hareket edebilecek ve katkı sunacak kişilerin ve kurumların meydana getirilmesi için, sivil toplum

sermayemizin güçlendirilmesine ihtiyaç vardır. Korona sonrası dünyada sivil toplum sermayesine her zamankinden daha fazla ihtiyaç duyulacaktır. Korona pandemisi sürecini devlet merkezli okumak yeterli değildir. Bu süreç sonrası için insan ve toplum merkezli okumaların yapılması gerekmektedir.

Korona sonrası çağda içe kapanmadan ziyade, insanların birbirine daha çok ihtiyaç duyduğu bir yönelim ortaya çıkacaktır. **Yardımlaşma ve dayanışma, gelecekte en çok ihtiyaç duyulan erdemler olacaktır.** Sadece kendine Müslüman olan bir tipin, geleceğin sosyolojisine cevap vereceğini söyleyemeyiz. Kendine Müslüman anlayışından, insanlığa Müslüman olan yeni bir dindarlık anlayışının ve tecrübesinin oluşturulması önümüzdeki süreçte önemlidir. Radikalizm, içe kapanmacılık, tutuculuk ve şekilcilik, sığıktan, yapaylıktan ve verimsizlikten başka bir sonuç doğurmamaktadır. Barışçıl, dengeli, açık, aksiyoner, makul, değişimci ve yaratıcı yeni bir anlayışın Müslüman toplumlarda filizlenmesi için; eğitim, felsefe, bilim ve sanat başta olmak üzere bütün alanlarda bir seferberlik başlatılmalıdır.

Müslüman bireylerin ve toplumların artık kendi gettolarında yaşama lüksü bulunmamaktadır. Bugünkü dünya, bizim takım adalar şeklinde sıkı bir şekilde bir arada olmamızı ve birbirimize bağlı olmamızı gerekli kılmaktadır. Hayatın gündemleri hızla değişmektedir. **Ailelerimizi ve çocuklarımızı bile artık eski kalıplarla anlamamız mümkün değildir.** Teknolojinin imkanları sayesinde oluşan gündemlerin yüzeyselliğine ve sağlığına karşı sahici gündemler ve sorular oluşturarak yeni konuşma ve diyalog imkanları oluşturmaya ihtiyaç vardır. Geçmişe bakmak yerine geleceğe bakmaya, öğrenilmiş çaresizlik yerine, öğrenilmiş bir güçlendirmeye ihtiyaç vardır.

Müslümanlar, dünyada bir tanışma (tearüf) ve yardımlaşma (teavün) kültürünün oluşması için çalışmalıdırlar. Yeryüzünde tearüf ve teavün kültürünün oluşturulması, Allah'ın halifesi olarak bütün insanların katkıda bulunması gereken bir sorumluluktur. Bilimi önemseyen, akli dinamik bir şekilde kullanan ve ahlakı esas alan insanlar, Korona sonrası dünyanın gerçek aktörleri olacaklardır.

Türkiye'nin dört bir tarafında **İslami STK'lar (İHH, Deniz Feneri gibi), kapı kapı belirlenen adreslere gönüllüler aracılığıyla yardımlar yapıyorlar. Müslümanların bu ülkedeki varlığı, bu açıdan krizlerin derinleşmesini engelliyor.** Bu konuda daha özgüvenli ve teşvik edici bir dil inşa etmeli, yaygınlaştırmalıyız.

Sol'un yardım kültürü ile ne denli "temelden" bir sorunu olduğu açıkça ortaya çıktı bu süreçte... yardım da etmiyor, üstelik edilenlere de sürekli çamur atma derdinde...

Birileri laboratuvarında üretmiş ya da gerçekten yanlışlıkla yarasadan bu virüsü bulaştırmış olsun, değişen çok fazla bir şey olmaz. **Planlı olmasa da; her şahıs, şirket ya da devlet bu büyük krizden öncelikli olarak en az zararla çıkmaya çalışacak, ikinci etapta da gücü nispetinde en büyük oranda fırsata çevirmeye gayret gösterecektir.**

Dolayısıyla, **son yüzyılın tüm yaşanan olaylarda, güçlü olanlar hem krizleri fırsata döndürdü, hem de her olayın arkasında hep sanki kendileri varmış gibi kendilerini söylentiler, komplo teorileri vb. hikayelerin yayılmasıyla, olduğundan fazla -haşa “tanrısal” gücü varmış gibi- göstermenin tadını çıkardılar.** Hem de bizim yetersizliklerimiz, düşmüş olduğumuz bozgunları fırsata çevirme kabiliyetlerinin ötesinde bir numaraları olmadığı halde.

Çok şükür Türkiye bu salgın sürecinde başarılı sınav verdi. Kudretleriyle övünen, önümüze örnek olarak sunulan devletlerin de durumunu gördük. Tüm dünya gördü. Bu devletler sadece Türkiye’de yapmıyor bu algı operasyonunu. Tüm Müslüman ülkelerde yapıyor, Müslüman toplumları sindirmeyi sağlıyor böylece. “Zayıf Türkiye, güçlü Hristiyan devletler” propagandasının sonunu getirmek için Allah’ın ülkemize sunduğu bir fırsat bu.

Türk sağlık sisteminin büyük başarısının piarını ulusal ve uluslararası düzeyde dile getirmeliydik. Maalesef kamu diplomasisi alanında hala gerideyiz. Bu konuda İsveç’ten getirilen Türk ailesi başarısında bile, gölgede bırakılacağımız bir karşı dezenformasyona maruz kalıyoruz.

Türkiye’nin ABD’ye, İngiltere’ye salgınla mücadelede materyal desteği gönderdiğini görüyoruz medyada ve gurur duyuyoruz. Müslüman ülkelere de yaptığımız yardımlar bunlar kadar öne çıkartılmalı. Türkiye’ye okumaya gelmiş Müslüman öğrenciler üzerinde özellikle bunun büyük etkisi olacaktır. Bu süreçte bizim STK’ların diğer Müslüman ülkelerdeki STK’larla bağlantıları ve iş birliği, koordinasyonu ne düzeyde, üzerinde durulması gereken önemli konulardan biri.

Her kriz, içinde büyük fırsatlar da barındırır. Pandemi sebebiyle, yaşadığımız dünyanın insanı ne kadar yalnız olduğunu da fark etti. Modern dünya bütün imkanlarına rağmen kendi insanına yeteri kadar ne solunum cihazı, ne maske, ne doktor, ne hastane bulabildi. Yaşlılar huzurevlerinde ölüme terk edildiler. Adına birlik dedikleri büyük yapılar en zayıf halkasından koştular: Çıkar ve menfaat.

İtalya’nın, İspanya’nın yardım çağrılarına AB dönüp bakmadı bile. İnsan(lığı)n kendi acizyeti ve çaresizliği ile en derinden yüzleştiği bu kriz sonrası, Müslümanlara büyük fırsatlar ve imkanlar sunuluyor.

Bir hususu da göz önünde tutmak gerekiyor; salgın sonrası yeni bir dünya hayalî ile kurulan cümlelerde bir “hırs” göze çarpıyor... Batı iktidarı ve ABD iktidarını ele geçirme hırsı... Şayet **ruh anlamında bir devrim yapamazsak** sistemin adı batı kapitalizmi değil, **Anadolu kapitalizmi** olur çıkar...

Ama İslam dünyası buna ne kadar hazır? Devletler, yönetimler olarak buna keşke olumlu bir cevap verebilseydik. Bir kısmı paramparça olmuş, kan ve göz yaşı; bir kısmı kukla yöneticiler bir kısmı yoksunluk ve yoksulluk.

Müslümanlar dünyanın dört bir tarafında aktif hayatın orta yerinde sorumluluk alıyorlar. Müslümanların da suçlandığı sorunların çoğunun kaynağı, sömürgeci emperyallerin uşakları olan idarecilerdir. Müslüman cemaatlerin bu konuda suçu çok azdır.

Tarihte olduğu gibi bugün de, Türkiye’den başka bu işe önderlik ve rehberlik edecek bir ülke yok gibi. Bu bizim tarihi sorumluluğumuz aynı zamanda. Ancak Türkiye'nin de Üniversiteleri, Diyaneti, Sivil Toplum Kuruluşları, Araştırma veya Düşünce Merkezleri gibi bu alanda önderlik edecek kaç kurumu var? Bu soruya cevap verirken keşke gönül rahatlığıyla birkaç tane sayabilsek! Bu alanı tahkim etmek, güçlendirmek lazım.

Birkaç üniversitenin, Diyanetin, İlahiyat Fakültelerinin, Diyanetin Eğitim Merkezlerinin, Dışişlerinin bu konuda yeniden yapılanması gerekiyor. Yeni Cumhurbaşkanlığı sisteminde bu alanda hizmet edecek kurum ve kuruluşları koordine edecek bir birim oluşturulabilir. Etkin bir isim başkanlığında bir kadro oluşturulabilir.

Yeri gelmişken Mehmet Görmez hocamızın hayali olan "Uluslararası İslam Üniversitesi"nin hiç vakit kaybetmeden kurulması gerekir. Ezher'in, Şam'ın, Medine'nin boşluğunu dolduracak bir özgün ve özgür bir üniversite.

Bu süreçte bir şey yapılacaksa yine devlet eliyle ve desteği ile yapılması daha uygun görünüyor. Devletin de bu konuda yeni bir bakış açısına, yeni bir siyaset ve yönetim tarzına ihtiyacı var.

10.5. MÜSLÜMANLARIN ORTAK GÜNDEMİ

İslam dünyası 2-3 asırdır maalesef yaşanan her gelişmeye ümitle bakmaya ve gereğinden fazla beklenti oluşturmaya mecbur bırakılmış bir halde. Özellikle Batı’yı sözde rahatsız eden bir hadise olduğunda; “Evet, işte şimdi şeytanın bacağı kırıldı, artık yeniden

toparlanmamız için yeni bir fırsat doğdu, bu kriz bize yarar” türünden cümleler kurup durmuşuz. Yemediğimiz dayak kalmamış, kaybetmediğimiz cephe kalmamış.

Ama Elhamdulillah hep ümitle geleceğe bakmışız. Ümitle, gayrete devam etmek; müminin şiarından. Ancak, işin matematiğini, kıvamını veya terkiğini oluşturmadan “geleceğe” dönük varsayımlar, yaklaşımlar da tam olarak duygusallıktan öteye gitmiyor.

80’lerin başında Londra’ya yeni yeni gönderilen, Özallı yılların genç memurları sokaktaki serseri, berduş görünümlü punklara bakarak: “bu Birleşik Krallık artık çöküyor, insanlar sokaklarda çok rezilce yaşıyor, ahlaksızlık, sapkınlık diz boyu; bu ülke artık iflah olmaz” türünden varsayımda bulunurdu. Aradan zaman geçip biraz sistemi anladığı zaman da; “yok biz bunlar gibi asla olamayız” diye bu sefer de ye’se düşerdi.

İki uca da çok çabuk varabilen, duygusal bir milletiz. Bir gün aslan, bir başka gün hayatından bezmiş bir kedi. Her iki hal de, çok sağlıklı değil. Aradan geçen onca zamana rağmen, yaşanan pek çok yerel ya da küresel krizlere rağmen, Londra’daki yaşamda milim oynama yok. Her şey belli bir sistem içinde dönüyor.

Sokağa bakarak hüküm verenlerin temel hatası; sokakta 100 milyon serseri olsa bile, onları yönetmek üzere özel eğitimlerden geçmiş, standartları çok yüksek 100 bin kişilik derin bir kurmay kadrosunu görememesi. Hakim, savcı, bürokrat, akademisyen, danışman, tüccar vb.. Dünya savaşları, pandemi vb. hiçbiri kolay kolay bozamıyor. Sistem yalpalasa da, gerekli tadilatı yapıp yoluna devam ediyor. Bu Almanya, İsviçre, kısacası sistemini kurmuş, komşularıyla rekabete girmiş her ülkede hemen hemen aynı olmuş. Türkiye dahi Avrupa rekabetinden ötürü pek çok kapasitesini arttırabilmiş. Hatta bazı konularda, geç başlamanın avantajı ile onlardan öteye de geçebilmiş. Ancak, yönümüz tarih boyu ağırlıklı Avrupa’ya dönük olsa da, arkamız da Asya. Oradan da kopma imkânımız olamaz. **Boğaz’ı, kıtaları birleştiren köprülerimiz misali, tarzımız da ikisi arasında bir yerde sıkışmış kalmış.**

Büyük krizler, anlam sorunları oluşturdu. Hilafet kaldırılmadan önce İngiliz aklı, Müslüman dünyada ince işçilikle zihniyet inşası/tahribi için İslâm coğrafyasının her yerine fitne saçtı. **Bütünlük fikrini yıkmak, temel meseleleri oldu.**

İslami hareketler arası tecrübe paylaşımı ve istişare mekanizmalarını arttırmaları için, hem STK’lara, hem de ilim çalışması yapan kişi ve kurumları teşvik etmek gerek. Sınırların kalktığı bir dünyadayız.

Ülkemizde çok değerli Suriyeli, Mısırlı, Filistin Yemenli kıymetli Müslümanlar var. Onlardan bu süreçlerde faydalanmakta fayda var. Dünyanın dört bir yanındaki güzel işler yapan güzel Müslümanların iyi ve güzele dair hikayelerini gençlerle paylaşılmasını sağlamak gerek.

Batıda çok güzel çalışmalar yapan İslami kuruluş ve yapılar var. Oradaki okumaları ve fikirsel üretimleri değerlendirmek de gerek. **Ümmetin tamamının üretimi, hepimizin ortak kazanımı.** Bugünkü dünyada ve özellikle pandemi sonrası dünyada, artık daha çok iletişim içinde olmamız gerekecek. Şimdiden **sağlıklı iletişim mekanizmaları kurmak gerek** ve karşılıklı destek ve dayanışmanın yollarını bulmak gerek...

Tunus'ta Üstad Gannuşi'ye; "ümmetin durumu ortada, bize ne önerirsin, geleceğe dair ne söylersin?" dediğimizde cevaben "**belki siyasi birliktelik yakında zor; ama ümmetin her bir ferдинin ticari ilişkiyi, kültürel ilişkiyi, akademik ilişkiyi, olabilecek her türlü ilişkiyi kurması lazım.** Malezya'daki Müslümanlar, Afrika'daki Müslümanlar, Arap coğrafyasındaki Müslümanlar, Balkanlardaki Müslümanlar, Amerika'daki İngiltere'deki Müslümanlar ne halledir, bunlarla ilgilenmek lazım. Bulduğumuz her bir mecrada, kurumumuzda Müslümanlarla ya da Müslüman toplumlarla ilişkiyi geliştirecek adımlar planlamak lazım. Ümmet derdini bugünün araçları ile dertlenmek lazım. Lisan, seyahat, internet ve kültürel ilişkiyi kullanmalıyız" demiştir.

Bir görüşe göre de; maalesef Gannuşi modernist-sentezci bir çizgiye iyice oturdu. Bu sebeple o da özgün değildir artık. Gannuşi, modern paradigmayı aşarak değil; modern paradigmanın "içinden" çözümler geliştirmeye çalışıyor. Bu yaklaşımla özgün bir medeniyet imkânı sözkonusu olmaz.

Üniversiteler birbirleri ile araştırma projelerinde ortaklık yapmalıdır. Mesela pandemi sonrası aşı çalışmalarında her ülke kendi içine kapandı, "aşığı ilk önce ben bulayım" diye çabılıyor. Bu alanda **İslam ülkeleri iş birliği yaparak, Batılılarla aradaki farkı kapatabilirler. Müslümanların sivil birlikteliği, sivil insiyatifi; kukla yönetimlerin ablukasını kurabilir.** Yoksa resmi olarak birçok yönetimin Türkiye veya birbirleri arasında örülü duvarlarını aşmak çok zordur. Dünyada pandemi sonrası küresel sistem yeniden dizayn edilirken, Müslümanların birlikteliği bizi ayakta tutacaktır. En temel unsur davaya inanmış insanlar varsa imkanlar bulunur. İman varsa, imkan da vardır.

Müslümanlar arası fitne üreten yapılar aşikâr edilmeli ve onların medya üzerinden yaptıkları propagandaların önüne geçilmelidir. Pandemi döneminde bu tür aktivitelerin kendilerine ciddi bir fırsat bulduğunu görüyoruz. Örnek: Suudi ve BAE'nin sosyal medya üzerinden yaptığı "Türkler Arapların düşmanıdır. Türkiye'ye geçit vermeyin" propagandası gibi.

Bizim gençlik yıllarımızdaki 80'lerin o "İslamcılık" akımları zaten son yıllarda hızla birer birer evrim geçirmekteydi, Covid-19 bunun belki daha dengeli ama hızlı ilerlemesine neden olabilir diye öngörmek mümkün. Perestroyka, Berlin duvarının yıkılması, soğuk

savaşın bitmesi, NATO'nun yeni düşman arayışları, birinci Irak işgali, Refahyol, FIS, vb. gelişi/gidişi, 11 Eylül 2001, ikinci Irak işgali, Arap baharıyla gelip giderek rejimlerin güçlendirilmesi, FETÖ darbeleri, Suudi Arabistan, BAE veliaht değişimi ve gençleştirme süreçleri pek çok değişim, dönüşüm süreçleri ile birlikte belli bir gidişat halen devam ediyor.

Virüs tüm dünyayı sarıp enfekte etti, ama ondan önce ise “bizim dünyamız” iyice enfekte oldu. Dünyada İslam adına ne yapılıyorsa kirletilmiş, genleri ile oynanmış, başlangıç noktasından çok öte noktaya hızla uzaklaştırılmakta. Cemaat-i İslami, İhvan, Hamas ve dahi pek çok mekanizma üçe beşe bölünmüş, doğruların yanında pek çok eğriler derc edilmiş. Özellikle “İslam=terör anlayışı”nı yerleştirecek ne varsa üretilmiş, yerleştirilmiş; adeta ürün yerleştirmesi yapılan türden oynanan senaryoların, filmlerin içinde sırtsa da duruyor. Kirletilmiş para, servet, menfaat ilişkileri, istihbarat örgütlerinin güç devşirmeleri, kapitalizmin zehirleyici etkileri, cehalet, ahlaksızlık ve sosyal medya dünyasının kurduğu yepyeni “altı boşaltılmış, imaja dayalı” kirli dünyası, maalesef ortamda fazla bir şey bırakmamış.

Mısır'da masum, temiz İhvan hareketinin kirletilmesi ve illegal hale dönmesi için yürütülen çalışmalar meyve vermiş, Sisi'yi kahraman, vatanperver yapacak türden katliam ve terör hadisleri ile eli her gün daha da güçlendirilmekte. Kimin ne yaptığı çok önemli değil, kime fatura edilecekse sistemi kurmak zor olmuyor; Afganistan'ın ne idüğü belirsiz bir yığın içinde “İslami” geçen pek çok hareketin yanında, Talibanı aratacak türden daha sapık DEAŞ/Pakistan Talibanından kurtulmak için, Amerika ile anlaşma noktasına gelmiş bir süreç yürüyor.

Pakistan, Bangladeş, Hindistan Müslümanları bir taraftan mutedil dengeli bir İslam anlayışını yaşamaya çalışırken, diğer taraftan da sapkınlıkları olan uçları yaşıyor: İslam'ın ana aksından çıkmış, mistizm çukuruna girme yolunda ilerleyen, FETÖ tarzı kirli oyunların araçları olabilecek, bozulmuş sufizm hareketleri ile radikal, katliamcı Deaş ve benzeri marjinal hareketler. Keşmir meselesinde bile doğru nedir, eğri nedir hepsi birbirine girmiş; önce Hinduları tahrik edip, onları mobilize edip, sonra masum Müslümanların katliamına gidecek gelişmeleri 1 yıl içinde şahit olduk.

Aynı Putin'in Kafkas halklarında, Çeçenya'da kurduğu hakimiyet metodu gibi; sözde El-Kaide marifetiyle okulları, otelleri basıp yüzlerce insanın katliamı ile birlikte gelişen nefret tohumları ve elini güçlendiren liderlik vasfı ile; tüm Müslümanları kökünden biçip, sufizm kültürü adına kukla yöneticileri yerleştirmesi; Amerikan'ın da benzer tarzda yaklaşımları ile, önce radikalizmin azması, sonra sözde “ılımlı İslam” tezgahının açılması. Çin dahi sanki aynı metodu izleyecek gibi gözüküyor.

Hamas 3'e bölünmüş. Bir taraftan Hizbullah, bir taraftan İhvan, öbür taraftan da Deaş'a göz kırpanlarla karışmış gitmiş. Bir gün Kahire'de, öbür gün Tel Aviv'de, bir diğer gün İstanbul'da ilişkilerini geliştirme çabasında; gayet rasyonel ve pragmatik davranan pek çok Müslümanların yaklaşımları gibi. Ayıplamamak lazım; çaresizlik, baskı, zulüm ve savaşlar dünyanın her yerinde ahlaksızlığı, ilkesizliği de beraberinde getirmiş. Allah bütün çaresizlere, mağdurlara yardım etsin, ülkemizi bunlarla mücadelede aracı kılsın inşallah.

Avrupa devletleri de, artık kendi kontrollerinde, kendi ülkelerinin yetiştirdiği din adamlarından oluşan Müslüman cemaatler kurmaya karar vermiş durumda: Alman Müslümanları, Fransız Müslümanları, Çin Müslümanları, vb. türde birbiriyle rekabet edecek, dil ve uyruk farkı içinde yayılacak bir İslam anlayışı. Kısa vadede Müslümanların aleyhine, milliyetlere dayanan bir Müslüman anlayışı; ama uzun vadede belki de hayırlı olabilecek bir gelişme. Şöyle ki; kendi toplumlarına entegre olmuş, hak din olan İslam'ın hiçbir faninin emrine girmeyecek evrensel mesajları ile, belki de yıllardır bizim beceremediğimiz, o Avrupa'nın İslamlaşmasına vesile olabilir. Ancak kısa vadede Batı'da yaşayan Müslümanlar için büyük tehdit ve baskılar beklenebilir; bu süreç, özgürlükleri iyice kısabilir.

Empati yapılırsa, aslında çok da yadırgamamalı; bu kadar enfekte olmuş (ki kendi ülkelerinin de parmağı var) İslami akımlara karşı en temiz iş olarak steril, kendi kontrollerinde camiler ve cemaatler ile dünya siyasetine de yön verme girişimleri olarak okunabilir. Rusya da aynı şekilde, iki resmî dinî otoritesinin geliştirdiği kartları çok iyi kullanarak bölgesel ve küresel siyasetine araç yapıyor: Ortodokslar ve Müslümanlar. Çeçen Özerk Cumhuriyeti başkanı Kadirov ile sadece Dağıstan bölgelerini değil, Kırım'a hatta Filistin'e bile yardımlarıyla dolaylı destek, yönlendirme ve yöneticilerine etki ediyor. Fransızlar, ciddi bir Müslüman nüfusu ile Afrika politikası yürütüyor.

On yıllardır beyin göçü ile en kaliteli birikim sahibi çocuklarımızı, onların hizmetine -üstelik masraflarını da üstlenerek- gönderdik. **Bizi ciddiye almaları için, madden başarı elde etmeliyiz.** Ancak o zaman bu materyalist düzen ve mensupları, bizi ve temsil ettiğimiz inancı arkasında yatan fikriyatı merak edecek ve incelemeye değer bulacaklar. Bunun işareti, Türk üniversitelerinde doktora yapmak için gelişmiş ülkelere beyin göçü almamız olacaktır.

Müslümanlar olarak hem haklı hem de güçlü olma zamanı... Dünyada en çok Covid-19 vakası görülen 7. ülke olarak, süreci başarıyla yürüten, mübarek Ramazanda dahi 55 ülkeye yardım eden müşfik eliyle, mazlumun yanında olan Türkiye'deki global başarı tablosu çiziliyor. Ancak içerde Müslüman aydınlarımızla, doğru gündemlerimizi hala belirleyemiyorsak, ciddi bir nefis muhasebesine ihtiyaç var... Ya toplumdan kopuk hale

geldik ya da değerlerimizden uzaklaştık... Tekrardan ihlasla birbirimizi anlama ve toplumun sıkıntlarına derman olma zamanıdır.

Dünyadaki zulme uğrayan her insanın yanında olan Türkiye'nin çabaları hem içerde hem dışarda daha güçlü hissedilmeli. Türkiye'nin bu noktada Savunma sanayinde yakaladığı başarıyı, üretim ve tedarik zincirini çok güçlü tutarak milli ve yerli bilişim sektörünü, dijital altyapıyı millileştirerek, en önemlisi sağlık teknolojisi ve tarımda da marka haline gelecek global markalar çıkarma yoluyla yakalayarak her coğrafyaya ulaşması çok kritik...

Gün geçtikçe büyümeyen, kuşatan dünyevi bir selin önünde kendi sahili selametini oluşturamayanlar, bu selin önünde kuru yaprak gibi sürüklenmeye mahkûm. Bu konu; kültürel iktidardan Deizm konusuna LGBT hareketlerinden eğitim politikalarına kadar her konuda **kendi felsefesi tarz ve duruşunu üretebilenler ile popülist alanlar oluşturma kaygısıyla yok olacaklar arasında bir çekişme** anlamına geliyor. **İstemediğimiz ve kabul etmediğimiz her tavır ve duruşun, bizim oluşturamadığımız güçlü kanallarla bu dijital dönemde bize hâkim olması riski çok daha yüksek.** Netflix üzerinden veya bütün televizyon kanalları üzerinden dayatılan hayat tarzları gibi.

10.6. MEDENİYET VE SİYASET

Bir medeniyet; ümerası, uleması, fukahası, şuarası, mimarı, sanatkarı vb. ile kurulur. Osmanlının 15. ve 16. Yüzyılı, zirve isimlerin birlikte var olduğu bir yüzyıldır. Tarihe söz söyleyeceksek, ki bu hem bir fırsat hem bir sorumluluk, **her alanda iyi yetişmiş, ehliyetli, liyakatli, mesuliyet bilincine sahip insan yetiştirmekle olur.** Kim nerede etkili/yetkili konumunda ise bu konuda elinden geleni değil, yapılması gerekeni yapması gerekiyor.

Siyaset alan açar. Açılan alanda iş üretmek her kurum ve kuruluşun yöneticilerine düşer. Bu rakamları anlamlı hale getirmek zorundayız. Örneğin Üniversite özelinde, kampüse bina yapmak, en büyük camiye yapmak değil, en önemli araştırma merkezini kurmak, en iyi öğrenciyi yetiştirmek, en kaliteli eğitimi vermek marifet kabul edilmeli. Her kurum için böyle. Öncelikle var olanı tüketmeyelim, heba etmeyelim, çarçur etmeyelim.

Alija, Yugoslavya döneminde, bir takvim üzerinden bir nesil yetiştirmiş. Bir takvim. LBS mahlası ile takvim yaprağına yazdığı yazılarla farklı yerlerde yaşayan insanları eğitmiş, bir cemaat haline getirmiş.

*"Ben bir Müslümanım ve öyle kalacağım. Kendimi dünyadaki İslam davasının bir ferdi olarak telakki ediyorum ve son günüme kadar da böyle hissedeceğim. Çünkü İslam, benim için güzel ve asil olan her şeyin diğer adı; dünyadaki Müslüman halklar için daha iyi bir gelecek vaaadinin ya da umudunun, onlar için anlamlı ve özgün bir hayatın, kısacası benim inancıma göre uğruna yaşamaya değer olan her şeyin adıdır."*¹⁸

Pandemiden sonra, kâinata yeni bir tasavvur oluşma ihtimali var. Batının illüzyonu çöktü. Bunun üzerine adaleti, hikmeti, halakı, insanlığın selametini düşünen cihanşümul bir yaklaşım öne çıkabilir. "İslam ve terör" markalaştırmasını aşmak için iyi bir fırsat. Yeni tebliğ fırsatları doğmuş durumda...

Dünya Müslümanlarının en önemli sorunları;

- 1. Dünya tasavvuru/mefkûresi ortaya koymak için gayretimizin yeterli olmaması, bunu gerçekleştirecek bir kadro kurma eksikliği. Bu eksikliği gideremeyince kavramsallaştırmayı ve tanımlamayı biz yapamıyoruz.** Hâkim medeniyet tanımlama yapınca onların kavramlarını kullanıyoruz. Örneğin; güneyimize, "İngiltere'nin orta doğusu olduğu için" biz de Ortadoğu diyoruz.
- 2. Birinci maddede zayıf kalınca, pratiğimiz sürekli teorinin önünde gidiyor. Planlı bir gidiş değil; pozisyon alarak bir gidişe sebep oluyor. Bu sebeple istişare mekanizması çalışmıyor.** Türkiye'de istişarede gelenek; lider istişare eder ve karar verir. Dünyadaki İslami hareketlerde liderlik makamı, çoğunluğa göre karar verir.
- 3. Pratiği güçlü olan Türkiye İslamcılığı, kendi ürettiği kadar kadroyu bile kullanmakta başarılı olamayınca, sürekli ittifak ettiği kesimlerden devşirme kadro kullanıyor.**
- 4. Son 10 yıldır Türkiyeli Müslümanlar olarak çok içe kapandık. Çok da haksızlık etmeyelim; şeytan kovalamaktan salavat getirmeye fırsatımız pek olmadı. Her gün ortaya bir yalan ve iftiralara cevap yetiştirmekle enerjimizi tüketiyoruz. Türkiye dışında kalan dünyayı Medine olarak görüp, buradaki anlamsız ve bizi tüketen çekişmeden kurtulup; sözümüzü dünyaya söylemeliyiz. Yetmişli seksenli ve doksanlı yıllardaki kadar dünya Müslümanlarını takip etmemiz çok zayıfladı. Mesela en çok bildiğimiz ve ilişkide olduğumuz Müslüman kardeşler Teşkilatı'nın âlimlerini yazarlarını, sanatçılarını artık çok az tanıyoruz. Akrabalık ilişkimiz olan Balkanlardaki ve Orta Asya'daki İslami hareketleri, yayınevlerini, fikir adamlarını, sanatçılarını, cemaatlerini ve tarikatlarını çok az biliyoruz...**

¹⁸ Alija

Osmanlı'nın zirve yıllarında; ne medeniyet, ne estetik, ne de İslami hareket gibi kavramlar yok. Hayatın bütün meselelerine çözüm üreten, mimariden eğitime, iktisattan içtimai hayata kadar çok geniş ve derin bir örfün, kadim bilginin varlığı müşahede edilir. Ama bugün, kendimizi Batıya endeksli anlatırken gençler, geçmişteki mükteşebatı bir "masal" olarak algılıyor. Korkarım ki bizler de...

Soğuk savaş bittikten sonra "ümmeçilik" neredeyse unutuldu, İslami hareketler meselesi de yeniden yoruma muhtaç hale geldi. Özellikle doksanlı yıllara kadar İslamcılık-İslam devleti fikri, Demirperde ülkelerinde olduğu gibi "bir kılıç gelecek, her şey düzelecek" mantığında idi. Dünyada yaşadığımız sosyal hayat ve sosyolojinin var olduğunu yeni yeni anlıyoruz. İdeal önemlidir, gerçekçilik de önemlidir. **İslamcılığın da "yeni nesil İslamcılık" olması gerekir.** Aşırı radikallik de, içe kapanma da işe yaramadı. Sünnet-i seniyyeye uygun yaşayan bir İslamcılık düşüncesinin tartışmaya açılması gerekir. Eskinden dindarlar sevaplarını üst üste koyup çoğaltırdı, şimdi günahlarımız üst üste koyup kendimizi zayıflatıyoruz.

Türkiye'de dindar gruplar arasında geçişlilik azaldı. Kimse kimsenin mahallesine girmiyor. Eldeki insan kitlesi o kadar azaldı ki, rekabet dahi olmuyor. Radikal sayılacak bir tez var; "Devlet dönüştü, cemaatler dönüşmedi!" (Bir diğer iddiaya göre; Devlet, cemaatlerin dönüşmesine -izin demeyeyim hadi- fırsat ve imkan vermedi desek yeridir.) Herkes hala soğuk savaş dönemi psikolojisinden çıkmadı. Türkiye'nin edinmiş olduğu yeni pozisyonu hazmetme konusunda, birçok Müslümanın hazmetme problemi var. Bir de yapılan bir araştırmaya göre; "halk, dini bilgiyi Diyanet'ten almak istiyor, fakat Diyanet buna hazır değil."

İslam'ın her insana, her döneme, her soruna, her zamana söyleyecek sözü var. Teklifi var. Çözümü var. Ama biz Müslümanların? Keşke bizim de olsa!

Sayıların büyümesine kapıldık gibi. 200'den fazla üniversite, 110 ilahiyat, şu kadar bin İmam Hatip Lisesi, 8 milyon üniversite öğrencisi... kemmiyet çok güzel. Almanya bile bizim gerimizde. Ya keyfiyet?

İşimiz çok zor değil. Allah'ın yardımı yanı başımızda. Yeni bir iman, yeni bir niyet, yeni bir cehd, yeni bir gayret, yeniden bir bismillah ile bu işler olur. "Neyi kaybettiğini hatırla" diyor şair. Yeni bir siyaset ve yönetim anlayışı lazım...

Şimdiki gençler internette sadece film izleyip müzik dinlemiyorlar. Her türlü metne ulaşabiliyorlar. Tercüme programlarıyla her türlü metni okuyabiliyorlar. Okudukları İslamî ile başlayan metinler onları tatmin etmiyor. Sorun "İslami hareket" gibi bir kavramın olup olamayacağı veya İslam'ın estetik anlayışı, İslam medeniyeti... Zira movement, estetic,

civilization gibi zamanın popüler kavramlarını tercüme edip başına İslami koyarak, o “şey”i İslamlaştırılmazsınız. Şu an gençler “bir şey var ama o ne?” arayışında... Deizmin yayılması biraz da bundan olabilir mi? Biraz araştıran, İslami olarak savunduğu pek çok konunun, aslında Kitab-ı Mukaddesle birebir aynı olduğunu görünce büyük boşluğa düşüyor. İster istemez Kur’an (Meali) okuyor. Ama genel kanaat, Kur’an (meali) okumanın çok ama çok tehlikeli olduğu noktasında... Doğal olarak bizler, yeni kanaat önderleri arıyoruz. Zira Kur’an ve Resul (a.s.) üzerinde mutabakat yok. Mesela din eğitimi için İngiltere’ye doktora öğrenci göndermek şöyle algılanıyor: “Bu nasıl bir din ki, kendini nasıl öğreteceğini anlatmamış da Protestanlara ihtiyaç duyuyor.” Galiba acelemiz var... Müktesebatımıza dönmek yerine, son yüzyıldır ürettiğimiz hibrit kavramlarla bu işi yapabileceğimize gerçekten inanan var mı?

Tercüme medeniyet olmaz. Kendi kavramsal dünyasını oluşturamamış hiçbir medeniyet var olamaz. Dünyada Müslümanlar maalesef din eğitimi için bile Batıda adam yetiştirdiklerinden, oradan gelenlerin “aşladıkları” kavramlarla bambaşka bir dünyanın içinde kayboldular. Basit bir örnek: “Riba” yerine “faiz”i kullanmak; stokçuluk ve rantiyecilik gibi faaliyetlerin de sanki alışveriş imiş gibi algılanmasına neden oluyor. Bugün İslami olarak bildiğimiz ve kabul ettiğimiz pek çok konu, Kitabı Mukaddesten alınmadır. Şimdi, kavramsal çerçevesi olmayan tercüme bir medeniyetle yol alınabilir mi? Ama sorun daha büyük... Batıda yetişmiş Müslümanlar, İslam müktesebatını bilmiyor; bilenleri de küçümsüyor. Neticede içeriksiz, çözümsüz bir marka din olarak İslam’ın nasıl pazarlanacağını tartışıyoruz...

Gençler internette sadece müzik dinlemiyor ki, her türlü metne ulaşabiliyor. Taşlayarak öldürme cezası Kitabı Mukaddeste var, Kur’an’da yok; yakarak öldürme cezası Kitabı Mukaddeste var, Kur’an’da yok; deniz mahsullerinden farklı hayvanların haramlığına kadar bir dizi liste Kitabı Mukaddeste var, Kur’an’da yok; erkeklerin ve kadınların alınıp satılması Kitabı Mukaddeste var, Kur’an’da yok; herhangi bir soyun/ırkın, buna Resullerin soyu da dahil, diğerlerine üstünlüğü ve ayrıcalığı Kitabı Mukaddeste var, Kur’an’da yok; Allah’ın altında ama insanların üstünde ara bir makam Kitabı Mukaddeste (Levililer) var, ama Kur’an’da yok. Bugün radikal olarak adlandırılan pek çok grubun şedid ve vahşice davranışlarına Kitabı Mukaddeste bir karşılık bulabilirsiniz ama Kur’an’da asla... Şimdiki gençler bütün metinlere ulaşabiliyor...

Ortada bir gariplik var. Mesela bekar bir kıza tecavüz edenin, kızın babasına tazminat ödeyip kızla evlenmesi ve ömür boyu boşayamaması, Kitabı Mukaddestin bir hükmüdür. Ama bu dahi İslam’a mal edildi. Hani “cehaletin bu kadarı tahsil ile mümkündür” derler ya, o cinsten... Bir baro, Diyanet İşleri Başkanına sözüm ona çatarken, aslında Allah ve Resulüne ultiमतom veriyor. Sahibinin sesi olan bu kişiler, bundan 50 yıl öncesinde ekinleri bozan genetik çalışmaları da bilimsel ve çağdaş yaftalamasıyla sunup, karşı çıkanları adeta

insanlık düşmanı ilan ediyorlardı. Şimdi de nesilleri bozma görevini üstlendikleri çok açık. İlginçtir, İslam adına uzmanların yazdığı metinlerde Kitabı Mukaddesten alınan pek çok cezalandırma yöntemine bakıp **İslam'a çatanların, bir gün olsun Kitabı Mukaddes'i çağdışılıkla suçladıklarına şahit olunmamıştır.** "Gençler neden "deist" oluyor?" diye gençlere kızmak; onlara hem okuyun deyip, ardından nereden çıktı bu saçmalıklar demek, garip değil mi? Genç biri, merak edip birazcık araştırdığında İslam adına uzmanların yazdığı metinlerin Kur'an'la çelişirken Kitabı Mukaddeste örtüştüğünü gördüğünde ne yapmalı?

Sağlık konularında çuvallamış bir -dünün gelişmiş- Batı dünyası ciddi yaralar aldı. Ancak, bastıkları paralar, kalkınma yardımları, finans kuruluşları, IMF standby anlaşmaları, yeni sağlık ile ilgili tedbir ve mevzuatı ile, yepyeni bir tezgahı garibanların önüne açacaklar.

Yeni dünya düzeninde yeni bir şey yok; olmayacak. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra İngiltere'den çıkıp ABD'ye yerleşenler, şimdi merkezi Çin'e taşıyor. Yeni olan bu. Fazla beklentiye, kutup olma beklentisine girmeye mahal yok.

Bill Gates kendi şirketinin yönetimini bir profesyonele devredip, sözde sağlık alanında daha fazla çalışmak için eşiyle yürüttüğü Bill & Melinda Gates vakfına yoğunlaştı. Vakfın büyük ortağı Trump. Dünyada her yıl kısırlaştırma, doğum kontrol, vs. aşılar ve bebek ölümleri, salgın hastalık konularında çalışıyordu; milyarlarca dolarlık fonlar bunlar. Çoğunluğunu da İslam Kalkınma Bankası, Arap sermayesi, zekât fonları vs. finanse ediyor. Bol bol Müslümanların parasını özel ilişkilerle toplayıp, Angelina Jolie ve üç beş zenci Afrikalı bebek filmleri ile; gariban ülkelerde siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik yönetim mekanizmalarını, post-Covid-19 ile çok daha etkin, bol bol kobayları kullanarak, sonra da onların yeraltı zenginliklerini gasp edip, karşılığında aşı, ilaç ve hastane malzemeleri satarak tezgahlarını devam ettirecekler.

İslam coğrafyasında her istediklerini yapıyorlar. Mesela biz faiz adı altında "cizye" ödüyoruz. Petrol zengini Arapların durumu daha zor. "Bana bak kral, haftaya da kral kalmak istiyorsan 100 milyar dolar gönder" dediler mi para gidiyor.

Uluslararası ölçekte El-Kaide, İŞİD, Eş-Şebab ve Taliban'ın yaptığı ve onlara atfedilen eylemleri de hatırlayalım. Bunların tamamı Türk toplum üzerinde din ile ilgili bakış açılarını etkileyen süreçler.

İpleri üst aklın elinde olmayan terör örgütü yok.

İslamafobi'nin tüm dünyada yükselmesi, terörizmin ve radikalizmin İslam'la özdeşleştirilmesi hususunu günümüzdeki İslami hareketler konusunda göz ardı etmemek gerekir. Türkiye'ye yönelik iç faktörler ve uluslararası konjonktür; dini hareketler

konusunda toplumda ciddi yaraların oluşmasına yol açtı. 28 Şubat'ı, cemaat ve tarikatlere yönelik operasyonları ve FETÖ'nün açtığı yaraları unutmamak lazım...

Dünyadaki İslami hareketlerin ise; sembol haline gelen Filistin ve Kudüs meselesinde İsrail'in haksız "yüzyılın projesi"nde ve Kudüs'ün başkent ilanında dahi tepkisi, kınamanın ötesine geçemedi.

Her ülkede Müslümanları manipüle eden rejimler, küresel sistemin izin verdiği kadarı ile yetinmelerini sağlamaktadır. İslam dünyasında tarihte hiç olmadığı kadar Şia ve Sünni mezhep tahrikleri ile kanlar akıtılmaktadır. Pandemi bile bu kanların önüne geçememektedir.

Covid-19 sonrası planlanan yeni dünya düzeninde, İslam ve Müslümanlar hedefte değil. Bu, direkt saldırmayacaklar demektir.

Pandemi konusunu daha çözemedik; ama geç kalmamak lazım. Bütün ülkelerde ekonomik çöküntüler başlayacak. Çok ağır tablolar kapıda; yeni bir insani ve kalkınma yardımları tezgahı açılacak, kölelik daha da artacak. Şu ana kadar tüm dünyada Korona'dan ölen insan sayısı 200 bin, sadece 200 bin! Bu; bir yaz döneminde, kuraklıkta tüm Afrika'da salgından, susuzluktan veya hastalıktan ölen insanların çok çok altında olan bir sayı. Sıtmadan bile milyonlarca insan ölüyor.

Son birkaç aydır çok büyük bir krizi tüm dünya ülkeleri olarak yaşadık, yaşıyoruz. Böylesi bir sistemlerin kilitlenmesi, durması ve birbirine benzemesi gibi bir durum, tarihte hiç olmadı. **Bu kadar korku, evham ve vesvese ile, 7,7 milyar insanı aylardır ekonomik olarak sıfır noktasına getirmek ne kadar sağlıklı bir karardı, bunu zaman gösterecek.**

Sonuç olarak, sistemimizin inşallah bu krizden güçlenerek çıkacağına inanıyoruz; tüm dünyadan güven çemberimize iltifat ve yoğun ilgi gelebilir; yatırım, üretim ve hizmet sektörü canlanabilir. Ama **genel olarak mazlumların, -ki çoğu maalesef Müslüman ülkeler başta olmak üzere- bu virüs yüzünden, ya Çin'e ya da Batı'ya daha fazla bağımlı olmalarına, ellerindeki değerli varlıkları onlara daha fazla kaptırmalarına neden olacaktır.**

Klasik ve ezberci dindarlık, artık yeni gelecekte etkili olmayacak! Gençler zaten bu tür dindarlığı tasvib etmiyorlar. Daha önemli bir şey söylemek gerekirse, **gelecekte küreselciler ile milliyetçiler arasında oluşacak savaşta, Müslümanlar safını seçmeli!** Küreselcilik, içinde yanlış akımlar barındırıyor. Milliyetçilik ise, bir kendine tapınmacılık ya da insan eliyle üretilmiş yeni bir Milliyet dini. Özellikle pandemi sonrasında dünyaya söz söyleyemeyen ve içe kapanan ülkelerin milliyetçiliğe sığınacağı kesin. Dindar milliyetçiliğin

meydana getireceği otokratik düşünce ve özgürlük faktörlerine sahip insanlar, yeryüzüne yeni bir şey katamazlar. Sadece nefret dili üretirler ki bunun ise dinle bir alakası yoktur. Sadece kendini bölgesel dindar olarak gören kitleleri mobilize etmek için harika bir araç olur o kadar. **Müslümanlar olarak bu iki yöntemin dışında, kendilerine yeni bir kulvar üretmek zorundayız.**

Özgürlüğün bir bedeli ve süreci var. 2002’de Ak parti iktidara geldiğinde şöyle bir durum vardı: “Evet iktidara geldin oturdun, ama sana ancak ülkenin ıvır zıvır işlerini içeren %30’luk bir alanı yönetmen için bir yetki verilmiştir: Yukarıda Ahmet Necdet Sezer ile beraberce, Anayasa Mahkemesine sürekli giden CHP ile, şu barolar, şu Rektörler, şu bürokratlar, askerleri vs. esas olan, “devletin gerçek sahipleri”ni ikna ederek iş yapabilirsin. Onların arzusu dışında Meclise hakim olsan bile yetmez; onları da öyle kafana göre değiştirmezsin” diyenlerle uğraşa uğraşa, bir yandan da içindeki vefasız, makamperestler ve ihanetlerle mücadele ede ede gelindi.

Daha oyun yeni başladı; 2 yıldır tam anlamıyla sistem kurma kabiliyeti olmaya başladı. Daha çok başlarda her şey, Allah imkan ve ömür verdiği ölçüde olacak o da. Başka birileri gelip yap-boza başlamadığı sürece, onların hepsi olur. Su yatağını öyle ya da böyle bulur; ehliyet/ liyakat rekabeti hızla devam eder diye düşünüyorum.

İslam dünyası, yöneticileri ve halkları ile birlikte, gözlerini Batıya ve Türkiye’ye dikmiş, süreci büyük bir dikkatle izliyor. Ancak bir farkla... Geleceğini batıya ipotek etmiş İslam dünyasının liderleri hayal kırıklığı yaşarken, halkları ise Türkiye'nin başarısından dolayı büyük bir mutluluk duymaktadırlar. Bu paradoksu başta Arap ülkeleri olmak üzere, diğer ülkelerde de gözlemlemek mümkün.

Batıyı Nirvananın zirvesi gören, başta Arap liderleri olmak üzere büyük bir şaşkınlık yaşamaktadırlar. Onlara göre, nasıl olur da Batı böyle çaresiz olabilir. Bu liderler, bütün umutlarını petrole ve onun garantörü olan Batıya bağlamışlardı. Korona ile birlikte Batı dünyası sefilleri oynarken, petrol fiyatlarının çakılması, gelecekte İslam dünyasında büyük kırılmalara sebep olacağına işaretini veriyor.

Bu arada **süreci iyi yönetirsek; -ki, şimdiye kadar iyi gidiyoruz- Korona sonrası Türkiye model ülke olacak.** Bu durumda; **Batı yanlısı liderler koltuklarını koruyamayacaklar, binaenaleyh yerlerini ülkenin gerçek sahiplerine devretmek zorunda kalacaklardır.** Yani hiçbir şey eskisi gibi olmayacak.

İslami hareketlerin temel sorunu, tarihtir. Bunu anlayabiliriz elbette. Kötü bir modernleşme, nostaljik bir geçmiş takıntısı üretmiş durumda maalesef. Bu, muhalefette iken gayet iyi işleyen ve harekete geçirici tepkisel bir duygu. Ama **iş ele geçince, buradan**

bir çözüm çıkmıyor; çünkü tarih iktidarda işe yaramıyor, bugünü ve hatta geleceği kurmak gerekiyor. Bu hususlarda artık toplumsal gerçekliği kuşatan, veriye dayalı analizler yapmak gerek.

Bazı büyüklerimiz derlerdi ki; “bu ülkeye İslam’ın hâkim olmasına, önce cami imamları itiraz eder...” Samimi olmak gerekirse, önce gerçekten de Müslüman olma derdimiz var mı, ona bakmak lazım!

Ak partiyi “İslami bir parti” olarak görmekten vazgeçsek, daha doğru sonuçlar elde edebiliriz. Zira Ak parti bir kitle partisi... Birçoğumuz iktidar elimizden giderse endişesindeyiz. Aslında elimizde bir iktidar yok. Sadece; eskiye nazaran, sistem bizi daha fazla istihdam ediyor. Örneğin; bir kamu bankasına İHL mezunu müdür atanması, faizi helal kılmıyor.

İrfan ve merhamet kültürü, önce içimizdeki neo-selefi aşırıları tarafından yokluğa mahkûm ediliyor. Sesleri yüksek çıkarılan ve “muhalefet et, meşhur ol” anlayışıyla bağırarak gelenekle kavgalı tipler, **asıl zararı gençleri hikmet ve marifetten kopararak veriyorlar.**

Akpartili olmayan ya da bir şekilde bir yönüyle eleştirenlerin ötekileştirilmesi, günün sonunda topluluklar arası bariyerler oluşturuyor. %80 beğenip %20 eleştiren bile, Ak parti karşıtı olarak kategorize edilip taşlanmaya başlayınca, taşlanan çevre arasında çok ciddi bir “bizden bir şey olmaz” deyip **karşıtlığa bürünme** sözkonusu oluyor. Bu karşıtlık, gözlemlediğimiz kadarıyla gruplaşmalar ve gruplar arası gerginliğe de yol açmakta. Günün sonunda **bu tartışmalar “din eksenli” bir tartışma şeklinde yürüyor** istesek te istemesek de.

Bir ihtilaf fıkhı ve ahlâkı elzem... Türkiye'nin ve dünyanın en büyük ihtiyaçlarından birisi; muhatabına değer verebilecek bir konuşma ve dinleme anlayışına ve ahlâkına olan ihtiyatınızdır. "Kelimeler harp düzeni almış" gibi konuşarak birbirimizle anlaşamayız... Fikri, fikirle tartmalı. Fikri hakaretle tartanlar kaybedecek. İftira ve hakaret, fikir değil; ceza gerektiren suçtur. "Bir topluluğa olan öfkeniz sizi adaletsizliğe sevk etmesin." Maide-8. **Hem 'güzel söz' deyiniz hem de sözü 'güzel' söyleyiniz; çünkü, söz “vucûd” bulur (varlığa gelir).** Ahmed Amiş Efendi, iki kişi bir konuda ayrılığa düşerse konuşarak uzlaşma ihtimalleri vardır. İki gurup ve özellikle birbirine yakın olan, birbirinden ayrılmış olan iki gurup ayrılırsa, onların uzlaşma ihtimali zayıftır. **İdealist yapılar, kendisinden kopan gurupları kolay etiketleyip, ötekileştirirler.** Hakikatin peşindeyseniz, hakikatin olduğu yerde olmalısınız. Hakikatin başka tarafta olduğunu bildiğiniz hâlde, nefsinizi öne sürüp üste çıkmaya çalışıyorsanız bu yanlıştır. **Öfkemiz, kardeşliğimizi katletmesin! Öfkemiz, bizi yanlış yerlere savurmasın. Öfkemiz, bize niçin mücadele ettiğimizi unutturmasın! Öfkemiz, nasihat, örneklik ve ikna sınırlarını aşıp düşmanlığa dönüşmesin...**

Cemaatler; muarızlarını değil, kendilerini eleştirmeli. Sevgi, kardeşlik ve yardımlaşma esas alınarak, ortak hedeflere yürümeli. **Metotta var olan farklılıklar, hedefte ve esastaki müşterekleri yok etmemeli. Nesilleri kötü arkadaştan ve kötü çevreden; ilmî ve amelî olarak “örnek tabloyu, örnek toplumu göstererek” kurtarmalıyız.** Kötü arkadaş ve kötü çevrenin alternatifi, iyi arkadaş ve iyi çevredir. Cemaat olmak, cemaatin öğretim ve eğitim programına girip faydalı faaliyetlerde bulunmakla bu yapılır. **Hayat boşluk kabul etmez. Örnek bir cemaat olmak ve örnek alınır faaliyetlerle eserler ortaya koymak gerekir.** Bu ise örnek insan yetiştiren eğitim kurumları kurmak, en azından gençlerin eğitim kalitelerini artıracak birtakım faaliyetler düzenlemekle mümkün.

İmam Şafi' den nasihatler;

1. Bizi birleştiren yüzlerce mesele dururken, bir mesele mi bizi ayıracak?
2. Yaptığın ve üzerinden geçtiğin köprüleri yıkmama, bir gün o köprüden geri dönmen gerekebilir!
3. Hatadan nefret et; ama hataya düşenden nefret etme...

Tüm tefrikaları bir yana bırakıp, Müslümanların yeniden birlikte hareket edebilmesinin önündeki tüm engellerin kaldırılması adına, başta STK'lar olmak üzere tüm kurumlarla daha çok çaba harcamamız lazım. Müslümanların birlikteliğe, insanlığın da Müslümanlara ihtiyacı var.

Dini bilen, ekonomiyi bilen, siyaseti bilen, Arapça başta olmak üzere birkaç dil bilen;

- Din adamına
- Siyaset adamına
- Diplomata
- Üst düzey bürokrata ihtiyaç var.

Var olanları da devlete (partiye değil) hizmete kanalize etmekten imtina etmemeliyiz. Bu konu en zayıf alanımız. Bazı isimler var ki, siyasete dahil ederek kamulaştırıldı. Yurtdışına gönderdiğimiz din adamı, dinden başka bir şey bilmiyor. Diplomat, kendi alanı dışındaki alanlara hem uzak, hem yabancı...

Yetişmiş insanımızı çok kolay harcıyoruz! Bundan vazgeçmemiz gerekiyor. Bir kısmını yukarı çıkarıp, oradan bırakıyoruz. Bir kısmını alıp, yanımızda tutuyoruz. Bir kısmını hiç görmüyoruz bile. Düşünün, son 20 yıl da İslam ülkeleri ile en üst seviyede ilişkiler yürütmüş isimler şimdi neredeler? Bir kısmını bir STK, konuşmaya bile davet edemiyor! Tecrübeler bu kadar kolay heba edilmemeli.

Bugün Cemil Meriç yaşıyor olsaydı ve siyaset konusunda konuşmamayı tercih etseydi veya başka bir mütefekkimiz böyle yapmış olsaydı, acaba değeri olur muydu? Tahmin etmek güç değil; kenarda durmasını tercih ederdik. Bizim önce kendi insan envanterimizi çıkarmamız gerekir de, elimizde ne var? Kim hangi işi iyi anlar, biz bunu bilmiyoruz. Herkesin her işten anladığı bir ortamda, aslında hiç kimse bir şey anlamıyordur.

Örneğin; Adana'da polis kurşunuyla vefat eden genç mültecimiz Ali ile ilgili haberleri incelemek isteyip, konuyla ilgili uzun süre Google üzerinden aramalar yaptığımızda, göreceğiz ki; önümüze sürekli Sözcü Gazetesi, T24, Cumhuriyet, Birgün gibi malum yayın organları çıkıyor. Böyle de bir gerçeklik var...

10.7. SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI

İnsanî olanın, İslâmî olduğunu göstermek gerekiyor. **İslâmî hareketi; devlet merkezli olmaktan, insan merkezli bir yapıya döndürmek gerekiyor. İktidar; dili ve işiyle imkân değil sorun üretiyor; devlete kızan, dîne mesafe alıyor.** Dergâhlarımız dergah olmalı, vakıflarımız vakıf... Bir büyüğün ifadesiyle; **“cemaate değil, cemiyete adam/insan yetiştirmeyi” esas almalı.** Kurumlarımız devlete yaslanan STK olmaktan çıkıp, insana hizmet eden, kalbe değen kurumlar olmalı.

Sivil Toplum, ne kadar sivil? Ya da özgürleşmeyi, değişimi, gelişimi arzu eden bir sivil zihin var mıdır bizde? Yanında/yakınında/destekçisi bulunduğu siyasi temsilci kadro ülkeyi yönetme makamında olunca; **STK’lar, bunu yeni ve büyük atılımlar için fırsata dönüştürmek yerine, kolay olanı seçip konforlu yaşamayı/çalışmayı seçti.**

Türkiye’deki İslami STK’ların çok hızlıca sivilleşmesi gerekli. **Yüzlerce kurum, imkanlarını büyük oranda “körler sağırlar birbirini ağırlar” modunda kullanıyor. Özellikle gençlik çalışması yapanlar toplumun kendi kesim gençlerine ulaşip diğerlerini “gezici” vs. yaftalamasıyla dışarda bırakmaktadır. Zaten İHL’li olmayan gençler kendilerini baskın üst İHL söyleminden dolayı üvey evlat gibi hissettiğinden, bu durumda o gençlerin İslam’dan uzaklaşması gibi bir sonuçla karşı karşıya kalmaktayız.**

Sivilleşmenin yolu, özgürce fikirlerin her mecrada ve gerekli mecrada beyanından geçer. Özgür irade ve özgür beyanın olduğu ortamda ise İslam yeşerir, büyür. Türkiye Müslümanları epeydir sözün söylenmesinden korkar oldu.

Sivil toplum sivilleşmeye uğraşırken; siyasi iktidarların da kamu ve hukuk adına -denetim sorumluluğu hariç- elini eteğini (beklentisini) sivil toplumdan çekmesi gerek.

Siyasetle uğraşmak, kendi mesleklerimizi icra etmek ne kadar normalse, siyasetin dışında sivil toplum olarak ayakta kalmak da o derecede normal ve önemli. STK'lar sivil kalabilir mi? Bunu deneyenler ve çok da başarılı olanlar oldu. Örneğin; 8 yıl önce kurulan küçük bir dernek, yalnızca kurucuların yakın akrabaları ve birebir tanıdığı dostların desteklerinden ibaret kalmak kaydı ile yola çıkıp; şu ana kadar binin üzerinde yabancı öğrenciye burs vermiş, Afrika'da bir ana okul, ortaokul ve lise ile iki köy ilkokulu kurmuş; Doğu Türkistan'dan Azerbaycan'a, Afrika'dan Bosna'ya kadar kurban organizasyonları gerçekleştirmiş oldu. İhlas ve bereket, bizim dünyamızın değerleri... Biz inanırsak yardım almaya veya bir yan kuruluş gibi çalışmaya mecbur olmayız. Çalışmaların küçük olması onların önemsiz ve değersiz olduğu anlamına gelmiyor bizlerin dünyasında. Ama sivil toplum; siyasetin içinde olduğu sürece, doğrular kadar yanlışları da savunmak zorunda kalabilir. Halbuki inancımız gereği doğruların yanında yanlışları ise "en azından desteklemez" konumda olmalıyız.

Her cemaat veya siyasi akımın, kendi arka bahçesi olarak dernekleri, dergileri, medyaları, uluslararası yardım dernekleri vs. var. **Her hareket, kendi arkasında hizalanan bir sivil topluluk istiyor.** Türkiye'deki STK'lar, ister istemez politik bir söylem çıkmazından kurtulamıyor. Birçok STK'mız ise iktidara yaslanmanın verdiği kolaycılık ile taban ile iletişimini sosyal medya takipçiliği temasına indirgemiş durumdadır.

En sağlam dayanağımız olarak; topluma yaslanmayı, eski köklerimizden beslenerek büyümeyi göze almamız gerekecek. Pandemi bu silkinmeye vesile olur inşallah... Elimizdeki binaların, salonların envanterinden ziyade; nitelikli ne kadar adamımız var? Buna odaklanmak gerekiyor.

Gerek yurtiçindeki Müslüman toplulukların, gerekse dünya Müslümanlarının tüm gözü, Türkiye ve onun lideri Erdoğan'a bakıyor. **Pandemi sonrası Türkiye'den tüm dünyaya bir heyecan verecek hareketlenme bekliyorlar.** Ülkede gittikçe artan STK'ların hepsinin bir araya gelmesine gerek kalmadan, hedef-eylem birlikteliği ile ve ülke liderliği ile de eşgüdümlü olarak hareket edilmesi halinde, ancak güçlü ses getirebilir. Bunun için aradaki ayrılıkları gündemde tutarak değil; güzellikleri öne çıkaracak bir hareket metodolojisi ortaya konulmalıdır.

Dünya üzerinde ses getirecek sivil toplum dayanışma platformları oluşturmak, her yıl düzenli kongrelerde gündemler oluşturup iletişimi artırmak gereklidir.

Mutlaka ticari partnerlik ilişkileri geliştirip, Müslümanların birbirlerinin ürettiklerinden kullanılmasını teşvik edip ciddi bir İslam pazarı oluşturulmasına ön ayak olmak gerekir. **Sivil insiyatiflerin birlikteliği, sekonder olarak devletler arasındaki ilişkilerin yönünü belirler.**

10.8. AKIL VE BİLİM PARADİGMA DEĞİŞİMLERİ

İslami cemaat ve STK'ların; maalesef ne bir medeniyet perspektifi, ne de bu konuda entellektüel bir çabası var. Ne modern dünyayı doğru okuyabiliyorlar, ne de İslam geleneğini... Sonuçta iki arada bir derede kalıyorlar, hatta **zihinler, olabildiğince modernleşmiş.** Şeklen en İslami (görünümlü) olan ve modernist grupları eleştirenler bile, pek çok meselede modernist düşünüyorlar. Şu anda dünyada özgün bir İslamcı düşünce, bir medeniyet tasavvuru, sahîh İslami paradigmanın inşası eksenli bir akım pek yok, ferdi bazı çabalar dışında. **İslami hareketlerin genel yapısı entellektüel değil, siyasal ve pragmatik.** Üretilmeye çalışılan çözümler, hep verili modern sosyoloji ve verili değişim üzerinden.

Realitenin, va'kanın, olgunun veri alınması üzerinden çözümler üretilmeye çalışılıyor. Bu durumda bu hareketler özgün olmayan; melez, sentezci, eklektik bir konumda yer alıyorlar. Bu anlayışla, bu zihinle yol alabilmek zor. **Önce bir zihniyet dönüşümü lazım, modernitenin aşılabileceğine, yerine sahîh bir İslami paradigmanın ve İslam medeniyetinin inşa edilebileceğine dair bir inancın, özgüvenin oluşturulması ve bu konuda ciddi bir entellektüel cehdin ortaya konulması lazım.** Esasen kriz sonrasının dünyası buna gebe. Modern seküler, rasyonalist, pozitivist batı paradigması çöktü, bu paradigmanın gayr-ı insani, gayr-ı ahlaki ve gayr-ı adil bir paradigma olduğu ve kendi toplumlari dahil insanlığa huzur getirmediği/getirmeyeceği daha da tebellür etmiş oldu.

Eğer Müslümanlar olarak biz insanlığın önüne sahîh bir medeniyet tasavvuru koyabilsek, insanlık Allah'ın yardımıyla birlikte fevc fevc İslam'a koşacaktır. Bunu yapabilmenin yolu "entelektüel cehd"tir. Siyasetin de bu entellektüel üretimlerle beslenmesi lazım. **Entelektüel derinliği ve arka planı olmayan siyasetin, tek başına başarılı olma imkânı yoktur.**

Din-bilim ilişkisine dair sarf edilen sözlere çok dikkat etmek gerekiyor. Modern bilim seküler, pozitivist bir bilimdir. Dini modern bilimle uzlaştırmak demek, daha önce Hristiyanlığa yapılan mitolojiden ve mucizelerden arındırma operasyonunun bir benzerini İslam'a uygulamak demektir. Yani dini rasyonalize etmek, metafizik unsurlarından arındırmak, bir anlamda metafiziği fiziğe indirgemek demektir. Bunun adı; "dine operasyon çekmek"tir. Modernistlerin savunduğu da budur. Din, elbette sahîh bilgi ve ilme

engel olmaz, fakat **modern bilimin sahilliği tamamen şaibelidir**, bu sebeple 6nce bilimi tartişmaya başlamak icap eder. Oysa bazı ezik zihinler, bilimi sorgulamak yerine dini sorgulamakla işe başlıyorlar. **Modern bilimin yzde doksanı safsata, hurafe, spekulasyon ve ideolojik unsurlardır. Daha bilginin ilk basamağında; insanın, varlığın tesadüfi bir hücreden türediğini iddia eden bir bilime nasıl itibar edilebilir?** Din-bilim uzlaşmasından söz edenler daha epistemolojik bir görüşe bile sahip olmadan yıllardır ahkam kesiyorlar. Bu tamamen apolojist bir bakıştır. **Aslanan; sahil bir İslami epistemoloji çerçevesinde bilgiyi de bilimi de yeni baştan ele almak, yeniden inşa etmektir.**

“İslamiyetin akla en uygun, yaşama en muvafık din olduğunun anlatılması”, ancak yaşı 60’ın üzerine vâsil olmuş saf sinelerde karşılık bulabilecek bir temennidir. Bu yaş altı jenerasyonlarda kabul görmesi şu an teknik olarak mümkün değil. Kanıtlı dayalılık, alan araştırması üzerine bina etmiş olmak, ölçülebilir ve doğrulanabilir parametreler işığında ortaya koyulmak gibi epey sorunumuz var. Hepsinin başında, **bilimleri İslam düşüncesi ile çalışmak konusunda, elde bir metodoloji önerisi bile henüz yok.**

Sorun; “science” kavramının “bilim” olarak tercüme edilmesinde. Tıpkı, “nation” kavramının “millet” olarak tercümesi gibi... Böyle olunca İlim ile bilim birbirine girdi. Bilim, mutlak şüphe üzerine kurgulanır. Ürettiği çıktıların çok büyük bir kısmının aslında bir usulden mahrum olduğu, yine bilimciler tarafından gösterildi. Din ve bilim tartişmaları anlamsızdır. Din, Alim olandan gelen tartişmasız ve şüphesiz bilgi içerir. Din kulun Rabbine olan yükümlülüğünün adıdır. Ve Allah Din olarak İslam’ı seçmiştir kulları için...

Pandemi sonrası dönem, mutlak doğru olarak kabul edilen birçok meselenin açıktan açığa tartişıldığı bir dönem olmaya aday... Aslında **yeni bir fikir çağı** başlıyor diyebiliriz... Bu konuda en temel tartişmanın bilim-din tartişması olacağını şimdiden söyleyebiliriz. Bu konuya hazırlanmayan dindarlar, kendi dinleri ile ilgili birçok saldırıya yoğun şekilde maruz kalacaklar...

Pandemi günlerinde temel olarak tartişılan şeylerin geçici olduğunu; yeni dünya düzeninde, dinlerin toplumlardaki yeri kadar, varlıklarının da sorgulanacağını düşünmek, içten bile değil. Bu sebeple dinin artık mistisizm ile ilişkisi yerine, daha çok bilimle ilişkisi konusuna Müslümanların hazırlanması gerekiyor. Uzun yıllardır sadece dini dünyaya bireysel mutluluk ve gönül ilişkisi gibi sunan dindarların ve özalde biz Müslümanların, aslında yeryüzünde bilimi ne kadar ihmal ettiğini görmek durumundayız.

Bilimi, topyekûn tüm alanlarını kuşatacak şekilde yeniden tasavvur etmek zorundayız. Bu sebeple yeni dönemde artık; pragmatist fırsatçı iş adamı, politikacı ve yöneticiler yerine, halen az olanlara ek olarak **makul, eğitilmiş, donanımlı** olanlarını yetiştirmek

durumundayız. Aynı şekilde; **intihal eden, enformasyon kullanan değil, çok az sayıdaki bilgi üreten, bilgi işçiliği yapan değerli bilim adamlarına yenilerini eklemeliyiz.**

Ve yine **devlet düzenine din regülasyonu yapan mevcut din adamları yerine; dini yeryüzüne anlatan, dinin misyoneri, havarisi, sahabesi olacak din eğitilmiş adamlar yetiştirmeliyiz.**

Din ve bilim arasında bir çatışma olmadığını, aksine birbirlerini desteklediğini tüm dünyaya göstermeliyiz. "İlim Allah'ındır, her kim ilimle uğraşursa Allah'a yaklaşmak için yapar" düsturunu artık zihinlere kazanmalıyız.

Nitekim, pandemi sürecinde -musibet meselesi üzerinden- korkutucu, savunmacı ve kahredici mistik cümleler yerine, ilmiyenin çalışmalarının bu süreçlerde nasıl yer alması gerektiğini akıllarımıza kazınmalıyız.

Müslüman bilim adamlarının yeryüzüne örnek olacak birçok bilimsel çalışmayı yapması ve insanlığın faydasına sunması gerekiyor. Bilimsel çalışmalardan koparılsa, bu durumda sadece "psikolojik bir ihtiyaç" gibi görünmeye başlar din maalesef! Ve artık din-bilim ayrışması tamir edilemeyecek noktalara kadar evrilebilecektir. Bu sebeple Müslümanlar; yeni fikir akımları, fikir kulüpleri, düşünce kuruluşları kurmak, bilim adamlarını buralarda istihdam etmek ve genç dünyayı buna angaje etmek durumundalar...

Meselenin kaynağı muhtemelen; genel manada "bilimler", çok uzun bir süredir bireysel gayretler dışında İslami perspektifle çalışılmıyor. Nedir İslami perspektif yahut ne olmalıdır? Öyle şatafatlı arayışlara misyon vizyon cümlelerine gerek yok: TEVHİD! Evrensel olarak da kabul görececek bir ilkedir Tevhid! Her disipline çalışan insanımız, çalışmanın bir noktasında **aklını, tevhide yol bulmak yahut var olan yola açılan kapıyı aralamak için çalıştırsa** yeter. Hiç mi yapılmamış?

Mesela, mimaride bunu yapan var ve sekülerlerde de çokça saygı görüyor bu bakış. Nedir mimaride tevhid? Saadettin Ökten ve Turgut Cansever'in çabası takdire şayan bir örnek. Bu alanları çoğaltmak lazım.

Mimari anlatmış Allah Resulü. Ev yapmak isteyen sahabeye imar plan notlarını bizzat dikte ederek hem kural koymuş, hem de şehircilik uygulaması yaptırmış. Ama bugüne baktığımızda biz son yıllarda İslam'ın mimari mirasını hoyratça harcamak adına elimizden geleni ardımıza koymadık ve bunu da itiraf ettik. Özetle, **Müslümanlar düşünce üretmek kadar "best practice exchange" etmek mecburiyetindedir.**

Ülkemizde kamusal düşünce, maalesef bilgiden ziyade kanaat üzerinden şekilleniyor. Bu da çoğu kez kendi "arzularımızı" gerçeklik zannetmeye yol açan büyük bir problem. Bizim farkımızın; kanaat değil, bilgi üretmek olması gerektiği apaçıktır.

Bir de, hayata dair konularda İslam müktesebatı konuşulacaksa, öncelikle **ittifakla ortaya koyulacak "doğru bir iletişim stratejisine" ihtiyaç var.** Tüm gruplar bu dili ihdas etmeye katkı vermek ve kurala riayet etmek için ikna edilmeli.

Yaftalanmaktan, kategorize ve izole edilmekten korkmamak lazım. 60'ların Türkiye'sinde Özal, DPT gibi bir think thank kuruluşunda "takunyali" olarak addedilmekten korkmamış. Orada varlık bulan bir kadro olmuş ki, gerçekten kayda değer insanlar.

Biz Allah'ın hükümlerini, üzerinde emek sarf ederek hayata atmadığımız ve yetim bıraktığımız sürece, karşı taraf bu emanetleri 8-9 yüzyıl öncesinin köhne söylemleri olarak yaftalamaya cesaretle devam edecektir.

Tüm dünyada terörist yaftası yapıştırılmaya çalışılan İslami camia, bu dönemde farklı bir imge yüklenebilir mi? Temizlik dini, sosyal yardımlaşma dini gibi. Müslümanlar bu noktada dünyaya farklı bir mesaj ile nasıl seslenebilir? Entelektüel sermaye açısından neler yapılabilir? Tekke önemli, gelenek önemli. Gavurun kurallarıyla oynayıp, gavuru yenmek imkansız...

Yukarıdan aşağıya pesimist bir hava hakim, meseleleri yorumlamada. Oysa, hamd edilecek, **şükredilecek o kadar çok şey var ki; bardağın dolu tarafında.** Bunları düşünerek özgüven tazelenmeli ve yaygınlaştırılmalı. Diğer türlü, haline sürekli ağılıyan durumundan şekvacı bir dünya edebiyat biriktiririz.

Oysa İslam dünyasının ihtiyaç duyduğu bu değil. Cumhurbaşkanımız, sürekli bu güveni pompalarken bizim sürekli özeleştiri, günah çıkartma duygusuyla arınmayı düşünmemiz çok garip ve de İslami değil. Kısra'nın saraylarını vaad eden Peygamber (sav), bunu kuru bir hasırda gölgede hem de Müslümanların en zor durumda oldukları bir halde yapmıştır. Eğer sabrederseniz şartıyla. Bu, aynı zamanda umut etmek demek...

10.9. DİJİTAL GELECEK

Şu anda Müslüman dünyanın veriler üzerinden izlenip gelecek projeksiyonunu oluşturmaya yönelik bir çalışma sürüyor; inşallah birkaç sene içinde bitince, ilk defa

Müslüman toplumların (bir perspektif dahilinde) sorunlarının ele alındığı bir bilgi setine sahip olacağız.

Koronavirüsün hiç şüphesiz alışageldiğimiz sosyal hayata, insan ve iş ilişkilerine dair köklü değişiklikler getireceği-getirmekte olduğu ortada. Yıllar önce dillendirilen dijital dönüşüm ve e-devlet gibi konularda yazılanları, artık mecburen uyguluyoruz. Dijital dönüşüm; ticareti, eğitimi, insan ilişkilerini insanlık hafızasının 150.000 yıl boyunca biriktirdiğinden ayrı bir mecraya taşıdığını görüyoruz.

Yeni dönemde dijital araçları etkin şekilde kullanamayanlar ya asimile olmaya ya da amishler gibi tecride mahkûm kalabilir. Bunun çözümü, dijital alanda hayat alanları ve entegre büyük adacıklar oluşturmaya çalışmaktır.

Dijital alan, insanlığın yeni yaşam alanıdır. Dijital alemde ahlaklı, erdemli ve düşünen bireyler olarak nasıl var olabileceğimiz sorusu büyük önem arz etmektedir. Bugün dijital alemde bilgisiyle, erdemle ve düşünceleriyle var olan insanların sayısı çok azdır. Dijital alemde bugün karşılaştığımız sorun nicelik değil, niteliktir. **Müslüman bireyler; bilgisiyle, fikriyle, düşüncesiyle, ahlakıyla nitelikli insan olarak dijital alemde var olmak için kendilerini yenilemeli ve geliştirmelidirler.**

Ülkemizdeki misyonerlerle ilgili, misyonerlik faaliyetleriyle ilgili ne yapıyoruz? Ne yapmalıyız? Bilgisayardan Payitaht dizisinin eski bölümlerini açıp izlerken bile; birden mormonların reklamı ile karşılaşırız, Hz. İsa ve Hıristiyanlık hakkında. Çok etkileyici de reklam yapmışlar. Sözün özü; haneyi temizlerken fareleri kovmazsak, ev yine batacaktır...

Bazı öneriler:

- 1. Küçük mahalle tartışmalarını bir kenara bırakmalıyız.**
- 2. Yeni nesil bir ümmetçiliğin yollarını aramalıyız** haberdar olarak başlayabiliriz; Çin'den ABD ye kadar nerede kim var ise.
3. Biz hep başkalarını örnek almaya alıştık, böyle bir genetiğimiz var; fakat şu an Türkiye her alanda örnek olacak duruma geldi. Fakat biz kendimizi "organize bir şekilde" yetkin görmüyoruz.
4. STK'larımız organik olma özelliğini kaybetti. Tez elden herkes alına rücu edip, gücünü halktan alan hale gelmeli, STK kendi işini yaptığı zaman faydalı olur.
5. Herkes bilecek ki; hükümet ne kadar güçlü olursa olsun, sivil toplum güçlü ise biz güçlüyüz; her şey dönüp dolaşır halk iradesine dayanıyor.

6. Ehli sünnet dışındaki şah guruplar, şah olmanın şanına yakışmayacak şekilde fazla kütselleştiler, bu da bizim için bir sorundur.

Allah devletimize güç ve kudreti nasip etsin, tüm oyun ve tuzaklardan zaferle çıkmaya muktedir eylesin.

10.10. BÖLÜM EKLERİ

10.10.1. MAKALE

10.10.1.1. SİVİL TOPLUM VE CEMAATLER¹⁹

Vakıf ruhu özveriyi, fedakarlığı, dayanışmayı, paylaşmayı; STK ruhu ise pay kapmayı, çatışmayı, çekişmeyi öğütlemektedir. Batı'da sivil toplum devlet-kilise, devlet-millet çatışmasından ortaya çıkmıştır. Bizde ise tam tersine vakıf sistemine dayalı toplumsal yapı ve bu yapının birer parçası olan dini yapılar, devlet-millet kaynaşmasının bir ürünüdür.

Tarikat ve cemaatleri kapsayan dini yapıların varlığını ve meşruiyetini tartışma konusu yapmakla, bu yapıların sahih İslami perspektiften yanlışlarını ortaya koymanın aynı şeyler olmadığını; fakat bu yanlışların çoğalmasının ve sürekliliğinin de bu yapıların varlığını ve meşruiyetini tartışma konusu haline getireceğini gözden kaçırmamak gerektir. Bu yapılara yönelik sık sık gündeme gelen dışsal/muarız saldırıların; bu yapıların kendi içsel/bünyevi yanlışlarını örtmenin ve görmezden gelmenin bir mazereti haline getirilmemesi gerektiği de ayrıca kabul edilmelidir.

Tarikat, cemaat, grup gibi kategorilere ayrılan günümüz dini yapılarını kuşatan en temel bünyevî problem, modern/postmodern "sekülerleşme" problemi olarak tebarüz etmektedir. Tarikatlar, İslam toplumunun tarihsel, sosyolojik gerçeklerinden biri olmakla birlikte; tarihsel arka-planı ve kökeni olmayan "cemaat" yapılarının modern dönemde, modernitenin ürettiği şartların/sosyolojinin ürünü olarak ortaya çıkan modern yapılar olduğunu söylemek yanlış olmasa gerektir. Dolayısıyla cemaat yapıları; daha temelden, örgütlenme şekilleri, hiyerarşik yapıları, ilişki biçimleri, çalışma usul ve yöntemleri, faaliyet alanları ve hatta zihniyet durumları itibarıyla modern yapılardır. Esasen, cemaat yapılarının, modernitenin toplumsal hayata yansıyan iğvalarına karşı toplumu koruma amacıyla ortaya çıkan "modern" dini yapılar olması da ayrıca içlerinde barındırdıkları

---

¹⁹ Mehmet Akif Çeç, 28.09.2019

sevimli paradokslardan biridir. Bir diğ er paradoks ise, modernitenin toplumsal hayata yansıyan dejenerasyonuna karşı mücadele etmeyi amaçlayan bu yapıların, aynı zamanda modernitenin ürettiği pek çok değ eri, kurumu, kavramı, kuramı ulaşılması gereken bir hedef olarak önlerine koymuş olmalarıdır. Örneğin, bunların çoğunun yetiştirmeyi hedeflediği “Müslüman genç” profili içerisinde dünya çapında “başarılı” genetik mühendisleri, yapay zeka mühendisleri, yatırım uzmanları, ekonomistler, Bill Gates’ler, Steve Jobs’lar yetiştirmek her zaman en ön sıralarda yer almaktadır. Bu modern cemaat tipolojisi zamanla tarikat yapılarını da etkilemiş ve tarikatlar da cemaatlerle benzeşmiştir. Dolayısıyla bugün tarikat ve cemaat denildiğinde bu kavramlar iç içe geçmiş şekilde algılanmaktadır. Cemaatlerin daha işin başında modern birer yapı olarak ortaya çıkmış olmaları ve bu zihniyet ortamında neşv ü nema bulmaları; tarikatların da zaman içinde cemaatleşerek modern yapılara dönüşmeleri, dini yapıların modern dönemde yaşadığı sekülerleşmenin alametleri olarak okunmalıdır.

Yeni bir varolma imkanı

Her ne kadar dini kaygı ve gayretlerle yola çıkılmış olsa da; zihniyet olarak iki asırdır kuşatıldığımız modern zihnin dışında kalamayan, modernitenin meydan okumalarına karşı sahih İslami bir entelektüel duruş geliştirme kapasiteleri de kaygıları da olmayan ve hatta modernliği dinle uzlaştırmamanın bugünün en hayırlı hizmeti olduğuna inanan yani bir medeniyet perspektifine sahip olmayan sadece verili modern ortam içinde dindar ve ahlaklı insanlar yetiştirmeyi hedefleyen bu dini yapılar; postmodern durumun ortaya çıkmasıyla birlikte, postmodern dilin/durumun ürettiği sivil toplum, çoğulculuk, çok kültürlülük gibi kavramların din dilimize uyarlanması ve Müslüman zihnimizi dönüştürmesi neticesinde; kendilerini sivil toplumun bir parçası ve birer STK olarak konumlandırarak; bu kez de postmodernitenin tuzağına düşmekten kurtulamamıştır. Esasen uzun bir geçmişi olan, modern dönemde de kullanılan “sivil toplum” kavramı, postmodern süreçte yeniden üretilerek; postmodernitenin büyüleyici, cezbedici anahtar kavramlarından birine dönüştürülmüştür. Bu cazibenin etkisiyle, bizdeki cemaatlerin, tekkelerin, vakıfların da birer sivil toplum yapıları olduğu, daha da ötesi hakiki sivil toplumun bizim medeniyet köklerimizde var olduğu şeklinde fantastik tezler ve teoriler bile üretilmiştir.

Cemaat kardeşliği

Modern dönem boyunca tekçi ve tekelci modern devlet tarafından tanınmayan, yok sayılan ve çeşitli dayatmalara maruz kalan kültürler, kimlikler, aidiyetler, topluluklar için; küreselleşme ve postmodern durumla birlikte yeniden gündeme gelen “sivil toplum” düşüncesi; devlet karşısında özerkliği, devletle birlikte iktidarı paylaşmayı, çoğulcu ve çok kültürlü bir toplum yapısını, dolayısıyla daha geniş özgürlük ve ileri demokrasiyi çağrıştıran içeriğiyle; yıllarca kendilerini baskı altında hisseden bu toplum kesimleri ve özellikle dini

cemaatler tarafından kamusal alanda meşru biçimde varolmanın yeni bir imkanı ve fırsatı olarak görülmüş ve hızla benimsenmiştir. Sivil toplum düşüncesinin getirdiği düşünülen, farklı kimlik ve kültürlere kamusal alanda görünürlük tanıma, farklılıklarıyla kamusal alanda var olabilme, alt kültürlere hayat hakkı tanıma, çok seslilik gibi açılımlar başta Müslüman intelijansiya olmak üzere İslami grup ve cemaatlere son derece cazip görünmüş ve bunun, aynı zamanda İslam kültür ve kimliğinin tanınması ve meşrulaştırımı/tanıtılması için iyi bir imkan ve fırsat olduğu yönünde bir eğilim ortaya çıkmıştır. Modern dönemde dine sivil toplum içerisinde açılmış bir alan söz konusu değilken, postmodern süreçle birlikte dinin, yeni çoğulcu, çok kültürlü proje kapsamında alt kültürlerden biri olarak “tanınması”na bile büyük bir nimet gözüyle bakılmıştır.

Modern dönem boyunca modern devletlerden çokça dayak yiyen Müslüman grup ve cemaatler, postmodern durumun nimetlerinden sınırsızca yararlanma(!) uğruna sivil toplum kavramına dört elle tutunmayı bir çözüm ve bir kurtuluş yolu olarak görmüşlerdir. Sivil toplum alanına hızla dalış yapan ve kendilerini de sivil toplumun bir parçası olarak konumlandıran cemaatler, gruplar, tekkeler ve vakıfların aynı hızla sivil toplum zihniyetine ve STK’ya dönüşmeleri yani sekülerleşme eğilimine girmeleri de kaçınılmaz olmuştur. Modern dönemde başlayıp postmodern dönemde de devam eden bu süreçte, cemaatlerin holdingleşmesi, modern işletme mantalitesine göre örgütlenmesi ve yapılanması; medyalaşması ve buna bağlı olarak görünür olma ve PR yarışına girmesi; markalaşma, kurumsal kimlik ve imaj yatırımlarına yönelmesi; tebliğin yerini taraftar toplama mücadelesinin alması; pastadan pay kapma, siyasetle pazarlığa oturma, iktidara ortak olma çabası; dinin öğütlediği ehliyet, liyakat, adalet ilkelerinin çiğnenerek kendi adamını yerleştirme ve kadrolaşma mücadelesi; devletle ve siyasetle rasyonel-çıkar ilişkisine girilmesi ve cemaatlerin/STK’ların birer baskı grubu, çıkar grubu, lobi gibi hareket etmesi ciddi bir sekülerleşme sorununun en önemli göstergeleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sekülerleşme kimlik/aidiyet yaklaşımlarının bile dönüşümüne sebebiyet vermekte; ümmet aidiyetinin önüne cemaat aidiyeti; İslam kardeşliğinin yerine cemaat kardeşliğinin konulduğu gözlenmektedir. Cemaatler eliyle sivil toplumun İslamileştirildiği zannedilirken, tersine, sivil toplumun cemaatleri sekülerleştirdiği bir tablo ortaya çıkmıştır. Dini iddiayla ortaya çıkan cemaatlerin sekülerleşmesi ise, esasen kendi dini meşruiyetlerini de ortadan kaldırmakta, varoluş gaye ve gerekçelerinin hilafına paradoksal bir durum ortaya çıkarmaktadır. Bugün artık hala sivil toplumun yararları ve STK’ların anlam ve önemi üzerine gereksiz söylevler çekmek yerine, bu yanlışların nasıl düzeltileceği ve nasıl sahipsiz İslami bir model inşa edilebileceği üzerine kafa yormak gerektiği açıktır. Bu konuda İslam geleneğinin, tarihsel süreç içinde üretip olgunlaştırdığı, İslam’ın devlet ve toplum tasavvurunun bir yansıması olarak ortaya çıkan vakıf ruhu ve vakıf sistemi yol gösterici olmalıdır. Esasen sivil toplum-STK zihniyeti ile vakıf zihniyeti arasında temelde zihinsel, paradigmatik bir farklılık vardır. Kökleri Hz. Peygamber dönemine kadar uzanan, Selçuklu ve Osmanlılar’da ise bir vakıf medeniyetine dönüşen vakıf sisteminin özü; zenginlik, servetinin

önemli bir kısmından feragat ederek yaşadığı toplumun, ümmetin, insanlığın menfaati ve hizmetine sunması anlayışına dayanmaktadır. Böylelikle vakıflar; imar ve şehircilik faaliyetlerinden sağlık, eğitim, iaşe-ibate faaliyetlerine kadar, doğumdan ölüme hayatın her boyutunu kapsayan geniş bir hizmet alanı içinde ümmet ve insanlığa, rıza-i Bârî için her türlü hizmeti sunan müesseseler olmuşlardır. Toplumun hemen her ihtiyacı, devlete gerek duymadan, vakıflar eliyle çözülmüştür. Tarikatlar ve diğer dini yapılar da genellikle vakıf etrafında örgütlenmiş, her türlü hizmet ve faaliyetlerini vakıflar üzerinden yürütmüşlerdir. Aşırı servet yığılmasını, zengin-fakir arasında aşırı uçurum oluşmasını ortadan kaldıran bu sistemde; toplumsal uzlaşma, barış, huzur, kardeşlik gibi değerler öne çıkmaktadır. Vakıf sistemine dayalı bu toplumsal yapıda, devlet-millet kaynaşması ve toplumsal dayanışma üst safhalara ulaşmıştır. Devlet toplumu kendi haline bırakmış, toplum da devlete bağlı fakat bağımlı olmaksızın her türlü ihtiyacını, sorununu kendisi çözmüş, kendisi halletmiştir.

Vakıf verir, STK alır

Bugün cemaatlerin ve tarikatların da içinde olduğu STK zihniyeti ise tam tersi bir amaca sahiptir. Yani vakıflar vermeye, STK'lar almaya odaklanmıştır. Vakıf ruhu özveriyi, fedakarlığı, dayanışmayı, paylaşmayı; STK ruhu ise pay kapmayı, çatışmayı, çekişmeyi öğütlemektedir. Batı'da sivil toplum, tarihsel süreç içerisinde devlet-kilise, devlet-millet çatışmasından ortaya çıkmış; bizde ise tam tersine vakıf sistemine dayalı toplumsal yapı ve bu yapının birer parçası olan tarikatlar/dini yapılar, devlet-millet kaynaşmasının, dayanışmasının bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Bu sebeple, bizim vakıf sistemimizin, tekkelerimizin, gayr-i Müslimleri de kapsayan bir arada huzur ve barış içinde yaşama imkanı sunan toplumsal yapımızın bir sivil toplum olduğunu iddia etmek, paradigmatik bir hatadır. Ne vakıf sistemi sivil toplum, ne de vakıflar STK olarak okunabilir; bunlar iki farklı paradigmanın, iki ayrı medeniyet ve iki ayrı dünya görüşünün, iki ayrı sosyolojinin ortaya çıkardığı farklı sosyal gerçekliklerdir. Yani STK seküler zihnin, vakıf ise İslami zihnin ürünüdür. Vakfı STK'ya, cemaati-tarikatı sivil topluma dönüştürdüğünüzde, sivil toplum ruhunun bir gereği olarak sekülerleşme de kaçınılmaz olacaktır.

Bu özeleştirel, cemaatlerin dünyadaki ve ülkemizdeki siyasi, iktisadi, sosyal meselelere bigane kalmasını, dünyadan elini eteğini çekip sadece uhrevi bir alana yönelmesini, yani dünya işlerini bırakıp sadece din işleriyle uğraşmasını savunmak olarak anlaşılmalıdır. Böyle bir bakışın kendisi her şeyden önce seküler/laik bir bakıştır. Dolayısıyla gerek içerden, gerekse dışarıdan yapılan, cemaatlere yönelik "siyasete ve dünya işlerine karışmayın" eleştirisi seküler bir yaklaşımdır. Zira, siyasetle ve dünya işleriyle uğraşmak seküler bir eylem değildir; siyasetle ve dünya işleriyle dünyevî gayeler uğruna ilgilenmek seküler bir eylemdir. Siyaseti ganimet için yapmak seküler bir davranıştır; ulvi gayeler, yüksek idealler uğruna yaparsa "dinî" bir davranıştır. Bu arada cemaatlere yöneltilen dışsal eleştirilere bakıldığında, bu eleştirilerin, yukarıda cemaatlerin sekülerleşmesinin göstergeleri olarak

ifade ettiğimiz ve eleştirdiğimiz noktalar üzerinde yoğunlaşmış olması ayrıca dikkat çekmektedir. Yani seküler kesimin de, cemaatlerin sekülerleşmesine itiraz etmeleri oldukça manidar bir durum oluşturmaktadır; bunu da onların bir paradoksu olarak not düşmüş olalım.

Cemaatler, tarikatlar, gruplar, mezhepler, meşrepler, ekoller, okullar vs. sahih daire içinde olmak kaydıyla tarih boyu İslam geleneği bünyesinde, dini hayat ve tefekkür zenginliğinin, özgürlüğünün, özgünlüğünün birer yansıması olarak görülmüş, bugün de öyle görülmelidir. Bu dini yapıların varlığı; dini hayatın canlılığı, dini kimliğin inşası ve dini düşüncenin toplumsallaşması bakımından son derece önemli işlevler görmektedir. Dolayısıyla bu dini yapıları yok etmek değil, yukarıda işaret ettiğimiz sekülerleşme süreçlerine karşı korumak ve ıslah etmek zarureti vardır. Burada en önemli görev yine cemaatlerin kendisine düşmektedir. Bu özeleştiriyi, otokontrolü ve revizyonu cemaatler kendi bünyelerinde kendileri başlatmalıdırlar.

11.ÖZELLİKLİ GRUPLAR

11.1. GENEL DEĞERLENDİRMELER

Covid-19 pandemisi nedeniyle toplumların ve devletlerin en kırılgan ve zayıf yönleri ortaya çıkmış, tabiri caizse takke düşüp kel görünmüş, dünyanın gözünde büyüttüğü, kişi başı sağlık harcamaları ve sosyal destekleri ile öncü/örnek gösterilen ABD ve Avrupa ülkelerinin sadece bir illüzyon ve algı oluşturdukları gerçeğine tüm dünya şahit olmuştur. Batılı devletler ve orada hakim anlayış olan materyalist ve neoliberal devlet sisteminde, “paran ve sigorta kapsamın kadar değerlisin, o kadar sağlık hizmeti alırsın ve bu asla esnetilemez” kuralı normal zamanlarda içerdiği defolarını örtebilmekte ve gizleyebilmekte iken; Korona salgını ve krizi ile bu neoliberal yapının önemli bir yansıma alanı olan sağlık sistemindeki tüm eksikleri gün yüzüne çıkmıştır.

Sağlık yatırımlarının kapasite ve dağılımının yetersizliği, iş yükü fazlalığı ve krizlere alışkın olmayış gerçekliğine özellikle evsizler ve göçmenler olmak üzere sağlık sigortası olmayan insanların çokluğu da eklenince sağlık sistemleri tıkanmış ve çökme noktasına gelmiştir. Bu yüzden hastalara tedaviyi verirken de seçici olmuşlardır. Daha çok genç ya da kurtulma ihtimali yüksek hastaları kabul edilip kalan ekseriyeti yaşlı kronik hastalığı olanların hastanelere kabul edilmeyip ölüme terkedildiği dramatik tablolar kamuoyuna yansımıştır. Batılı materyalist yaklaşım, yaşlılarına kendi sigorta ve ekonomik sistemine yük sayan ve ölmeyi hak etmiş grup algısıyla baktığını göstermiştir. Halbuki, bizim medeniyetimizde yaşlılar, kadınlar ve çocuklara her türlü afet, savaş ve krizler hallerinde ihtimam gösterme ve korunmada öncelik verilmekte, ilk önce bu gruplar kriz alanından selamete çıkarılmaktadır.

Dünyada gelişmiş batılı ülkeler Covid-19 salgınında özellikli gruplara yönelik bakış felsefesi ve uygulamaları ile yetersiz, insafsız, merhametsiz ve rezil bir görüntü verirken; yeterli donanımlı hastaneleri, yetişmiş/adanmış doktorları ve sağlık personeliyle Türkiye Cumhuriyeti sadece batılıların değil tüm dünyanın haklı övgüsünü ve takdirini kazanmıştır. Sadece tıbbi destek değil kamu sosyal yardımları ve sivil toplum desteği alma noktasında da Türkiye Devleti ve Türk Toplumunu imanı, tarih şuuru ve medeniyetinde olan kardeşine, komşusuna ve en önemlisi de büyüğüne merhamet, şefkat ve saygı adabının gereğini büyük bir alicenaplıkla gerçekleştirmiştir. Aynı zamanda, ülkesindeki göçmenlerin sağlığını da korumuş, yetmemiş yurt dışında yaşayan ve devletinden yardım isteyen tüm vatandaşlarına da dünyanın neresinde olursa olsun yardıma koşmuştur.

Salgın sürecinde yaşanabilecek eksiklikler mutlaka olacaktır Niyet hayr olunca akıbet hayrolur düsturu gereğince sorunlara yaklaşım çözme gayesi ile olunca sorunların

giderileceğine olan inanç ve güven toplumsal dayanışma ve barışı en üst seviyeye çıkaracaktır.

Bu günlerde gerçek olup olmadıkları ancak zaman içinde ortaya çıkabilecek birçok komplo teorisi, Koronavirüs gibi toplum arasında yayılmaktadır. Bu komplo teorileri, salgın ile birlikte medyada açık açık çok tartışılmasa da milyonlarca insan tarafından farklı ortamlarda en az bir kere müzakere edilmiştir. Bu senaryolara göre, “Bu salgının bir odak tarafından yönetildiği ve bunu çok iyi planlayıp yaptıkları, oluşturulan korku iklimi ile insanların istenilen yere doğru hızla sürüklendiği, toplumları dijital sistemlerle sürü haline getirip onların üzerinde hüküm kuracakları, dinlerin yerine bilimi koyacakları, yaşlılardan kurtulma kötü amacı da güttükleri ve ekonomik olarak ülkeleri bitirme planlarını uygulayacakları” varsayılmaktadır. Covid-19 salgını da tüm bu amaç ve hedeflere yönelik bilerek ve isteyerek üretilen yönündeki yaklaşımları kısa vadede ispat etmek veya yanlışlamak mümkün olmamakla birlikte özellikli gruplara yaklaşımları sorunlu olan ve her şeyi maddi planda görenlerin bunlara tevessül edebileceği ihtimalini de her zaman göz önünde bulundurmamak ve maske takma, el yıkama ve güvenli mesafeyi koruma gibi tedbirleri bu alanda da ihmal etmemek gerekir.

11.2. YAŞLILAR

11.2.1. YAŞLILARIN TOPLUMLAR İÇİN DEĞERİ

Korona salgınının toplumun hemen her kesimine farklı tezahürler gösteren ve gösterecek etkisi olacağını söylemek için kâhin olmaya gerek yoktur. Ancak kırılğan ve özellikli gruplara etkisinin çok daha fazla olduğu ve olacağı da aşikardır. Yaşlılık konusunu da ciddiyetle ele almak gerekmektedir. Onların hafızasını, tecrübesini ve ahlakını çocuklara ve genç nesillere aktaracak mekanizma-yöntemler bulunmalıdır. Hadis diye nakledilir ama değildir: الشيخ في اهله كالنبي في امته: “Ailesi içindeki yaşlı ümmeti içindeki peygamber gibidir” sözü yaşlılara bakımımızda temel alınarak her türlü planlama ve uygulama bu strateji doğrultusunda yürütülmelidir.

Son yıllarda iman zayıflığı ve manevi değerlerimize bakımımızın dejenerasyona uğraşması ile onları aileden saymamak, aileden uzaklaştırmak ve Batı’da olduğu gibi zorunluluk olmadığı halde huzurevlerine ve bakımevlerine terk etmek eğilimi ne yazık ki ülkemizde de artmaktadır. Ancak tüm bu olumsuzluklara rağmen yaşlılarımızın diğer ülkelere ve toplumlara nazaran her daim başımızın tacı oldukları gerçeği hala dimdik ayakta durmakta ve bu durum Covid-19 salgınına yaklaşımda ülkemizin farklı tarzını ortaya koyarak şu ana kadar alınan başarıda etkili olmuştur.

Onlar bizim mihmandarlarımız, tecrübe ve birikimleriyle hayatımıza yön veren gönül mimarlarımızdır. Her ne kadar bu süreçte onlara çok iş düşmüşse de gerek yakınları gerekse devletimizin destek politikaları ile yalnız olmadıkları, onlara yakın olduğumuz, ülke olarak dertlendiğimiz düşüncesi kendilerinde hasıl olmuştur. Sözde gelişmiş ve çağdaş ülkeler bu konuda sınıfta kalmışlardır. Bu süreçte yaşlılarına sınıf ayrımı yapmaktan geri kalmamış, itelemiş, ötelemiş, doğal seleksiyona uğratmışlardır. Kadirşinas toplumların en büyük özelliği, zor zamanlarda gösterdikleri reflekslerde ortaya çıkmakta, görünür hale gelmektedir. Tarihimiz, geleneğimiz ve medeniyetimiz ülkemizde salgın sürecini yaşlılarımıza yönelik tasarım ve uygulamalarla olumlu yönetme bakımından büyük bir avantaj olmuştur.

Covid-19 hastalığının yaşlılarda daha ölümcül olması gerçeği ne yazık ki yakınları ve toplum için can acısı çektirmektedir. Bunun yanında yaşlılarımızın kaybı müktesebat kopukluğu açısından da değerlendirilmesi gereken önemli bir problem oluşturmaktadır. Birçok kültürel kodumuz, bizi biz yapan yaşayan kültürler, değerler, birikimler ve ayrıntılar bir jenerasyonla yitip gitmektedir. Bu yeni bir problem değil belki ama Covid-19 bu süreci hızlandırmıştır. Çocuklara ve gençlere hatta anne babalara dedeleri ve ninelerinin değerini hatırlatacak, onlarla ilgilenmelerini, vakit geçirmelerini ve iletişimlerini artıracak yeni projelere ihtiyaç daha da artmıştır.

11.2.2. YAŞLILARIN SALGINDAN ETKİLENME DÜZEYLERİ

Covid-19 pandemisinde en çok yaşlıların etkilenmesinin sebebi yaşlılıkla beraber gelişen fizyolojik ve morfolojik değişikliklerin yanı sıra kronik hastalık sayısının, çoklu ilaç kullanımının ve geriatrik sendromların artmasıdır.

Covid-19 hastalığının yaşlılarda daha ağır tabloda seyretmesi ve daha fatal (öldürücü) olması Çin Wuhan'da ilk vakaların çıkmasından sonra ilk tespit edilen gerçekliklerden biri olmuştur. Hemen her ülkede bu etkilenme ve ölümcüllük fazlalığı rakamları hafif değişiklikler gösterse de değişmemiştir. Ülkemizde de yaşlılar bu hastalıktan en ağır tablolar ile etkilenen grup olmuştur. İstanbul'da her gün ortalama 250 vefat olurken bu sayının 300 olduğu ifade edilmektedir. Sağlık Bakanlığı verileri henüz açıklamadığı için ülkemiz verilerini açıklayamamakla birlikte durumun bizden daha ağır seyrettiğini bildiğimiz İtalya'daki verileri inceleyebiliriz. 15 Mart itibarıyla İtalya'da hayatını Covid-19 nedeniyle hayatını kaybeden kişi sayısı 1.809 olarak kaydedilmiştir. 13 Mart tarihli bir araştırmaya göre ise hayatını kaybeden ilk 1016 kişinin yaş ortalaması 79.4, en genci 39,

en yaşlısı 100, kadınların yaş ortalaması 84, erkeklerin yaş ortalaması 79 olduğu bildirilmiştir.

Yaş ve Cinsiyete Göre Hayatını Kaybedenler							
Cinsiyet/Yaş	30-39	40-49	50-59	60-69	70-79	80-89	>90
Erkek	1	2	19	62	286	306	50
Kadın	1	2	6	18	76	139	48

Hastalığa Yakalanıp Hayatını Kaybedenlerin Oranı							
0-38	39-40	40-49	50-59	60-69	70-79	80-89	>90
%0,0	%0,1	%0,1	%0,6	%2,7	%9,6	%16,6	%19,0

Hayatını kaybedenlerin:

- %26,1 : 1 (bir) ağır hastalığı var
- %25,7 : 2 (iki) ağır hastalığı var
- %47,0 : 3 (üç) veya daha fazla ağır hastalığı var
- Sadece : 3 kişinin başka hiçbir hastalığı yok

Hayatını kaybedenlerin:

- %37,2 : İskemik kalp hastalığı
- %26,5 : Atrial disritmi
- %8,20 : İnme, iskemik beyin damar hastalığı
- %76,5 : Yüksek tansiyon
- %37,3 : Şeker hastalığı
- %4,50 : Demans
- %9,70 : Kronik akciğer hastalığı
- %19,4 : Son 5 yıldır devam eden kanser hastalığı
- %2,60 : Karaciğer hastalığı
- %17,5 : Böbrek yetmezliği

Bu rakamların ülkeler arasında farklar olmakla birlikte yakın olması beklenmektedir. Görüleceği üzere, yaşlılar ve birden çok kronik hastalığı olan yaşlılar Covid-19 hastalığı için en riskli grup olarak ilgiye ve korunmaya en çok ihtiyacı olanlardır.

11.2.3. BATI MEDENİYETİ, BİR SOSYAL DARWİNİZM ÖRNEĞİDİR

Aşaması için yaşlılarına bak(a)mayan batı medeniyeti, bir sosyal Darwinizm örneğidir. Covid-19 salgınının Avrupa ülkelerine sıçraması ile yaşlılara yönelik tıbbi bakım ve tedavi hizmetlerinin hatta sosyal desteklerin en hafif tabiriyle aksaması Avrupa basınında yer almaya başlamıştır. Hatta salgın ilerledikçe, bu durum siyasilerin verdikleri demeçlerle de bezenerek büyümüş ve sonunda Covid-19 nedeniyle gerçekleşen ölüm sayılarının yüksekliğinin ortaya çıkmasıyla birlikte tam anlamıyla bir vurdumduymazlık, art niyetlilik, merhametsizlik ve medeniyetsizlik boyutuna varmıştır. Hem Avrupa kamuoyu hem de dünya kamuoyu iyi niyetini korumaya çalışmakla birlikte, yaşananları anlamlandırmada çaresiz kalmıştır. Bilinçli ölüme terk etme ya da çaresizlik. Batı, üretime katkısı olmayan ve üstüne emekli maaşı alıp sosyal güvenlik sistemine ve haliyle ekonomiye yük olan yaşlı vatandaşlarının ölmelerine göz mü yumuyordu, yoksa sağlık sistemi tasarımında paraya ve kişisel bakıma dayanan sistemleri halk sağlığı sorunlarına karşı yetersiz mi kalıyordu. Bu soruların cevabı kolay kolay verilemeyecek gibi durmakta, çünkü olayın üstünün örtüldüğü ve güçlü batı medyasının bu durumla ilgili artık fazla haber yorum yapamadığı görünmektedir.

Kanada'da yüzyılın insanlık ayıbı denecek bir olayda, bakımevlerinde kalan yaşlılar kendilerini terk eden personellerin yokluğu nedeniyle kendi pislikleri içinde boğulmuş bir şekilde odalarında ölü bulunmuşlardır. 30'dan fazla ölü. Batı Medeniyetinin geldiği nokta maalesef bu olmuştur. Bundan sonra ülkesini beğenmeyip "Çağdaş uygarlıkta böyle mi azizim?" diye cümle kuracak tüm soysuzların riyakarlığı ve samimiyetsizliği ifşa olmuştur. Bu anlı şanlı kapitalist ülkelerin ekipman ve insan kaynağı, bakım şartları eksikmiş diyerek bu olayların geçiştirilmesi mümkün müdür? Dünyayı bütün ülkelerini yüzyıllardır sömüren bu emperyalist ülkelerin mazereti bu mudur?

Tüm bu rezaletleri ve sebeplerini ortaya koyacak bilimsel çalışmalara dünyada çok ihtiyaç vardır. Onlar yapmasa dahi Türkiye'de bu konuda üniversiteler bilimsel bir çalışma yaparak karşılaştırmalı sonucu yayınlamalıdır. Kamuoyumuzun Avrupa devletleri ve ABD'nin yaşlılarına reva gördüklerini ve onlara kıyasla Türkiye Cumhuriyeti Devletinin yaşlılarına olan hem tıbbi hem sosyal yaklaşımının, koruma tedbirlerinin ve her türlü desteğinin ortaya konması çok elzemdir.

Şunu da ifade etmek gerekir ki, şu an Avrupa medyası yaşlılara yönelik bakar görmez tavrını evirerek konuyu yaşlıların evde çok kalması zemininde tartışmaya başlamıştır. Maalesef bu duruma timsah gözyaşı döküyorlar da denebilir. "Aman dışarı çıkmaları gerek", "niçin çıkmaları izin verilmiyor" tarzı yayınlar Avrupa basınında çıkmaktadır. Ama, çok ilginç bir durum var ki hemen ülkemizdeki taklitçiler çeviri yapıp yaşlılarla ilgili dışarı çıkamama konusunu dile getirmeye başladılar. Hiç dürüst ve samimi değiller. Avrupa'da

ve ABD’de yaşlılara yönelik yapılan beceriksizlikleri ve rezillikleri üstün körü geçmeleri en hafif tabirle insafsızlıktır. Ülkemizde hükümetin aldığı ve uyguladığı her karara ayar vermeye çalışan bilimselliğe tapan bu batıcı grup Bilim Kuruluna dahi işini öğretmeye kalkarken nedense gözlerini dışardaki bu kötü uygulamalara sıkı sıkı kapamaktadır.

Aslında sadece batı ülkeleri değil Çin, İsrail ve İran'da da durumun bu yönde seyrettiği, sosyal güvenlik havuzlarını boşaltıp refah devletinin sonunu getiren yaşlılara ve yaşlı hastalara artık birçok ülkenin bütçeleri yetmediği alttan alta gündeme getirilmeye başlanmaktadır. Komplo teorisi sahipleri burada yine devreye girerek dünya devletleri yaşlı ve hasta nüfustan kendini mi arındırıyor acaba diye sormaktadır. Neoliberal yeni dünya ve küresel sermaye, İsmet Özel yıllar önce yazdığı gibi “Verem olmak üretimi düşürür...” diyerek üretmeyen hatta tüketmeyen insandan vaz mı geçmektedir. İtalya, İspanya, Fransa, Hollanda, Kanada, ABD, Belçika ve diğer ülkeler hepsi aynı yaklaşımla, Antiageing politikası güderek küreselleşmenin gereğini mi yerine getiriyorlar. Görünen ve umulan o dur ki insanlık kamuoyu yakın zamanda “Kapitalist dünyanın vicdanı yok” seslerini daha gür bir şekilde yükseltmeye başlatacaktır, başlatmak zorundadır.

İngiltere’de bulunan 2000 yaşlı bakım merkezinde kalan yaşlıların şu an en az %70’inin, Covid-19 salgının ilk günlerinden itibaren doğru ve yerinde önlemler alınmadığı için hastalığa maruz kaldığı bildirilmektedir. 1 Mayıs'a kadar İngiltere ve Galler'deki bakım evlerinde ölüm belgesine ölüm nedeni olarak Covid-19 hastalığı yazılan 8.312 ölüm meydana gelmiştir. İnsanlık için daha vahim olanı bu bakım merkezlerinde kalanların hastanelere kabul edilmeyip bu merkezlerde hastalığı geçirmeleri kararı acımasızca alınmış ve uygulanmıştır. Üzülerek yazıyoruz ki bu insanlar yalnız başlarına ölmeye terk edilmiştir.

Covid-19 hastalığının Avrupa ülkeleri, ABD ve Kanada gibi gelişmiş ülkelerde sadece birkaç ay gibi kısa bir zamanda bıraktığı psikolojik, sosyal ve tıbbi hasar nedeniyle kamuoyunda bu ülke yöneticilerinin Sosyal Darwinizm modelini bilerek ve kasten uyguladığı endişesini hatta kanaatini oluşturmuştur. Yakın gelecekte yapılacak çalışmalar bu durumu tam olarak tespit etmeye, açıklamaya ve anlamlandırmaya yardımcı olacaktır.

11.2.4. TÜRKİYE’DE YAŞLI OLMANIN ANLAMI

Sokağa çıkma yaşağı uygulamaları sosyal medyada özellikle gençlerin çok gündem yapmaları neticesinde 65 yaş üstü ile başlamıştır. Gençler özellikle yaşlı grubunu uygunsuz tarzda hedefe koyan paylaşımlar yapmışlardır. Yaşlı grubu da sosyal medya kullanmadığı için bu dönemde hak etmedikleri kadar tiye alınmışlardır. Ancak kısa sürede bu konudaki

saygısızlıklara adli makamlar müdahale etmiş ve kamuoyu tepkisi de gelişerek hızlıca tekrarı olmamak üzere bertaraf edilmiştir.

Covid-19 pandemisinin şu ana kadar en mağdur olan kesimlerinin başında yaşlılarımız yani annelerimiz, babalarımız, dedelerimiz ninelerimiz gelmekte, çünkü hastalık en fatal etkisini onlarda göstermektedir. Tıbbi boyutunu bir kenara bırakıp sosyal boyutuna değinirsek şunları söylenebilecektir. Yaşlılarımız hususunda Aile Bakanlığı sosyal destek çalışanları ve onlara destek olan diğer kamu kurum çalışanları ile mümkün olanın da üstünde bir takip ve yardımda bulunmuştur. Ancak, bu desteği medya, sivil toplum örgütleri ve ailenin diğer fertleri yani bizler evlatlar olarak devletin desteği ile kıyaslandığında ne yazık ki gösteremedik. Şehirlerarası yasaklar ve ara sıra olan sokağa çıkma yasakları nedeniyle evlat ve aile desteği sınırlı olmasında mazeret olarak sunulsa da insanımızın bu konuda kendisini sorgulaması doğru olacaktır.

Medyanın çok büyük bir kısmı ne yazık ki hiçbir zaman onlara özel plan ve program yapmadığı için buna hazır değildi ve salgın günlerinde tartışma programları ile günü kurtarmaya çalışmıştır. Yaşlıları hayata bağlayacak, onlara moral ve cesaret verecek pandeminin psikolojik stres yükünü, zorlanmasını ve travmasını azaltacak bir ilave yayın politikası değişikliği ya da birkaç orijinal tasarım yayın hazırlığı ne yazık ki olmamıştır. TRT'nin Ömür Dediğin isimli programının yeni versiyonları tarzında programlar, Koronali yaşamda yaşlılarla yapılacak canlı yayınlar ve sohbetler, Ramazan'a özel yaşlılarımızın okuduğu mukabeleler, ilahiler ve canlı sohbetler onlar için muteber olacak ve hoş karşılanacak uygulamalar olabilecektir.

Apartman bahçesinde bulunan yaşlılara ve herkese ceza yazıldığı söylenmektedir. Eğer böyle yapıldığı doğruysa bu uygulama kesinlikle yanlıştır. Açık havada iken risk kapalı ortamlardan daha fazladır. Güvenli (fiziki) mesafeyi koruyarak açık alanların tamamen yasak kapsamına alınmaması gerekmektedir. Aşırı kalabalığa yol açmadan dağlar ormanlar, deniz kenarları, yerleşim yeri dışındaki boşluk alanlar, bu dönemde kullanılabilir yaşlılar için daha iyi olabilecektir. Uygulama ve cezaların güvenli (fiziki) mesafe ve maske takılmaması üzerinden yapılması da daha doğru olacaktır.

Darülaceze'de yaşlılarımıza yapılan güzel bir uygulamadan da bahsetmek gerekir: Kurumda çalışan sağlık ve bakım personeline 10 günlük sabit vardiya oluşturulmuş ve vardiya düzeni de halen bu düzenle devam etmektedir. Hastalığı taşıma riski olabilecek yeni gelen personele test uygulanıp Covid (+) olanlar kurum içine hiç alınmamakta, hastalık şüphesinde hızlıca test ve tomografi çekilip tedaviye başlanmaktadır. Toplam altı Darülaceze sakinine Covid-19 hastalığı teşhisi konmuş olmakla birlikte tedavileri iyi gitmektedir. Hiçbir kurum sakini yaşlı hastada yoğun bakım ihtiyacı olmamıştır. Yaşlılara sevgi, saygı şefkat ve merhametin güzel bir kurumu olan Darülaceze'de de diğer

kurumlarda olduğu gibi tüm imkanlar seferber edilerek alicenaplık ve adanmışlık vasıflarıyla çalışan personellerle yapılması gereken her şey fazlasıyla yapılmış, yapılmaktadır. Elhamdülillah Koronavirüs kaynaklı ölüm vakası da olmamıştır.

Bazı kamu personelinin yaşlıların ve çocukların korunması amacıyla uygulanan sokağa çıkma yasağı kavramını tam anlamadıklarını ve özgürlüklerin kısıtlandığı zamanlarda ve ortamlarda bile yapılmayacak ekstrem ve asla kabul edilemez uygulamalar yaptıkları görülmüştür. Adana'da kalbinden vurulan 17 yaşındaki genç, Trabzon'da sitesinin bahçesinde ters kelepçe takılan site yöneticisi, Bursa'da büyük bir sitenin içinde devriye gezen polis gibi üzücü olayların yaşandığına hep birlikte üzülmüş ve şahit olduk. Sokağa çıkma kısıtlaması takibi ve denetimlerini abartarak sanki terör eylemi engelleme misyonuna dönüştüren yanlış uygulamalar hızlıca yetkili makamlarca engellenmiş ve olması gereken boyuta dönüştürülmüştür. Az da olsa bu yanlış uygulamalar ne yazık ki toplumda özellikle de 20 yaş altı ve 65 yaş üstünde stres yükünü artırmış ve paranoyayı körüklemiştir.

11.2.5. SALGINDA YAŞLI BAKIM EVLERİ

Metropol şehir hayatının getirdiği eğitim, barınma giderlerinin yüksekliği ve daha da önemlisi tüketim toplumun ardı arkası gelmeyen ve bitmeyen ihtiyaçları ailede erkeğin bu harcamaları karşılayamaz hale getirmiş, modernitenin dayattığı yaşam felsefesi değişikliği de eklenince kadının da evi dışında çalışması standart ve olağan bir durum haline gelmiştir. Bu nedenle ister istemez yeni nesil anne ve babalar kendi yaşlı anne babasına bakamayacak duruma gelmiştir. Bu hem ekonomik olarak hem iş yoğunluğu nedeniyle ayıracak zaman bulamama bahanesi ve belki de “din”i her boyutuyla hayatta referans almaktan uzaklaşıp tamamen dünyevileşme ile gerekçelendirilebilir. Bu durum, ülkemiz için sosyolojik ve dini yön başta olmak üzere birçok yönden geniş araştırmaları ve tahlili zorunlu kılmaktadır.

Yaşlıların çekirdek aile içinde yer almaması, 18 yaşındaki gence artık ailenin bakmak zorunda olmaması propagandasını yapan filmlerin de kültürel değişimi artırması nedeniyle ülkemizde de yaşlılar yalnızlaşmaya ve yalnız yaşamaya mahkum olmuşlardır. Eskiden en çok Şişli ve Kadıköy bölgesinde rastlanan evinde kedileriyle tek yaşayan, pencere camından bakıp yoldan geçenleri izleyen kır saçlı ninelerin sayısı artmaya başlamıştır. Ülkemizin sağlam dini ve sosyal alt yapısının tüm sayılan değişimlere rağmen hala güçlülüğü nedeniyle Avrupa'da Covid-19 salgını sürecinde gözlemlenen dramatik tablolar şükürler olsun ki henüz yaşanmamıştır. İnsanımızın çoğu, hala kendi yaşlısına en iyi şekilde bakmayı dini ve milli bir vazife olarak telakki etmektedir. Buna rağmen kimsesiz kalmış

bakacak evladı akrabası kalmamış olanları ise devletimiz kurulmuş huzur ve yaşlı bakımevlerinde en iyi şekilde bedelsiz ağırlamaktadır.

Aile bakanlığı verilerine göre ülkemizde yaşlılarımıza ve engellilerimize hizmet verilen 977 yaşlı bakım merkezi bulunmakta, bu merkezlerimizde 55 bin 585 kişi hizmet almaktadır. Huzurevi bağlamında baktığımızda 455 huzurevi mevcut bulunurken ve bu huzurevleri içerisinde bir kısmı ‘Yaşlı Yaşam Merkezi olarak hizmet vermektedir. Bu kurumlarda kalanların hemen hemen yarısı 80 yaşın üzerindedir. Şükürler olsun ki ülkemizde zamanında ve disiplinli bir şekilde alınan kararlar ve uygulamalar ile hastalığa yakalanma ve vefat sayıları çok düşük kalmıştır.

Ülkemizde yaşlı bakım ve huzurevi ihtiyacı özellikle İstanbul başta olmak üzere artmıştır. Bu ihtiyacı devletin mevcut kurulu kapasitesi ile karşılanamaz seviyelere de gelmiştir. Özel sektör yatırımları ise azdır ve yüksek maliyetlerden dolayı tercih edilememektedir. Genelde yaşlı bakım evleri şehirlerde bahçesi bile olmayan binalarda bulunmaktadır. Devletin yetişemediği bu yatırımların artırılması için devletçe özel sektöründe desteklenmesi gerekmektedir. Bir zamanlar şehir hastanelerine ihtiyaç yok diye tartışılırken bugün ne kadar isabetli yatırımlar olduğunu hatırlarsak, böyle yatırımların sayısını artırmanın yakın gelecekte ülke yaşlı nüfusumuzun giderek artacağını düşündüğümüzde gerçekten ihtiyaç duyulacağını öngörmek gerekmektedir. Doğru ve medeniyetimize/kültürümüze uygun modeller geliştirerek yaşlılarımıza olan sevgi, saygı, şefkat ve merhametimizi hiçbir zaman eksik etmememiz ve bunu yeni nesillerimize de aktarmamız doğru olacaktır.

11.2.6. YAŞLILARIMIZA YÖNELİK SALGIN SONRASI İÇİN ÖNERİLER

Yaşlılarımızın, genç ve çocuklarımızın evde kalma öneri ve zorunluluğuna tam anlamıyla uyararak bu süreçte gösterdikleri fedakârlık neticesinde Covid-19 hastalığından etkilenme düzeyleri çok az olmuştur. Hastanelerdeki yatış sıklığının az olması, yatan hastalarında ekseriyetle 30-60 yaş arası çoklu komorbid (kronik hastalıklar) durumu olmayan, nispeten tedavisi daha kolay olan Covid-19 hastalarından oluşması bu durumun doğal sonucu olarak gerçekleşmiştir. Ülkemizdeki toplam enfekte olan vaka sayısına nazaran vefat sayılarının daha düşük olmasında yaşlılar için alınan bu önlemlerin payı büyüktür ve yadsınamaz. Bu durumun, sağlık sistemin işleyişine son derece olumlu etkisi olduğu da aşıkardır. Bu konuda hassasiyetle kurallara uyan yaşlılarımıza ve çocuklarımıza minnettarız.

Peki, zorunlu evde kalma dönemi onların tahammüllerini zorlamayacak mı? Biriken sağlık sorunları artırmayacak mı? Gelinen süreçte klinik pratiklerde de göstermiştir ki, bu

problemler artmaya başlamıştır. Artık gerek Koronali yaşlı ve komorbid durumları olan, gerekse Koronasız komorbid sorunları katlanarak artan yaşlılarımız hastanelere başvurmakta veya başvuramamakta ve de sağlık sorunlarına muhatap bulamamaktadırlar. Çoklu kronik sorunları artan yaşlılarımız için gerek hastaneye gelmekten imtina etmeleri gerekse ulaşımda yaşadıkları sorunlar nedeniyle, aile hekimlerinin daha aktif olarak onlarla iletişim halinde olmaları, hastalıkları için çözüm arayışında olan yaşlılarımız için büyük kolaylık sağlayacaktır. Vaka sayıları da göz önünde bulundurularak yaşlılarımızın sağlık sorunlarına yönelik rutin sağlık hizmetlerinin daha titizlikle ve artırılarak yürütülmesi ve evde sağlık hizmetlerinin de güçlendirilmesi uygun olacaktır.

Yaşlı hastalarımızın hastanelerde karantina odalarında günlük temel yaşam aktivitelerini yapabilmesine yönelik olarak (ekseriyetle yakınları tarafından bu sorun çözülmekle birlikte) hastanelerimizde onlara özel servislerin, destekleyici programların oluşturulması, karantina odası dışı aktivasyonların da planlanması sağlanmalıdır. Bu uygulamalara kamu sağlık kurumları/görevlileri dışında sivil toplum kuruluşları da destek olmalıdır.

Sokağa çıkma yasağının tüm toplumu kapsadığı günlerde, yaşlılarımız için tüm gün olmasa da mevsim de göz önünde bulundurularak güneşin en yoğun olduğu 10:00-16:00 saatleri arasında serbesti getirilmesi uygun olacaktır. Herkesin bir anda dışarı çıkması modeli yerine gün gün ve saat aralıkları da belirlenerek alt gruplara bölünerek yapılması kalabalıklar oluşmamasını ve yeni bulaş gelişme riskinin artmamasını sağlayacaktır.

Salgın sürecinde ve Ramazan Bayramı'nda, çocukları ve torunlarının hasretini çeken yaşlılarımıza yönelik olarak, görsel medyanın skype, zoom gibi programlar üzerinden aktif bir şekilde yaşlılarla iletişime geçilebilmesi için, yaşlılarımıza teknik ve eğitim desteği verilmesi çok uygun olacaktır. Güvenli (fiziki) mesafe korunmalı, fakat sosyal ilişkilerin canlandırılması ve kaybolmaması mutlaka sağlanmalıdır.

Medyada, her gün açıklanan sayılar üzerinden yapılan programlar bir yere kadar kabul edilebilir gibi görünse de bilinçaltı işleyişte olumsuz yönleri de olacağı gerçeğiyle; artık hastaneden taburcu olan veya evde mücadele eden yaşlılarımızdan olumlu, teşvik edici ve moral artırıcı örnek teşkil eden programlara da yer verilmesi gerekmektedir. Bu mücadelede evde kalarak aldıkları pozisyonun değerini ve önemini anlatan programlar hatta onların da katılımıyla medyada yayınlanmalıdır. Korona sürecinden bağımsız onlara moral olacak, onların değerini ve kıymetini anlatan programların, güzel örneklerin anlatıldığı yapımların ve belgesellerin gösterilmesi de faydalı olacaktır.

Değişen sosyal ve kültürel nedenlerle ataerkilden çekirdek aileye geçiş yaşlı bakım evlerinin gereksinimini arttırmıştır. Bakım evlerinin özellikle tabiatla entegre sosyal, dini ve kültürel ihtiyaçları önceleyen bir ortamda oluşturulması şarttır. Sayılarının ve

kalitelerinin Türkiye genelinde hızla arttırılması ve kültürümüze uygun özgün bir model oluşturularak dünyaya bu alanda örnek olabilecektir.

Özellikle pandemi döneminde büyükşehirlerde yaygınlaşan salgınlardan dolayı yaşlıları kalabalıklardan uzaklaştıracak herkesin kendi memleketine hatta köyüne döndürmek isabetli olacaktır. Ya da herkesin yaşlanınca yapmak istediği şehir trafiğinin dışında doğa ile içi içe yemyeşil bir köy ortamında yaşamalarına imkân veren köylerde yaşlılığını kolaylaştıracak ortamlar oluşturulabilir

Sağlık Bakanlığımız ve bilim kurulunun tavsiyeleri doğrultusunda yerinde ve zamanında alınan önlemlerin olumlu sonuçlarını daha da artırabilmek için, yaşlılarımızın hem fiziksel hem de psikolojik ihtiyaçlarını teletıp/dijital sağlık teknolojileri kullanımını geliştirip daha etkin hale getirerek ve evde bakım hizmetlerini daha da ulaşılabilir kılarak karşılanabilmesi mümkün olacaktır. Yaşlılarımız için hem ruhsal yönden hem de diğer sağlık problemlerini önceleyen “Yaşlı Destek Hattı” kurulması veya yaygınlaştırılması, aynı zamanda Sağlık Bakanlığı “Alo 183” gibi hatlarda yaşlıların sağlık sorunlarını önceleyen düzenlemelerin yapılması gerçekleştirilmelidir. Hatta bir uzman hekim ihtiyacı halinde, aile hekimin refere ettiği durumlarda, telefonla veya diğer iletişim yollarıyla ilgili uzman hekimlere hastalıklarını anlatabilmeleri sağlanmalıdır. Sorunlarına çözüm bulabilmeleri için geliştirilecek bir sistem sayesinde, hastaneye gelmeden çözüm olanakları sunacaktır. Gerekli durumlarda da hastaneye yatışları da bu yolla daha kolay olabilecektir. Kocaeli Büyükşehir Belediyesi önemli ve güzel bir uygulaması olan Eve Nakil Ambulansları örnek projesi, imkanı olan olmayan tüm yaşlılar için hastanelere ve aile sağlığı merkezlerine ulaşım sorununu çözdüğünden, diğer illerde de uygulanması sağlanmalıdır.

Uzun dönemde geriatri uzmanlığının güçlendirilmesi hızla yaşlanan toplumumuz için çok önemlidir. Yaşlıların kendi evlerinde ve ortamlarında yaşamalarının ve bakımlarının sağlanmasını tıbbi ve sosyal boyutta hayat kalitelerini arttırması nedeniyle geriatri uzmanları tarafından önemle tavsiye edilmektedir.

Salgın süresinde “evde kalın” ısrarını ve sokağa çıkma yasağını anlamakla beraber bir konuyu da göz ardı ettiğimizi veya kolayca kaçıldığını görülmektedir. Bu salgın bir iki ay gibi bir zamanda tamamen sonlanacak ve bitecek gibi bir durum çok büyük bir olasılıkla söz konusu olmayacaktır. İnsanların ve özellikle yaşlılarımızın da beş altı ay gibi bir süre evde kalacak durumda değil. Hem zaten bu virüs de sadece dışarda sokakta, parkta camide değil. Koronavirüs insanlarda. “Evde kalın” dediğimiz kadar önümüzdeki süreç için “yakın temasa dikkat edin”, “güvenli mesafeyi koruyun”, “kapalı mekanlarda durmayın”, “ellerinizi sık yıkayın”, “maske takın” uyarıları ve hatırlatmalarının daha çok yapılması ve öne çıkarılması gerekmekte ve toplumun bundan sonraki hayata dair eğitilmesi önem arz etmektedir. Siirt ili örneği: Vakaların çoğu grup halinde aynı aile veya köyden müteşekkil

olup, hiçbiri dışarı çıkmamış ancak hepsi bir evde toplanmışlar ve maskesiz güvenli mesafeye dikkat etmeksizin 15-20 kişi aynı odada oturup sohbet etmişlerdir.

Yaşlılara değer verme noktasında eskiden beri devam eden politikalar ve uygulamalarımız koruma ve yardım temelinde devam etmekte ve çok başarılı sürmektedir. Ancak, bunun bir sonraki aşaması olan meşguliyet uygulama ve psikososyal rehabilitasyon projeleri iyi planlamayla inşallah en kısa sürede devreye girmelidir.

Ama belki de yaşlılar konusunda en önemli husus, sadece devletin ve kamu kurumlarının değil artık bireylerin de kendini sorgulaması çok daha önemli ve gerekli olmuştur. Çekirdek aile modelinin salgın döneminin gerçeklikleri ile nasıl fiilen iflas ettiğini gözlemlenmiştir. Evinde yaşlı büyüğü olan aileler çocuklarını nereye bırakalım endişesi dahi duymadılar, hem kendileri rahat ettiler, hem çocukları memnun oldular hem de büyüklerin dualarını aldılar. Ya almayanlar. Bu konuda bir toplumsal değişim ve dönüşüm hareketi gerçekleşerek huzurevleri ve bakım evleri yaşlı büyüklerimiz için zorunluluk halleri haricinde tek seçenek olmaktan kurtulur. İnşallah pandeminin böyle bir hayırlı sonucu ortaya çıkar diye temenni etmek doğru olacaktır.

Yaşlılarımız ne yazık ki Covid-19 ve benzeri pandemilerde olumsuz etkilere daha açık olmaya devam edecektir. Koruyucu hekimlik bakış açısı öncelenerek, Geriatrik popülasyona özgün Sağlık Politikaları ve pratik uygulanabilir bakış açıları oluşturmak gereklidir.

11.3. ÇOCUKLAR

Pandeminin ilk günlerinde gerçekten de çocukların bu beladan ari olduğu ancak sadece güçlü bulaştırıcı olabilecekleri kanısı kamuoyuna yayılmıştır. Ama bilinmelidir ki pratikte hiç de öyle olmamış ve birçok çocuğumuz Covid-19 tanısı almıştır. Çocuk yaş grubunda daha hafif geçiriliyor olsa da kronik hastalık ve kanser tanısı almış bazı özel dezavantajlı gruplar bu kapsam dışındadır. Örneğin, 0-14 yaş arası çocuk ve ergenlerde, her yıl küresel düzeyde 200.000'den fazla yeni kanser vakası beklenmektedir. Bu hasta grubuna yönelik tedbirlerin öne çıkarılması ile ülkemizde Covid-19 hastalığının çocuklarda ağır sonuçları ile yüz yüze kalınmamıştır.

0-10 yaş çocuklar dört duvar arasında uzun bir süre evde kalmaları nedeniyle stres yükleri artması nedeniyle tırnak yeme, dudak ısırma gibi birçok tik rahatsızlığı ortaya çıkmaktadır. Özellikle çocuklar evde okul ile mecburen bilgisayar başında daha fazla vakit geçirmek zorunda kalmış, birde derslerin arasında aranın uzun olması, Milli Eğitim Bakanlığı ve

okulların desteğinin çok sınırlı kalması ve ailelerin hazırlıksız yakalanmaları nedeniyle bilgisayar oyunları ve diğer internet uygulama alanlarına ilgiyi artırmıştır. Netflix zaten başlı başına bir kültürel emperyalizm sorunu olarak karşımızda durmaktadır. Her şeyin ve özellikle zararlı olduğu aşikar olan her şeyin bu kadar kolay ulaşılabilir olması gerçek özgürlük müdür bunun da tekrar tartışılması ve değerlendirilmesi gerekir. Teknoloji ve internet bağımlılığı önlemeye yönelik ve çocukların daha faydalı, daha sağlıklı ve daha olağan şekilde süreci geçirmelerine yönelik programlar ne yazık ki bu salgın döneminde başarıyla uygulanamamıştır. Bu durumun gelişmesinde ve çözümlerin üretilmemesinde sorumluluk aslında tüm bireyler, sivil toplum kuruluşları, üniversiteler, ilgili meslek mensupları ve kamu kurumları olarak herkesin üzerindedir.

Burada güzel bir ev uygulama örneği paylaşmak öğretici olacaktır: Bir uzman hekim çocuklarını ile iş dijitalden korumak için bu süreçte iş görüşmesi yaparak mutfakta istihdam etmiş, bulaşık yıkama ve yemek asistanlığı ile görevlendirmiştir. İlk etapta kısa bir adaptasyon sorunu ve defans ile karşılaşılrsa da zamanla direnç çözülmüş ve çocukların evde daha farklı ve ailesiyle bütünleşik vakit geçirmesi sağlanmıştır. Buna benzer iyi uygulama örnekleri il içinde ve ulusal kanallarda yarışmalarla öne çıkarılıp teşvik edilerek toplum geneline öğretilir ve toplumda yaygınlaştırılabilir.

Mutfak Çalışma Planı							
Gün/Görv	Pazartei	Salı	Çarşamba	Perşembe	Cuma	Cumartesi	Pazar
Asistan	İ	K	Z	K	İ	İ	Z
Bulaşık	İ	K	Z	K	İ	A	Z
A.R.	İ	K	A	K	İ	A	Z

Salgın hastalıklarla mücadelede tıbbi müdahaleler kadar psikolojik ve sosyolojik dokunuşlar da önemlidir. Hastalık herkese bulaşmayacak ama korkusu maalesef herkese psikolojik olarak bulaşmıştır. Ümitsizlik, karamsarlık, yaşam sevincinin kaybı vb. şekilde bulaşan bu psikolojik enfeksiyon ve Koronavirüs gittikten sonra bile travma olarak ruhumuzdaki hasarıyla devam edecektir. Ve en çok etkilenenler çocuklarımız olacağına inanılmaktadır. Korona süreci en çok çocuklar için yıpratıcı gelmektedir. Onlar bu durumu anlamlandırmakta zorlanmaktadırlar. Neden evdeyiz, neden dışarı çıkamıyoruz, bir suçumuz mu var, dışarı bu kadar mı korkunç soruları çocukların zihinlerini sürekli meşgul etmektedir. Yapılacak çok şey var ama çocuklara bir umut aşılama öneren bir güzel örneği daha sunmak uygun olacaktır.

Ruh Sağlığı Derneğinin öncülüğünde oluşturulan Psikososyal Pandemi Danışma Kurulu, Korona günlerinde “Umudu Evde Yeşertin” diyerek bir öneri paketi sunmuştur: “Bir fasulyeyi pamuğa koyun ve yeşermesini izleyin, çocuklarınızın zihninde geleceğe umut ve yaşam aşılama bekleyin. Hayatın devam ettiğini yaşamın son bulmayacağını o fasulyeye baka baka sohbet ederek yüreklerini rahatlatın. 23 Nisan’da böyle bir kampanya ile

çocukları biraz rahatlatalım istedik". Bu örnekte olduğu gibi çocukların, sokağa çıkmaları yasaklanmış halde evde kalmak zorunda olduklarından, salgın dönemini en hasarsız şekilde atlattıklarına yönelik uygulamaları sadece aileler değil, sivil toplum kuruluşları, medya ve kamu kurumlarının da geliştirmesi gerekliliğini tekraren vurgulamak doğru olacaktır.

Covid-19 salgın süresince toplumumuzun yeni öğrendiği; el yıkama, dezenfektan kullanımı, maske takma, koruyucu önlük ve galoş giyme, bone takma ile temas ve solunum izolasyonu uygulamaları yıllardır sağlık çalışanlarının günlük pratiğidir. Bunları teorik ve pratik boyutlarda toplumsallaştıran Covid-19 salgını ile mücadelenin kısa vadede bitmesinin çok mümkün olmadığını, kontrollü normalleşmenin devreye girmesiyle gelişebilecek risklerin yüksek olduğunu, koruyucu sağlık önlemlerinin dahi bir yere kadar koruyucu olacağını çocuklarımız ve gençlerimiz başta olmak üzere tüm topluma sürekli eğitimlerle ve farkındalık çalışmalarıyla hep hatırlatmak ve böylece dikkat düzeyini hiç düşürmemek büyük önem arz etmektedir.

11.4. GENÇLER

11.4.1. GENÇLERİN EVDE KALMASI

Salgının ilk günlerinde sokaklarda topluca dolaşan tüm insanlar gibi gençlerde olayın vahametini kavramakta zorlanmışlardır. Okulların da kapanmasıyla ilk günleri neşe içinde salgın kaygısını reddeder tarzda yaşayan ve sokaklarda gruplar halinde veya bireysel boş vakit geçiren gençler bir süre gözden ırak kalmıştır. Yaşlılara karşı alaycı tavır gösteren videoların da hatırlatmasıyla gençlerin çalışmadığı halde dışarda vakit geçirdikleri fark edildi. Gençlerin Covid-19 hastalığı asemptomatik bulaştırıcısı olma risklerinin çok yüksek olması da eklenince yanıltan geç de olsa dönüldü ve gençler yaşlılar gibi sokaktan çıkma yasağı kapsam alanına alınmıştır.

Sokağa çıkma yasağı 20 yaş altı için kesintisiz olarak iki aydır sürmekle birlikte makul kabul edilmesi birçok açıdan mümkün değildir. Belki psikolojisi normal biri katlanabilir ancak örneğin sınav baskısı altında olan, üniversite sınavına girecek stres yüklü gençler başta olmak üzere birçok gencin bu süreci hasarsız atlattıklarını beklemek çok gerçekçi olmayacaktır. Üniversiteye hazırlanan yüzbinlerce gencimiz bu süreçte mağdur olmuş, çalışma planları şaşmış, okula gidemez olmuş, rahatlamalarını sağlayacak sosyal çevrelerinden biranda kopmuş ve açık havaya/evden dışarı çıkıp hava alamaz olmuşlardır.

Okulları ve arkadaşları ile irtibatlarının bu kadar sanal kalmasına ilk günler sevinerek tepki gösterecekler de zaman ilerledikçe, anne babalarının tüm teşvik ve ikazlarına rağmen, birçok öğrenci çocuğumuz ve gencimiz, stres yükü artması, zorlanma, demoralize olma ve daha da önemlisi bu durumdan çıkma noktasında çaresiz ve yalnız kalma ile başbaşa kalmıştır.

İnternet ve Netflix vb. mecralardaki filmler, videolar, uygulamalar, oyunlar ve içerikler gençleri ve hatta daha ileri yaştakilerin zihinlerini dinimiz-kültürümüz açısından kötüye yönlendirmeye çalışmaktadır. Güney Kore kaynaklı filmlerin ve kültürün de gençler üzerinde bağımlılık derecesinde negatif etkisine özellikle dikkat çekmek gerekmektedir. Yine internet tabanlı misyonerlik faaliyetlerine de salgın periyodunda daha fazla dikkat etmek gerekir.

Sigara, uyuşturucu ve madde bağımlılığı konusunda gençlerimizin korunması da büyük önem arz etmektedir. Evde bolca vakit geçiren gençlerimizin, anne babaları tarafından risk değerlendirmesinin nasıl yapılacağı mutlaka öğretilmelidir. Ailelere, erken tanıma ve tedaviye erken başlamanın önemi anlatılmalı, bu durumlarda yardım ve destek alacağı tüm yollar sık sık hatırlatılmalı ve bu iletişim kanalları sürekli açık ve işlevsel kılınmalıdır.

Sonuç olarak, gençlerin evde kalma dönemlerini daha doğru ve sağlıklı geçirmelerine yönelik çok iyi projelere ve uygulama örneklerine hem tasarım boyutunda hem de uygulamada çok ihtiyaç bulunmaktadır.

11.4.2. UZAKTAN EĞİTİME HIZLI GEÇİŞ

Bir Üniversite Hocasının şu sözlerine kulak vermek gerekir: “Mart’ın üçüncü haftası itibariyle dersleri internet üzerinden işlemeye başladık. Bu dönem neredeyse kayıp dönem oldu desek yeridir. Sosyal bilimler alanında durum böyleyken tecrübe ve deneye dayalı bilimler daha kötü tahminim. Yeni sisteme hocaların hazırlığı, öğrencilerin teknik imkanları ve hazırlığı kaliteyi yarıdan fazla ölçüde düşürdü. Lisansüstü öğrencilerle birebir ilgilenerek ifa etmeye çalışıyoruz ama mesele sadece bilgi vermek değildir, malum. Lisans öğrencileri durumdan daha zararlı çıktılar. Hele Ales ve diğer sınavlara hazırlanan öğrenciler önlerini göremiyorlar, belli bir takvim olmaması dolayısıyla aşırı demoralize olmuşlar”.

Türkiye’de pandeminin hayatı kısıtlamasına en büyük tepkiyi veren grup, çocuklar ve gençler yani öğrenciler olmuştur. İlk günlerde okulların tatil olması hoşlarına gitmiş, ancak zaman geçtikçe sıkılmaya başlamış ve stres yükleri artmıştır. Maalesef, bu stresi azaltacak çözüm önerileri üretmede tüm toplum hazırlıksız yakalanmıştır. T.C. Milli Eğitim Bakanlığı, sürecin başında gösterdiği ve en somut örneği okulları çabuk kapatma olan proaktif/

koruyucu yaklaşımını ne yazık ki sonraki zamanda gösterememiş ve ona T.C. Gençlik Bakanlığı da eklenince çocukların evde dört duvar arasına sıkışıp kalması gerçeğinin etkilerini en aza indirecek rahatlatıcı çözümler üretilmemiştir. Çocuklarımızı ve gençlerimizin çoğu uzaktan dersler konusunda çok iyi motive edilememiş, istenen devamlılık ve verim alınamamış ve uzaktan eğitimde yeterince başarılı olunamamıştır. Covid-19 pandemisi, İlk ve Orta Eğitimin uzaktan olabirliğinin test edildiği bir dönemi yaşatmış ve ne yazık ki yaşanan pratik bize ilk izlenimlere göre iyi sonuçları vermemiştir. Bu konuda yapılacak akademik çalışmalar da konu hakkında daha doğru bilgilerin oluşmasına katkı verecektir. Bununla birlikte alternatif inovatif yöntemler ve projeler geliştiren kurumlar ve kişiler de her zaman olduğu gibi ne yazık ki öne çıkamamıştır.

Pandemi sonrası dönemde Yüksek Öğretimde digital (uzaktan) eğitim mevcut durumunu koruyarak ve hatta artarak devam etmesi söz konusu olacaktır. Ancak, bu durumu ilk ve orta öğretimde beklemenin mümkün olacağını iddia etmek hiç de kolay olmayacaktır. Çocukların evde olmaktan sıkıldığı, ailelerin çalışma hayatında iken çocuklarını tabiri caizse bıraktığı iki öğünlü okullarımızın fiziki olarak varlığı ve önemi çok daha fazla artmıştır. Eğitim planlama ve politika belirleme çalışmalarında uzaktan eğitimin etkinsizliği hususunun göz önünde bulundurulacağı düşünmek mümkündür

Meslek edindirme, sanat eğitimleri, halk eğitimleri ve kurslar, engellilerin eğitimi de yine uzaktan eğitimle sağlanamayacak alanlar olduğu gerçeğini de unutmamak. Bu alanlarda öğretimin dijital olarak sağlanması kısmen mümkün olsa da eğitim ve uygulama-laboratuvar boyutunun mutlaka uzaktan olmayan eğitimle yapılması gerekecektir.

Bu alanlardaki eksiklikleri gidermeye ve yaşanan aksamaları telafi edecek politikalara da acilen ihtiyaç bulunmaktadır. Çocuklarımızın ruhsal durumunu azaltacak ve el becerilerini artırıp doğru işlerle uğraşmalarını sağlamaya yönelik uygulamaları uzaktan eğitim ve TV kanalları ve haricindeki yöntemlerle teşvik etmeliyiz. Çocuklara yönelik değişik proje ve programları çok daha eğitici ve ilgi çekici bir formatla uygulanmak zorundadır. Çünkü kültürel emperyalizm hiç boş durmamakta, çocuklara yönelik hem uzaktan tv ve internetle hem de evlere kargolarla gönderdiği gerekli ekipmanlarla gençliği ve toplumu ifsat etmeye çalışmaktadır.

11.5. ENGELLİLER

Yaşlılarımızla birlikte, engelli ve kronik sağlık problemi olanlarda Covid-19 hastalığına maruz kalma ve ölüm riski toplumdaki diğer insanlara oranla daha fazla olduğu bilinmektedir. Engelliler Konfederasyonu, dünyada ve ülkemizde salgın halinde olan Covid-

19 hastalığı ile ilgili “Türkiye nüfusunun yaklaşık yüzde 12’sini oluşturan engelli bireylerin var olan sorunlarının Covid-19 pandemisiyle birlikte daha sıkıntılı bir sürece girmişti” açıklamasını yapmıştır. Ülkemizde yaşayan 8 milyondan fazla engelli vatandaşımızın normal zamanlarda olan hizmetlere erişim sorunlarının salgın döneminde artacağı endişesini toplum olarak hissetmek, erişim sorunlarını tespit etmek, öncelemek ve çözüm yolları bulmak zorundayız.

Engellilerin mevcut durumunu en iyi yaşayanların anlatacağına olan inancımız ve isteklerinin takipçisi ve sesi olma misyonu da güderek hoşgörülerine sığınarak basın açıklamasını ve taleplerini burada gündeme getirmek istiyoruz.

Açıklamanın tamamı şöyle;

“Koronavirüs nedeniyle tüm toplumuz zor ve sıkıntılı bir dönemden geçmektedir. Herkes zorunlu bir izolasyon içerisindeyiz.

Türkiye nüfusunun yaklaşık yüzde 12’sini engelli bireyler oluşturmaktadır. Zaten günlük yaşam içerisinde engellilerin büyük bir kısmı uygulanan yetersiz sosyal politikalar nedeniyle yaşamlarını güçlüklerle sürdürmektedir.

Bu dönemdeki Korona salgını, engelli bireylerin yaşamlarını daha da sıkıntılı bir hale dönüştürmüştür. Bu koşullarda engelliler çoğu temel haklarını da kullanılamaz duruma gelmiştir. Erişilebilirlik engelli bireylerin yaşadığı en öncelikli problemi olarak güncelliğini korumaktadır.

Çoğu engellinin kullandıkları ilaçlar, medikal ve sarf malzemelerinin birçoğundan ciddi katkı payı ve fiyat farkları alınmaktadır. Yaşamsal önem taşıyan bu malzemelere erişimde ciddi zorluklar yaşanmaktadır.

SSPE ve diğer kas hastalıklarında Fizik Tedavi, engelli bireyler için hayati önem arz etmektedir.

Ekonomik nedenlerle ulaşılamayan her ürün engelli bireyin bağışıklık sistemini etkileyerek, daha büyük yaşamsal sorunları tetiklemektedir.

Çoklu engeli olan bireylerin bu virüse karşı en fazla risk grubu içinde yer aldığı bir gerçektir.

Salgınla birlikte engellilerin çalışma yaşamında işe erişim noktasındaki zorlukları daha da artarak devam etmektedir.

İstihdam edilmemiş birçok engelli birey yoksulluk sınırı altında yaşamlarını sürdürmek zorunda kalmaktadır.

Ailesinde bakıma muhtaç engelli birey olan çalışanlar salgın sürecinde daha da büyük güçlükler yaşamaktadırlar.

Esas itibarıyla devlet tarafından yürütülmesi gereken engelli bireylere eğitim veren Özel Rehabilitasyon Merkezleri kapalı olduğundan engelli eğitimleri yapılmamaktadır. Bu merkezler ayrıca çok zor durumda kalmışlardır. Zira bu çocukların uyum sağladıkları ortamlarda ve alıştıkları öğretmenlerle eğitimlerine devam etmeleri çok önemlidir.

Medya ve sosyal medyada Koronavirüs ile ilgili yapılan haber, açıklama ve korunmaya yönelik bilgilendirmelerin işaret diliyle beraber sunulması ihmal edilmektedir.

Sayırsız ihtiyaç sahibi birey fizik tedavi ve rehabilitasyon hizmetlerinden mahrum kalmaktadır. Bu onlar için hayati önem taşımaktadır.

Bu gerçekler ışığında acil olarak yapılması gereken taleplerimiz:

- *Kamuda çalışanların yanında özel sektörde de çalışan tüm engelli personele salgın süresince ücretli izin verilmelidir.*
- *Risk grubu içerisinde yer alan engelli bireylere evlerinde sağlık hizmeti verilmelidir. Talep edenlere evlerinde Korona testi yapılmalıdır.*
- *Süresi dolan engelli raporlarının uzatıldığı açıklandığı halde bundan dolayı engelli aylığı kesme gibi uygulamalara derhal son verilmelidir.*
- *Engelli bireylerin ilaç ve medikal sarf malzemelere, muayene ücreti, reçete katkı payı veya fark ücreti ödemeksizin ulaşmasının önü açılmalıdır.*
- *Hane içinde engelli bireyi olan ailede çalışan bir ebeveyn kamu veya özel sektör ayırt etmeksizin salgın süresince ücretli izinli olması sağlanmalıdır.*
- *Resmi açıklamalar yapılırken işaret dili tercümanı bulundurularak işitme engelli bireylerin de bilgi alma haklarının yerine getirilmesi sağlanmalıdır.*
- *Uzaktan eğitim programlarının görme engelli öğretmen ve öğrenci kullanıcılar için erişilebilir duruma getirilmelidir.*
- *Eğitim ve Rehabilitasyon merkezlerinde verilen bireysel eğitimlerin sanal ortamda veya evlerde bire bir verilmesi sağlanmalıdır. Bu merkezlerde görev yapan eğitimcilerin ve diğer personelin hak kayıpları giderilmelidir.*
- *Geçim sıkıntısı yaşayan engelli bireylere ihtiyaç duydukları gıda ve temizlik malzemesi yardımı yapılmalıdır. İhtiyaç sahiplerinin evlerine yardımcı elaman gönderilmelidir.*

- *Sivil Toplum Örgütlerinin de katkılarıyla dayanışma ağları kurarak gönüllülük esası ile bu çalışmaların içinde olmak kolektif bir toplumu inşa edebilmemiz açısından çok yararlı olacaktır.*
- *En az kayıp ile bu günleri atlattık hepimizin temennisidir. Bedensel olarak sağlığımızı korurken ruhsal sağlığımızı korumak da bir o kadar önemlidir. Korku, kaygı ve paranoyaların artış gösterdiği karanlık bir iklimde şefkat, nezaket, merhamet ve hoşgörü duygularımızı yitiren erdemsiz bir topluma dönüşebiliriz. “Sevgi bir toplumu koruyan en güçlü kalkandır.”*

11.6. GÖÇMENLER

Göçmenlik çok boyutlu ve değişken(li) bir kavramdır. Tüm yönleri ile burada ele almak zaten mümkün olmayacak olsa da en azından

- Yasal Göçmenler
- İlegal Göçmenler
- Sığınmacılar
- Beyin Göçü

Konu alt başlıkları altında değerlendirmek gerekir. Yasal Göçmenlik/göçebelik/hicret/rızık temini mücadelesi için yer değiştirme hayatın olduğu ve sürdüğü her dönemde insanoğlunun gündeminde yer edinen bir olgudur. Ekonomik gerekçeler başat etken olmakla birlikte kimi zaman başka saikler de tetikleyici rol üstlenebilmektedir. (Eğitim, savaşlar, politik baskılar, soykırımlar, 28 şubatlar vs.) Tarihsel olarak bu şekilde gelişen süreç, küreselleşen ekonomiler ve sürecin dayatmaları ile bir takım formal kalıplara ve kalsifikasyonlara tabi tutulmuş olmakla birlikte bu ekonomilerin bir anlamda da yadsınamaz ve vazgeçilmez bir parçası olmuştur.

Pandeminin hem dünyada hem de Türkiye’de az konuşulan ve arka planda kalan, ancak pandeminin kontrol edilmesinde veya yeniden atak yapmasında çok önemli bir role sahip olma potansiyelini barındıran bir boyutu daha var ki o da zorunlu göçmenler ve mevsiminin gelmesi ile sayıları zirveye çıkacak olan göçmen işçiler. Ülkemizde her yıl doğu ve güneydoğu Anadolu bölgelerinden başta olmak üzere birçok tarım işçisi göç yoluna çıkmaktadır. Aynı durum Avrupa ve Amerika ülkeleri için de geçerlidir. İngiltere, Almanya, İspanya ve Hollanda’ya Doğu Avrupa/Kuzey Afrika ülkelerinden; ABD ve Kanada’ya da Meksika ve Orta Amerika ülkelerinden yüzbinlerce tarım işçisi de göç etmektedir. Bunun yanında uzun zamandır Asyalı, Afrikalı ve Suriyeli binlerce insan Avrupa’ya göç yolculuğuna

çıkarmakta ve bunu başarabilenler Avrupa ülkeleri içinde acılarıyla yaşamlarını sürdürmeye devam etmektedir.

Öncelikle belirtmek gerekir ki, göçmen tarım işçileri boyutunun pandemideki etkisini en iyi ortaya koyan durum Singapur'da yaşandı. Dijital sağlık uygulamaları başta olmak üzere başarılı sağlık uygulamaları uzun zamandır takip edip izlenen Singapur, Covid-19 salgınında ilk atağında tam vakayı sıfırladım derken büyük bir hata yapmış, göçmen işçilerini büyük koğuşlarda çalıştırmaya devam etmiş ve buralarda yaşayan insanların sağlık durumlarını ne fiziki ne de dijital takip etmiştir. Bunun sonucunda ikinci dalga Covid-19 hastalık pandemisini yaşamaya başlamıştır.

Avrupa ve Amerika'da ve tüm ülkelerde de tarım işçisi göçmen, evsizler ve zorunlu göçmenlerin durumu şayet iyi yönetilemezse hem bu ülkelerin kendileri için hem de tüm dünya için ve en önemlisi insanlık için büyük kayıplara yol açabilecektir. Sağlık sisteminin kapsayıcılığı (#healthforall) için çaba gösteriyor gibi davranan Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) ve diğer sağlık organizasyonları bu konuda ülkeleri etkileme gücünü yitirdiğinden resmi, sivil ve medya olarak tüm kamuoyunu uyarmak ve bu konuya dikkat çekmek gerekmektedir.

Türkiye bu konuda çok iyi uygulama örneği verdiğini kamuoyu sonuçlardan görebilmektedir. Salgında göçmenlerin sağlığını korumada ve aynı zamanda toplum genelinde oluşabilecek sağlık risklerini önlemede sessiz sedasız arka planda Göç İdaresi Başkanlığı ve Valilikler tüm alt kamu il müdürlükleri ile birlikte özel yürüttükleri operasyonlarla büyük başarı elde etmişlerdir. 15 günlük karantina uygulamaları zorunlu göçmenler için de büyük bir titizlikle uygulanmış, en küçük belirtisi olan zorunlu göçmenler hemen izole edilip gerekli tıbbi işlemleri tamamlanmıştır. Ve şükürler olsun ki onların sağlığı da asla ihmal edilmemiştir. Bunu hem onlar hem de kendi vatandaşlarımızın sağlığını korumak için yapan Türkiye Cumhuriyeti Devletinin uygulamalarından bihaber olan ve uzun zamandır göç politikası için eleştiren sol seküler entelektüel çevreler ve basın yine çeviri kültürleri gereği yeni uyanmışlar, ama sadece kendi nefis korkuları için "Aman zorunlu göçmen sağlığına dikkat" demeye başlamışlardır. Bu konuda mükemmel iş çıkartan kurumlarımızı gerçekten tebrik ederiz. Ancak, gevşemeden bu tedbir ve uygulamalarımızı devam ettirmek gerektiğini de vurgulamak gerekir.

Türk göçmenlerin Alman ve Avrupa ekonomilerine katkıları, Asyalı göçmenlerin Körfez ve Arap ekonomilerine, Hint, Çin ve Hispanic kökenli göçmenlerin Amerika, Avustralya Yeni Zelanda ve Kanada ekonomilerine katkıları ve onlarsız bu ülkelerin var olan ekonomik döngüyü hem yaratamayacak hem sürdürmeyecek olmaları gerçeği var karşımızdadır. Buna karşın, tarihte hep olduğu gibi bu tip salgınlar ve peşinden gelen ekonomik sıkıntılar korunmacı ve milliyetçi öğeleri de tetiklemiştir. Maalesef salgın döneminde, anlık ve

olgunlaşmamış tepkilerden nasiplenen kitlelerden biri de doğal olarak göçmenler olmuştur. Göçmenler ülkesi olarak bilinen A.B.D. dahi kendi halkının ve vatandaşlarının iş güvenliğini bahane ederek şimdilik 60 gün süre ile Yasal Göçmen girişine tahdit getirmiş durumdadır. Aslında yapılan bilimsel analizlerin hemen tamamımı göçmenlerin işgücü çalmadığını aksine ekonomiye olan katkıları nedeni ile ilave istihdam yarattıkları ve buldukları ülkelerde yerleşik vatandaşların yapmaktan imtina ettikleri birçok işi yaparak aslında işgücünden çalmadıkları aşikârdır (Suriyeli göçmenler ve Türkiye örneği).

Virüse tedavi olarak lysoll ve çamaşır suyu benzeri dezenfektanların enjekte edilip edilmemesini ciddi ciddi bir yöntem olarak soran bir yönetim erkinden ve medeniyetin çocuklarından yasal göçmenlere dair bu bilimsel veriler eşliğinde doğru ve adil bir yaklaşım getirmelerini beklemek zaten gerçekçi olmayacaktır. Doğumdan -ki doğum başlı başına masraflı bir olay- itibaren bir ülkenin her bireyi için harcamış olduğu meblağ yüksek eğitimi tamamlanana kadar milyonları geçen bir rakama tekabül etmekte ve yetişmiş kalifiye insan gücü bütün ülkelerin ve ekonomilerin her koşul ve şartta vazgeçilmez ihtiyacı olmaktadır. Bugün ABD'nin tarihindeki en göçmen karşıtı Başkanı (ironiktir ki eşi ve kayınvalidesi vs. de göçmen) dahi göçmen karşıtı yasaklar getirirken Sağlık çalışanlarına ve Covid-19 ile herhangi bir kapasite de mücadele etme yetisine sahip bireyleri (teknik donanım, dahiyane fikirler gibi) bu yasakların kapsamından muaf tutmaktadır.

Yasal göçmenlik ve özellikle beyin göçü alma avantajı en azından bir süreliğine devletlerin elinden çıkmış gibi durmaktadır. Çünkü, yetişmiş iyi eğitilmiş bireylerin önlerinde duran pandemi ikliminin sonuçlarını değerlendireceği aşikardır. Kim kendisine daha iyi maaş olanakları sunuyor yanında, yeterli sağlık hizmeti kapasitesine sahip olunup olunmadığı ve bu hizmetlere makul koşullarda ulaşım olanakları sunulup sunulmadığı artık belki de düşünce özgürlüğü ve politik iklim, şehrin havası, çocukların eğitimi için okul ya da gece hayatının canlılığı gibi faktörlerin en tepesinde yer alacaktır. Ama Covid-19 nedeniyle yakın vadede İtalya'nın moda, Fransa'nın mutfak sanatları, İspanya'nın turizm, Londra ve New York'un finans merkezi olmaktan çıkıp ölü şehirler haline dönüşeceğini öngörmek de biraz hayalcilik olacaktır.

Yasal olmayan illegal göçmenlik, kendi şartları içerisinde durum değerlendirmesi yapacak ama muhtemelen bir anda artmayacağı gibi bir anda ortadan da kaybolmayacaktır. Bu salgın sürecinde doğal olarak birçok ülke sıkı vize rejimlerine ve hudut güvenlik kontrollerine gitmektedir. Göçmenlerin kendilerini koruma içgüdüsünün salgın ilk günlerinde daha baskın geldiği memnuniyetle görülmektedir.

Kısa ve orta vadede genelde sağlık ve özel anlamda pandemi riskinin hem dünyada hem de ülkemizde tüm göçmen karşıtı politika ve politikacılar için daha önce sahip olunmayan konforlu bir alan açacağı yadsınamaz bir gerçekliktir. Virüslü mülteci istemiyoruz diyerek

kapısına gelen on binlerce kişiyi günde sınırlı sayıda teste tabi tutmak üzere toplama kamplarına yollayacak bir batı ülkesi daha önce normal şartlar altında bile kınanmazken bugün normlara uygun olanı yapıyor olarak değerlendirilecektir.

Hali hazırdaki göçmen ve mülteci kamplarındaki yaşayanlar için durum zaten içler acısıdır. Milyonlarca Filistinli Ürdün'den Lübnan'a göçmen kamplarında çok zor şartlarda yaşamaktadır. Suriyeli, Yemenli Arakanlı vesaire milletlerden milyonlarca göçmen de malum olmak üzere Covid-19 salgını ile yüz yüze kalmıştır. Ancak, normal zamanlarda bombalanarak ölme, vahşice katledilme ve soykırıma uğrama ile baş başa kalan veya da yaşamları sürüyorsa ülkesinden zorunlu göçe mecbur bırakılan bu Müslüman nüfus için, kim bilir belki de Covid-19 salgını "Sizi cennette Allah'a şikayet edeceğim diyen" çocuğun sözleri üzerine bir nefes alma süresi olarak rahmet oluşturmuştur da denebilecektir. Çünkü bizim hayır gördüğümüzde şer, bizim şer gördüğümüzde hayır olabileceğine imanımız her zaman tamdır.

11.7. YURTDIŞINDA YAŞAYAN TÜRK VATANDAŞLARI

Birçok AB ülkesinde 70 yıllık gurbetçilik serüveni ile yaşayan üçüncü ve dördüncü nesil çok sayıda Türk vatandaşlarımız yaşamaktadır. Ne yazık ki Avrupa'daki pandemiden çok fazla etkilenmektedir. Özellikle ilk giden 65 yaş üstü birinci ve ikinci nesil vatandaşlarımızın sayısı ciddi bir yekûn tutmaktadır. Avrupa'da yaşayan Türk toplumunun yaşlıları da batı sisteminin çarkları arasında ezilmektedir. Avrupa'dan emekli olan bu vatandaşlarımız oradaki çocuk ve torunlarının işleri, yerel kültüre entegrasyonları ve Türkiye'de geride kendilerine bakabilecek kimseleri de olmadığından çok istemelerine Türkiye'ye dönememekte ve orada ya yalnız yaşamakta ya da bakım evlerinde kalmaktadır. Pandemi nedeniyle basına da düşen yaşlı bakım evlerinde sağlık personeli yetersizliği ve bakımsızlıktan toplu ölümler yaşanmaktadır. Bakım masraflarının Avrupa yaşlılık sigorta fonlarına ciddi bir maliyeti olması nedeniyle Avrupa devletleri yaşlıların ölümünü sistemin yükten kurtulması olarak değerlendirmektedir.

Vatan hasreti ile gurbette hastanelerde yaşlı bakım evlerinde hayatlarının son günlerini geçiren bu vatandaşlarımızın ne yazık ki vefat sayıları 350'yi geçmiştir. Avrupa'da rapor edilen Türk ölümlerinin birçoğu bu yaşlı gurubunu oluşturmaktadır. Avrupa'da evler ve yaşam alanları geniş aileye uygun olmadığından yaşlılar kendini idame edemediğinde huzurevi veya yaşlı bakımevlerine gitmek zorunda kalmaktadır. Almanya'da yaşlı bakım evinde kalan Türk yaşlı Karadenizli bir teyzeye "nasıl buradan memnun musun? diye soran arkadaşşıma teyzenin cevabı "birçok sıkıntıya razıyım amma kadın halimle altımı bezimi gavur erkekler temizliyor en çok bundan muzdaribim" cevabı düşündürücüdür. Avrupa

Türk Toplumunun yaşlıları üzerinde daha şefkat ve merhamet temelli medeniyetimizin tüm unsurlarını içeren yaklaşımlara dönmesi ve uygulamaya geçmesi en azından bu konuda gayret sarf edilmesi uygun olacaktır.

Öte yandan Korona sürecinin yurtdışındaki vatandaşlarımızın ülkemize yönelik itimatı özgüveni, saygısı ve sevgisi arttırmıştır. Özellikle de sağlık sistemindeki yetersizlikler ve hasta kabulünde yaşlı-genç ayırımı yapan Avrupa ülkelerindeki uygulamalardan sonra özellikle üçüncü ve dördüncü nesil Türkiye Cumhuriyeti Devletine ve aynı zamanda kendi medeniyetini inşa eden dinine, örfüne ve geleneğine daha saygı duyar hale gelmiştir. Bu itimat, sevgi ve saygıyı doğru projelerle, doğru yönlendirmelerle ve doğru projelerle güçlendirmek ve kalıcı kılmak da çok önemlidir.

Avrupa'da Korona salgını sonrası işsizlik ve iflaslar artacaktır. Sadece Hollanda'da 130.000 civarında küçük ve orta ölçekli iflas olacağından söz edilmektedir. Bu durum, genelde her ekonomik zorluk döneminde olduğu gibi, başta Türkler olmak üzere, yabancılara ve Müslümanlara yönelik negatif bakışı tetikleyecektir. Nazilerin ve nasyonalizmin yükselişinde de bu tür ekonomik daralmaların rolü olduğu bilinmektedir.

Yurt dışında yaşayan, seçme ve seçilme hakkı dahi kendilerine şunun şurasında on sene önce verilen, zorla edinilen helal kazançlarının büyük bölümü ile Anavatanlarına katkıda bulunan, büyük bir kısmı çok çalışan, yüzbinlerce insana istihdam kapıları açan ama buna rağmen ne artık ülkelerinin tam vatandaşı gibi muamele gören ve öyle düşünebilen ama gittikleri ülkelerde de kaçınıcı nesil olursa olsunlar hep göçmen olarak adlandırılan Türk Vatandaşları ile uzun yıllardır adı tam olarak konulamayan, bütün politik çekişmelerden ve farklılıklardan arınıp ortak bir payda da buluşmaya mani olan bir hat kopukluğunun bu süreçte onarıldığını söylemek mümkündür.

ABD/İsrail vatandaşını asla yurtdışında sahipsiz bırakmaz, ölü yada diri mutlaka topraklarına geri getirir miti yada olgusu artık yalnız, eşsiz ve biricik değil, vatandaşına her koşulda sahip çıkan, bunu yaparken etnik köken, dil, sosyal tabaka ayırımı gözetmeyen, imkanları sınırsız olmasa da söz konusu vatandaşı olunca dağlar ovalar okyanuslar kıtalar aşır vatandaşına sahip çıkan bir Türkiye Devleti olgusu var, Allah devletimize ve milletimize zeval vermesin.

11.8. BÖLÜM SONUÇLARI

Yaklaşık iki aydır Türkiye Cumhuriyeti Devleti, sivil toplum kuruluşları ve başta sağlık çalışanları olmak üzere tüm vatandaşlarımız amansız bir mücadele vermektedir. 11 Mart

ilk vaka tanımlanması ile uçsuz bucaksız bir okyanusta rotamızı belirlemeye çalışmış ve gemiye su aldirmeden, Sayın Cumhurbaşkanımızın liderliğinde ve Sayın Sağlık Bakanımızın kaptanlığında ve zamanında alınan kararlar ve uygulanan politikalarla, bugün gelinen noktada sahili gördüğümüz, nefes aldığımız gerçeği gün yüzü gibi ortadadır. Allah'ın izniyle Selamete ereceğimiz günler de yakın olacaktır.

En büyük başarı göstergesi de güvende ve emin ellerde geminin istikametinde gidiyor olmasıdır. 50 günlük saha tecrübemiz ortadadır. Müthiş bir refleksle ve azimle sağlık sistemini minimal bir hata payıyla pandemi sistemine entegre edebilmiş, dünyadaki 200 kadar ülke içinde en önde gelen birkaç ülkeden biri olduğumuzu rahatlıkla söylenebilir. Bundan sonraki atılacak adımlarda da medeniyetimizin tezahürü olan mevcut politikaların önceliği korunup geliştirilerek alınacak önlem ve yapılacak uygulamalarla bu sürecin taçlandırılması mümkün olacaktır.

Covid-19 salgını süreci şayet, insana, kâinata, çevreye, şehre, aileye, yaşlıya, gençlere-çocuklara, engellilere, göçmenlere, yurt dışındaki vatandaşlarımıza, yardım bekleyen herkese bakımımızdaki modernizm-postmodernizm ile alabildiğine olumsuz anlamda değişime uğrayan bakımımızda ve telakkilerimizde bir silkinmeye yol açabilirse, sıkıntılı süreçteki en büyük kazanım olacaktır.

Türkiye'mizin en güçlü ve avantajlı olduğu alanlarda, mesela aile yapısı, dayanışma ve gençlik sahalarında fesada izin vermemek gerekmektedir. Korona sürecinde ve sonrasındaki istismarlar ve projeler konusunda hem devlet hem de tüm vatandaşlar dikkatli olmak zorundadır. Çünkü AB, ABD, Vatikan, İsrail, Oryantalistler ve emperyalist tüm unsurlar, devşirme grup ve kişilerle çalışıp onları destekleyerek bizi içten fesada uğratabilecek projelerini uygulamaktadır.

“İnsanlığı yaşat ki, insan yaşasın”, “İnsan insanın yurdudur” ve “Küçüklerine merhamet etmeyen ve büyüklerini/yaşlılarına hürmet edip gereken değeri vermeyen bizden değildir” gibi medeniyetimizin insan tasavvurunu öne çıkaracak örnek hadisler başta olmak üzere söz, söylem ve uygulamalara sahip olmak önem arz etmektedir. Devletimizde ve milletimizde bu anlayış elhamdülillah halen vardır ve yerleşiktir. Korona sürecinde de buna bütün dünya insanları şahit olmuştur.

Güçlü bir şekilde bu birikim manifesto halinde dünyaya daha da iyi sunulmalıdır. Batı'da da pek çok değer, felsefe, kurum, kişi ve inanç mutlaka sorgulanacaktır. Bu esnada yol gösterecek söz, uygulanabilir ve deklarasyonlara tüm insanlığın ihtiyacı vardır. Türkiye vizyon ve misyon sahibi aksiyoner, proaktif bir bölgesel güç olacaksa bunlarla da olmak zorundadır.

11.9. EKLER

11.9.1. SAĞLIKLI VE DOĞAL YAŞAM KÖYÜ PROJE STRATEJİSİ²⁰

Yaşlı bakımı ve rehabilitasyonu konusunda ülkemizin ve Avrupa'daki gurbetçilerimizin ihtiyaçlarına binaen yaşlı sağlık Turizmi kapsamında yatırım yapılabileceğini düşünüyorum. Bu vesile ile Antalya/Manavgat ve İstanbul/Şile de gerçekleştirmek için üzerinde kafa yordüğümüz yaklaşık bir yıldır hazırlık çalışmalarını yaptığımız "sağlıklı ve doğal yaşam köyü" konsept projemizin özet kapsamını yazının devamına ekliyorum. (İlgilenen arkadaşlara proje görsel ve katalogları paylaşabilirim).

AMACIMIZ: Globalleşen Dünya'da; giderek bireyselleşen ve yaşlanan, aile büyüklerinin giderek yalnızlaştığı bir toplumda, emeklilik ve aktif yaşlılık dönemlerinde, şehrin stres ve gürültüsünden uzak, doğal bir köy ortamında akranları ile kaliteli ve huzurlu bir zaman geçirmelerini sağlamak.

HEDEF KİTLE: COVID-19 pandemisinde görüldüğü gibi en çok 65 yaş üstü yaşlılar etkilenmektedir. Avrupa sağlık sistemindeki yetersizlikten Korona pandemisinden en fazla yaşlılar tedavi olmakta zorlanmaktadır. Avrupa da yerleşik birinci nesil gurbetçi yaşlanmış Türkler için ciddi bir alternatif oluşturmak istiyoruz. Hedefimiz Türkiye'den uzaktaki yurttaşlarımızın yaşlılık dönemlerindeki gerek tedavi ve rehabilitasyon ihtiyaçları gerekse yaşlı bakımı ve emeklilik dönemlerinde ülkelerinde bakılabilecekleri memleket özlemini giderecek konforlu bir tesis hazırlamaktır.

PROJEMİZ: Çalışma Aile ve sosyal politikalar Bakanlığınca proje kapsamı incelenmiş olup KAMUYA YARARLI bir proje uygunluğu kararı verilmiştir. Sağlık Bakanlığınca incelenmiş kamuya yararlı bir proje olup Konaklamalı Fizik Tedavi ve Rehabilitasyon Merkezi açısından müracaatın değerlendirileceği ruhsatlandırılabilceği görüşü verilmiştir.

MİSYON: Çağımızın getirdiği, daralan sosyal alandaki bireyselleşmenin verdiği, yalnızlığı gidermek için, yaşlılarımız doğal bir ortamda akranları ile bir arada aktif yaşlanma ortamları hazırlamak.

VİZYON: Şehrin yanı başında, betonlaşan kentin trafik ve gürültülü ortamından uzak, sessiz ve sakin bir yaşam özlemine cevap veren, hizmetlerin topluca verilebildiği "aktif yaşlılık" döneminin kolaylaştırılmasına katkı sunmak.

---

²⁰ İsa Kaya

GEREKÇE: Giderek yaşlanan dünya nüfusuna paralel olarak, ülke nüfusumuz da giderek yaşlanmaktadır. Dünyada ise insan ömrü göreceli uzamaktadır. Gelişmiş ülkelerde 60 yaş üstü ortalama yaşlı nüfus %20'lerde iken bu oran 50 yılda %30-40 gibi öngörülmektedir. Türk toplumu da giderek geleneksel geniş aile yapısından çekirdek aileye evrilmiştir. Yaşlılarımıza çekirdek aile modelinde maalesef yer kalmamıştır. Ailede çiftlerin aktif çalışması, haliyle yaşlıların evde bakımını zorlaştırmaktadır. Yaşlılar kocaman evlerinde, çocukların evden ayrılmasıyla yalnız başına kalıyor. Bu durum sosyal bir yara olarak her geçen gün büyümektedir.

EKONOMİK HEDEF: Hızla gelişen ve büyüyen Turizm alanında, Doğal ve Sağlık Turizmi açısından gerek yurtdışında yaşayan yaşlı gurbetçilerimiz ve gerekse ülkemizdeki yaşlanan nüfus için farklı bir seçenek sunmak. Yurtdışı emeklilik fonları ile ortak yatırım ve partnerlik ilişkileri geliştirerek ülkemize döviz girdisi sağlamak.

KONSEPT: Şehrin kalabalık ve gürültüsünden uzak ve kolay erişilebilir bir lokasyonda, doğallık ve modernitenin bir arada olduğu bir köy ortamında, ağaçlar arasında küçük bahçeli kompakt evlerin olduğu SADE YAŞAM alanları oluşturmak. Evcil, kümes ve çiftlik hayvanlarının beslendiği, mevsimsel sebze ve meyvelerin yetiştirildiği, hobi bahçelerinin olduğu, Mescit, köy kahvesi, Restoran, kafeterya, Revir, kütüphane, el sanatları atölyesi, küçük mandıra, seralar, çamaşırhane, yürüyüş alanlar, sportif aktivite alanları sağlamak. Uzmanları ile Yaşlılığın getirdiği sağlık problemlerine rehabilitasyon merkezinde idame tedaviler uygulamak. Köy sakinlerine ayrıca Geleneksel alternatif tedavi (GETAT), fitoterapi, hidroterapi, müzik psiko terapisi, yoga, bağımlılıkla mücadele gibi çeşitli tedavi alternatifleri sunmak.

MİMARİ: Site girişine yakın Resepsiyon, Lobi, restaurant, toplantı salonları, kafeterya, dinlenme alanları, Rehabilitasyon merkezi, Getat uygulama salonları, hidroterapi havuzları, hamam, sauna, buhar odalarının olduğu ana bina olacaktır. Ana binadan koridorlarla geçilebilen misafirhane bloğu, Yaşlı Bakım Merkezi bloğu, Süit odalar bloğu, Geriatri ve fizik tedavi ve rehabilitasyon hastanesi bloğundan oluşan katlı binalar olacaktır Bahçe kısmında Ağaçlar arasında, Tek katlı, engelli erişimine uygun geleneksel ve yöresel dokuya uygun mimari üslup ve doğal taş kaplama veya ahşap öğelerin kullanıldığı 1+1 evlerden oluşacak. Evlerin içinde yaşam alanı, yatma alanı, mutfak nişi ile banyo ve tuvalet olacak. Evlerin dışında Veranda, kişiye özel çim ve peyzaj alanı, bisiklet ve araç parkı, bank ve ağaçlık alan yapılacaktır. Ayrıca ortak alanlarda Yaya yürüyüş yolları, ortak peyzaj rekreasyon alanları, hayvan binme parkurları, süs ve yüzme havuzları, çocuk oyun ve piknik alanları, seralar, organik tarım alanları, kümesler, ahırları olan kontrollü tek girişli güvenli bir site olacaktır.

İŞLETME MODELİ: Daireler kiralama yöntemi ile arz edilecektir. Hizmetler Kurulacak bir vakıf marifetiyle kâr amacı gütmeyen yürütülecektir. Daire kiralalarına ilave olarak standart arz edilecek veya özel talep edilen hizmetler ayrı ayrı fiyatlandırılıp aylık olarak site sakininin hesabından düşülecektir. Her hizmetin birim fiyatı her sezon için önceden belirlenecektir.

SAKİNLER: 55 yaş üstü aktif yaşlılık dönemindeki aileler veya yalnızlaşmış kişiler sürekli ikamet için veya dönemsel olarak kalabilecek. Ancak misafir ziyaretçiler, akraba, çocuk ve torunların geçici kalabilmesi için misafirhane hizmeti verilebilecektir.

SOSYAL HEDEF: Yeşillendirilmiş alanlar ve ağaçlar arasında hafta sonu veya tatillerde DEDELER ve TORUNLARIN buluşup iyi vakit geçirdikleri, piknik yaptıkları, koşup oynadıkları rahat ve huzurlu ortamlar oluşturmak. Çocukların doğal köy atmosferini ebeveynleri ile birlikte yaşamalarını sağlamak.

AKTİVİTELER: Gruplar halinde çevre bölgelere günü birlik geziler düzenlemek, doğa yürüyüşleri yaptırmak, yüzme deniz ve sahilde kum terapileri yapmak. Yaşlıların ilgi alanlarına göre küçük atölyelerde sanatsal çalışma ortamı sağlanması, çok amaçlı toplantı salonunda sohbet programları, sinema ve tiyatro gösterileri, özel gün kutlamaları.

AKTİF YAŞAM: Hobi bahçelerinde ve seralarda sebze yetiştiriciliği, kümes ve çiftlik hayvanları beslenmesi ve bakımı... küçük mandıra ile isteyenlere süt ürünleri ve hayvansal ürünler ürettirerek aktif üretime katılımları sağlamak ve üretilen ürünlerin köyün marketinde köy sakinlerine ve ziyaretçilere satış imkânı sağlamak.

SAĞLIK KONTROLÜ VE GÖZETİM: Ayaktan tedavisi devam eden veya kronik hastalık nedeni ile sürekli ilaç kullanan hastaların tedavilerine yardımcı olacak hemşirelik ve danışman icapçı hekimlik hizmeti 7/24 verilecek. Her evde panik çağrı butonu ile acil müdahale ve kontrol yapılacaktır. İsteğe göre ev içi IP kamera ile şifreli görüntülenebilecektir.

AKILLI YAŞAM KONSEPTİ: Özellikle Alzheimer ve demansı olan sakinler için Özel yazılım programı ile köyün tüm yaşam alanları ve evleri tanımlanmış olarak bilgisayar programına yüklenecek. Tanımı ile uyumsuz alanlarda ve hareketlerde merkez görevlileri uyarılacaktır. Her sakin ve çalışanın akıllı bilekliği ile sağlık ve güvenlik takip ve kontrolü yapılacaktır.

GERİATRİ FİZİK TEDAVİ VE REHABİLİTASYON HASTANESİ: Bünyesinde birçok dalda kronik hastalık tedavileri, Alzheimer ve demans hasta tedavi programlarının uygulandığı hastane olacak. Ayrıca sauna, hamam ve terapi havuzlarının olduğu bir merkezde site sakinlerine uzman teknik personel eşliğinde fiziki tedavilerin uygulandığı Konaklamalı Rehabilitasyon merkezinde tedavilerinin devamına imkânı sunmak.

YAŞLI BAKIM MERKEZİ: Hastalanan ya da bakıma muhtaç hale gelen yaşlı köy sakinlerinin 7/24 palyatif tedavi ve öz bakımlarının yapıldığı, yaşam destek merkezi.

SAĞLIKLI YAŞAM MERKEZİ: Geleneksel alternatif tıp uygulama (GETAT) merkezinde sağlık destek uygulamaları olan fitoterapi ve geleneksel tedavileri uzmanları tarafından uygulanacak. Bölgede termal kaynaklar araştırılıp imkân dahilinde Termal tedaviler uygulamak.

MİSAFİRHANE: Köy sakinlerinin uzaktan gelen misafirlerinin konaklayacağı otel konseptinde misafirhane

MUTFAK VE YEMEK HİZMETİ: Köy sakinlerinden evde yemek pişiremeyecekler için evlere de servis yapılan yemek hizmeti verilecektir. Meraklıları için Uzman aşçılarla birlikte Anadolu ve dünya mutfağından yemek tarifleri ve uygulamaları ile mutfak eğitim uygulama hizmetleri...

TEMİZLİK HİZMETİ: İsteğe göre Köy sakinlerinin kendilerinin belirleyeceği periyotlarda genel ev temizliği, çamaşır yıkama ve ütü hizmeti verilecektir.

MESCİD: Görevlisi olan 24 saat ibadete açık mescit ve genel ibadethane olacak.

MARKET: Site içindeki markette site içinde üretilen, doğal ürünlerin satışının yanı sıra günlük ihtiyaçların karşılanabildiği birçok doğal ürünün satışı yapılacaktır.

KUAFÖR: Siteye özel kuaför salonunda ve evlere de gidilip öz bakım ve tıraş hizmeti verilebilecektir.

REFAKATÇİ HOSTES: Alışveriş, hastane ve şehirde eş dost akraba ziyaretleri için Araçlı refakatçi ile ulaşım sağlanması.

GÜVENLİK: Site çevresi duvarla çevrili olup tek giriş kapısından 7/24 köye giriş çıkışlar kontrol altında güvenlik kamera sistemi ile görüntülenecek.

12. PANDEMİNİN TÜRKİYE İÇİN İNOVATİF-FIRSATLAR BOYUTU

12.1. ŞEHİRLEŞME VE YAŞAM BİÇİMİ

12.1.1. GENEL ÇERÇEVE

12.1.1.1. İMAR STRATEJİSİNİN VARLIĞI, MEDENİYET İŞARETİDİR (I)

"Şehirleşme tarzı ve biçimlendirilen şehirde insan ve tabiat merkezli bir yerleşimde sosyal çevresiyle birlikte yaşamak, her insanın en doğal haklarından birisidir. Çünkü makul yerleşim, insanca yaşamaya fırsat verir. Plansız ve yığınlar halinde yaşamak ise günlük bir eziyet ve zulüm rutinini doğurur.

Aslında imar, doğrudan doğruya medeniyet demektir. İmar yani "bayındırlık", etimolojik olarak mamur olma, medeniyetin inşasına işaretle "ümran" ile aynı köktendir. ...Bozulan bir nesnenin onarılması anlamında tamir de aynı kökten (a'mara) gelir. İmarı bir şehir ölçeğinde düşünürsek, planlamayı, planlanan bozulduğunda onu düzeltmeyi/onarmayı ve sonuçta ümran (şen ve bayındır) bir yaşama ortamının hazırlanması borcunu idareye hatırlatır. İmar, ehliyetli eller tarafından planlanmış bir düzendir. İmar, sonuçları yönüyle bakılırsa sadece mekânı değil, nüfusu ve sosyal düzeni de şekillendirir. Planlama şehrin, ortaya çıkabilecek problemlerini önceden kestirebilen ve en başından itibaren engelleyen bir medeniyet göstergesidir." "Siyasi gerekçeler, hoşgörü, birbirini idare etme, hemşerilik bağları ve sonuçta sürekli imar afları, dünyadaki bu konudaki bilim ve tecrübeyi izlemeye ve aktarmaya mâni oldu. Sonuçta zafiyetler, plansız ve mega köyleri ve şehir benzeri yığınlaşmaları ortaya çıkarmış oldu.

Çarpık yapılaşmanın ortaya çıkardığı insani felaketten, Türkiye'nin kimlikli ve kadim şehirlerinden İstanbul da Bursa da nasibini alırken yeni devletin başkenti olarak bir proje şehir olarak planlanan Ankara da umulanın tam aksine çarpık yapılaşmanın kurbanı olmuş oldu. İzmir Ege'den, Ankara özellikle Orta Anadolu'dan, İstanbul ise bütün Türkiye'den iç göç alarak kontrolsüz ve keyfi yapılaşmanın dayanılmaz yüküne yenik düştü.

Dünyada bu konuda tek değiliz tabii ki... Fakat kötü örnekler daha iyiye gitme yolunda emsal olamaz. İmar konusunda başarılı olan ülkeler, ülke çapında ve şehir çapında nazım imar planlarını düzenleyerek geniş arazileri strateji, plan ve uzman raporlarıyla inceden inceye tasarlayarak bu işi başarıyorlar. Sovyetler Birliği'nden, Eski Yugoslavya'ya, Batı Avrupa'dan Doğu Avrupa'ya kadar bu örnekleri fazlasıyla görebilirsiniz. Washington,

Adelaide, Jaipur, Mont Real, Belo Horizonte, Aşkabad, Bakü, Astana, Bişkek vb. iyi planlanan şehirlerden sadece birkaç örnek.

Konya ve Kayseri arazi genişliğinin avantajları dolayısıyla; Erzincan ise gördüğü iki deprem felaketi sonrasında en iyi planlanmış şehirlere ülkemizden üç örnek..."

12.1.1.2. İMAR STRATEJİSİNİN VARLIĞI, MEDENİYET İŞARETİDİR (II)

Ülkemizin imar ve iskân macerasına kronolojik olarak bakarsak doğru bir imar planlaması ve uygulamasından çok, sonuçları vahim olan fiili durumların yaygın olduğunu görürüz. Adeta, "Önce yapalım sonra düşünürüz" yaklaşımıyla önce küçük arsalar üzerine ekonomik zorluklar içinde yapılan derme-çatma yapılar ve rasgele yerleşim; yıllar sonra da bu alanların planlanması yoluna gidilmiştir. Bu fiili oluşum ve yerleşimlerin zamanla ihtiyacı karşılamamasıyla gerekli yol ve altyapı çalışmalarını sonradan tamamlamaya çalışmak bin bir zahmet ve eziyete yol açıyor... İstanbul'un İzmit, Yalova, Bursa ve Tekirdağ ile birleşme yolunda büyümesi, ülke nüfusunun şimdilik beşte biri, zamanla üçte birinin tek bir bölgede toplanması sevinilecek değil, uykularımızı kaçırmaması gereken bir sonuçtur. Bugün nüfusu resmi rakamlara göre 18 milyona, gerçekte ise belki de 20 milyona dayanmış olan İstanbul, dünyanın birçok metropolü gibi, insan kalabalığının ve yerleşim düzensizliklerinin doğurduğu problemlerin büyük bir kısmını yaşıyor ve sakinlerine de yaşatıyor.

Konut, AVM, tarihi mekânlar, iş hanı, okul ve fabrikaların iç içe geçtiği böylesi bir yerleşimde bir savaş, deprem veya diğer bir afet halinde neler olacağını düşünmek bile istemeyiz? Hatta sadece kışın doğalgazın kesilmesi bile bu ölçekte bir şehirde başlı başına bir afete dönüşebilir. Bir savaş durumunda ise ülke nüfusunun önemli bir kısmını barındıran şehrin bir anda felç olmaya elverişli olması stratejik bir hata olarak düzeltilmeyi bekliyor... Benzer durumlarda benzer kararların verilmesi şart. İmar konusunda içtihat tutarlılığı ile karar verici ve uygulayıcıların mevzuata ve planlara uygun harekete zorlanması, tahribi durdurur veya en azından yavaşlatır.

Aksi halde, tarihi, kültürü, tabiatı, aileyi, insanı ve çocuğu dikkate almadan rasgele ve sadece ekonomik gerekçelerle yükselen yapılar, insana ve insani olana ait her ne varsa onu sıkıştırarak daraltarak büyümesine devam edecek. ... Aslında bunun herkes farkındaysa da bütün bir toplum olarak hızla değişen ağır gündemimiz içinde imar gibi ciddi bir konuyu sürekli öteliyoruz... tarım alanları ve imar ilişkisi ise oldukça hayati ve kesinlikle stratejik diğer bir konu...

12.1.1.3. TARIM ARAZİLERİNİN KORUNMASI VE İMAR PLANLARI

İmar konusunu stratejik bir konu olan tarım ile birlikte düşünürsek neler yapılmalı? Bunu da 2-3 yıllık bir yazımdan kesitlerle takdirinize sunmak isterim: "Pekiye ne yapılmalı?"

İmar ve iskân konusunda rasyonel, istikrarlı ve istikametli bir planlama ile Anadolu'nun tarıma elverişli olmayan arazilerinden başlayarak iş alanlarının, fabrikaların bu alanlara kaydırılması, teşvik destekleri, vergi kolaylıkları ve yönlendirmeye hâlâ mümkün. Bu yolda sabır ve ısrarla ülkeyi ve geleceğimizi korumak mümkün olabilir.

Türkiye için "Arazi Kabiliyet Sınıflandırması" yapılmış olduğuna göre imar konusunda yapılacak şey; bütün tarım arazilerini göz önünde tutan makro imar planı ve il makro imar planları elzemdir. Ege'nin iç kesimleri, Orta Anadolu, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun tarıma elverişli olmayan kısımlarının yeni iş imkânları ve yerleşim cazibeleri ile yeni baştan planlanması gerekir. Aksi halde, bütün Marmara bölgesini ve özelde İstanbul ve çevresini elbirliğiyle 25-30 milyon ölçeğinde bir kaos bölgesine çevirmiş olacağız.

Güçlü, içeride ve dışarıda barışa ve çevresine katkı verebilecek bir Türkiye için tarım topraklarının mevzuata uygun ve hatta onun ötesinde bir hassasiyetle korunması ülkenin geleceği ve toplum için stratejik önem taşıyor... Bakanlık, Belediyeler, imar müdürlükleri, saha uzmanları ve akademisyen ve STK'ların ayrı ayrı sorumlulukları ve devredemeyecekleri görevleri vardır. Özetle, iş işten geçmeden tarım arazilerinin korunması yönünde külli bir bakış ve strateji geliştirilmelidir..."

12.1.1.4. YİTİK ŞEHRİN KÜRESELLİĞİ: ŞAR'I GELECEĞE TAŞIMAK

Bitirirken: Türkiye Şehirleri İçin Öneriler

Türkiye şehirleri, Türkiye'nin tarihi birikiminin bir sonucu olarak çoğulculuğa ve çok kültürlü bir geçmişe sahiptir. Dünyada bu niteliklere sahip şehirlerin, yerleşim yerlerinin sayısı azdır. Birakalım şehirleri, bu birikime sahip ülke sayısı son derece azdır. Bugünün dünyasının en temel sorunlarından birisi de çoğulcu, çok kültürlü bir biçimde birlikte yaşama geleneğine sahip olmamaktır. Batı'daki pek çok şehirde, birlikte yaşama geleneğine sahip olmadıklarından kültürlerarası nefret, çatışma, saldırı söz konusu olmaktadır. Türkiye'nin en küçük şehirleri bile pek çok ülkenin tarihinden daha fazla bir tarihe, birlikte yaşanmışlığa sahiptir. Şairin İstanbul için yazdığı "gülüni şöyle dursun, ağlayanı bahtiyar" şiirinden mülhem; İstanbul, Konya, Bursa, Diyarbakır, Mardin şöyle

dursun, Bolu, Sakarya, Van, Malatya tarihi yadigardır. Farklı kimlik ve kültürlerle birlikte yaşama geleneğine sahip olan pek çok şehrimiz, bu yönlerini öne çıkarırlarsa küresel çağda fark yaratacaklardır. Köksüz şehirlerin gökdelenleriyle yarışarak değil, köklü gelenekleri, mimarisi, estetiği, benlikleriyle şehirlerimizin yaşayanlarına imkan sunması ve bu yönleri ile küresel rekabette öne çıkmaları beklenir.

Bir an için düşünelim, Göynük, Safranbolu, Konya, Bursa, Erzurum, Diyarbakır, Mardin gibi bin yılın birikimine, neşesine hüznüne sahip şehirlerimiz bu kimliklerini kaybederek, metropolitan bir şehre dönüşseler ne kazanırlar? Balkanlardan örnek vermek gerekirse, Prizren, Üsküp, Saraybosna tarihi birikimlerini değil, şehrin dokusunu, kimliğini bozarak inşa edilecek yapılarını, gökdelenlerini, kentin doğal görünümünü ortadan kaldıran kentsel dönüşüm uygulamalarını öne çıkarsalar ne elde ederler? Diğer taraftan bin yılın birikimini, tarihsel zenginliklerini bugünün dünyasına taşıyabilirlerse içerisinde yaşadıkları şehrin insanına, bölgeye ve dünyaya verebilecekleri katma değer ne olur? Bir şehir, şarkısı, estetiği, tarihi, mimarisi... kısacası kültürüyle, kimliğiyle hayranlık uyandırır. Kalbine hançer gibi saplanan yüksek binaları, çarpık kentleşmesi ile değil.

Şehrin sahip olduğu kültürel unsurlar öylesine değerlidir ki. Bazen bir şehrin ırmağına, sokağına, ağacına şiirler yazılır, şarkılar söylenir. Hafızamızı yoklayalım, zihnimize ilk gelen şehirler, şarkısı, şiiri, türküsü olan şehirlerdir.

Akmam diyen Tuna nehrini, çıkılmayan Plevne'yi bize hatırlatan o marş değilse nedir?

Bir marş da, önünde gemiler yattığı söylenirse Sivastopol'ü kim bilir?

Kazları kalkmasa Maya dağından, kaçımız bu dağın farkında olur?

Cem Karaca bahsetmese Gülhane parkındaki ceviz ağacından, kim farkına varır?

Çanakkale mi ünlüdür, Çanakkale içinde vurulmak mı? Çanakkale içindeki aynalı çarşı mı?

Bir şehre şiir yazılıyor, şarkı, türkü besteleniyorsa, şehirdir.

Bir şehre şiir yazılıyor, şarkı, türkü besteleniyorsa, şehirdir.

Bir şehir Yahya Kemal'in Üsküp için söylediği gibi, bitmeyen bir aidiyet hissi vermeli yaşayanlarına:

"Çok sürse ayrılık, aradan geçse çok sene

Biz sende olmasak bile, sen bizdesin gene"

Kuşkusuz, şehirlerimiz yeni ihtiyaçlara, taleplere küresel çağın gereklerine yanıt vermek durumundadır. Küreselleşmenin, kalkınmanın gerekleri yerine getirilmez ise şehirlerimiz bazı şeyleri kaybederler, geride kalırlar. Ama bütün bunlar şehrin bin yıllık geleneği, şehir kimliği bozularak gerçekleştirilirse çok şey ya da her şey kaybedilir. Kaybedilenler bin yılda kazanılanlardır çünkü.

Yüzyıl önceki Başbakanımız, Sadrazam Said Halim Paşa, asıl işgalin manevi işgal olduğunu belirtir. Paşa'ya göre herhangi bir toplumun kültürü, geleneği, değerleri manevi vatandır ve üzerinde yaşadığı topraktan daha değerlidir, "Çünkü herhangi bir beşerî cemiyeti millet haline getiren unsurlar bunlardır". Bir ülkenin kültürü, manevi değerleri işgal edilirse bunu fark etmek ve ortadan kaldırmak çok daha zor olacak ve çok daha uzun zamanlar alacaktır. Benzer bir yaklaşım herhalde şehirlerimiz için de doğrudur. Şehrin tarihi, kültürel dokusunu, geleneklerini ortadan kaldırdıktan sonra onu geri getirmek imkânsız gibidir.

Zamanın da Mekânın da ruhu vardır. Şehir (Medine), ortak aidiyet mekanlarında, ait olduğu medeniyetin ruhunu vermeli yaşayanlarına. Şehirlerimiz bizi geçmişimizle, o şehri şehir yapan isimlerle buluşturmalı. Fatih ile, Kanuni ile, Sarı Saltuk ile, Akşemseddin ile, Hacı Bayramı Veli ile, Ahi Evran ile, Mevlâna ile Hasan Harakani ile, Nabi ile, Nef'i ile, İtri ile, Dede Efendi ile ve diğerleri ile bize bir zamanlar aynı sokaklarda yürüdüğümüz, aynı mekanları paylaştığımız, aynı havayı, duyguyu, kimliği, heyecanı paylaştığımız hissi vermeli.

Şehrin, tarihi, kültürel, manevi dokusu, gelenekleri kaybedilince, Kızılderililerin ifadesi ile ruhumuz geride kalmıyor sadece, ruhumuz da kayboluyor.

Bu nedenle amaç ruhları kaybolan, yitik şehirlerimizle küreselleşmek değil, yitmemiş kimlikleriyle Şar'ı geleceğe taşıyabilmek olmalıdır. Küreselleşme bunun için de fazlası ile imkân sunuyor.

12.2. ŞEHİRLEŞME BİÇİMİNİN YENİDEN DEĞERLENDİRİLMESİ

Merhum İbrahim Eken Hoca bir sohbetinde şöyle buyurur; **Evela yeryüzündeki tüm çalışmaların sadece insan için olduğunu kabul etmek lazımdır.** Tüm çalışmaların, neden sadece insan için olduğunu anlayabilmek için ise, insanın yaratılmışlar arasındaki yerini ve onun vasıflarını iyi tespit etmek gerekir. Mahlûkatı şöyle bir tasnife tabi tutmak mümkündür.

Mahlûkat evvela iki kısma ayrılır:

- 1- Latîf mahlûklar (yoğunluğu olmayan mahlûklar)
- 2- Kesîf mahlûklar (yoğunluğu olan mahlûklar)

Kesîf mahlûklar da ikiye ayrılır:

- 1- Zîhayat (hayatı olan mahlûklar)
- 2- Câmîd (hayatı olmayan mahlûklar)

Zîhayat (hayatı olan) mahlûkatı da iki kısımda mütalaa etmek mümkündür:

- 1- Hayvanlar: Özel aletler yardımıyla görebildiğimiz virüslerden, denizleri taşıyan balinalara varıncaya kadar.
- 2- Nebatlar (Bitkiler): Özel aletlerle görebildiğimiz bakterilerden, göklere set çeken ekvator ağaçlarına kadar.

İşte insan bu mahlûkat arasında kesîf, canlı ve hayatiyeti itibariyle hayvani karaktere sahip mahlûkattandır. İnsanı benzer karakterdeki diğer hayvanlardan ayırabilmek için, insanı diğerlerinden farklı kılan ayırıcı özelliğini belirterek tarifini yapmak gerekir.

Muhtelif ihtisas sahipleri, insanı kendi ihtisas sahalarına göre tarif etmişlerse de, bu tarifler efradını câmi, ağyârını mani olmaktan uzaktır. Mesela mantıkçılar insanı, ‘konuşan bir hayvandır’ şeklinde tarif ederken, içtimaiyatçılar “sosyal bir hayvandır” şeklinde tarif etmişlerdir.

Ancak bu tariflerin insanı diğer hayvanlardan ayıran özelliği yoktur. Çünkü bu özellikler diğer hayvanlarda da bulunabilmektedir. İnsanı diğerlerinden ayıran noksansız bir tarif vardır ki bu da İslam’ın tarifidir.

İnsan Mükellef Bir Mahlûktur

Mükellefiyet (yükümlülük) kesîf mahlûkat arasında yalnız insan için vardır. **Diğer mahlûkat, insanın mükellefiyetini ifa için emrine verilmiş (musahhar) varlıklardır. Hal böyle olunca görülüyor ki, her çalışma ve her hareket ancak insan için olacaktır.**

ŞEHİR, insan hayatının devam edebilmesi için, şehir hayatının ihtiyaç duyduğu, bütün birimlerini tamamlamış olan yerleşim merkezinin adıdır. Bu yerleşim merkezinde, insan hayatının devamı için gereken ihtiyaçlar, zorlayıcı bir sistemin içinde değil; huzur, sükûn ve mutluluk içinde temin edilmelidir ki o yerleşim merkezine şehir denebilsin.

Türkiye’deki yerleşimler kent mi şehir mi buradan başlamak lazım belki. Haklı tespitler bu salgın vb. kötü durumların yönetimini de zorluyor. Düşünsenize tüm bu saydığınız iller ayrıca 1.derece deprem kuşağı üstünde. Devletimiz AFAD öncülüğünde depremin her boyutuna hazırız dese de, büyük kentlerde yönetilmesi zor bir olay.

Her şeyi baştan düşünmek zorundayız: şehir, insan, aile, toplum, iletişim, tarım, üretim ve tüketim. İnsanı araçsallaştıran her şey yeniden ele alınmalı. İnsana hizmet etmesi için üretilen şeye insan kulluk eder hale geldi. Bunlardan biri de şehir ve mesken. Apartman yapmaya devam ediyoruz maalesef hem de ülkemizin her köşesine. **Anadolu’ya gitmek isteyene de adres olarak apartman göstermek bir akıl tutulmasıdır. Bu yaklaşımdan hızla geri dönülmelidir.**

Şehirleşme dediğimiz şeyin adını bile şehir koymamak gerekir. Birçoğu beton yığındır. Sayın Cumhurbaşkanımızın da sürekli şikâyet ettiği ama bir türlü önüne geçilmeyen bu şehirleri yaşanmaz hale getiren ucubelerden tez elden kurtulmak lazımdır. İstanbul başta olmak üzere hem büyük şehirleri hem de Anadolu'nun birçok şehrini TOKİ vb. firmalar, rantiyeci şirketler marifetiyle yok etmekten vazgeçilmelidir.

Kentsel dönüşümün bizdeki kadar facia olduğu başka yerler var mıdır acaba? İstanbul'a yazık ettik, hâlâ da ediyoruz.

Bir örnek: Bayrampaşa cezaevi mi daha yeşildi, oraya yapılan şimdiki TOKİ mi? Üniversitelerde bölge üniversiteleri kurulmalı. Belli sayıda üniversite bir bölge üniversitesi olarak birlikte düşünülmeli hem fakülteler hem kampüsler yeniden yapılandırılmalı. Üç sene İzmir'de IHL müdürlerine yaptığımız bir seminere MEB müsteşar yardımcısı gelmişti. Onun anlattığı bir konuyu hatırlattı bu olay. "Bakanlık olarak kendi yazdırdığımız, bastırdığımız, depolara yığdığımız okul kitaplarının %65'ini okullara gönderemiyoruz. Dışardan satın alıyoruz. O zinciri kıramıyoruz." Aynen böyle demişti. Hem de 200 okul müdürünün önünde.

Şehirleşme ile ilgili olarak her alanda güçlü bir devlet iradesi gerekmektedir. Yıllara sirayet eden, makro planları ve hedefleri olan, yasal olarak da güvenceye alınmış şehir planlarına ihtiyaç vardır. İsteyenin istediği gibi ranta dönüştüremeyeceği, bize ait olan medeniyeti temsil eden şehirler kurulmalıdır. Yıkıp yenisini yaparken ya da yeni şehirler inşa ederken kalanı bari kurtarmak lazımdır. Bu noktada en büyük baş belası, "18 uygulaması" olarak adlandırılan "mevzi imar planı değişiklikleri"dir.

Bir ilçeye kaç tane AVM yapılır? Belediye Başkanı kaç tane isterse! Böyle bir şey olmamalıdır, ama bu ülkede olmaktadır. Almanya'da belli büyüklükteki şehirlerde sadece 1 tane AVM vardır. Eyalet yasaları belli bir nüfusun üzerine çıkmadığı sürece ikincisine izin vermemektedir.

Yeni evleri, mahalleleri ve şehirleri tasarlarken ve uygulamaya geçirirken, insanlık tarihinde savaşlardan daha fazla insanın ölümüne yol açan sebebin, bulaşıcı hastalık salgınları olduğu gerçeğini düşünmemek ve unutmak, aslında özelde batılı zihniyetin, genelde insan kibrinin bir yansıması olarak kabul edilebilir.

Bulaşıcı hastalıkların yol açtığı büyük salgınlara karşı 150 yıldır yeni şehirleri kurarken uyguladığı en iyi şehircilik uygulaması "geniş kanalizasyonlar" olan Batı Medeniyeti, artık orta çağdaki gibi kalelerle çevrili olan şehir sınırları olmaması nedeniyle salgınlara karşı çok

korumasız ve çaresizdir. Tabii bunu taklit eden başta Türkiye olmak üzere diğer ülkeler de aynı sorunla yüzleşmek zorunda kalmıştır.

Bu süreçte kent içi toplu taşıma konusu en sorunlu alan durumundadır. İstanbul'daki enfeksiyon vakalarının ağırlıklı kısmı kent içi toplu taşımadan kaynaklanmıştır.

Yapılacak her proje bir sorunun çözümüne odaklanmalıdır ve kent içi toplu taşıma da kurulacak **İntermodal ve ulaşım güvenliği esaslı bir proje dünyada bir ilk olarak çok dikkat çekici olacaktır.** Bu konuda yeterli uzman desteğini alabileceğimiz kuruluş ve bu kuruluşun hatırı sayılır uzmanları uhdemizde var.²¹

Madem paradigma kervan yolda dizilir ve madem Türk'ün usulü budur öyleyse bir öneri de bu kapıdan olsun, Belli ki süreci idare etmek tıpkı şimdi olduğu gibi ileride de hep sürprizlere gebe olacak. O halde yapacağımız şey, Sağlık Bakanlığı başta olmak üzere ilişkili tüm kurum ve kuruluşlarımızın kurumsal kapasitelerini artırmak olmalıdır. Peki bu kapasite nedir?

- **Kurumların pandemi eksenli işleyişlerinin, “değişim dinamiklerine hazır” hale getirilmesi, IT'ye dayalı takip ve eşgüdüm alanlarının genişletilmesi**
- **Yukarıda Bahsi geçen kurumların “interoperability”lerinin artırılması. (Birlikte çalışabilirlik)**

Bunu yapalım ki İçişleri Bakanlığı sokağa çıkma yasağındaki uygulama karmaşası bir daha yaşanmasın mesela. Değişim dinamiklerine hazırlık çok önemli çünkü tedbir, teşhis ve tedavi sürecinde rehber o kadar sık değişti ki gerçekten doktorlar bile buna yetişmekte zorlandılar.

Peki, sağlıklı şehirler, daha doğru ifadeyle sağlıklı yaşam alanları, mahalleler, köyler, kasabalar nasıl olmalı?

Bunun için Batılı ülkeler aslında kısmi çözümler ürettiler diyebiliriz: Şehirlerin dışında köy tarzı bahçeli evler veya ucuz yüksek katlı toplu konut alanları. Ama, özellikle gıda üretimi başta olmak üzere hemen her boyutta kendine yeterli olma özelliği içermeyen mevcut yaşam alanı modelinin, önümüzdeki pandemi sonrası dönemde çok sorgulanacağı ve bu sorgulama sonucu şehirleşme trendlerinde yeni yaklaşımların öne çıkacağını söyleyebiliriz.

Minimalist yaşamın dünyadaki her insanın deneyimlemiş olduğu bu pandemi döneminden sonra, makro anlamda yeni şehirler, sınırları net bir şekilde fiziki olarak birbirinden ayrılmış

²¹ Bakınız: UITP İstanbul

ve korunmuş, kendi içinde barındırdığı temel ihtiyaç tedarik birimleri olan ve tüm bunlara yürüme ya da bisiklet mesafesinde ulaşılabilen tarzda olacak gibi duruyor.

12.2.1. YENİ YAŞAM BİÇİMLERİ VE ŞEHİRLER İLE İLGİLİ ÖNGÖRÜLER

12.2.1.1. YENİ EVLER

Daha çok güneş gören, hava almayan odası olmayacak şekilde tasarlanmış, hijyen ve sanitasyon konusunda abartılı malzemeler, ekipmanlar ve uygulamalarla donatılmış evler görebileceğiz. Dışardan yemek yeme alışkanlığının azalması sonucu ve açlık korkusu ile gıda depolamacılığı uzun süre devam edecektir. Misafirlik ve ev ziyareti kültürü zaten son yıllarda belirgin oranda düştüğü için, pandemi bu durumu sürdürmek için çok iyi bir “gerekçe” olacaktır.

12.2.1.2. YENİ MAHALLELER

Yeşil alanları daha bol, evlerin mesafeleri daha uzak, sokak çeşmesi olan, kaldırımları çok daha geniş, üstü açık sosyal mekanları daha fazla olan, muhtemelen işi olmayanın giremeyeceği çıkmaz sokakları olan ve herkesin birbirini tanıdığı, sosyalleşme için başkasının mahallesine gidilmeye ihtiyaç duyulmayacak **ve mahallesinde salyangoz satılmayan mahalleler kurulabilir.**

12.2.1.3. YENİ ALIŞVERİŞ MEKANLARI

Mutlaka iki taraflı girişi ve hava akımı olan, rafların ve reyonların sıkışık olmadığı, üstü açılabilir güneş alabilen ve doğal hava akımı iyi olan, kapalı alan dışında mutlaka açık alanları da olan, sanitasyon ve hijyen konusunda abartılı uygulamaları en çok barındıran, çalışan sayısı minimize edilmiş, e-ödeme üniteleri çoğalmış hatta bazılarında tamamını almış, denemesi ve görmesi şart olan ürünleri satan mağazaları olan yerleri daha çok görebileceğiz.

Belki bu çarşılar geleneğimizdeki tarzda yani işi olanların geldiği, işi olmayanların avare avare dolaşmadığı yerler olacaktır. Salgın sonrası yeni salgın atağı korkuları ve e-ticaret, AVM’lerin sosyalleşme mekânı olma özelliğini yok edebilecektir.

12.2.1.4. YENİ ULAŞIM ARAÇLARI

Şehir içi ulaşımda insan taşımacılığında kısa vadede olmasa da orta ve uzun vadede metro, otobüs tercih etme azalırken, deniz ulaşımı talebi ve kullanımı daha çok olacak, yine bisiklet ve elektrikli bisikletlere de talep daha çok artacak görünüyor.

Şehirlerarası ve uluslararası ulaşımda ise güvenli mesafenin korunması gerekliliği nedeniyle maliyetler artacağı için havayolu, demiryolu ve otobüs taşımacılığı büyük düşüş yaşamaya devam edecektir.

Hammadde ve ürün taşıma ise her kanalda hiçbir kayba uğramadan devam edecektir. Ama bireysel ve aile seyahatlerinde en önemli taşıma tercihi özel araçlar olacak. Bu da elektrikli otomobil üretimi ihtiyacını çok daha üst düzeylere çıkaracaktır.

12.2.1.5. YENİ PARKLAR/SOSYAL MEKANLAR

Virüsün iyi tanınmamasının da etkisiyle **en çok ihtiyaç duyulmasına karşın en çok kısıtlanan alanlar belki de açık alanlar olmuştur**. Yaşlılar, engelliler ve çocuklar başta olmak üzere her insanın en çok ihtiyaç duyduğu; Avrupa’da ruh sağlığı uzmanlarının günde 20 dk. sloganiyla ısrarcı olduğu bu alanları en kısa sürede tedbirleri alarak faaliyete geçirmek uygun olacaktır. Bu açık alan gezinti ve ferahlama alanlarına randevu olarak ve kartlar gösterilerek giriş sağlanabilir ve kontrollü bir uygulama gerçekleştirilebilir. **“Güvenli Mesafe” kavramının iyi anlatılması, vatandaşların bunu ikna olarak yapması ve en önemlisi Çingirak Eğrisinin (çan değil) inatçı ters uygulayıcılarına gerekli para cezaların tavizsiz verilmesi ile bu kontrol rahatlıkla sağlanabilir.**

12.2.1.6. KÜLTÜR AKTİVİTE ALANLARI

Sinema ve tiyatroların kısa vadede kendilerini toparlaması çok kolay görünmüyor. Lenin’in “dinin yerine ne koyacağız, insanlar neyle avunacak?” dendiğinde verdiği cevap “Tiyatro” olmuştu. Tabii şimdi bunun yerini önce TV sonra internet olsa da tiyatro geleneksel burjuvazik konumuna geri dönmekte çok zorlanacak. **Bir turizm çeşidi olan kongre turizmi de kısa ve orta vadede büyük gerileme yaşayacak, e-kongreler standart hale gelecektir. En büyük zararı kursların görmesi muhtemeldir ki bu konuda özel çözümler üretmek de büyük önem arz edecektir.**

Müzeler kısıtlı sayıda ziyaretçi olarak süreci atlatmak isteseler de başarılı olamayacaklardır. **Müzeleri ve ören yerlerini fiziki ziyaret boyutundan belli süre uzaklaşılacağını öngörmekle birlikte, yeni trend olarak E-müze uygulamalarının gelişerek sanal gerçeklik ile de desteklenerek çok ileri boyutlara ulaşacağı düşünülebilir.** Müze ve tören yeri ziyaretlerinin bu formatla dünyanın her yerinden ücretli ziyaretçiyi çekmesi de söz konusu olacaktır. Bu aynı zamanda yeni bir turizm şeklinin doğmasını ve gelişmesini de sağlayacaktır: **e-turizm**

12.2.1.7. CAMİLER

Güneş görmeyen ve havalandırması iyi olmayan, hatta wc'leri kötü olanların pandemi fırsata çevrilerek hızlıca fiziksel düzenlemeden geçirilmesi çok iyi olacaktır. Camilere giren kişilere temiz paketlenmiş, **tekrar yıkanabilir ince kumaş seccadeler verilebilir, namaz sonrasında bunlar yıkanabilir, tekrar kullanılabilir.** Tek kullanımlık kâğıt seccade uygulaması atık yönetimi zor olacağı ve kâğıt tüketimi çok olacağı için tercih edilmemelidir. **Hatta camilerimizin sürekli cemaati için ayakkabı dolabı tarzında kişisel seccade dolapları yerleştirilebilir. Saflar arası güvenli mesafe korunarak namaz kılınabilir, ama camilere nasıl cemaat buluruz, en önemli sorun budur.**

12.2.1.8. ŞEHİRLEŞMEDE YENİ BİR PARADİGMA

Sadettin Ökten Hocanın bir sohbetinde verdiği iki örnek ve kullandığı ifadeler zihnimde özel yer etmiştir. **Bugün bir Müslüman apartman dairesinde yaşayıp da İslâmî hayat tarzı anlamında bundan rahatsız olmuyorsa, onun İslam anlayışından şüphe ederim.** Eğer otomobili Müslümanlar icad etse idi, muhtemeldir ki ayakkabılarımızı çıkararak arabaya binecektik.

Medeniyet, biliyoruz ki Medine yani şehir ile aynı kökten. Şehirleşme ve şehir kültürü bir uygarlığın hayat felsefesi ve neye değer verip önemseydiğini göstermesi açısından temelidir. İslam medeniyetinin de şehirleşme açısından doğruları bellidir. Mesela yine Saadettin Ökten Hocanın tabiriyle “İslam Medeniyetinin Osmanlı yorumu”na baktığımızda bunun izlerini yaşadığımız şehirlerde görmemiz mümkün. Temizlik ve ibadet için hamam ve camileri merkeze alarak kurgulanan eski şehirlerimiz varken, çağdaş şehirlerde mabedlerin yerini maalesef AVM’ler, tüketim çılgınlığı, iç içe kalabalıklar, eğlence merkezleri aldı. Bunun tercümesi İslam ahlakının yerini kapitalist anlayış, zevk ve sefa aldı.

Bunlar hepimizin malumu zaten... ancak bizim temel sorunumuz dönüştürücü bakış açısını hayata geçirememek.

Bunları hep konuşuyoruz, ancak sistemi dönüştüremiyoruz. 100 metrekare arsadan daha çok gelir beklentisinden geçip; sağlıklı şehirleşme nasıl olur, toplum huzuru nasıl sağlanır, manevi haz nasıl elde ederime odaklanacak zihinler yetişmezse, planlayıcı ve denetleyici otoriteler de bunu tesis edecek sistemi zorlayarak kurmazsa, birbirimize bu konuları anlatıp konuştuğumuzla kalırız.

Bugün vakaların üçte ikisi İstanbul'da ise bu çarpık şehirleşmenin büyük rolü vardır. Ve bugün İstanbul'a ait her ne sorun olsa sadece bu şehrin değil, Türkiye'nin en büyük sorunu olmaktadır. Bir şehrin bir ülkeyle bu kadar özdeşleşmesi de çok dengesiz bir durumdur. İstanbul ve benzer şekilde dengesiz kalabalıklaşan şehirler kanserli organ gibidir. İstanbul'un trafiği Türkiye'nin kalp damarlarında tıkanıklık gibi olmaktadır. Eğer vücudu kurtarmak istiyorsak her şeyi İstanbul merkezli düşünmemek, bütün bünyeyi dengeli bir şekilde geliştirmek ve çalıştırmak gerekir.

Türkiye'de ülke geneline yaygın belirlenecek 10-20 şehri merkeze alarak bölgesel çekim merkezleri oluşturulmalıdır. Her şeyin merkezi olarak İstanbul ya da İstanbul'a yakın Gebze İzmit vs. şehirler düşünülmemelidir! Nüfusu, gelişmeyi, kalkınmayı tüm Türkiye'ye dağıtık şekilde paylaşmalıyız. Tematik merkezler kurgulanıp, o konuyla ilgili cazibe merkezleri oluşturulursa, çeşitli şekillerde teşvikler verilirse, zamanla nüfus yoğunluğu o taraflara doğru çekilir. Amerika'ya, Almanya'ya vs. endüstrisi ve üretimi gelişmiş ülkelerin uygulamalarına baktığımızda genelde ülke geneline yaygın birçok konuda birçok merkez vardır.

Mesela bilişim teknolojileri konusunda inşallah ilerde dev yazılım şirketlerimizin olacağı bir bölge kesinlikle İstanbul'a yüzlerce kilometre uzakta, Anadolu'da uygun başka bir şehir olmalıdır. Aynı şekilde sağlık bilimleri ve teknolojileri üzerine marka şehir olmak üzere planlanacak başka bir şehir yine uzak başka bir şehir olmalıdır. Buna benzer konularda fizibilite analizleri ile tüm ülkeye dağıtık bir kalkınma planı yapılmalıdır. Ekonomik, sosyal, sosyolojik, demografik vs. tüm unsurlar gözetilerek...

Eğer biz kendi medeniyet anlayışımızla teknolojiyi kendimiz geliştirip yaygınlaştırmazsak, batılılar buna benzer giyilebilir ya da vücuda embed edilebilir çipleri muhtemelen yaygınlaştıracaklardır. Bu tür salgınlarla mücadele vs. gerekçelerle bunun gerekliliği herkese inandırılırsa buna ilerde insanlar gönüllü olacaktır. Bu da dijital olarak insanları çok daha takip edilebilir makinelere dönüştürme potansiyeli taşımaktadır. Bu tür teknolojiler gayri İslami ise, şimdiden bizim İslami bakışla ileri teknolojik ürünleri modellememiz ve geliştirmemiz gerekmektedir. Finans, sağlık, iletişim, eğitim, tarım, gıda,

mobil teknolojiler, gibi konularsa teknoloji geliştirmede en önemli stratejik konu başlıklarımız olmalıdır.

Muhafif bir grubun tarıma dönüşü özendirmesi ve Türkiye'nin kendi kendine yeten ülke olmaktan çıktığı iddiasını ısrarla vurgulaması, köye dönüşü özendirmesi bana iyi niyetli bir yaklaşım değil. Üretme gücümüzü kaybedelim isteniyor gibi. **Bu arada Mustafa Kutlu'nun Kalbin Sesi kitabını bu konu için ışık tutabilir.**

Yeni şehirleşme fikri için hemen hepimiz **yatay şehirleşme beton yığınlarından kurtulmak gerektiği gibi vs. fikirlere sahibiz elbette ki doğru olan da bu ancak buna nasıl ulaşacağımızı bilmiyoruz...**

Belki de gerçekleşmesi kaçınılmaz olan budur. **Kıyamet alametlerinin ittifak edilenlerinden biri binaların yükselmesidir. Mesela İstanbul için kişi başına iki katlı bir ev ve 200 metre kare bahçeli bir alan verilirse 20 milyona yaklaşan nüfusa yüzölçümün yetmeyeceği basit bir matematik hesabıyla ortaya çıkacaktır.**

O halde bunun ilk adımı **büyükşehirlere yığılmanın önüne geçmekten geçmektedir.** Egemen güçlerin dünyaya empoze etmeye çalıştığı plaza kültürü ve buna ayak uyduran yaşam biçiminin değiştirilip milli eğitim müfredatlarından başlanarak bir sonraki nesle kurtarmak adına fıtrata uygun yaşam biçimlerinin özendirilip ekonomi sağlık eğitim hatta lükse ulaşımın bile bu hayata göre ayarlanmasıyla 20 otuz yıl sonrası için planlamalar yapılmalıdır.

Planlama sıkıntımız olduğu kesin. Örneğin İstanbul'da on sene evvel yapılan köprü yetersiz kalıyor. Benzer boyutta New York, Paris, Londra yüz sene önce açılan caddeleri kullanıyor. **Planlama gelecek projeksiyonu sağlıklı yapılmadığı için halk şehri büyütüyor fiili duruma göre plan ve hizmet geliyor.**

Ümraniye ve Sultanbeyli gözümüzün önünde on yıllar içinde inşa edildi. Yapılaşma bitti altyapı sonra getirildi. İnsanların yatırım ve yerleşim tercihleri yasaklarla değil teşviklerle yönetilmeli. Taşra da büyümesini istediğiniz yer de KDV dahil vergi indirimleri, ucuz enerji, ucuz ve kaliteli konut, yüksek asgari ücret, kaliteli eğitim ve sağlık hizmetleri, hava kara ve demir yolları gibi teşvikler, düşünülebilir. **Doğduğun değil doyduğun yer demişler. Güvenlik ayrı bir boyut. Rahmetli Kadir Mısıroğlu bir sohbetinde PKK doğu-güney doğuda arazi emlak fiyatlarının düşük kalmasını sağlamaktadır demişti.**

İmar konusu, insanlığa verilmiş olan ilahi bir görevdir. Yeryüzünün imarı, ekolojik dengenin gözetilmesi, bu nimetleri veren Allah'ın insanlar üzerindeki kesin ve net hakkıdır. Bu ilahi dengeye uyulmadan yapılmış olan düzenlemeler, dünyayı bu günkü hastalıklı haline getirdi.

Korona hadisesi, bozulan bu dengenin binlerce sonucunun içinde, hepimizin gözünün içine BATAN bir derstir. İnsanlık bu ilahi göreve ihanet ettikçe hem kendi sonunu hem de dünyanın sonunu hazırlamaktadır.

Yeşil alanların yapılaşmaya açılması, imara kapalı olması gereken yerlerin kentsel dönüşüm adı altında çirkin yapılarla doldurulması, kaçak yapılan binalar ve katlar, trafik yoğunluğunu artıran her türlü plan bu ihanetin sadece üç beş örneğidir.

Şu son 1 ayda, petrol, zararlı gazlar ve beton faaliyetleri azaldığı için, ozon tabakasındaki delik bile kapandı. **Gavurları bilmem, ama kendine Müslüman diyen herkesin, bundan böyle bu hassasiyeti en üst noktada taşıması gerekiyor. Bu durum onun inancının da bir parçası olmalıdır.**

Tüm peygamberler şehir halklarına gönderilmiş fakat bu günkü insanı boğan metropollere şehir demek ne kadar doğru bilinmez. Geleceğin dünyası gökyüzünü yarma yarışıyla değil, toprağa yakın, ekinin ve neslin fesada uğramadığı, mahremiyetin korunduğu, adalet ve hikmetin baş tacı edildiği yerler olabilse keşke. **Böyle bir şehir bilgiyi irfan kalıbında gönülden gönüle yayar, davranışı edeb tacı gibi aile ve çevreden tevarüs eder.**

Tüm bu hayaller için önce sınırsız kazanma ve dünyayı yenme arzusu baskın müteahhit kafalar yerine derviş ruhlu mücahit adamlara ihtiyaç var. Susmayı hikmet belleyen bir anlayıştan ziyade tedirgin olduğu veya korktuğu için konuşmayan insanlar olduğumuz müddetçe ve mahrem sözler bağlamından koparılıp kendi başımıza dayanan kurşunlara döndüğü müddetçe yapılacak şeyler erteleniyor. Oysa varlığın nuru "Erteleyenler helâk oldu" buyurmuştur. Ya şimdi bir şeyler yapalım ya da sadece dua edelim vesselâm...

Ekini ve nesli tahrip etmeden, yeryüzünü imar ve inşa edebilmek görevimiz, lâkin imar mevzusunu yanlış anladık. İslâm döneminde ilk inşa edilen şehir olan Kufe incelense iyi olur. Mahremiyet anlayışıyla kurulmuş ve merkezinde cami olan evler arasında bütünlük fikri yanında sokakların 40 metre, ana arterlerin 80 metre genişliği olması dikkate şayan.

12.2.1.9. KUR'AN-I KERİM'DE İMAR

İnsan Allah'ın şaheseridir. Allah onu seçti, seçkin kıldı imar ve inşa ile görevlendirdi, ona neyi nasıl yapması gerektiğini ayet ayet, sure sure gösterdi.

Misal:

Taha Suresinde: "Sonra Rabbi onu seçkin kıldı, tövbesini kabul etti ve doğru yola yöneltti."

Tin Suresinde: "İnsana ikram edilen donanımların tam ve en güzel olduğu aktarılmıştır."

Ahzab Suresi: "Emanet; (düşünme üretme, inşa etme yönetme...) imkânının sadece insana verildiğini, onun da emaneti yüklediğini anlatmış."

İsra Suresinde: "İnsanın keramet sahibi olduğu; mekân üretme, îmar ve inşa etme, çare üretme, sanat, incelik ve zerafet isteyen işleri yapmaya müsait olduğu bildirilmiş."

Abese Suresinde: "Sadece et ve kemikten ibaret olmadığı hatırlatılmış, hayata tek pencereden bakanlar gibi dar açıdan bakmamamız sağlanmaya çalışılmış."

Nahl Suresi "İhsan kelimesiyle, Allah'tan gelen tavsiyelerin daima iyilik ve güzellik olduğu aktarılmıştır."

Ali İmran Suresinde: "Suret olarak görünen et ve kemik dışında da bir insan bulunduğu, insanın nısyan ile mâlul olduğu, kalbine hastalık, maraz bulaşmasın, mühürlenmesin diye uyarılarak ayık tutulmaya çalışıldığı aktarılmıştır."

Şehirleri herkes boşaltmalı ama biz boşaltmamalı mıyız? Bu şehirde kim fazlalık? Bunların tespiti yapılmadan yapılacak yorumlar yanlış olabilir.

Bizim için köylere dönüp tarım yapması gereken insanlar ya da bizim için şehrin tüm avantajlarını bize bırakıp kendi toprakları miras ile paramparça olmuş köyüne dönmesini istediğimiz insanlar var da biz bunlardan mı rica ediyoruz?

Öncelikle yukarıda bahsedilen toprak reformları, üniversitelerin yerelin ihtiyaçlarına göre dönüşümü, iktisadi avantajın köyler ve ilçeler yönüne kaydırılması gibi önemli noktaları aşmalıyız ki bunların sonunda zaten biz istemesek de şehirler boşalacak.

Aksine, güçlü bir devlet iradesi gösterilerek belli zorlamalar veya altı doldurulmamış hızlı teşvikler ile geri köye veya ana doluya dönüş yapılması. Nasıl şehirlerde sıkıntılar yaşanmış ise ilçe ve köylerde hatta küçük illerde de bu sefer tersine göç kaynaklı sorunların yaşanmasına sebep olabilir.

Önce biz binaları inşa ederiz sonra binalar bizi inşa eder demiş İngiliz başbakanı. Mevcut apartman sistemi ile ne İslami ne insani bir hayatı inşa etmek zorun zorudur. **Mevcut hayat koşulları da göz önünde tutularak aile büyüklerine de yer açabilecek, selamlık geleneğini, yatılı misafir geleneğini yeniden inşa edecek bir mimari yeniden inşa**

edilmeli. Selamlık meselesi üzerine çok konuşulabilecek önemde bir şey. Çoğu erkek evine misafir kabul edebilecek bir ortamda bulunmuyor.

Örneğin: Bir ailenin 3+1 dairesi 5. Katta ve girişte de 1+1 ikinci bir dairesi var. Burayı Selamlık olarak kullanan aile reisinin kütüphanesi burada bulunmakta. Arkadaşlarını burada ağırlayabiliyor, şehir dışından gelen misafirlerini burada yatılı misafir edebiliyor. Bu örneklikteki İslami insani bir mimariyi yeniden inşa edebilmeliyiz...

Yine Sadettin Ökten hocamız: İstanbul için "İstanbul mektebi alisi... " derdi. Tabii hoca **bunu İstanbul'un İslami silueti bozulmadan önceki hali için söylüyor. Bu bize şunu gösteriyor: Kuracağımız şehir, neslimizin geleceğini direkt etkiliyor, yönlendiriyor.**

Tanzimat Fermanı'nın apartmanlaşmayı teşvik etmektedir. Maalesef son yıllarda bizim elimizle üretilen mini şehirler Batının istediği tarzda bir şehirleşme şeklidir. Ve kadim kültürümüze aykırıdır. Bilhassa rezidans türü kulelerin dikilmesi inandığımız değerlerin inkarından başka bir şey değildir.

Marmara bölgesine yığılmış nüfusun Anadolu'ya dengeli bir şekilde desantralize edilmesi bugün için dünden daha kolaydır. Şöyle ki, **dün Anadolu'nun neredeyse tamamı mahrumiyet bölgesi idi. Ama bugün ulaşım eğitim sağlık ve diğer alt yapı hizmetleri bakımından Anadolu'nun neredeyse büyük şehirlerden bir eksikliği kalmamıştır.**

Ülkemiz, bugüne kadar asıl sahipleri tarafından yönetilmediği için sağlıklı bir şehirleşme ve planlama yapılmamış, nüfusun Marmara bölgesine yığılması için adeta teşvik edilmiştir. Maalesef bu konuda biz de çok başarılı olmadık.

Bugün, Koronavirüs sebebi ile şunu gördük: Eğer İnternet varsa işe gitmeden birçok işimizi evden yapabiliyoruz. Bundan sonra insanların aklına şu gelecektir: **İşimin bir kısmını İstanbul'da olmadan da yürütebilirim. Üstelik İstanbul'un trafiğini, pahalılığını vs. diğer dertlerini çekmeden... Koronavirüs, bu planları tetikleyecektir.**

Görünen o ki herkes tuvaline ütopyasını çiziyor. Bahsi geçen idealize düşünce ve yaklaşımların artık megatrouble haline gelmiş İstanbul'un meselelerine çözüm üretmekten uzak olduğunu ifade etmek zorundayız. Bu konu içe geçmiş yaklaşık 8 ayrı disiplinler meselenin sorun yumağı haline getirdiği büyük bir vakadır.

Bu konuya dair tek reel öneri; sayın Cumhurbaşkanımızın 1997 yılında kendi teklifi olan hususun yasalaşması yani İstanbul'da ikametini çeşitli parametrelere bağlanması ve ikincisi de anayasanın 127.maddesi delaletiyle İstanbul için özel bir yönetim biçimi getirilmesidir.

Birçok açıdan konu değerlendirildi. **Türkiye gibi afetselliği yüksek bir ülke için mevcut şehirleşme zaten doğru, verimli ve sürdürülebilir değildi, Korona'da bir daha fark edildi.** Onun haricinde de Rahmetli Turgut Canseveri birkaç kere okusak zaten gerekeni buluruz.

Bir de yaşanan sorunları sadece şehirleşmeye bağlarsak eksik bir okuma, eskiye özlemle ve duygusal bakmanın şiirsel hissini yaşarız. Tabi ki bundan 100 yüzyıl önceki şehir olmayacak, yeni güzeli aramalı ve bulmalıyız. **Kurtuluş; Halk Sağlığı Bilim Dalında.**

12.3. DEĞİŞEN TARZ-I HAYAT BAĞLAMINDA İNOVATİF YAKLAŞIMLAR

Bir medeniyetin paradigması toplumun ve fertlerin yaşam tarzlarından ilişki biçimlerine, şehircilikten mimariye hayatın her alanını şekillendirir. **Modern paradigma insanı kâinat içinde "evsiz" bırakmıştır. Uzun bir zamandır yani birkaç asırdır "ev"imizden sürgün edilmişiz. Modern insanın evsizliği (homelessness) hem yuvasızlık, hem yurtsuzluk, hem de yersizlik olarak tebarüz ediyor.** Evler, ev/yuva olmaktan çıkıp otele, rezidansa dönüştü, insanın evi ile bir aidiyet ilişkisi kalmadı. Başını sokacak bir çatı altı olmayan, sokaklarda yaşayan gerçek evsizler de ayrı bir durum. Gönüllü ve zorunlu göçe dayalı olarak tüm dünyadaki, hiçbir yere ait olmayan ayrı bir evsizler/yurtsuzlar kitlesi modern evsizliğin bir başka vechesi. En büyük evsizlik/yersizlik ise, P. Berger'in, modern insanın kainattaki yalnızlığı/evsizliği olarak ifade ettiği, Rabbinden ayrı düşmüş olmanın verdiği anlam krizi. Küçük bir virüs insanı fiziki olarak evde yaşamaya mahkûm etti, fakat aslında bu henüz bir eve dönüş değil, adeta bir ev hapsi insanlar için, o yüzden bir işkenceye dönüşüyor. Bu zorunlu tersine sürgün inşallah modern insanın tüm anlamları ile yeniden eve (sürgün ülkelerden başkentler başkentine) dönüşüne vesile olur.

Dolayısıyla şehircilikten mimariye, yaşam tarzından insani ilişkilere, doğayla ve çevreyle ilişkilere kadar topyekûn, bütüncül bir yaklaşımla bir dönüşüm sözkonusu olabilir. Bunun için öncelikle sahih bir paradigmanın inşa edilmesi ve tüm bu alanların bu paradigmaya göre tanzim edilmesi zorunluluğu vardır. **Önce modern insanı kainattaki evsizlikten kurtararak işe başlamak gerekir. Medeniyet karşıtlığı yanlış bir şeydir. Kur'an'da medeniyet yoktur gibi ifadeler doğru değildir. Yeryüzünü imar Müslümanın Kur'an'da emredilmiş bir görevi. Medeniyet ile civilization'ı karıştırmamak lazım. Kur'an'da bu ifade medeniyet olarak geçmese de buna tekabül eden çokça ayetler, hadisler vardır, geleneğimizde imar, imaret, temeddün kavramları vardır. İsmet Özel'e saygımız sonsuz, ancak onun gibi medeniyeti modernite ile eşanlamlı okumak mecburiyetinde değiliz. İmaret ile modern uygarlığa ait architecture kavramı aynı şey değildir. Architecture, çevreye ve doğaya müdahale etmektir. İmaret ise çevreyi ve doğayı insanın iki cihan saadetine uygun biçimde tanzim etmektir.**

Farazi metod sadece Hanefilerde yoktur. Örneğin Şafii alim İmam Cüveyni'nin Gıyasi adlı eserinin üçüncü bölümü içtihad/müçtehid konusuna dair faraziyeler üzerine kuruludur.

Şehirlerin sabiteleri değişti. Sabiteleri değişen şehirlerin akışı bozuldu. Akış bozulduğunda intizam kalmadı. Böylece nizam çöktü.

Nizamın kaimliği, intizamın daimliği ile mümkündür. Nizam şehir sabiteleri üzerinde yükselir. Şehir sabitelerinin bir kısmı vehbidir ki bununla oynamak mümkün değildir. Bir kısmı ise kesbidir ki şehir şahsiyeti burada tebarüz eder.

Konuyu basitçe apartman, çevre, yeşil alan, tarihi mekanlar olarak ele almak, dikey değil yatay mimari gibi daha türev çözümlerden yola çıkarak meselenin çözümü daha da zorlaşacağı gibi, çeyrek asır sonra daha asri ama asla bizim olmayan şehirlerde yaşamak zorunda kalabiliriz. Zira köksüz kavramlarla (habis kelimeler) bir şehir tasavvuru mümkün olmayacaktır.

Medeniyet değeri zatında mündemiç bir kavram değildir. Yani çözümleri olmayan bir medeniyet, müzelerde teşhir malzemesi olmanın ötesine gitmez. Allah ve Resulüne uymak için mi, yoksa dünyaya egemen olmak için mi? Eğer Allah ve Resulüne uymak içinse Ahlak kavramını önce tanımlamamız gerekmez mi? Bugün öyle bir noktaya geldik ki neredeyse eğer günah işliyorsanız asla o kirli bedeninizle ibadetleri de kirletmeyin deme noktasına geldik ki bu bir İslam düsturu değil, Yahudilik öğretisidir. Şehir kapsayıcı bir kavram olarak henüz tanımlanmış bile değildir üstelik...

Korona sürecinde insanın bahçeli bir ev ihtiyacının zaruri olduğu, 30 yıl sonra çocuklarımızın apartmanda oturmayacağı görüldü. Şehirleri büyütmenin yanlış, köyleri ve tarımı yok etmenin intihar olduğu görüldü. Gıdaların güvenliği ve helalliyi diye de bir derdimiz olmalı. Bir de Müslümanlar olarak Eşref-i Mahlukat olduğumuzdan hareketle, çevreye, doğaya duyarlı olmak aldığımız emaneti bizden sonraki nesle temiz bir şekilde bırakmak yükümlülüğümüz unutulmamalı.

12.3.1. AKILLI BİNALARDA AKILSIZ HAYATLAR

Bir doktorun günlüğünden: "Akıllı telefonlar ilk çıktığında uzun süre eski telefonumdan kopma konusunda herkese garip gelecek bir direniş sergilemişim...Bu direnişim artık insanlarla iletişim konusunda karşılıklı bazı zorluklar üretince, yani insanlar bana ben de onlara ulaşmada sorunlar üretince sona ermişti...

O günlerde bana yapılan "-niçin akıllı telefon kullanmıyorsun?" gibi baskılara: "-Telefonumla iş bölümü yaptık, ben akıllı olacağım, o da telefon..." tarzındaki esprilerle karşılık veriyordum...

Benim esprisini yaptığım bu iş bölümü zamanla trajikomik bir hal almıştı...İnsanlar telefonlarına akıl, kendilerine telefon görevi vermeye çoktan başlamışlardı...Yani akıllı telefonu akılsızca kullanmak diye garip bir hal ortaya çıkmıştı...

Belki değişen durumlara, zamanın gerektirdiği değişimlere ayak uydurmada zamanlama problemi yaşıyordum...Fakat içten içe de oluşmakta olan yeni dünyaya karşı da bir itiraz bir direniş de sergilemenin gereğine inancım da vardı...Aşırı dozda İsmet Özel okumanın yan etkileri de olabilirdi bunlar...

Bu yan etkilerden kurtulmak zordur... Sadık İsmet Özel okurları bunu, bu haleti ruhiyeyi çok iyi bilir...

Bu okurlar, tahammül ettiğimiz onca modern değişimler, araç gereçler veya zihinsel dönüşümler karşısında hiçbir şey yapamamak bile en azından bunlara her daim surat asabilmeyi canlı tutmaları gerektiğini de bilirler...Surat asmak hakkımız çünkü, hatta son hakkımızdır...Bizi diri tutacak son çare olarak bakarlar...

Belki benim modernleşmeye karşı geliştirdiğim itirazcı tavrım bundan besleniyordur...Yoksa "**zeit geist**" de var yani "zamanın ruhu", hayatta bunu da ıskalamamak gerektiğini de Hegel'den öğreneli çok zaman olmuştur...Bu yüzden direniş bir zaman sonra asık suratlı bir kabulleniş doğuruyor...Sanırım denge dedikleri şeyi de yakalamış oluyoruz...Veya öyle mi acaba?

Neyse, tam da bu haleti ruhiye ile Sakarya'da, Serdivan namı, modern konseptin gerekleri ile inşa edilen bir semtinin sokaklarında turlarken gördüklerim bana bu yazıyı yazdırdı..."Sokakları..." dediğime takılmayın, lafın gelişi bir alışkanlıkla söylenmiştir...Sokak yavaş yavaş mevta oluyor bu semtte...Her yeni semtin kaderi gibi...

Akıllı bina tarzıyla inşa edilmiş bir sitenin yanından geçiyorum...Aklıma bir anda akıl ve telefon diyalektiği ile ilgili yaşadığım tecrübe geldi...Akıllı bina sakinlerinin dış dünya ile bağlantıları tamamen kopuk...içerisi ev mi büro mu belli değil...

Bahçesinde otopark var, çocuk oyun alanı da...fakat her ikisi de gereksiz gibi...Çünkü sitenin etrafında alabildiğince park etmeye uygun boş alanlar fazlasıyla mevcut...Daha ilginç sitenin 20 metre karşısında devasa ve süper rekreasyonu olan ve son model spor aletleri, yürüyüş parkuru ve yeşillikler içinde harika bankları olan bir park var...Buna

rağmen site içindeki otopark ve çocuk alanının varlığına anlam veremiyorum...Zaten bu sitede çocuk var mı o da belirsiz çünkü ne zaman görsem boş...

Bu durum, maliyet artırıcı müteahhit marifeti mi yoksa bu site sakinlerinin sonradan görme kent soyluluğu tercihi mi? Yani, kendilerini halktan yalıtın vatandaş tavrı mı?

Aslında bireyselleşme ve onun dayattığı konformizmin bir sonucu gibi duruyor bu tablo... Bu tabloda kendini yalıtma, köklerden aidiyetlerden gönüllü kopuş...tüketim kültürünün ve toplumunun israf anlayışı vs. var. Her şeyi okumak mümkün...

Akıllı bina konseptinde dikkat çekici bir başka husus da sitenin dört bir tarafını gözetleyen kameralar...Az sonra büyük bir Moğol saldırısına ya da halk talanına hazırlık yapılmışçasına her tarafa konuşlandırılmış...

Güvensizliğin en derinden insanların içlerine sindiği çirkin çağrışimli güvenli yapılar görüntüsü...İnsanı binalara bakarken bile kendini potansiyel bir suçlu gibi hissettiren bir tablo...

Bu tarz yerleşim mekanlarında yaşam olduğunun belirtisi sayılabilecek bir can, bir ruh izi bulamamak, mekanik bir yaşamın, elektronik yazılım hokkabazlığı ile yürüyen cansız güvenlik tesisatı vs. tüm bunlar, burayı tercih edenlerdeki “evi, otel gibi kullanma” cüretkarlığı ile son buluyor...”

Bahçeli geniş balkonlu mimari ve yatay mimarinin öneminin daha iyi algılanacağı bir şehirleşme mantığının tedavüle hızla girmesi gereken bir süreçteyiz. Bu izolasyon sürecinin aile bireylerinde oluşturduğu kısıtılmışlık duygusu mevcut şehirleşme pratikleriyle daha da güçlü hissedilmektedir.

Anadolu’da mütevazı bahçeli bir evde eşi ve 4 çocuğu ile yaşayan bir aile düşünün. Bahçede incir, zeytin, dut, portakal, limon, nar, erik vs. ağaçları. Dede ve torunlar ağaçlarla ilgilenirler. Çocuk da bahçede her türlü oyunu oynar. Bahçede kediler ve yavrularını beslerler. Oğlu İstanbul’da yaşar. Babaları ziyarete geldiğinde evin yakınındaki camiye gidip gelirken marketten bir şeyler alır. Zorluğunu şöyle ifade eder “Kaldırımda elinde poşet varken yürümeye imkân yok. Yola iniyorum araba geliyor. Kaldırma çıkıyorum elindeki poşet duvara çarpıyor. Kim nasıl böyle kaldırım yapmış böyle. Bunlarda hiç mi akıl yok. Mahallede çocuk yok. Bu nasıl mahalle? Çocukların oynayacağı yok, park yok der ve 15 gün dayanamayıp köyüne döner. Hasılı kelam. Şehirleri yaşanmaz hale getirdik. Sokak yok. Mahalle yok. Park yok. Bisiklet sürececek yer yok. Acilen çözüm şart.

Ülkemizde hane başına nüfus 4’ün altına düştü. Yani bir ailede ortalama anne, baba ve 2 çocuk var. **Geniş aileden çekirdek aile yapısına kayma söz konusu. Diğer ülkelerden farklı**

olarak halen aile yapımız güçlü ancak değer kaybediyor. Küreselleşme burada da etkisini gösteriyor.

Komşuluk tüm dünyada değer kaybediyor. Oysa toplumda koruyucu etkisi son derece fazla. Özellikle dikey mimari komşuluğu bitme noktasına getirdi Yatay mimari yapılanmada zorunlu iletişim söz konusu. En basit örneği; Komşunun bahçesinden, kapısının önünden geçilir. Doğal olarak selamlaşma, sohbet etkileşim olur. Dikey mimaride ise yine komşunun kapısının önünden geçersiniz ancak bir fanus (asansör) içinde. İnsanlar apartmanda yaşayan komşularını bilemez oldu. **Öyle ki insanlar komşularının öldüğünü kokusundan tespit edebilir oldu. Sıkça haberlerde duyuyoruz: “Karşı daireden koku geliyordu, çilingir çağırıp kapıyı kırdık... amca rahmetli olmuştu”** Bu son derece kötü bir şey. **Yeni dünya düzeninde aile yapısı güçlü olan ülkeler söz sahibi olacak.**

Anadolu’da ufak bir bakkalı olan 3 çocuklu bir aile reisi sadece kendisi çalışarak aileyi geçindirebiliyor. Bakkalı kapatıp İstanbul’a göç ettiklerinde hanımı ve çocukları dahil hepsi çalıştığı halde yeterince geçinmiyor. Bu kabil örnek o kadar çok ki. İnsanları göç etmeye zorlayan sebepler de bir o kadar çok.

Ülkemizde Göç Eylem Planları var ve bu işler masaya yatırılıyor. Hangi ilde hangi illere neden göç ediliyor. Sebeplerine yönelik tedbirler alınıyor. Sonuçlarına bakılırsa etkili olduğu ancak yeterli olmadığı açık.

Göç hareketleri konfor, para, iş fırsatlarını takip ediyor. Anadolu’da iş fırsatları oluşturmadıkça göç hareketleri önlenemez ve mevcut şehirleşme yapımız değişmez. **Anadolu’da mütevazı ve istikrarlı bir tarım politikası ile göçün önemli ölçüde azalabileceği aşikâr.**

Önümüzdeki süreçte **AVM'lerin de eski etkinliği ve varlığı tartışılabilir.** Birçok yeni yapılan AVM’deki dükkanlar ve ofisler boş kalacak ya da talep görmeyecektir. Dolayısıyla yeni bir projeksiyonla bir kentte sanki AVM yoksa o kent medenileşmemiş ya da modern olamamış algısının da kırılması gerekir. Büyük kentlerde örneğin İstanbul’da, Ankara’da hala onlarca AVM yapılıyor ya da yapılmalarına izin veriliyor. Bu konunun da acilen gündeme getirilip ciddi anlamda planlaması gerekir. Bu kadar taş yığını ne olacak? Artık birçoğunun talep görmeyeceği belli...

İstanbul Büyükşehir Belediyesi yeni bir uygulama başlatıyor. Tıpkı Avrupa’daki Almanya’daki şehirlerde görüldüğü gibi İstanbul’da boş alanlarda (mesela çatalca, Silivri’de vs.) belediye öncülüğünde tarıma yönelik faaliyetler başlatılıyor. Türkiye genelinde özellikle betonlaşmış büyük kentlerin uygun yerlerinde mutlaka tarım

politikalarının ve faaliyetlerin başlatılması gerekir ki burada Tarım Bakanlığına çok işler düşüyor.

Komşuluk ilişkileri, aile yapıları, kültürel değerlerimiz, yaşam biçimimiz, sosyal genlerimiz, anlayışlarımız, kodlarımız hızla değişiyor. Bu bağlamda kendi kimlik ve örf âdetlerimizden hızla uzaklaşmaktayız. 18- 25 yaş arası gençler hayata çok farklı bakıyor, dünyayı algılama biçimleri bizlerden bambaşka.

Özellikle burada MEDYANIN da çok önemi var. Medya aslında bir enstrümandır bir araçtır. Ne şekilde kullanıldığı, işlendiği çok önemli, hassas bir araçtır medya. Ancak üzülerek görüyoruz ki kanallardaki dizi filmlerimiz ya mafyayı ya da gayri meşru aile ilişkilerini meşrulaştırıyor. Örneğin bu millet yıllarca Aşkı memnu, Yaprak dökümü gibi dizileri izledi. Dizilerdeki planlara, sahnelere ya da repliklere bakalım, daha çok gayri meşru aile ilişkilerini özendirilen görseller bunlar.

Türlü türlü kanallarda doğru düzgün bir denetimden, filtrasyondan geçmeden bu tür dizilere ya da eğlence programlarına iş verildi. **Bu konuda ciddi bir kültür sanat yayın politikası oluşturulmalı. Kültür Bakanlığı ve RTÜK bu konuya yeterince hassasiyet göstermelidir. Hep özgürlüklerin kısıtlanması, çağdaş sanat eleştirileri çekincesinden dolayı yıllarca bu konular maalesef görmezden gelindi.**

Medya ürettiği içeriklerle, programlarla içten içe toplumu dönüştürüyor. Milletın örf kültür ananeleri geri dönülmez şekilde aşındı. TV'lerde dizilerde, programlarda oynatılan oyunculara bakılınca kolaylıkla anlaşılır. **Maalesef bu konu yeterince gündeme alınmadı. Bir türlü politika uygulanamadı. Halbuki bu alanı çok dikkate almak gerekir. Acilen yeni bir stratejiyle kültür sanat, dizi, filmlerin, eğlence programlarının yayın içerikleri, ne yapılması gerektiği konularında kafa yoracak, politika oluşturacak insanlara ihtiyaç var. Yoksa toplum gündemden güne zehirleniyor.**

12.4. AHLAK, EĞİTİM-ÖĞRETİM BAĞLAMINDA İNOVATİF YAKLAŞIMLAR

Eğitim bir alışkanlık işidir. Eğitim, doğru iyi ve güzeli hem kendi hem de başkalarının amellerinde koruma alışkanlığına denir. **İnsana (ferde) bütün amellerinde başkalarına zarar vermeden yaşama alışkanlığı vermek eğitimin zorunlu kısmıdır. İnsana (ferde) başkalarına faydalı olma alışkanlığını vermek ise, eğitimin ihtiyari kısmını teşkil eder.**

Uzaktan yönetim ve uzaktan eğitim olanaklarının (donanım ve yazılım) bu tür olağanüstü durumlarda önemi anlaşıldı. Ancak yerli altyapının olmaması veri güvenliği ve mahremiyet bakımından önemli mahsurları beraberinde getirdi. Pandemi sonrası bütün üniversitelere

hizmet verecek, **örgün öğretime alternatif olarak değil de tamamlayıcı hizmet verecek bir altyapı kurulmalı.**

Bir “**Yükseköğretim Uzaktan Eğitim Merkezi**” kurularak hem eğitim içeriği üretilmesi ve örgün eğitim içinde kullanılması hem de olağanüstü dönemlerde bu altyapıdan (daha ekonomik, daha güvenli ve daha hızlı) faydalanılması gerekir. Benzeri bir altyapı STK'lar, firmalar ve diğer eğitim kademeleri için de gerekir.

Öğrencilere belli sayıda derslerin başka üniversitelerden alma imkânı verilmesi, fırsat eşitliğini ve akademik rekabeti de sağlar. Hakkâri'den öğrenci Sakarya'dan belli sayıda ders alabilsin veya Ankara'da bir öğrenci özel bir konuda önemli bir isim varsa Tunceli'den ders alabilsin. Ayrıca hoca bakımından ciddi sıkıntı çeken bazı üniversitelerin ihtiyacının bir kısmında bu şekilde giderilebilir.

Uzaktan Eğitim ile ilgili deneyimlediğimiz en önemli şeylerden birisi de bu belki de Üniversitelerin, öğretim elemanlarının iş yükünü azaltacak, zaman mekân tasarrufunu da sağlayacak yeni imkanlarla fırsatlarla tanışmamız oldu... **Özellikle bazı yüksek lisans dersleri, tez izlemeler, bitirme çalışması danışmanlıkları, doktora ve yüksek lisans tez danışmanlıkları, formasyon eğitimi ve danışmanlığı ile ilgili birçok konu, uzaktan eğitim imkanlarıyla halledilebiliyormuş.** Bu deneyimi 'Yeni Normal, olarak tabir edilen süreçte de kalıcı hale getirilebilirsek, bu tip krizlere idmanlı olarak hazır hale geliriz, hem de birçok görüşememe, danışmana ulaşamama; yol, mesafe, zaman, mekân, kağıt-evrak tasarrufu da sağlanmış olur.

Yerli, efektif, güvenilir bir uzak eğitim sisteminin ülkemizde bulunması gerekiyor. Bugün ABD'de online üniversiteler mevcut. Profesyonel alanda çalışanlar ve kariyer yapmak isteyenler bu tür gelişimlerini online üniversiteler ya da fakülteler vasıtasıyla da yapabilirler.

Ülkemizdeki **en önemli hususların başında yetişmiş ara eleman sıkıntısı var. Pandemiyle beraberce meslek liselerinin önemini bir kez daha gördük. Bu günlerde Anadolu'da bu liseler binlerce maske üretebiliyor.** Dolayısıyla yüksek eğitimde de acilen yeniden yapılanma gerekiyor. Haddinden fazla Fakülte var ve gereksiz sayıda mezunumuz var ancak bu tabloyu tersine çevirme fırsatımız mevcut. Üniversite sistemimizde ciddi planlamalarla ara teknik eleman yetiştirici programlara yönelik yüksek okulların yapılandırılması gerekiyor.

Eğitim özelinde açık öğretim ve uzaktan eğitim altyapısına sahip olan üniversiteler diğerlerine göre daha avantajlı olmakla beraber öğrenci kaynaklı sorunlarda her üniversite neredeyse benzer durumda. Üniversite öğrencisinin teknik altyapısı yetersiz (masa üstü, diz üstü veya tablet ya da akıllı telefon) Ayrıca internet hızı ve bağlantısı konusunda

sıkıntıları var. İnternet ve bilgisayar bütçe için ekstra maliyet. Aileler bu maliyeti de karşılayamaz mı diye düşünmeyelim! Karşılayamayacak o kadar çok hane var ki farklı eğitim seviyelerinde okuyan çocukları olan. Bazen bir bilgisayar değil iki bilgisayarın bile yeterli olmadığı durumlar yaşanabiliyor.

4 yıldır eğitimde kalite güvencesi ve akreditasyon için çalışıyor ve bir eğitim yönetim sistemi kullanıyoruz. Pandemi ile birlikte kullandığımız sistem uzaktan eğitim amacıyla bütün bir üniversitemizde hızlı bir şekilde kullanılmaya başlandı. Fena da olmadı hatta kriz fırsata çevrildi. Direnç gösterebilecek hocalarımızı çok kolay ikna ettik.

Aslında fiziki mekanlara mahkûm olmadan da uzaktan ciddi eğitimlerin yapılabileceğini gördü herkes. Tabi ki örgün eğitim devam edecek ancak senkron asenkron uzaktan eğitimlerin çok önemli avantajları da görülmüş oldu. Şimdi biz akreditasyon için geliştirdiğimiz ve uzaktan eğitim için kullandığımız programda yerli senkron ders yazılımı geliştirme projesi veriyoruz. **Bu alan pandemi sonrası gelişecektir ve uluslararası dijital üniversiteler çok daha düşük maliyetlerle hayata geçirilebilecek ve çok uzak mekanlara kolayca ulaşılabilecektir. Yerli yazılımlar çok değerli çünkü sunucuları bizde ve güvenlik sorunu yaşanmayacaktır.**

Ayrıca YÖK dersleri ile otör hocalarımızın ulusal üniversitelerimizdeki diğer öğrencilerimize ders vermesini planlayan YÖK bu alanda inisiyatif almalıdır. Tıp Fakültesi Temel bilimler dersleri için uzaktan dersler asenkron olarak birbirine açılabilir. Belki de bölge üniversiteleri ile bu hayata geçirilebilir.

Ayrıca Milli eğitimde Fatih projesini hayata geçiren bir ülke olarak Yüksek öğretimde de bundan daha iyisi yapılarak donanım ve internet sorunu çözülebilir.

Bir medeniyet iddiamız varsa önce Ahlak üzere insan tasavvurundan başlamalıyız. Bunun için Üniversitelerden yani eğitimden başlamalıyız. Evet önce bir İslam üniversitemiz olmalı sonra bin, insan tasavvurumuzu fütüvvet ve ahilik geleneği üzerinden yeniden güncelleyecek. Bilgiyi-Teknolojiyi topluma fayda ekseninde üretecek, mesuliyeti merhamet duygusundan tezahür eden insanı yetiştirecek üniversiteler.

Topyekûn bir ahlak seferberliğine ihtiyaç var. Akademisyen, işçi, iş adamı, bürokrat, siyasetçi, doktor vb. olarak böyle bir ahlaki silkinişe ihtiyaç var. Bu meyanda da normlar-değerler tartışması ve ilişkisi üzerinde düşünmek gerek. “Yasal-Meşru’-helal-tayyib” sıralaması ve kavramlarını düşünmek de önemli. “Zühd” kavramını da tekrar etüt etmeli. Yani hayatı imar ama kalbe koymama. Bugün belki de ihtiras ve gasetlerimizi dizginleyecek formül.

Üniversitelerimizi ve akademik nitelik-verimliliği yeniden düşünmek gerek. Bu meyanda Batı’da olduğu gibi Bilimsel üniversiteler, meslek üniversiteleri ayırımı gelmeli. Her bölgede bilimsel üniversite olmasına gerek yok. Bir de “tematik üniversiteleri genişletmeliyiz. Bunu mesela ilahiyat, hukuk gibi alanlara da telmil etmeliyiz.

İslam üniversitesi gündeme alınmalı. Türkiye’nin bir medeniyet persoektifi-iddiası olacaksa -ki var- burada interdisipliner ve multi disipliner tarzda iyi yetişmiş, dini ve dünyayı bilen ulema bu anlamda önemlidir. Şu an bundan uzağız maalesef. Dünyada ağırlığımız hala yok. Cumhurbaşkanımızın yön verdiği siyasi vizyonumuzun altını teolojik ve medeniyet planında dolduracak perspektif ve projelerimiz yok.

Reaksiyoner tarzda sürüklenen değil, sürükleyen, yön veren, vizyon üreten, Hanefi Mezhebi’ndeki bir metot gibi, farazi meselelere dair fikirler üreten bir yapı ve anlayış.

12.5. YENİ BİLİŞİM VE TEKNOLOJİ ALANINDA İNOVATİF FIRSATLAR

Bu anlamda bilimsel bilgiyi rafine bir tarzda halka da arz edecek yöntemleri de düşünmeliyiz. Belli alanlara olan yatırım hızlanmalı: gelecekte daha da stratejik olacak sağlık ve gıda dışında hukuk ve ahlakiliğini de ihmal etmeden bilişim alanı, siber güvenlik alanına özel önem vermek lazım. Her alanda kendi yazılımlarımızı ortaya koymalıyız. En son bu alanda yeni bir proje başlatıldı. **Türkiye en fazla siber saldırı altındaki ülkelerden biri.**

Vatanını milletini seven yurtiçi ve yurtdışındaki insan kaynaklarımızın etnik-sekter kökenini bir yana bırakıp (vatan millet sevgisi olup hain-devşirme olmayan) ciddi şekilde envanteri yapılmalı. Birçok insan var yurtdışında, köşesine çekilmiş, atıl duruyor.

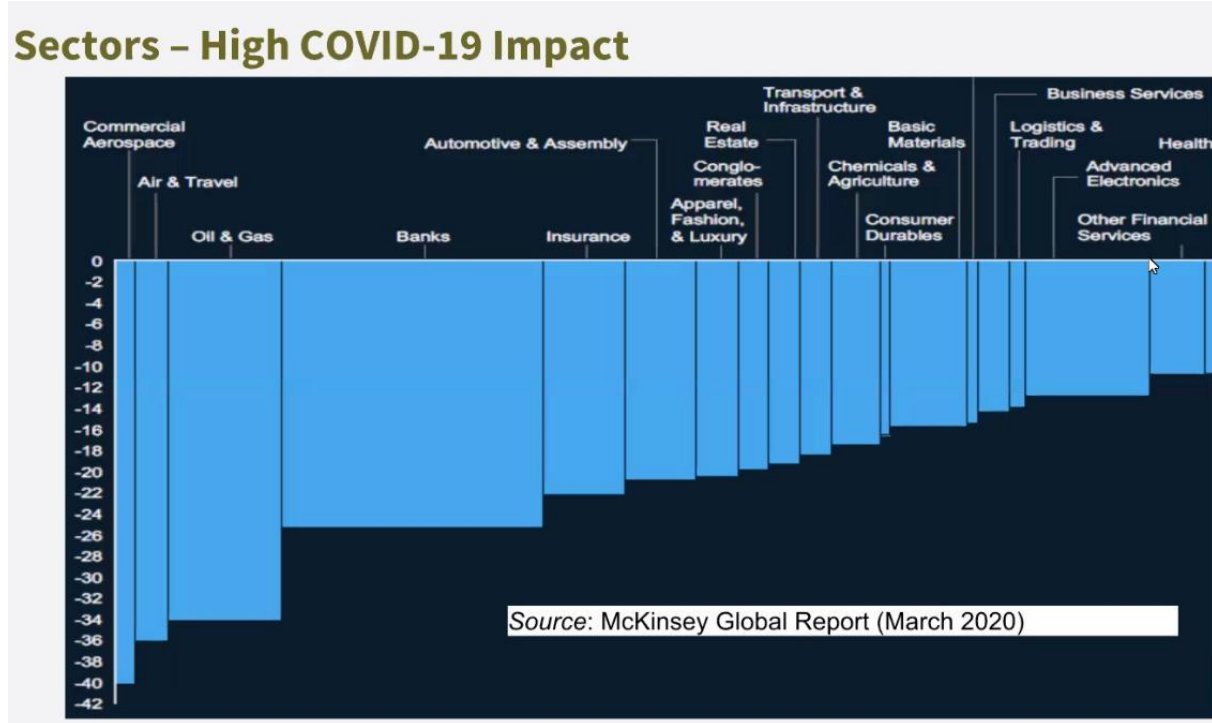
Korona süreci ve sonrasında insana bakış değişecek, insana olan ihtiyaçta da değişimler olacak. Din ve ahlak temelli bir insan tasavvurunu dünyaya arz edecek manifestolarımız olmalı. Adeta “durun kalabalıklar” diyebilecek manifestolar. Korona süreci-sonrasında da olmalı.

Yurtdışına yönelik oluşturduğumuz kurumlarımızın neliği-niteliğini SWOT analize tabi tutmak gerek.

Korona sonrası eğitim ticaret ve medyanın büyük oranda dijitalleşeceği anlaşılıyor. Bu dijitalleşmenin etiği, dili, hukuku ve güvenliği üzerine projeler geliştirmek, tedbir almak.

12.6. BİYOENFORMATİK ALANINDA İNOVASYON FIRSATLARI

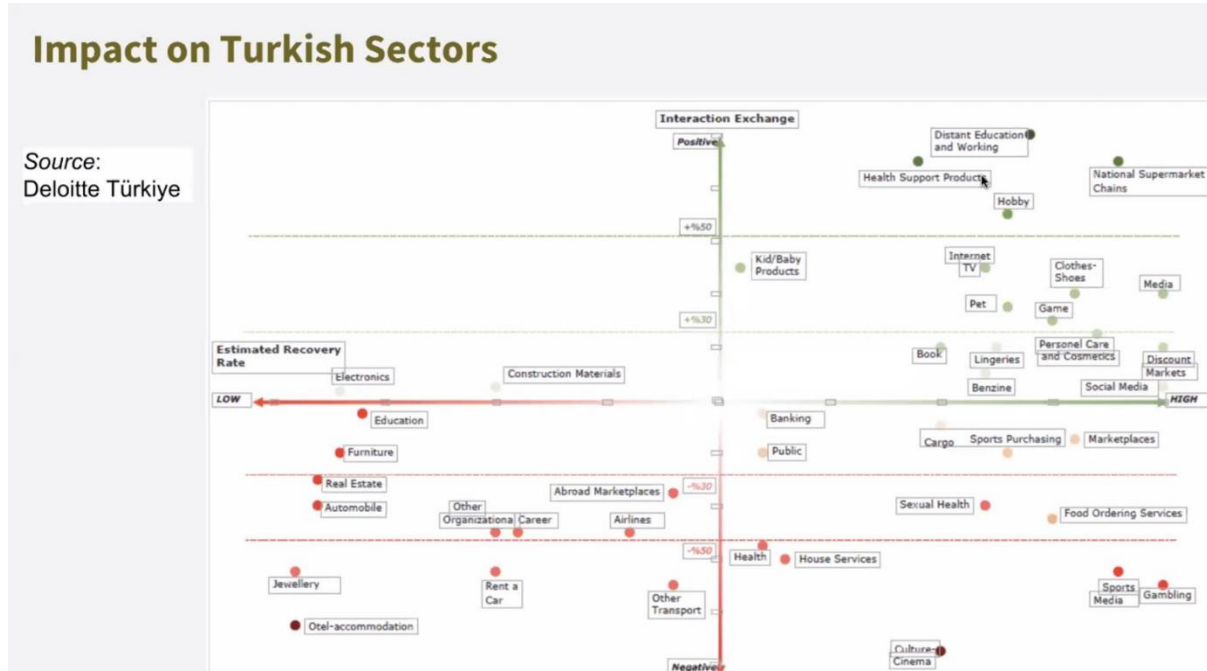
McKinsey Mart 2020 Global Raporuna Covid-19 un en çok ve en az etkilendiği sektörler aşağıdaki tabloda arz ediliyor. İleriye yönelik adımlara karar vermeden önce bu tablonun dikkatle analiz edilmesi durum tespiti açısından çok önemli. **Bu duruma göre şu anki etkilenenler içinde en çok Ticari Havayolları, Turizm, Benzin ve Gaz daha sonra Bankalar, sigorta sektörü, hizmet sektörü ağırlıklı sektörler var. En az etkilenenlerin başında ise sağlık, yüksek elektronik, ticaret, diğer finansal servisler ve kimya, tarım ürünleri gözüküyor.**

Covid-19 krizi büyük depresyon ve 2008 finansal krizinden çok farklı mahiyette. Normalde finans dünyasındaki krizler genel/reel ekonomiye yansırken şimdi tam tersi oldu. Yani Wall streetten Main streete değil, Main Streetten Wall streete doğru bir kriz yaşanıyor. **Bu nedenle önce Çalışan Güvenliği, insan odaklı yaklaşım, Gıda güvenliği, tedarik zincirinin güçlü tutulması, üretimi arttırmak, ilaç ve aşı çalışmalarımızı hızlandırmak Türkiye'yi krizden avantajlı çıkaracaktır**

Deloitte Türkiye'nin, Türkiye'deki sektörler üzerinde yaptığı bu analiz de çok ilginç ve önemli. Tahmini olarak sektörlerin düzeme hızları aşağıdaki tabloda derlenmiş. **Burada yaşadıkları kaybı toparlamakta çok daha zorlanacak sektörler sol alt köşede. Sağ üst köşede ise özellikle avantajlı sektörler var. Bunların daha derin analizi yapılarak sektörel**

büyümeye göre Türkiye'deki insan kaynağımızı doğru yönlendirmemiz şu an yakaladığımız başarıyı daha da perçinleyecek ve Türkiye'yi dünyaya örnek hale getirmeye devam edecektir. Daha ayrıntılı analizler için workshoplar yapılması ve Sağlık bakanlığımız ve Bilim kurumumuzun başarı ile yürüttüğü süreci, istikrarlı ekonomik önlemlerle perçinlemeliyiz. Bu noktada çok net bir eleştirim var. **Türkiye'nin bankalarla vatandaşa ve Küçük esnafı daha çok faiz batağına bulaştırması ve bunun başarı gibi lanse etmesi kabul edilebilir değil.** Allah ve Resulüne karşı Savaş olan Faizli banka borçlandırması bize kesinlikle yakışmıyor! Yapılması gereken birçok faizsiz önlem var. Bunlarla ilerlenmeli

Türkiye dünyadaki en başarılı ve iyi yetişmiş mühendis ve tıp doktorlarının olduğu bir ülke. Üniversite Sanayi iş birliğini gerçek anlamda uygulamak için **Üniversitelerin teorik eğitim sarmalından çıkıp artık seri üretim ve arge'nin merkezi haline gelmesi Türkiye'nin 2023 teki 500 Milyar dolar ihracat hedefine yaklaşabilmesi için kritiktir.**

Ventilasyon cihazı üretimindeki hummalı çalışma hepimizi gururlandırdı ve çok mutlu etti. Gözümüzün bebeği şehir hastanelerimizin yalnız tedavi odaklı kalmaması ARGE ve klinik çalışma mükemmeliyet merkezleri haline gelerek milli ve yerli ilaç ve tıbbi cihaz çalışmalarında her şehir hastanemizde etkin çalışan ARGE merkezlerinin olmasın ve her sene en az bir ticarileşebilen medikal ürün ve bir ilaç hedefi konması milli ve yerli ilaç ve tıbbi cihaz firmalarımız için önemlidir.

Tıbbi cihaz firmalarımızın büyük bölümü uzun süre ödemelerini kamu ve üniversite hastanelerinden alamadığı için batmaktadır. Bu ne yazık ki Devlet eliyle firma batırma anlamına gelir... Firmaların fahiş kar etmesine karşıyız ancak vergilerini ödüyorlarsa devletimiz de taahhüdünü yerine getirmeli ve ödemeleri zamanında yapılmalı...

Sağlık çalışanlarının memnuniyetini arttırıcı adımlar hızla atılmalı ve sağlıkta şiddete son verilmesi için daha çok adım atılması gereklidir. Milli İlaç ve Aşı Çalışmalarında TİTCK ve TÜSEB çok başarılı ve değerli adımlar atılıyor. Bu konuların kamuoyuna daha güzel aktarılması önemlidir.

Uzaktan eğitim, uzaktan çalışma artık yeni dönemin gerçekleri. Biyoenformatik merkeze alınarak kritik startaplara yatırımlar yapılmalı ve global marka haline getirilmeli. Türkiye'nin geleceği çok parlak. Bizim bu parlak geleceğe inanarak canla başla daha fazla takım ruhu içinde çalışmamız başarıyı getirecektir. Çünkü tüm mustazaf coğrafya güçlü bir Türkiye için dua ediyor. Bizim bu duaya fiili dua ile hareket etme vakti!

12.7. MEDİKAL MALZEMEDE İNOVATİF YAKLAŞIM

12.7.1. GENEL ÇERÇEVE

Bütün Sistemlerin başarılı olmak için kendi metodları vardır. Aslında bu sistemler temel almış olduğu inanç değerleri ile de uyumludur. İslam Hukukunda her daim vikai (önleyici) tedbirler önceliklidir. Bizim sağlık sistemimizde de öncelikle bu pandemilerin oluşmasını önleyecek, oluşması durumunda da yayılmasını önleyecek tedbirlerin alınması olarak iki aşamalı tedbir alınabilir.

Bu sebeple, sağlık tesis ve uygulamalarımızı, (bilimsel kurullar dahil olmak üzere teknolojik gelişmeleri de iyi kullanarak) gözden geçirmemiz ve güncellememiz gerekir. Bu pandemi de sair ülkelere nazaran iyi bir mücadele vermiş olmamıza rağmen, gerekli tedbirler alınarak belki daha az kısıtla başarılı olabiliriz.

İnovasyon işi sadece araştırma konusu değildir. Özellikle iyi işleyen yenilik talep eden bir sektörün olması çok önemli. Zira siz ne kadar iyi araştırmacı olursanız olun geliştirdiğiniz fikir ve ürünleri alıp seri üretime dönüştürecek bir iş kolunun varlığına ihtiyaç duyarsınız. Şunun gibi eğer tohumu ekeceğiniz yeşerteceğiniz bir toprağınız yoksa tohum geliştirmesiniz. Yaratıcı olmak ayrıca tamamlayıcı bir ekip ister. Bir ekibin tamamlayıcı unsurları farklı beceri ve görgüye sahip parçaların bir araya gelmesi ile mümkündür.

Son zamanlarda yeni nesil araştırma modelleri ve kurumları ortaya çıkıyor. Bünyesinde yerleşik araştırmacılar bulundurmayan anahtar araştırmacılarla belirli alanlardaki nitelikli insanları tetikleyen fonlar bu işin merkezinde yer alıyor. Mekândan bağımsız konu ve ilgi ortaklığı çerçevesinde dünyanın farklı yerlerinden insanlar bir araya gelip çalışmalar yapıyorlar. Bu bilginin oluşum ve gelişim seyrine de mutabık bir durum. **Bizde ise araştırma fonları "Sovyet tipi bürokrasi" ile işliyor maalesef. Bu sebeple kapalı devre araştırma çevrelerinden ziyade açık etkileşimli ve rekabetçi modeller oluşturmak lazım.**

Maddeyi dışlayan bir ahlak genellikle daha büyük bir maddiyatçılıkla neticeleniyor. İslam madde ile manayı birbirinin içinde mezcettiği gibi, ahlakı da hayattan türetmiştir.

12.7.2. SANAYİ VE SAĞLIK İHTİSAS OSB'LERİN ANADOLU'DA PLANLANMASI

Yerli tıbbi cihaz konusunda vantilatör çalışmaları iyi bir başlangıç oldu gözüküyor. Umarız bu çalışma ve bu salgın kendi tıbbi cihazlarımızın üretimine bir kanal açabilir gözüküyor. **Ancak pandemi 1 ay sonra belki gündemden düşecek ve sadece vantilatör ile yetinme durumunda kalacağız.** Halbuki sadece şehir hastanelerinin tıbbi malzeme ihtiyacı göz önüne alındığında bile, önümüzde ciddi bir tıbbi cihaz açığı olacağı aşikardır. Çok daha sağlam, daha uzun soluklu tıbbi cihaz politikasına ihtiyaç var. Bu konu sağlık bakanlığında bir daire başkanlığı ile gereği gibi yürütülemediği. **Savunma Sanayi Müsteşarlığı (Başkanlığı)** ile muadil **Sağlık Sanayi Başkanlığı** kurulabilir. Yoksa her pandemi daha bekleriz tomografi yapmak için.

Bugün 14 günde yapıldı denilen solunum cihazını 5 yıl önce İstanbul'daki bir sağlık fuarında teşhir edilmişti. 4 genç doktor ve mühendis kendi tasarımları olan ürünü sergilemişti. Aşağıda bu projenin 5 yıl önceki broşürleri mevcut.

Bugün yeni hayata geçirildi. Bu bizim durumumuzu özetliyor. 5 yıldır bu ekip bu proje, üstelik KOSGEB ve benzeri destekler de alınmış olmasına rağmen neden hastanelerimizde yoğun bakımlarımızda şehir hastanelerinde yurtdışında pazarlarda bir marka olarak yer alamadı? Neden yabancı marka milyonlarca para verilerek alınmaya devam etti. İhale şartnameleri vb. her türlü düzenleme neden bu tür durumları daha destekleyici olamadı?

Ve nihayetinde hızlandırılmış şekilde, bir-çok yerli kurumunda ise dahil edilmesi, sürecin ve bürokrasinin kolaylaştırılması ile somutlaştırıldı. Birçok firmadan gerekli tüm ekipman parçalar banda koyuldu ve üretildi.

Bu ülke sağlık alanında da çok büyük birikim sahip. Teknolojik mekanik altyapısı inanılmaz ama ürün inovasyon markalaşma pazarlama olmuyor. Bugün MR, tomografi ve medikal cihazlar tıbbi malzemeler kimyasalların üretilmesinde çok büyük işler yapabilecek durumda.

Pandemi öncesi dönemde, iç ve dış güvenlik amaçlı birçok silahın yerli ve millileşmesine destek verildi ve büyük sonuç elde edildi. Ama bu alt yapı için uzun yıllar süren bir çalışma yürütüldü.

Savunma Sanayi Müsteşarlığı kurulması ve birçok kamu savunma şirketi kurulması ile üst noktalara ulaşıldı ve halen de bu çalışmalar devam ediyor. Yurt dışı örneklerde de her zaman benzer olan durum aslında ülkemizde de yaşandı. Savunma sanayisinden elde edilen kazanımlar sağlık sanayisinin gelişiminde kilit rol oynayacaktır.

Ülkemiz irili ufaklı birçok tıbbi cihazı (tek kullanımlık sarflar için de bu tanım kullanılmaktadır) kendi üretmektedir. Bu özelliğimizin sonucu tıbbi kişisel koruyucu ekipman üretiminde pandeminin başından beri hiç sorun yaşamadık. Üretici firmaların kâr amaçlı atraksiyonları hızlıca önlenip disiplinize edilince erişimde de sorun kalmadı. Motorlu Hasta Yatağından enjektöre kadar yüzlerce ürünü zaten üretebilen bir yapıya sahip olmanın avantajını yaşadık.

Savunma kadar stratejik bir alan olduğu bu dönemde ispat eden sağlık teknolojisi ve sanayisi başta olmak üzere inovatif yaklaşımlar şu somut önerileri değerlendirebilir:

1. **Sağlık Sanayi Müsteşarlığı** kurularak planlamaların kısa, orta ve uzun vadeli yapılması,
2. Anadolu'da seçilmiş şehirlerde **sağlık sanayi ve yazılım kümelenmeleri** oluşturulması,

3. Aşı ve ilaç konusunda Üniversiteler-özel sektör ve kamu ortaklığı ile çoklu şirketler kurularak AR-GE ve üretim yapılması,
4. Özellikle ameliyat malzemeleri üretiminde mutlaka ama mutlaka yerliliğin sağlanması,
5. Tekstil ve benzeri sanayilerimizin pandemi ve hatta deprem gibi durumlarda **ihtiyaca göre esneyebilen özellikli organize olmasının sağlanması,**
6. **Dijital sağlık uygulamaları konusunda yerli ve milli bir perspektif** kurulması ve buna uygun yol alınması,
7. Sağlık ve diğer alanlarda o konuların asıl sahibi olan meslek mensuplarına yönelik **Yazılım Mühendisliği eğitimleri verilmeli, Yazılım Mühendisliği teşvik edilmeli, bunun için yıllık yarışmalar düzenlenmesi,**
8. Ürün ve yazılım geliştirme alanlarında TÜBİTAK ve Kalkınma Ajansları daha proaktif olmalı. Teknofest proje başlıkları içinde havacılık harici alanların da yeterli desteği alması,
9. Pandeminin başından beri insanların, akademisyenlerin bilimsel konuşmalarını büyük dikkatle izlediği gerçeğini fırsata çevrilmeliyiz. **Akademi TV gibi isimli bir kanal açarak (ve belki de Sosyal-Tıp-Mühendislik vb. alt başlıkları ile de çoğaltarak) kamuya açık yayın başlatılması.** Bu kanallarda yeni yayınlanmış makalesini bir akademisyen iki veya üç akademisyen ile seyirci önünde müzakere etmesi sağlanabilir. Bu sayede yayın kalitesi artar, öğretim üyelerinin müzakere gücü ve eğitici nosyonları gelişir. Bu kanallarda ayrıca öğrenci saatleri de yer alır. Bu kanalın başka bir versiyonu da **Kongre TV olarak açılmalı. Bilimsel kongreler de buradan herkesçe takip edilebilir.**
10. **Bulaşıcı hastalıklar konusunda Araştırma Merkezleri ve Laboratuvar Kurulmalı** (hem tıbbi hem diğer tüm boyutları araştırarak),
11. Her türlü toplantı ve iletişim alt yapısı ve programlarının güvenli olması için gerekiyorsa yasal düzenlemeler eşliğinde teknolojik ürünler geliştirilmesi,
12. Salgın ve diğer **afet durumlarında afetten etkilenmeyen şehirler/bölgelerden diğer şehirlere personel takviyesi yapılması.**

Türkiye’de savunma sanayindeki başarı zamanında milli savunma bakanlığı bünyesinde kurulan **Milli Savunma Müsteşarlığının** yaptığı faaliyetlerdi. Bu faaliyetler sonucunda bugün elimizde savunma sanayisine değer üreten kamuya ait veya özel sektöre ait yüzlerce işletme var. Sağlık alanı Türkiye’nin global ölçekte güç olabileceği bir alan olarak bu savunma sanayisi müsteşarlığındaki tecrübeyi sağlık bakanlığı bünyesinde kurulacak bir yapıda kullanmalıdır.

USAŞ belki bunun için potansiyel bir yer olabilir. Belki savunma müsteşarlığının tecrübeleri burada değerlendirilebilir ya da USAŞ eğer sağlık turizmi ağırlıklı çalışacaksa bir başka yapı bu anlamda tesis edilebilir. Ya da TÜSEB böyle bir görev ifa edebilir. Kim yapacak olursa olsun burada en önemli konu devletin bu yatırımların bizzat yönlendiricisi ve icracısı olmasıdır. Aksi takdirde Abdullah Kansu hocamın söylediği gibi üretilen değerler atıl kalır.

Sağlık Teknolojileri ve Tarım teknolojilerine odaklı SPK (Sermaye Piyasa Kurulu onaylı) FAİZSİZ Venture Capital ve Private Equity Fonları/faizsiz kitle fonlama kuruluşları/faizsiz melek yatırım ağları açılmalı ve teşvik edilmeli!

Her şey devletten beklenmemeli. Tek Türkiye var. Yabancı sermayenin yurtdışından Türkiye’ye çekilmesinde 500.000 dolar kişi başına fonlara alınan yatırımlar teknoloji tabanlı girişimcilere aktarılacak şekilde mekanizmalar güçlendirilmeli. 100’den fazla ülkeye vizesiz giriş imkânı veren Türkiye Cumhuriyeti Pasaportunun Dünyaya reklamı çok daha iyi yapılmalı.

12.7.3. MİLLİ AŞI VE İLAÇ ÇALIŞMALARINDA İNOVASYON

Şu an için ülkemizde **8.764 civarında yurtiçinde 369 tanede yurtdışından getirilen ilaç bulunmaktadır. (İçeriği aşı olanlarda ilaç olarak sayılmıştır) ve yaklaşık 2019 bütçesine göre toplam 30 milyar TL ödenmiştir.**

Yapılan bir analiz çalışmasına göre etken maddeden başlayarak ambalajlama yapılarına kadar ki alanlarda tamamen yerli olan ilaç sayısı verdiğimiz rakamların %1,5’u yani yok denecek kadar az (bu yüzde çok basit ve muadili çok fazla olan ilaçlardan oluşmaktadır)

Artık kişiye özel gen terapilerinin biyoteknolojik ilaçların rekombinant ilaç teknolojilerinin geliştirdiği dünyada ülkemizin bu alanda hızla ilerlemesi gerekmektedir.

Bu pandemi bize gösterdi ki **Sağlıkta bağımsızlık için üretim şart ilaç tıbbi cihaz veya benzeri sarfların ülkemizde üretiminin savunma sanayi üretimine verilen önem kadar önemi hak etmektedir.**

İlaç kısmı için ciddi yatırımlar gerekebilir uzun vadede olabilir, fakat tıbbi cihazda gerçekten çok iyiyiz. Alt yapımız güçlü. Üretemeyeceğimiz cihaz yok. Ama bu üretme gerçekleştirirken bir gelecek planlaması yapılarak etkin ürün ve doğru pazarlama yapılabilir. **Ülkemizde olan tıbbi cihaz üretim merkezleri, kümelenmeler iyi bir plan ile hem ülkemize hem Türki cumhuriyetlere hem İslam ülkelerine her türlü cihazı üretebilir. Gücümüzün farkına varıp gücü birleştirmeliyiz.**

12.7.4. MERKEZ COĞRAFYADA ÇİN'E ALTERNATİF ÜLKE: TÜRKİYE

Pandemi Türkiye için bir fırsata dönüştürülebilir mi ya da bir kriz nasıl fırsata çevrilebilir? İnsanlık tarihi boyunca olduğu gibi bundan sonrada krizler hiç bitmeyecek. Bugün Covid-19 salgını nasıl dünya çapında bir kriz ürettiyse bundan sonrada çeşitli krizler olacaktır. Bu son kriz olmadığı gibi son fırsat da değildir. **Önemli olan toplum olarak krizleri fırsata çevirebilen temel değerleri üretebilmiş olmaktır. Temel toplumsal değerleri kurabilmiş bir millet için her global kriz bir tekâmül fırsatı barındıracaktır. Çünkü o buna hazırdır.**

Milletimiz görmüş geçirmiş bir millettir. Bütün çatışmaların göbeğinde binlerce yıldır her türlü krizle mücadele etmeyi öğrenmiş bulunuyoruz. Bu toplumsal genetiğimize işlemiş bizi tarihte büyük bir millet yapan inşallah gelecekte de büyük bir millet yapacak olan unsurdur. Bu dinamikleri iyi anlayabilir çocuklarımızı bu minvalde yetiştirebilirsek üstadın söylediği gibi her deprem yeniden diriltir bizi.

Bunu başarabilmemizin arkasında Nurettin Topçu hocanın ifade ettiği gibi **“merhametten kaynaklanan mesuliyet duygumuz”** gelir. Bu mesuliyet duygusu hem içe hem dışa doğru iradeyi güdüler. İçe doğru irade ahlakı, dışa doğru irade hareketi ortaya çıkarır. O nedenle merhamet ve mesuliyet ile kuşanmamış bir hareket kaba bir hareket sadece dışa yönelen bir hareket olacaktır ki gayri ahlakidir. Hareketin içe doğru yönelmesi için merhametten kaynaklanan bir mesuliyet duygusu ile donanmak gerekir.

Bizim milletimizin en büyük kalesi merhamettir. Toplumsal hedeflerimizi merhamet üzerine inşa edersek çocuklarımıza kendilerine, yaşadıkları topluma ve nihayet dünyaya ve insanlığa karşı merhametli olmalarını öğretebilirsek bu merhamet her toplumsal katmanda ve her meslekte kendi mesuliyet duygusunu üretecektir.

Bu mesuliyet duygusu ise bu gibi krizleri fırsata çevirecektir. Merhametten kaynaklanan bir mesuliyet duygusuna sahip vatandaş salgın zamanında sokağa çıkmaz. Aynı mesuliyet duygusu sattığı ürüne fahiş fiyat uygulamasını engeller, aynı mesuliyet duygusu gece sabahlara kadar ilaç araştırmaları yapmasını sağlar, aynı merhamet ve mesuliyet duygusu esnaftan, öğretmene, iş adamından siyasetçiye kadar farklı katmanlarda harikulade örnekler ortaya koyar.

Bu cümleden olarak okullarımızda, evlerimizde, mahallelerimizde merhameti odağına alan uygulama alanları üretmeyi sivil toplum, akademiler, belediyeler, bakanlıklar... vb. olarak baş gündemimize almalıyız. Nurettin Topçu hocanın bahsettiği gibi “**çocuklarımıza çarpım tablosundan bile önce merhameti öğretmeliyiz**” ilkökul müfredatlarının en temel kazanımı merhamet duygusu edindirmek olmalıdır.

Yeni bir dünya, lider ülke Türkiye anlayışına yönelik hemen acil eylem planları yapılarak uygulamaya geçilmelidir. Buna yönelik Tarım ve orman bakanlığının dile getirdiği boş arazilerin ekonomiye kazandırılması gibi planlar heyecan uyandırmıştır. Benzer ve daha stratejik alanlar tespit edilerek halkı da yönlendirerek bir an evvel hayata geçirilecek uygulamaları görmemiz gerekir.

Bu salgını az bir hasarlı atlattığımız halinde **Türkiye birkaç noktada merkez ülke haline gelecektir.** Bunları maddeler halinde sıralayacak olursak üretim, ulaşım, sağlık, finans ve siyasette yeni oluşumlar. Yeni birlikliklerin olması kaçınılmaz görünüyor. Çünkü Mevcut birlikler bu süreçte iyi bir sınav vermedi. Ayrıca Çin'in tekrar eski konumuna geleceği düşünülemez. **“Made in China” mamulleri uzun bir süre vebalı muamelesi görecek. Bundan dolayı Avrupalı birçok yatırımcının Türkiye'nin mevcut haline bakarak Çin'deki yatırımlarının bir kısmını Türkiye'ye kaydıracağı düşünülebilir.**

Tüm dünyaya bugünden **“Gelin, sonu olmayan ve insanlığı büyük bir felakete doğru götüren, büyümeye, israfa, tüketim çılgınlığına, sömürüye, adaletsizliğe dayalı bu muhteris ekonominin yerine, kanaate dayalı ahlaklı bir ekonomiye hep birlikte ve aynı anda geçme kararı alalım”** şeklinde bir ilkesel çağrıyla ilk kez Müslümanlar yapmalıdır.

Büyük bir tarihi kırılma noktasının arifesinde olduğumuzu iddia etmenin artık ütöpik ve fantastik bir iddia olarak değerlendirilemeyecek kadar gerçekçi hale geldiğini söylemek yanlış bir iddia olmasa gerektir. **Küçük bir virüsle başlayan süreç, hemen akabinde büyük bir kırılmayı beraberinde getirebileceği gibi, yakın bir gelecekteki daha büyük bir kırılmanın öncüsü/habercisi olarak da okunabilir.** Tarih, artık dünyanın gidişatının üç asırdır devam etmekte olduğu gibi devam etmeyeceğini; Batı merkezli mevcut sosyal,

siyasal ve ekonomik düzenin yani modern uygarlığın, moda tabirle ifade etmek gerekirse “sürdürülebilir” olma vasfını yitirdiğini kulaklarımıza fısıldamaktadır.

Yaklaşık üç asır önce temelleri atılan modern-maddi uygarlık; gelmiş bulunduğu noktanın, tarihsel olarak insanlığın ulaşabileceği en son, en ileri ve en mükemmel uygarlık noktası olduğunu, bu sebeple artık tarihin sona erdiğini, tarihin bundan sonraki zamansal akışı içerisinde, verili uygarlığın haricinde, farklı ve yeni bir paradigmaya / uygarlığa geçişinin ya da eşzamanlı başka uygarlıkların var olabilmesinin imkanının nihai olarak ortadan kalktığını, zira bunun daha ötesi ve ilerisinin olamayacağını, Hegel’le girizgahını yapıp Fukuyama ile son noktayı koyacak şekilde deklare etmiştir.

İnsanlığın ya da Batı dışı dünyanın elinde, bu noktadan sonra, geriye bir tek seçenek bırakılmıştır; bu evrensel, yegâne, son uygarlığa ya gönüllü ya da gönülsüz (metazori) tam teslimiyet.

Ülke olarak mevcut sağlık kapasitemiz hakkında dünya ile kıyaslamalar yaparak insan kaynağı ve tıbbi donanım konusunda uluslararası farkındalık oluşturmaya odaklanmak gerekiyor. Pandemi sonrası tüm dünyadan ülkemize dikkatleri çekecek yayınlar yapmaya odaklanmalıyız. Âtıl kapasitemizi Sağlık Turizmi girdisi ile ülkemizin sağlık girdi maliyetini azaltmak için hazırlıklar yapılmalıdır. **Pandemi ile dünyada gözümüzde büyüttüğümüz devletlerin kartondan dev olduğunu tüm dünya gördü.**

Bu kargaşadan sonra yeni bir düzen kurulacak. Burada sağlık altyapısı bir ciddi parametre olacaktır. Dünya da görünür bir başarı hikayemizin olmasına çalışmak gerekiyor. Dünya da başarılı olmanın yanı sıra Başarılı olma algısı oluşturmak için Medya da ve bilimsel mecralarda etme kemiğe büründürülmüş ikna edici veriler ile ciddi yayınlar hazırlanmalıdır.

Biyolojik Saldırı Fobisi ile yaşamak zorunda olan toplumda korku ve panikle mücadele için eğitim ve basit bilgilendirme kamu spotları hazırlanmalıdır. Her akşam bilim adamlarının kullandığı avamın anlayamadığı dilden ayrı herkesin anlayacağı bir dil geliştirilmelidir.

Pandemi korkusu ve biyolojik tehditler ile tüm dünyada turizmde bir daralma olacağı muhakkaktır. Ülkemizin Turizmi de bundan ciddi zarar görecektir. Bu alandaki kaybımızı Sağlık turizminden telafi etmeye çalışmamız projeler geliştirmemiz gerekiyor.

Pandemiden en çok yaşlı ve kronik hastalığı olanlar etkilendiğini görüyoruz. Tüm dünyada Göreceli olarak nüfus yaşılanıyor. Şu an ülkemizdeki 65 yaş üstü nüfus oranımız %10’larda Avrupa’da %20’leri aşmış durumda... Yaşlıları şehrin karmaşasından kurtarmak doğal ortamlarda yaşlanmayı kolaylaştırmak için yaşlı bakımı ve sağlıklı yaşam köyleri projeleri

geliştirilmelidir. Tarih hep tekerrürden ibaret, Tefekkürle alemi müşahede et, Dermanı bulunur kâinatı keşfet, Müzakere ile ufuklar açılır elbet.

Yetişmiş genç insan kaynağımız en büyük zenginliğimizdir. Pandemi de özellikle Avrupa Amerika gibi ülkelerde sağlık çalışanlarının ağırlığı göçmen iş gücünde zafiyetler yaşandığını görüyoruz. Binaları hızlıca pandemi için hastanelere dönüştürebilir her türlü tıbbi cihazla donatabilirsiniz ancak yetişmiş sağlık personeli olmazsa yine bir şey yapılamıyor. Paranız çok olabilir ama üretim yapmıyorsanız bir koli maskeye muhtaç hale gelirsiniz. Stratejik sektörlerde tıbbi sarf malzemeleri gibi üretimi bırakmamak gerekiyor.

13. PANDEMİLERDE SAĞLIK YÖNETİMİ

13.1. GİRİŞ

Covid-19 Pandemisi, bütün dünya için böyle bir biyolojik saldırı karşısından nasıl hareket edilmesi gerektiği konusunda tam ve gerçek bir tatbikat olmuştur. Milletler ve devletler bu konudaki zaafalarını görüp o konuda gerekli çalışmaları yapıp önlemleri alma noktasında ulusal planları yeniden gözden geçirmek durumunda kalmışlardır.

Covid-19 pandemisi, tüm dünyada mayıs ortası itibariyle 4,5 milyon vaka ve 300 bini aşkın ölüm sayısı ile, ülkemizde de 150 bin vaka 4 bini aşkın ölüm sayısı ile seyretmektedir. Pandeminin ülkemizde haziran ayı başı etkisini azaltacağı öngörüsü yapılmakta, ancak sonbahar aylarında yeni bir dalga yapabileceği de Enfeksiyon hastalıkları uzmanlarınca ifade edilmektedir.

Kasım 2019 Çin-Wuhan'da başlayan pandemi, dünyada başta A.B.D, İtalya, İspanya, Fransa ve İngiltere olmak üzere birçok gelişmiş addedilen ülkenin sağlık sistemlerinin aslında çok kırılğan bir yapıda olduğunu gözler önüne sermiştir. Her şeyin “para” olmadığı, asıl olan temel unsurun sağlık politika belirleyicilerinin siyasal tercihi, bu tercihler doğrultusunda titizlikle belirlenmiş doğru amaçlar/hedefler/faaliyetlerin planlanması ve sonuç olarak millete adanmışlıkla çalışan doğru kadrolarla sağlık yönetiminin ve hizmetlerinin yürütülmesi olduğu tüm dünya tarafından anlaşılmıştır.

Bugün dünyadaki tüm ülkelerin Koronavirüse karşı büyük bir sınav verdiği ve adeta bu ülkelerin sağlık sistemlerine güveni test eden bir süreci hep birlikte yaşıyoruz...Henüz bu konuda konuşmak için erken olabilir belki ama temkin payını da ekleyerek rahatlıkla Türk Sağlık Sisteminin an itibarı ile bu güven testinden başarıyla çıkma konusunda epey yol aldığını söyleyebiliyoruz.

Bu noktada gelişmiş ülkeler diye tarif edilen batı dünyasından ülkemizi ayıran en önemli unsur, sağlık anlayışımızdaki doğal farklılıktır ve bu anlayış farkı süreçte ülkemiz için bir avantaj olarak yansımıştır.

Batılı ülkeler sağlık hizmetini bir ihtiyacın giderilmesi için harcanan maliyet ve verimlilik üzerine kurgulamıştır. Batıninki limitli bir sağlık hizmetinin kurgulandığı mental anlayıştır. Bizde sağlık hizmeti bir insanlık hizmeti olarak değerlendirilir, değer ve vicdan odaklıdır. Vatandaş memnuniyeti ve sağlığını temel alan, limitsiz, maliyet hesabının memnuniyet hesabından daha sonra geldiği insan odaklı bir yaklaşımdır. Bu hal içinde yaşanan küresel salgın, gelişmiş ülkeler ile ülkemiz arasındaki kontrastı açığa çıkarmıştır.

Memnuniyet merkezli sağlık sistemine sahip olan, ihtiyaacın üzerinde, maliyeti düşünmeden bol imkanlar sunan ülkemizde salgın zamanı ihtiyaç duyulan koşulları karşılayabildiğimizi gördük. Batının maliyet merkezli, limitli, sadece ihtiyaacı giderecek kadar çerçeveselendirilmiş sağlık sisteminin ise salgın zamanı yetemediğine hep birlikte tanık olduk. Bir örnek verecek olsak; gelişmiş batı ülkelerinde bir şehirde bir tomografi ile iş görülüyordu. Ülkemizde ise bir hastanede 3 tane tomografinin bulunabildiği malumunuz. Bu fark gibi nedenlerle salgın zamanı hızlı tanı ve karar verebilme açısından ülkemiz avantaj elde etmiş oldu.

Ezcümle; biz, hiçbir zaman "biz gibi" olmaktan vazgeçmeyelim... Biz, biz olmaktan pişmanlık duymayacağız... Biz, bu dünyaya hesabi iş gören milletler gibi değil, hasbi olan milletlerden olmaya devam ettikçe her türlü durum ve koşulda avantajlı olmaya devam edeceğiz... Allah bu aziz milleti ve cihana insanlığı hatırlatan asil devletimizi, biz gibi olmaktan alıkoymasın.

Yeni bir ahlak medeniyeti öneriliyor, İnşallah. Tüm özlemimiz geçmişin birikimini, tarihimizin zenginliklerini, anlayışımızın müşfikliğini, inançlarımızın yüksek ahlak ve medeniyetini, başta sağlık olmak üzere tüm alanlarda işlevsel hale getirebilmektir. Bunun için aşkla, heyecan ile, sevgi ile bir besmeleye ihtiyaç vardır.

13.2. SÜREÇ YÖNETİMİNDE TEORİK ÇERÇEVE

Eskiler feraseti olmayan siyaset basireti olmayan ticaret yapmasın demişler. Salgınlarda ve olağanüstü hallerde yönetiminde hem basiret lazım hem feraset. Basiret bilim kurumlarının sağlaması gereken bir konu. Ferasetli yöneticiler ise bu doneleri kendi illerinin durumuna göre uygulayarak en az hasarla olağanüstü durumu atlatabilir. Salgınlar maalesef diğer olağanüstü durumlardan daha zor yönetilen olgulardır.

Sağlıkta büyük dönüşüm programını büyük başarı ile tamamlayan ülkemiz birçok ülkeye göre hazırlıklı yakalanmıştır. Pandemi planlarınızda bugün yaşadığımız Covid-19 salgını sonrası güncellemeler yapılması gerektiği aşıkardır. Bu güncellemeler göre eksiklerimizi tamamlayıp olası ikinci dalgalara yönelik hazırlıklar yapılması büyük önem arz etmektedir.

Değerlendirme:

1- Preanalitik Değerlendirme

- Basit ve düzenli ortamlarda, tepkisel düşünce hakimdir. Neden ve sonuç arasında bir ilişki vardır ve aşıkardır. Böyle bir durumda sırası ile anla – sınıflandır – yanıtla eylemleri gerçekleştirilir.
- Karmaşık ve düzenli ortamlarda, sistematik düşünme hakimdir. Sırası ile anla – analiz et – yanıtla eylemleri gerçekleştirilir.
- Komplike olarak tarif edilebilecek komplike ama öngörülmesi mümkün olan ortamlarda ise stratejik düşünme hakimdir. Ve bu durumlarda sırası ile derinlemesine analiz et–anla–yanıtla eylemleri gerçekleştirilir.
- Son olarak kaotik olarak tarif edilen, kaynağı ile ilk defa karşılaşılan küresel salgınların başlangıç etabını da bu kategoriye koyabileceğimiz, karmaşık ve öngörülemeyen ortamlarda ise sezgisel düşünce hakimdir. Neden ile sonuç arasında bir ilişki kalmamıştır. Sırası ile önlem al–anla–yanıtla eylemleri gerçekleştirilir. Bu durumlarda güçlü liderlik ve karar vericilerin deneyimsel birikimleri etkili olmaktadır.

Ülkemiz sağlık sistemi, örgütsel yönetim kabiliyeti örneği olarak ders niteliğinde malumunuz bir başarı göstermiştir. Çevik liderlik açısından özellikle **Cevap Verme, Yetkinlik, Esneklik** ve **Hız** başlıklarında dünyada örnek bir organizasyon başarısı ortaya koymuş durumdayız. Bu başarı; insanımızın teşkilatlanma ve pratik çözüm üretme, kararlılık ve karar verme süreçlerini başarı ile yürütebilme yeteneğinin bir çıktısıdır.

Üç Konu Önemli:

1. İlk günlerdeki bir sendeleme sonrası hızla duruma adapte olundu. Sağlık bakanlığı mükemmel bir liderlik yaptı. Üniversite hastaneleri dahil sağlık kuruluşları bakanlıkça desteklendi ve yönetildi.
2. Bu dönemin tecrübelerinden de yararlanarak, deprem, savaş, pandemi gibi afetleri öncelikli olarak ciddi bir stratejik planlamaya ihtiyaç var.
3. Bu tür süreçlerde normal hasta tedavi süreçlerinin etkilenmemesi için daha iyi organize olunması gerekiyor.

13.3. PANDEMİ EYLEM PLANI

Tüm pandemi sürecindeki plan ve planlamaları 3 alt başlık altında sürdürmenin doğru olacağını düşünmekteyiz:

1. Pandemi planlanması ve fiili hazırlıklarından, ülkemizde ilk vakanın görüldüğü 11 Mart tarihine kadar geçen "Hazırlanma Süreci" (Pre-analitik)
2. İlk Vaka açıklanmasından, Pandeminin etkisini azaltıp normal çalışma düzeni ve elektif işlemlerin yapılmasına geçilme kararının alınmasına kadar olan "Covid-19 Aktif Tanı-Tedavi-Filyasyon Yönetimi Süreci" (Analitik)
3. Normal çalışma düzeni ve elektif işlerin başlaması kararı alındıktan sonra, yeni bir atak olmaması için alınmaya devam edecek tedbirlerin uygulandığı ve aynı zamanda pandeminin etkilerinin orta ve uzun vadeli sonuçlarıyla baş etme amaçlı "Yeni Atak Önleme-Rehabilitasyon Süreci" (Post-analitik).

Pandemi Eylem Planı, pre-analitik aşamanın en önemli unsurudur. Korona pandemisi öncesi Sağlık Bakanlığının 15 yıllık bir tecrübe ve hazırlık dönemi geçirdiğini söylemek mümkündür. Böyle bir pandeminin yakında ortaya çıkabileceği 2003 yılında SARS, 2005 yılında Kuş gribi salgınları geliştiğinde öngörülmeğe başlanmıştı. Bu sebeplerle ilk defa ulusal influenza pandemi planı hazırlıkları 2006 yılında tamamlanarak yayımlandı. O zaman da pek çok kamu kurum ve kuruluşu desteği ve bilim kurulu marifetiyle çalışmalar yürütüldü.

2009 yılında yaşanan H1N1 domuz gribi pandemisi ile mücadele bu plan çerçevesinde yapıldı. Böylece yapılan planların sahada uygulanma fırsatı ortaya çıkmış oldu. Domuz gribi pandemisi beklenenden daha hafif seyirli gerçekleşmesine rağmen ulusal influenza sürveyansı devam etti. 2012 yılında Mers-Cov ortaya çıktı ama 2003 sars salgını gibi sınırlı kaldı. Bunun yanında özellikle Afrika ülkelerinde ebola salgını gündemi işgal etmeye başladı.

Bu gelişmeler doğrultusunda 2019 yılında **Pandemik İnfluenza Ulusal Hazırlık Planı** hazırlıkları başlatıldı. Üniversite çevrelerinden alınan desteklerle plana son şekli verilerek Koronavirüs salgını patlak verdi. Hazırlanan plan hızlıca tüm kurum ve kuruluşlara gönderilip görev ve sorumlulukları hatırlatıldı. Kısacası Sağlık bakanlığı hem teorik hem de pratik olarak pandemilere karşı yeterli hafıza ve tecrübeye sahipti o yüzden Koronavirüs salgınına karşı hızlı bir yanıt geliştirdi.

Son 15 yıllık sağlık hizmet sunumu ve sosyal g#venlik alanlarında yapılan d#zenlemeler ve sağlıkta d#n#ř#m #alışmaları zaten ciddi bir kapasite oluşturmuştu. Bunun #zerine kurumsal hafıza ve tecr#be eklenince başarılı bir m#cadele mukadder oldu elhamdulillah. Belki burada bundan daha iyisini nasıl başarabilirdik diye sormalıyız. ##nk# bu g#rd#đ#m#z en #l#mc#l pandemi değil veya gelecekte bundan daha k#t#lerini g#đ#slemek mecburiyetinde kalabiliriz.

13.4. SALGINDA S#RE# Y#NETİMİ

Bu s#re#te sağlık #alışanlarına verilen destekler, toplumun pozitif motivasyonu, herkes birbirinden tecrid olsa da milli ve manevi g#nlerin unutulmaması, toplumu oluşturan bireyleri birbirine tutkal gibi yapıştıran ortak değerlerin tekrar hatırlanması ve “her şerde bir hayır vardır” s#z#n#n bir kez daha doğrulandığı ve #lkemiz i#in bu salgının y#netiminin b#t#n d#nya #lkelerine parmak ısırtacak d#zeyde şekilde doğru ve zamanında yapılması bu başarıda #ok ama #ok b#y#k yer kaplamaktadır.

Kriz d#nemleri, kişisel ve kurumsal a#ıdan tam bir dayanıklılık testi niteliğindedir. Bu s#re#te bireylerin ve kurumların krize ne #l#de hazırlıklı olduğu, kriz y#netme becerisi, esnek karar alma ve kaynakları etkili kullanma gibi bir#ok unsur devreye girer. Zor zamanlarda ve kriz d#nemlerinde en fazla gereksinim duyulan şey organizasyon becerisidir. Kriz d#nemlerinin y#netiminde etkili olan bir diğer husus y#neticilerin krizi y#netme konusundaki #ng#r#leri ve kriz s#recindeki isabetli kararlarıdır. Ancak y#neticilerin krizi başarıyla y#netebilmeleri g##l# bir istişare mekanizması, #eşitli konular i#in ekiplerin oluşturulması, kriz s#recine ilişkin veri toplanması, paydaşlar arasında veri paylaşımı, ekipler arasında g#rev dağılımı gibi bir#ok tedbire başvurması gerekir.

Covid-19 pandemisi s#re# y#netimi hakkında notlar

- Genel olarak s#re# y#netiminin olduk#a başarılı olduğunu s#yleyebiliriz. Alınması gereken aksiyonlar sıralı ve zamanında alınmış m#cadelede de inşallah muvaffak olunmuştur.
- Bir iki hususu ilave etmek yeterli olabilir; S#re# y#netiminde, siyaset b#rokrasi ve medya kadar sağlık #alışanlarının s#reci sahiplenmesi ve fedakarlığı belirleyici olmuştur. Sağlık #alışanlarının iş ortamları ile ilgili limitasyonların ve blokajların

giderilmesi mesleğe itibarın geri kazandırılması ve mutlu sağlık çalışanlarının katkısı süreç yönetimini çok kolaylaştıracaktır.

- Sağlıkta şiddet yasaının kapsamı yeniden ele alınmalıdır. AVM'lere insanlar silahla giremiyor ama bir devlet hastanesinin aciline girip sağlık çalışanının göğsüne silah dayayabiliyor. Hastane girişlerine her kamu binasında olduğu gibi güvenlik kontrol noktaları oluşturulmalı x-ray taraması yapılmalıdır.
- Sağlık çalışanları hayatlarının büyük kısmını hastanede geçirmektedir. Hastane binaları sağlık çalışanlarının hususi alanlarını ve sosyal olanaklarını içerecek şekilde yapılandırılmalı yeni yapılacak hastanelerde projeler bu çerçevede yeniden ele alınmalıdır.
- Pozitif vakaların ev izolasyonu ile ilgili süreç daha sıkı denetime tabi tutulmalıdır. Mobil uygulama güzel bir çözüm olmuştur ancak bir daha Allah muhafaza böyle bir pandemi süreci olursa elektronik kelepçe işe takip uygulaması planlamaya alınmalıdır.
- Mahalle içinde kriz yönetimi sağlayabilecek yapılanmalar kurulmalıdır. Sadece salgınlar için değil bütün afetler için muhtarlıklar nezdinde mahalle bünyesindeki sağlık ocağından, bekçisine, afet gönüllüsünden, yerel STK'larına kadar bütün birimlerin senkronize hareket ettiği bir yapı düşünülmelidir. Cumhurbaşkanlığımızın son 10 yıldır muhtarlar aracılığı ile ortaya koyduğu mahalle siyasetinin alanı krizleri ve toplumsal hassasiyet noktalarını kapsayacak şekilde genişletilmelidir.
- Mahalle sosyolojisinin kurulması krizin oto denetiminde önemlidir. Örneğin biz Atakent'e bahçeli evlerin bulunduğu bir mahallede mukimiz. Bütün komşularla tanışıyoruz. Mahalledeki yaşlı komşularımızın dışarı çıkamamasına önce mahalleli engel oluyor. Her ihtiyaçlarını mahalleli görüyor. Özel ihtimam gösteriliyor. Gibi. Bu mahalle yapılanması daha birçok faydaları haizdir. Mahallelerde kurulacak kiraathaneler de bu sosyolojiyi besleyecek önemli projelerdendir.

65 yaş üstü milyonların bir anda hastaneye yığılması hizmet kalitesini ciddi etkileyecek eski SSK kuyruklarını getirecektir muhakkak.

1. Normalleşme sürecinde Evde Bakım Ekipleri sayısal olarak artırılmalı, teknik destek sağlanarak hızlıca faaliyete geçirilmeli bu sayede bir kısım hasta evinde çözülmüş olacaktır.

2. ASM'lerde gerekli önlemler (N95 maske dahil) alınmak suretiyle tanımlanan acil durumlar (??) dışında da hasta bakmaya başlamalıdır.
3. Gerekli önlemler alınmak sureti ile tüm ASM'ler tam kapasite faaliyete geçirilmeli, off sistemi kaldırılmalı, 1 metre kuralı esnetilmelidir.
4. Hastanelerde vardiya sistemi planlanmalı, normalleşme süreci ve sonrasında acil servislerde ek poliklinik hizmetleri de verilmelidir.
5. Tedavide hasta ayrımcılığı, yaşlıları ölüme terk etmeler, bakımevlerindeki hasta ve ölüm sayıları, hastanede Korona tedavisinin anormal maliyetleri, insan kaynağı ve ekipman, malzeme sıkıntıları, birbirlerinin yardım malzemelerini gasp etmeye kadar varan türlü çirkin görüntüler...Sağlık ile maneviyat ilişkisinin çoktan hiç edildiği kapitalist liberal düzenlerde bu manzaralarla karşılaşmak aslında şaşırtıcı olmasa gerek...

13.5. PANDEMI ÖNCESİ MALZEME TEDARİKİ VE STOK YÖNETİMİ

Malzeme temininde zamanı gelince tedarikte sorun yaşanabildiği için önceden yeterli stok seviyesi sürekli sağlanabilir olmalı. Stoklar düzenli kontrol edilmeli ve unutulmayacak hale getirilmeli. Stok seviyesi pandemi gerçekleşen veya beklenen yayılım hızının tahminine göre hesaplanarak ihtiyaca göre belirlenmeli ve akışına bırakılmamalıdır. Pandemi stok yönetimi afet hazırlığı olarak değerlendirilmeli, ilk yoğunluk dönemini karşılayacak kadar malzeme stokta tutulmalıdır. Özellikle Kişisel Koruyucu Ekipmanlar (KKE) büyük oranda hastanelerin rutin kullanımında da yer alan sarf malzemeleridir. Bakanlığın belli merkez depolarda oluşturacağı maske vb malzemeler, tüketim döngüsü içine adapte edilerek son kullanma tarihi sorunu yaşanmaksızın rezerv depo olarak sistem içine entegre edilmesi mümkündür.

Pandemi sürecinin ilk döneminde malzeme tedarikinde kısmi de olsa problem yaşanmıştır. Bu nedenle örneğin cerrahi maske ve tek kullanımlık önlük fiyatları bir anda 10-15 kat yükselmiş, hastaneler kendi malzemelerini kendi imkanlarıyla üretmeye başlamışlar, örneğin yüz siperlikleri yapılmış, uygun kumaş bulabilen bazı hastaneler terzihanelerinde cerrahi maske ve cerrahi önlük dikimine başlamışlardır.

Ancak sonradan uygulamaya konulan bazı düzenlemeler, ihracat yasağı gibi önlemlerle malzeme tedarik problemi çözülmüştür. Pandemi henüz ülkemize gelmeden bu önlemler

alınsaydı salgının ilk günlerinde malzeme tedariki noktasında yaşanan olumsuzluklar hiç yaşanmaz ve sağlık personelinde malzeme bulamama gerginliği oluşmazdı. Bu noktada özellikle aile sağlığı merkezlerindeki çalışanların malzeme temininde yaşadığı sıkıntıların çözülmemesi, Bakanlık ilgili birimlerinin tatmin edici açıklamalar yapmaması, bilakis olumsuz tavırlarla sorunu yok sayması sağlık çalışanlarının psikolojisini de olumsuz etkilemiştir.

13.5.1. KİŞİSEL KORUYUCU EKİPMAN STOK YÖNETİMİ ÖNERİLERİ

1. Pandemilere karşı Kişisel Koruyucu Ekipman tanımlamaları ayrıntılı olarak belirlenmeli, stok miktarları 2 aylık değil tüketimin ani ve hızlı artışı göz önünde bulundurularak yüksek miktarda olmalı, üretim noktasında alternatifli esneyebilen bir model kurgulanmalıdır.
2. Gerekli koruyucu ekipman hesaplamaları Pandemi Hazırlık Planında detaylı açıklanmalı, sadece hastane bazlı değil, birinci basamak ve saha çalışmalarını da kapsamalıdır.
3. Kimyasal kullanımı kontrol altına alınmalıdır. Üretim yerleri daha sık kontrol edilmelidir. Dezenfektan olarak önerilen ürünler denetimden uzak kalmıştır. Merdiven altı tabir edilen ürünlerin piyasada kontrolü mümkün olamamıştır.
4. Ruhsatsız satışlar ve yetkisiz biyosidal ürün uygulayıcıları engellenmelidir.
5. Halk dezenfektan kabinlerine sokulmuş ömründe almadığı kimyasala maruz bırakılmıştır. Cihaz ve ürün üretimi kontrolden uzak kalmış izlenimi oluşmuştur. Dezenfektan tüneli uygulaması gibi olaylara gelecekte mahal verilmemeli, özellikle belediyeler bu konuda şimdiden uyarılmalıdır.

13.6. MALZEME TEDARİKİNDE ALTERNATİFLER ÜRETMEK

Malzeme tedariki ve stok yönetiminin yapılması mutlaka önemlidir. Ancak pandemilerde malzeme tedarikinin kısa zamanda imkânsız olduğunu devletler arası krizlere yol açtığını gördük. Bu nedenle malzeme üretim merkezlerini yaygınlaştırmak gerekmektedir.

Pandemi süreciyle, özellikle Bursa, Denizli, Gaziantep gibi illerdeki tekstil atölyeleri siparişlerdeki azalma nedeniyle normal üretimlerini durdurmuş ya da asgariye düzeye indirmiştir. Bu tip atölyelerde mevcut kurulu sistemi hızlıca alternatif ihtiyaç duyulan malzeme üretimi için kullanacak yeni organizasyon şemaları geliştirilip ihtiyaç halinde hızlıca dönüşümü yapılacak senaryolar hazırlanmalıdır. Malzeme tedarikinde ithalata yer olmayacak şekilde planlama yapılmalıdır. Malzeme üretimi için gerekli hammadde stoklaması yapılmalıdır. 5 yıllık 10 yıllık ihtiyaç planlamaları gözden geçirilmelidir.

Yukarıda zikredilen tüm planların uygulanması sadece Sağlık Bakanlığı uhdesinde olabilecek şeyler değildir. Diğer tüm bakanlıkların da kendi üzerine düşen rol dağılımı cumhurbaşkanlığınca yapılmalıdır. Bunlara ilaveten aşağıdaki maddelerin de dikkate alınmasında fayda mülhaza edilmektedir:

1. Ulusal sağlık kriz öngörü kurulu ya da sağlık alanında bir istihbarat birimi oluşturulması,
2. Dünyada bazı laboratuvarlarda yapılan çalışmalar ve riskleri konusunun takibi,
3. Dünyada olası krizler sonrası ihtiyaç olacak malzemelerin miktarının tahmini ve temini.

13.7. PANDEMİDE İLAÇ, MALZEME VE TIBBİ CİHAZ YÖNETİMİ

13.7.1. İLAÇ VE MALZEME YÖNETİMİ

İlaç temini noktasında alınan erken ve proaktif kararlarla kullanılacak ilaçların ecza depolarında bloke edilmesi çok başarılı bir uygulama olarak sağlık kamuoyunun takdirini kazanmıştır. İlk vakalarda mecburen Çin deneyimleri dikkate alınmıştır. Zaten o dönemde başka seçenek de bulunmamaktadır. Ama ilk 1-2 hafta sonra ülke tecrübelerimize dayanarak kendi algoritmamızın geliştirilmesi tedavide ciddi başarı sağlamış olup her türlü takdirin üzerindedir. Sağlık Bakanlığının neredeyse her hafta algoritmayı yenilemesi de çok başarılı bulunmuştur. Böylece dünyadaki diğer uygulamalardan oldukça farklı/ayrışık bir tedavi protokolümüz oluşmuş, başarılı sonuçları da alınmıştır. İlaç tedavisi protokollerine kısaca değinmek gerekirse aşağıdaki maddeler sıralanabilir:

1. 1-Hidroksiklorokin tedavisine hastalığın çok erken döneminde başlanmıştır. Tabii bunu yapabilmek için gereken yeterli ilacın olması için Bakanlığın erken davranarak yeterince ilaç stoklamış olması çok başarılı bir öngörü olarak takdire şayandır.
2. Favipravir tedavisi konusunda da gerek ilacın erken evrede temini gerekse de Çin'deki uygulamadan farklı olarak saha tecrübeleri ışığında virüsün replikasyon zamanında yani hastalık iyice ağırlaşmadan -yoğun bakım ihtiyacı ortaya çıkmadan-başlanması çok olumlu ikinci örnektir. Oysa ilk uygulamalarda bu böyle değildi ve diğer ülkelerde hala böyle değildir. Hastalık ağırlaşınca verilmekte ama o zaman da etkisi arzu edilen seviyede olmamaktadır.
3. Yoğun bakımdaki hastalarda erken entübasyondan (invaziv ventilasyondan) vazgeçilmiş, bunun yerine non-invaziv ventilasyon (sürekli pozitif basınçlı hava yolu tekniği, CPAP) uygulaması tercih edilmiştir. Erken dönem entübasyonun hastalığın seyrini çok değiştirmedeği gözlemlenerek invaziv ventilasyonun oluşturduğu akciğer hasarlarını da önlenmiştir.
4. 4-Tedavi sürecindeki belki de en önemli faktör olarak hastalığın tanımlandığı gibi tipik bir ARDS tablosu olmadığı, koagülopati (pıhtılaşma bozukluğu) gibi ilave problemlerin de meydana geldiği ve hastaların bu nedenle de kaybedildiğini gözlemlenmiştir. Dolayısıyla antikoagülan ilaçlar da algoritmaya eklenmiştir.
5. Entübe vakaların prone (yüzükoyun) pozisyonda tedaviye daha iyi cevap verdikleri deneyimlenmiş ve bu yaklaşım da algoritmaya dahil edilmiştir.
6. Tüm bu uygulamalar Covid-19 tanısı için PCR'dan daha hızlı fikir verebilen BT görüntülemenin desteği sayesinde olmuştur. Salgın öncesine kadar ülkedeki BT sayısının fazlalığı eleştiri konusu iken, BT kapasitemizin çok çok iyi olması -ve hızlı tanı- sayesinde dünyadaki başka ülkelere nazaran daha düşük mortalite oranları ile süreç yönetilmiştir.

İlaç geliştirme çalışmalarında özel sektörün ve sanayinin gücünden istifade edebilmek için, kamu otoritesine destek olarak, sivil/yarı sivil bir irade koordinasyon görevi üstlenmelidir. Ar-Ge kaynakları ve kabiliyetleri bir şekilde birleştirilebilmeli-paylaşılabilir. MÜSİAD gibi saygın ve ortak iş yapma kültürüne sahip kurumlar bu süreçte öne çıkarılarak teşvik edilmelidir.

Bu motivasyonu TÜBİTAK ve TÜSEK gibi kurumlarımız içlerinde uygun projeleri seçip desteklemeleri halinde ilaç sanayimizin geliştirilmesi için bir fırsat oluşacaktır. Ülkemizin hava ve savunma sistemlerinde dışa bağımlılığı nasıl ki askeri başarıları getirdiyse, ilaç

sanayimizin gelişmesi de önümüzü açacaktır. Silah sanayii gibi ilaç sanayiinde dışa bağımlılığımızın ortadan kalktığı zaman tam bağımsız bir ülke olabiliriz. Post analitik dönemi ilaç Ar-Ge çalışmaları ile taçlandırmamış gerekmektedir. Yurtdışındaki bilim adamlarımızdan bu konuda ülkemize davet edip istifade etmek için destek paketleri açılmalıdır.

Pandemi için kritik olacak ürün ve cihazlar için know how'ı devlet eliyle ivedilikle üretilip, KOBİ'lere verilerek özellikle durağanlaşan üretim sektörüne yeni bir açılım sağlanması mümkün olacaktır.

Pandemi sürecinde sağlık sektöründe kullanılan ekipman ve sarf malzemelerin ülkemizde üretilebilirliği konusunda ciddi gelişmeler yaşanmıştır. Belki de bu süreç sayesinde ülkemizdeki üretim kapasitesinin farkına varabilmemiz mümkün olmuştur. Pandemi sonrası üretim kapasitemizle ilgili çalışmaların durdurulmadan devam etmesiyle ekipman ve cihaz ithal etmediğimiz gibi belki de ihraç eder konuma gelme durumumuz ortaya çıkacaktır.

Malzeme tedarikinde sahayı ve üretim imkanlarını yerinde tespit ve analiz ederek karar alınmalıdır. Global bakışla yapılan planlar bazen uygulamada ciddi sorunlar doğurabilmektedir.

Maske örneğini ele alacak olursak; Maske satışlarına müdahale edilmesi çok yerinde bir adım olmuştur. Ancak alınan kararların uygulamadaki sıkıntıları daha iyi analiz edilmeli, ortaya çıkan aksamalar hızlı revizyonlarla ortadan kaldırılabilir.

Maske temini ve dağıtımında ciddi sorunlar yaşanmış ve yaşanmaya devam etmektedir. Maske üreticileri, maske satışının yasak olması ve kamu tarafından alınan maskelerin bedellerinin zamanında ödenmemesi nedeniyle ciddi sıkıntılar yaşamaktadır. Şimdi de sadece ihracata mahkûm bırakıldığı için birçok maske üreticisi faaliyetlerini durdurmak zorunda kalmıştır, belki birçoğu bir daha başlayamayacaktır. Oysa maskeye dünya genelinde bu kadar ihtiyaç varken üretim teşvik edilmeli ve üreticiler standartlara uymaya zorlanmalıydı. Bu sayede hem yurt içinde maskeye ulaşım daha kolay olabilecekti, hem de maske önemli bir ihracat kalemi olabilecekti. Gecikmiş de olsa bu fırsat henüz kaçmış sayılmaz.

Malzeme tedarikinde üretim kabiliyeti oldukça önemlidir. Bu vesileyle ortaya çıkan üretim kabiliyeti kalıcı hale getirilebilir ve üreticiler ülkemizin ihtiyaç duyduğu tıbbi malzemelerin üretimine yönlendirilebilir.

Bu aşamadan sonra hibe karşılığı ihracat oranı yükseltilmeli, yurt içinde maske satış fiyatı belli bir düzeyde sabitlenerek serbest bırakılmalı, özel işletmelerin maske satın almasına izin verilmelidir.

Eczacılar maske konusunda kamu ile vatandaş arasında ezilmiştir. SMS ile 10 günde 5 maske dağıtımı doğal olarak maske temininde yeterli olmamıştır. Maskesini alamayan vatandaşların eczacılara hakarete varan sataşmaları olmuştur. Oysa moral, motivasyon ve teknik destek sağlanarak, eczacıların pandemi sürecinde daha aktif rol üstlenmesi sağlanmalıdır.

13.7.2. TIBBİ CİHAZ

Tıbbi cihaz üretimi konusunda SB ilgili dairenin yapmış olduğu çalışma ile 5 cihazın üretimi öne alınmış ve hedefe konulmuştur. Bu cihazlar

1. Dijital röntgen
2. Ultrason
3. Bilgisayarlı tomografi
4. Ventilator
5. Anjiyografi

Bu hedeflerin ne kadar iyi çalışma ile doğru olarak bulunduğu ortaya çıkmıştır. Çünkü bu pandemide üç tıbbi cihaz öne çıkmıştır. Dijital Röntgen, ventilator ve tomografi. Bu 5 hedef en az 5 yıl önce bulunduğu halde, kayda değer bir ilerleme sağlanamamıştır. Üstelik şehir hastanelerinde bu cihazlara ihtiyaç çok yüksek olduğu, bu ihtiyacın üretim açısından bir fırsat olması önümüzde durmaktadır.

Sadece şehir hastanelerinin ihtiyacı bile hesaplanıp, bu ihtiyaçların bir kısmının yerli üretimi hedeflenseydi, cenabı hakkın yardımıyla da büyük açılımlar olabilirdi. Ancak sağlık bakanlığı planlama, hizmet ve denetim çalışmaları yanında üretime yönelik alt yapısı kanaatimce yeterli değildir. Bilim sanayi bakanlığı için ise öncelikler farklı olabilmektedir.

Bu nedenle tıbbi cihaz teknolojisinin ihtiyaç tespitleri, teknolojik kaliteleri, ihaleleri, takipleri ve neticelendirmesi için iki bakanlığı da koordine edebilecek güçlü bir yapıya ihtiyaç vardır. Kanaatimizce bu yapıda önümüzde başarı hikayeleri olan savunma sanayi başkanlığı iyi bir modeldir.

13.8. PANDEMİDE PERSONEL YÖNETİMİ

Yaşanan sürece genel boyutlarıyla bakıldığında personel yönetimi konusunda büyük aksaklıklar yaşanmadığını, sürecin başarılı bir şekilde idare edildiğini söylemek mümkündür. Bu bağlamda yapılacak eleştiriler ya da öneriler bir suçlama içermemekte, ancak daha iyiye bir yol önerisi olarak sunulmaktadır.

Ana hatlarıyla bakıldığında personelsizlik kaynaklı sorunlar yaşanmamıştır. Bunun birinci nedeni sevk ve idare konusundaki başarıdır, ikinci nedeni rutin sağlık hizmetlerinin asgari düzeye düşürülmesi nedeniyle salgın kaynaklı oluşan iş yoğunluğunun rahatlıkla karşılanabilir seviyede olmasıdır. Üçüncü nedeni, Türkiye’de normal zamanlarda bile sağlık hizmeti sunumunun, özellikle acil servis hizmetlerinin afet koşullarındaymışçasına yürütülüyor olmasıdır. Dördüncü nedeni ise yıllardır eleştirildiği üzere, idari görevlerde, il ve ilçe sağlık müdürlüklerinin merkez kadrolarında ve toplum sağlığı merkezlerinde çok fazla âtıl sağlık personeli bulunmasıdır. Sağlık personellerinin idari birimlerdeki sayıları çok fazla olduğu gerçeği bir kez daha bu dönemde ortaya çıktı. İl müdürlükleri birçok ilde geçici görevlerle bu personelleri sahaya hızlıca sürerek sahadaki çalışanların tepkisini azalttı.

Pandemi planları konusunda tüm sağlık yöneticileri ve sağlık çalışanları iyi hazırlanmış eğitim materyalleri ve eğiticilerle eğitimlerden geçirilmelidir. Pandemi sürecinde personelin eğitimi her ne kadar yapılsa da yetişkin eğitimi davranış değişikliğine sebep olacak biçimde düzenlenmelidir. Her şeyi bildiğini iddia eden akademik personel dahi ciddi hatalar yapabilmektedir.

Sağlık tesislerinde tüm paydaşlar bu farkındalığı oluşturacak bilinç düzeyinde olmalıdır. İş gücü kapasitesi tüm gücüyle kullanılmalı, ilgisiz birimlerin de pandemide görev alması sağlanmalıdır. Kaçma eğilimi personel yönetiminde en büyük sorun olup personele özgüven kazandıracak çalışmalar yapılmalıdır. Personel suiistimallerini müsaade edilmemeli, bu kapsamdaki uygulama farklılıklarının personelde adalet duygusunu zedelenmesine izin verilmemelidir.

Salgın sürecinde kriz yaşanmamış olsa da planlama yapılırken sağlık personeli sayısı konusunda oldukça sıkıntı yaşandığı gözlenmiştir. Kriz yaşanmaması, yukarıda da belirtildiği gibi korkulan büyüklükte bir salgın yaşanmamasıdır. Ancak sağlık insan kaynağı bakımından ülkemizin durumu çok iyi değildir, hekim ve sağlık personeli bakımından nüfusa oranla OECD ülkeleri arasında son sıralardadır. Her ne kadar cansiperane çalışanlar sayesinde defekt görünmüyorsa da mevcut personelin bir kısmının mesleki yetkinlikleri de istenen seviyede değildir.

Bu durum insan kaynağı yönetimimizi çok titiz yapmamızı elzem kılmaktadır. Pandemi planları yapılırken sağlık insan gücünün farklı kurumlarda farklı görev yapan mensupları da hesaba katılarak yapılmalıdır. Hekimlik yapan bir belediye başkanı, muhtarlık yapan bir hemşire, milletvekili bir diş hekimi gibi, bütün sağlık kökenli kişilerin de arka planda envanteri çıkarılarak ihtiyaç halinde görevleri belirlenmelidir. Bu pandemide ihtiyaç olmaması, ileride yaşanacak benzer acil durumlarda ihtiyaç olmayacağı anlamına da gelmemektedir. Bunlara ilaveten aktif çalışmayan, atama bekleyen, sağlık dışı işlerde çalışan, ev hanımı olan sağlık personelinin de envanterinin oluşturulması, e-Devlet sisteminden üst düzey yetkililerce dökümünün alınabileceği şekilde eğitim ve iletişim bilgilerinin kayıt altına alınması sağlanmalıdır.

Pandemi planlamasında iller arasında sağlık personeli sayısı göz önünde bulundurulurken total sayı değil, her zaman kamudaki sağlık personeli sayısı temel alınmalıdır. Özel sektörün konuya hangi seviyede ve ne kadar katkı yapabileceği belirsizdir. Ne yazık ki İstanbul ve Kocaeli bu konuda ilk iki sırayı almakta olan iller olarak yüksek vaka sayılarıyla mücadelede zorlanmışlardır. İstanbul tاینlerin serbest bırakılması ve yeni açıktan atamalarla kamu sağlık personeline kavuşarak rahatlamıştır. Kocaeli ise vaka sayısı İstanbul oranında çok olmadığı için tolere edebilmiştir.

Sağlık personellerinin performans sistemi nedeniyle çok düşeceği malum olan maddi beklentisi erken uyarılara cevap verilerek hızlıca karşılandı. Ancak evinden ayrı yurtlarda ve öğretimevlerinde kalan sağlık çalışanları “Ölürsem ardımdaki yetimlere kimse bakar mı?” kaygısı yaşamaması için Devletimizce “Şehit Kabul Etme” noktasında erken uyarı sistemine rağmen henüz bir sonuç alınamadı. İnşallah en kısa sürede açıklanır.

Ruh sağlığı ve rehabilitasyonu noktasında yeterli hazırlığımız var diyemeyiz. Bu pandeminin en önemli sonuçlarından biri de ülkemizde psikiyatri uzman hekimlerimizin ilaç yazan özellikten çıkıp klinik psikiyatr olması gerekliliğini bir kez daha göstermesi oldu. Aynı şekilde psikologlarımızın da sayısı artarak klinik ağırlıklı çalışması sağlanmalı. Ruh sağlığı alanında çalışan meslek sayısı da artırılarak bu alanda sağlık personeli istihdamı sağlanmalı.

Performans sistemi ile kliniklerde uzaklaşan hekimlerimizden pandemi sürecinde sadece kliniklerde çalışan branşlar oldu. Yıllardır fiilen kısmen uygulamaya çalıştığım ve talep ettiğim “Klinik Hekimliği” modelinin geliştirilmesinin uygun olacağını düşünüyorum.

Covid PCR testlerinin ülke çapında yapılmasının sağlanması sürecinin ortaya çıkardığı tecrübeler: farklı eğitim kurumlarından uzmanlık alan hekimlerin PCR testlerinin çalışılması ve yorumlanmasına hakimiyetinin farklı olduğunu gözlemledik. Tecrübe paylaşımları ile çözüm bulunsa da ihtiyacımız olan tip eğitimi ve asistan eğitiminde bir standardizasyonun

sağlanması. Bu zamana kadar uzmanlığını almış hekimlerin eğitim ve kurslarla desteklenmesi insan kaynağı kalitemizi artıracaktır.

Ama tüm bunların üzerinde bahsedilmesi gereken bir şey daha var; Başta doktorlarımız ve hemşirelerimiz olmak üzere sağlık çalışanlarımızın yoğun hasta kapasitesini absorbe edebilme yeteneği. Normalde biz de acillerdeki ve hastanelerdeki yoğunluğu hep eleştiriyoruz. Ama bu durum bizi adeta bu gibi kriz/kaos dönemleri için hazırlamış oluyor, paralizi/felç olmuyoruz. Bazı Avrupa ülkeleri ve ABD bu nedenle paralizi olmuş durumda. Çünkü alışık değiller böyle bir duruma...

Şimdi ilgili alandaki meslektaşlarımız Covid-19 konusundaki Türkiye tecrübesini akademik yayın haline dönüştürüyorlar. Bunları önümüzdeki günlerde tıp literatürüne kazandırmış olacaklar. Dünyanın buna ihtiyacı var. Çünkü Çin verileri çok çelişkili ve eksik idi. Ama biz de dahil hepimiz mecburen ilk vakaları bu verilerle yönettik. Artık şimdi kendi verilerimiz var. Şundan emin olun; Çok donanımlı bir sağlık ordumuz var. İnanın bu konuda çok şanslıyız. Alt yapı konusunda da iyi olduğumuzu artık dünya âlem gördü.

13.9. PANDEMİDE VERİ VE BİLGİ SİSTEMLERİ

Sağlık Bakanlığının günlük vaka sayılarını her gün açıklaması vatandaşa yönelik yüzde kamuoyunu memnun ve tatmin etmiştir. Ancak sağlık profesyonellerine ve bizzat bakanlık personeli olarak çalışan sahadaki hekim ve idarecilere yönelik bilgi edinebilme boyutu oldukça sorunlu olarak cereyan etmiştir.

İllerin vaka girişi için kullandığı Halk Sağlığı Yönetim Sistemi (HSYS) hem verilerin girilmesi konusunda hem de yerel idarecilerin doküman görme ve tabloyu incelemesine imkân vermemesi nedeniyle çok yetersizdir. Sistemin sadece hasta kaydı odaklı planlanması nedeniyle analitik çalışmaya imkân tanımamaktadır. Kayıtlı kişiler arası bulaş bağlantısı, ilintilendirme, riskli-temaslı ayrımı gibi konularda yetersiz kalmaktadır.

HSYS dışında da malzeme yönetimi, personel yönetimi, süreç yönetimi konularında modüller yazılması faydalı olacaktır.

Pandemilere yönelik hasta bazlı hastayı işin içine katan yazılımlar tasarlanmalı, mevcut yazılımlar HBYS ve ABYS ile entegre olarak “Tek Hasta, Tek Kayıt” kuralı ile sağlanmalı. Korsan yazılımlar ve internette test yaparak veri toplayanlara kesinlikle müsaade edilmemeli (evrim ağacı adlı twitter hesabı örneği)

Tüm bu hazırlık için iyi bir otomasyon ve aplikasyonlar gereklidir. Yazılımların IOS, Android ve Tabletlere uyumlu aplikasyonları da hazırlanarak sağlık çalışanlarının kendi cep telefonlarından bile veri girmesi ve veri görmesi sağlanmalıdır. Normal zamanlarda sigara denetimleri için kullanılan tablet cihazlar, gerekli aplikasyonlar yüklenerek filyasyon çalışmalarında kullanılabilir.

Bakanlığın vatandaşa yönelik hazırladığı **Hayat Eve Sığar** aplikasyonu istenen faydayı sağlamamıştır. Haritadaki renge göre güvenli güvensiz bölge kavramı üretilmesi insanların kafasını karıştırmış, maske talebi yapılamaması şikayete sebep olmuş, sisteme giren ve uygulamayı kullanan kişi sayısı istenen rakamlara çıkmayınca da sisteme katkı sağlamamıştır.

Sağlıkta uzun yıllardır sürüncemede kalan **Telemedicine** konusu, özellikle BT görüntülerinin paylaşılması noktasında faydalı olabilir. E-Nabız ile bir miktar aşama kaydedilmiş olsa bile daha fazlasına ihtiyaç olduğu su götürmez bir gerçek... Tıp eğitiminde de müfredat buna göre modifiyeli edilmeli...

Hastanelerin gerek fiziksel yapıları gerekse de iş akış şamaları ve KKE stokları ile ilgili hazırlanacak maddelerin **Pandemi Yönetimi** başlığı altında Kalite **Değerlendirme Setleri** içine mutlaka eklenmesi sağlanmalıdır.

13.10. SAĞLIK HİZMETLERİNİN CEVAP VEREBİLİRLİK KAPASİTESİ

Pandemi sürecinde Covid-19 dışında hastamız yokmuş gibi çalışıldı. Oysa yaklaşık 20 yıldır hükümetlerin en büyük başarısı sağlık hizmet sunumu kapasitesinin artırılması idi. Ülkemizin bu ve benzeri salgınlarla mücadele edecek yeterli tesisimizin olduğu aşikârdır. Gerekli ve doğru planlama yapılarak, normal zamanlardaki gibi olmasa da normale yakın seviyede tüm hizmetlerin sunulması gerekmektedir.

Hastanelerin pandemi için ayırdığı yatak sayısı kurala bağlanmalı, isteğe bağlı ve kaçamak ayarlamalara müsaade edilmemelidir.

Hastanelerin yatak doluluk oranlarına göre yatırılan hasta sayısı minimum ve kritik düzey ve maksimum beklenen yatırma oranı kurala bağlanmalı... Hastanelerde enfeksiyon kontrol komitelerinin görevleri ile hastane pandemi kurulunun görevleri çakışmayacak şekilde düzenlenmeli... Yoğun bakıma yatış endikasyonları belirlenmeli ve takip edilmeli...

Yaşadığımız pandemi süreci muhtemelen hasta sayısı azalmasına rağmen devam edecek ve zaman zaman hasta sayısında artışlar meydana gelecek yani ikinci ve üçüncü dalgalar yaşanabilecektir. Bu bağlamda illerde hangi hastanelerin hasta sayısı azken Covid-19 hastalarını bakacağı, hasta sayısı artmaya başladığında hangi hastanelerin devreye gireceği şimdiden planlanmalıdır. Hastane planlaması gibi hangi sağlık personelinin hasta sayısına göre ne zaman devreye gireceğinin planı da yapılmalıdır.

Metropollerde, Vaka sayısı çok fazla olmadığı dönemlerde bile hastaların bir veya birkaç merkezde toplanmadan aşırı dağınık şekilde farklı hastanelerde yattıkları gözlenmiştir. Bu konuda hastaneleri salgına cevap kapasitesi yanında rutin hizmetleri de bir şekilde yürütebilecek planlamayı yapması uygun olacaktır.

Ancak hastaneler, Ağız Diş Sağlığı Merkezleri ve hatta bazı Aile Sağlığı Merkezleri Covid-19 dışında ya hasta kabul etmedi ya da düşük kapasite çalıştı.

65 yaş üstü sokağa çıkma yasağı bulunan vatandaşların en önemli sorunlarından biri kronik hastalıklardır. Pandemi nedeniyle yeterli destek alamayan hastalar, uzaktan ilaç yazdırma, yetersiz takip sonrası acil servislere ataklarla kalp krizi ile başvuruları artıracaktır.

Gerekli önlemlerin alınabilmesi, test merkezlerinin artırılarak hızlı tanı vs. imkanlar kullanılarak diğer hastalıklar için muayene ve tedavi hizmetlerinin devam ettirilmesi faydalı olacaktır.

Bir akademisyenin (çocuk hastalıkları uzmanı) televizyondan ailelere çocuklarını aşıya daha sonra getirmelerini bir iki aylık kaybın önemli olmadığını söylemesi akıllardan çıkmayacak.

13.11. HALK SAĞLIĞININ SAHADA PANDEMİ YÖNETİMİ

Filyasyon çalışmaları konusunda çok başarılı ilçe sağlık müdürlükleri ve ilçe kaymakamlıkları olduğu gibi başarısız olanlar da oldu. Biraz önce bahsettiğim ve çok iyi uygulayıcı akli aramızda olan saha koordinatörlüğü müessesesi bu iyi uygulama örneklerini alıp anında yaygınlaştırabilirdi.

Halk sağlığının sahada pandemi yönetimi özellikle filyasyon uygulaması çok başarılıydı. Bu başarı salgının hızlı bir şekilde kontrol altına alınmasını sağladı. Ancak filyasyon uygulaması sırasında görev alan bazı personelin hasta veya hastalık şüphesi olanların evlerine geldiğinde göstermiş oldukları bazı tavırlar rahatsızlık uyandırdı. Bu bağlamda filyasyon

ekibinde çalışacak olan personel ilk önce gönüllülük esasına göre belirlenip, sonrasında da başta iletişim olmak üzere iyi bir hizmet içi eğitimden geçirilerek göreve başlamaları sağlanmalı.

Pandemi döneminde birinci basamak çalışanları Vefa Destek Grubu gibi farklı birimlerle halledilebilecek alanlarda görevlendirilmesi sadece hasta ve temaslı tespiti ve takibinde görev verilmelidir.

Diğer taraftan Pandemi süreci başlangıçta tedavi üzerine kurgulanmış gözüküyor. Aslında Pandemi sonradan bizim de üzerine eğilince başarılı olduğumuz koruyucu sağlık ile üstesinden gelinebilecek bir süreçtir. Aile hekimliği İlçe Sağlık Müdürlüğü vs. birinci basamak tesisleri bu alanda daha aktif kullanılırsa başarılı olunur.

Pandemi dönemleri özellikle birinci basamak sağlık çalışanlarının saha da daha aktif kullanılması gereken dönemlerdir.

Pandemi de personel yönetimi ile ilgili olarak filyasyonda yönetim ilçe sağlık müdürlüklerine değil, "Filyasyon Yönetim Merkezi" gibi kurulabilecek il genelinde hastane baş hekimliklerine ve ilçe sağlıklara eş idare ve yetki de bir il sağlık müdürü başkanlığı altında bir birim tarafından yönetilmelidir. Ve bu birimin sorumluları varsa üniversite halk sağlığı hocaları yoksa halk sağlığı uzmanlarından oluşan bir ekip olmalıdır. Yoksa uygulama da hastane, ilçeler arasında koordinasyon sıkıntıları çözmek yetki ve idari farklılar sebebi ile uzayabilir.

Filyasyon kaymakamlıklar ve valiliklerin de etkin olarak içinde bulunması gereken bir organizasyon çünkü filyasyon sürecinde ekiplerin ulaşım güvenlik ihtiyaçları, hastaların ihtiyaçları hastaların karantina zorunlulukları emniyet ve tedarik açısından diğer kurumlara ihtiyaç duyulmasına sebep olabiliyor. Ayrıca filyasyon sırasındaki taramaların şeffaf ve halka genel uygulanması için tarafsız bir merkez tarafından yönetilmesi önem arz etmektedir.

Birinci Basamak çok önemli işler yaptı, çok yoruldu. Çalışma şartlarının düzeltilmesi adına gerekenler yapılmalı. Bu salgında yaygınlaşan uzaktan online görüşmeler 1. Basamak ev hastaları için bakanlıkça yapılacak bir yazılımla sürdürülmeli ve zaman ve her türlü tasarrufa imkân sağlayacaktır...

Askeriyede seferberlik görevleri bellidir. Sağlık alanında birçok sahada hekim dışı görev yapan kişilerin bu durumlarda görev dağılımları, özellikle saha çalışması filyasyon için yazılmalı, bu kişilerin en temel ulaşım gibi ihtiyaçları belediyeler devlet kurumları ile çözümlenmelidir.

13.12. AİLE HEKİMLERİNİN PANDEMİDEKİ YERİ

13.12.1. BİR AİLE HEKİMİNİN GÖZÜNDEN

Maksadım büyük büyük konuşmak ya da kimseyi üzüp kırmak değil. Amma birinci basamağın bir İstanbul çalışanı olarak, sahanın zorluğunu bilenlerinden biri olarak ve bu gruptan çıkacak sonuçların önemiyetini de fark ederek arzu ederim ki yöneticilerimizce alınacak kararlarda fikrimiz en azından sorulsun ve imkanlarımız ölçüsünce gayretimiz bilinsin.

1. Halen düşen poliklinik sayısına rağmen poliklinik hizmeti vermeye devam ediyoruz.
2. Gebe bebek izlem aşı hizmetini aksatmadan ve bulaş riskini minimale çekmeye çalışarak sürdürüyoruz.
3. 65 yaş üzerini telefonla arayarak evden çıkmamaları konusunda bilgilendirmeye çalışıyoruz. Bu yaş grubu evden çıkmadığı ve konuşma ihtiyacını gideremediği için muhabbet etmek istiyor. Onları kırmadan ve mümkün olduğunca sağlık konuları çerçevesinde bu ihtiyaçlarına da cevap vermeye çalışıyoruz.
4. Tarafımıza bildirilen pozitif vaka, negatif vaka, temaslı vaka, il dışı giriş çıkış ve yurt dışı girişli takibini günlük telefonla yapıyor, bunu ilçe ile koordineli götürüp gerekenleri numune alınmak üzere ilçeye bildiriyor, ilacı teslim edilmeyenin ilacının tesliminde aracı oluyoruz. Bu durum herkes için yeni bir şey olduğu için gün içinde aynı hasta ile bazen 4-5 kere görüştüğümüz oluyor.
5. Bu süreçte lojistik desteğin gecikmeli olması sebebiyle kendi kendimize çözümler üretmeye çalıştık. Sonradan sıkıntı yaşamamayı ümit ve dua ederek inisiyatifler kullandık. Evet kervan yolda. Yolu hayır, akıbeti selamet olur inşallah. Allah hepimizin yardımcısı olsun.

13.12.2. SAĞLIK İDARECİLERİNİN GÖZÜNDEN

Daha önce sağlık ocakları şimdi aile hekimliği, İlçe Sağlık Müdürlüğü ve Toplum Sağlığı Merkezleri salgınlarla mücadelenin öncü birlikleridir. Geçmişte sıtma, kızamık, polip vs. birçok bulaşıcı hastalık bu birimlerin çalışmasıyla önlenebilmiştir. Bu birimlerin tespit ettiği vakaların tedavisi ikinci, üçüncü basamak tesislerde yapılır. Ancak birinci basamak ne kadar güçlü durursa tedavi kısmı o kadar başarılı olacaktır.

1. Hasta veya temaslı takibi telefonla değil bizatihi yerinde takip ile mümkündür. Hasta veya şüpheliler sık aralıklar evinde ziyaret edilmeli, gerekli kontroller yapılmalı ihtiyaç duyulanlar hastanelere sevk edilmelidir. Bu sayede sağlık sistemine yüklenme önlenmiş, tüm hastalar takip edilmiş, hastalığın yayılımı önlenmiş olacaktır.
2. Bu alanda görev yapan personelin koruyucu ekipman ihtiyaçları en az hastane çalışanları kadar önem arz etmektedir. Yeterli koruyucu ekipman ve araç desteği sağlanmalı, gerekirse ev ziyaretlerinde emniyet teşkilatından destek sağlanmalıdır.
3. Aile hekimlikleri ile alakalı hem malzeme hem yaklaşım konusunda başlangıçta belirsizlikler oluşmuştur. Ama zaman ilerledikçe hem tüm çalışanlar adapte oldu hem de malzeme ve bilgi desteği geldi.
4. Burada TSM'lere büyük yük düşmektedir. Evet ASM'ler askerdir ama bunların komutanı TSM'dir. TSM daha iyi yönlendirme ile daha iyi sonuçlar alabilirdi. Her meselemizde olduğu gibi efradına cami ağyarına mâni tanımlamalar yapılmalı. **“Aile hekimliği koruyucu hizmete devam mı edecekti, yoksa ikinci basamağın poliklinik yükünü mu hafifletecekti?”** Bu konu belirsiz kaldı.
5. Birinci basamak aile hekimliği sisteminden 3. Basamak hastanelere kadar sağlık sistemimizin koordinasyonu çok önem kazanmıştır. Sevk zinciri konusunu belki yeniden tartışmalıyız.
6. Savaşların kesin kazanılması ancak piyadenin sahaya inip temizlik yapması ile nihai kazanılır. Bu nedenle **“Savaşta zafer piyadenin süngüsünün ucundadır”** yakıştırmaları yapılır.
7. Birinci basamak aile hekimliği sistemi ile nihai sonuçlar alınacaktır. Aile hekimliği sistemindeki yükü azaltılmalıdır aile hekimi başına asgari kişi sayısı azaltılmalıdır.
8. Pandemide Aile Hekimliği sisteminin daha efektif kullanılması gerekmektedir. Evde sağlık uygulamalarının yaygınlaştırılması gereklidir. Bu şekilde toplumun tüm katmanlarına birebir dokunabilir. Bu veri sistemi ile aile yardımları daha sağlıklı programlanabilir.
9. Pandemi yönetimi neredeyse tamamen acil servis ve hastaneler üzerinden yönetildi ve aile hekimleri çok fazla pandemi yönetimine dahil edil(e)medi. Aile hekimleri kendilerine bağlı olan hastaların ev ortamları dahil sosyal hayatlarına ve ek

hastalıklarına kadar birçok özelliklerine çok hakimler. Allah vermesin pandemi hızla kontrol altına alınamasa, hastaneler Avrupa’da olduğu gibi tıkanma noktasına gelebilirdi. Eğer ikinci bir dalga yaşanır, Aile hekimleri pandemide sevk zincirinde yer alabilir ve hastaneye yönlendirilmesi gereken hastaların belirlenmesinde aktif rol alabilirler.

10. Aile hekimleri pandemide sevk zincirinde yer alabilir ve hastaneye yönlendirilmesi gereken hastaların belirlenmesinde aktif rol alabilirlerse gelecekte pandemi sonrası da ülkemiz için birçok yönüyle önemli bir kazanım sağlayacak sevk zinciri alışkanlığı kazanılarak önemli bir avantaj yanı sıra maliyet avantajı da yaratılabilir.

13.13. PANDEMİ YÖNETİMİNDE SINIR KAPILARI VE HAVAALANLARI

Pandemi sürecinde ülke içinde kontrolden önce gelen en önemli nokta ülke dışından girişin engellenmesidir. Yaşanan süreçte ilk dönemde İran başta olmak üzere doğu sınır kapılarında alınan başarılı önlemler hariç tutulursa bu konuda etkili bir ön alma sağlanamamıştır. Özellikle İstanbul havaalanlarından giriş süreçlerinde alınan tedbirler hep gecikmeli olarak devreye girmiştir. Çin ve İtalya uçuşları için erken iptal sağlanmış, ancak İtalya’nın kara sınırlarının (tüm Avrupa ülkelerinin birbirine kolayca seyahat ettiği dikkate alınmada) müsaade ettiği geçişlerle Almanya, İsviçre, Avusturya gibi ülkelere vakalar ülkemize girmiş ve İstanbul’da yayılmaya sebep olmuştur. Benzer şekilde New York başta olmak üzere ABD uçuşları da çok geç iptal edilmiştir ve buradan da birçok vaka ülkemize giriş yapmıştır.

Sadece termal kamera ile kontrol yeterli olmayıp seyahat öyküsü üzerinden 14 günlük karantinaya alınma işlemleri daha önce başlanması gerektiği halde vaka sayısı çok arttıktan sonra uygulamaya konulmuştur. Alınan kararlarla 14 günlük karantina uygulaması başarılı olmuştur. Ancak daha önce uygulamaya geçmesi sağlansa vaka sayısının çok daha az olacağı düşünülmektedir.

Batı sınır kapısı olarak Edirne’de de yeterli kontrollerin yapılmadığı, ülkeye giren kişilerin HSYS sistemine girilmediği ve gittikleri şehirlerdeki Sağlık Müdürlüklerine bildirilmediği günler sonra anlaşılmıştır. Benzer şekilde liman kontrollerinin sıkı bir şekilde uygulanmasında da geç davranılmıştır.

Olası bir ikinci dalga yaşandığı takdirde bu konularda daha enerjik karar alınması uygun olacaktır. Konuya katkı sağlaması açısından başka ülke örneklerinin araştırılmasında fayda mülhaza edilmektedir.

13.14. PANDEMİDE SAĞLIK KURUMLARININ YÖNETİMİ

13.14.1. BİNALARIN FİZİKSEL KOŞULLARI

Tüm sağlık kuruluşları, Birinci Basamaktan üniversite hastanelerine kadar mimari olarak yeniden düzenlemeler yapılmalıdır. Salgında bulaşmayı azaltacak esnek mimari değiştirilebilir bir düzenleme yapılmalıdır. Bu hastaların triyajı tetkikleri, tomografisi, müdahalesi, asansörüne kadar pandemi planları da dikkate alınarak hastanelerde işlevsel akışa uygun düzenlemeler yapılmalıdır.

Aile hekimlikleri, semt poliklinikleri ve bazı hastanelerimizde pandemi/olağan hastaları ayırıştırma ve salgını kontrol etme konusundaki fiziki düzenlemelerin yetersizliği ortaya çıktı. Her sağlık kurumunun iki farklı kısma ayrılabilmesi modelinin ivedilikle çalışılması gerekiyor. Kendi tecrübemiz, bu şartlara haiz olmayan iki semt polikliniğimizi 11 Mart günü Enfeksiyon Komitesi Kararı ile kapatmak zorunda kaldık. Ayrıca, iklimlendirme sistemleri (güçlü emişleri olmak şartıyla) olmayan kurumların revize edilmesi de plan dahilince sağlanmalı.

Bu süreçte radyoloji alanlarının havadar ve pencereli olması gerektiğini gördük. Çoğu zaman bodrumda ve penceresiz çekim odaları, bu süreçte sorun olarak karşımıza çıkmıştır. Hem hastalar ve hem de çalışanlar açısından pencereli ve havalanması olan mekanlar elzemdir. Klima veya fan ile havalanmanın bu dönemde etkili olmadığını görmüş olduk. Şu ana kadar radyolojide havalandırma sadece X ışını temizlenmesine yönelikti. Ancak enfeksiyon ile mücadelede havalandırma önemi ortaya çıkmıştır. Hastane planlamalarında radyolojinin planlanmasında bu hususa dikkat edilmelidir.

Sağlık kurumu olmamakla birlikte ilişkili olarak, özellikle huzurevleri, bakımevleri veya askeri birlikler gibi toplu yaşanan yerlerde, pandemi ile hiç uyuşmayacak şekilde bina planlaması yapıldığı, bu mekanlarda izolasyon tedbirlerinin mümkün olmadığı pek çok örnekte görülmektedir.

Pandeminin akut dönemi sonrasında bu binalarla ilgili düzenlemeler yapılması ve ilaveten bu kuruluşların ruhsatlandırma mevzuatlarının da pandemi önlemlerini kapsayacak şekilde revize edilerek yeni açılacak binalarda fiziki koşulların buna uydurulması sağlanmalıdır.

13.14.2. İŞLETME KOŞULLARI

Hastaneler salgının en yoğunlaştığı günlerde bile münferit örnekler dışında işletme yönetimi açısından büyük bir sıkıntıya düşmeden durumu yönetmeyi başarmıştır.

Yoğun Bakım yatağı, personeli ve ekipmanı konusundaki kapasitemiz ve hazırlığımız üst düzeyde oldu. Bu takdir de yine kamuoyunun.

Pandemilerde “olağan hasta”ların sağlık hizmetleri elektif işlemler boyutuna alınarak pandemi genelgesi ile ertelendi. Ancak bu konuda işleyişte yaşanan sorunlar iller bazlı ufak krizler çıkarsa da hızlıca çözüldü. Diş hastanelerinin olağan hasta takibi ve tedavisi yapması bu dönemde acil dışında çok gerçekçi durmuyor, uygulamanın doğru sürdüğü kanaatindeyim.

Sahada çalışacak tüm bölümler normal poliklinik işleyişine döndüğü önümüzdeki aylarda tedbirlerin hem Sağlıkçılarda hem de toplumda devamı için gereken önlemler ve kamu bilgilendirmeleri devam etmelidir.

İkinci Dalgada daha kontrol edebileceğimiz bir seyir öngörülebilir dersek... Şehirlerde hastaneler sıraya konularak bu ise ayrılmalı, diğer hastalıklara müdahale edilemeyecek ortamların oluşmasına engel olunmalıdır.

Vakaların günden güne azaldığı aşıkardır. Birçok hastanede servisler boşalmaktadır, bu hastalar ivedilikle belirlenmiş hastanelere kaydırılmalıdır. Başakşehir şehir hastanesinde çok sayıda hasta olmadığı söylenmektedir. Şehirdeki diğer hastanelerin yeni normale geçişi böylelikle hızlandırılabilir.

Pandemi sürecinde hastaların hastaneler arasında hızlı transferleri gerekti. Hastanelerde elde edilen tomografi ve röntgen görüntülerinin karşılıklı görülebilmesi tanı ve tedavide israf ve zaman kaybını azaltacaktır. Pozitif ve transfer gereken hastaların görüntü ve raporlarını almak için beklemeleri mümkün olamamaktadır. 2 saat içinde tomografi raporları yazılsa da bu süre bile uzun olabilmektedir. Hastanelerin birbiri arasında görüntülere ulaşabilmesi ihtiyacı doğmuştur. Bu da aslında ortaklaşabilen HBYS ve PACS sistemlerine ihtiyaç olduğunu göstermektedir.

Covid dışında kronik hastalığı olan hastalarımızın artık ciddi sıkıntılar yaşayabileceği (1-2 aylık ertelemeler sonrası) ve buna yönelik belki 2.basamak hastanelerimizde kronik hastalığı olanlar için özel poliklinikler oluşturulması gerekmektedir. Belki sonbaharla birlikte ikinci dalga halinde (inşallah olmaz) pandemi hastaneleri yanında hizmetin

aksamadan yürütüleceği kronik hastalığı olan hasta polikliniklerinin hatta servislerinin şimdiden hazır edilmesi gerekir.

“Pandemi öncesi hastane başvurularının kayda değer bir kısmının gereksiz başvuru olduğunu değerlendirebiliriz. Sağlık giderlerinin kayda değer bir kısmı hastaneye gereksiz başvuruların önüne geçilerek azaltılabilir. Burada amaçlanan sağlık giderlerinden tasarruf etmek değildir.” “Pandemi sürecinde gelen az sayıda hastaya daha etkin kaliteli ve daha az ilaç kullanılarak hizmet vermek”

Pandemi sonrası yığılma olma ihtimal dahilindedir. Gerçi tüm randevular neredeyse sıfırlandı ama yine de akut artış olursa;

- 1- Vardiya sistemi yapılabilir, ama pratikte zorluklar olabilir.
- 2- Mesai dışı ek muayene özendirilebilir.
- 3- Hastaneler arası hekimlerin mobil çalışabilmesinin önünün açılması ve pratiğinin ortaya konulması. Mesai dışında kendi hastanesinde veya başka bir kamu hastanesinde ihtiyaç varsa hasta bakabilmeli. Döner sermaye uygulaması buna hazır hale getirilebilir.

Pandemi sürecinde hastanelere başvurularda pandemi öncesi döneme göre ciddi bir azalma mevcut. Pandemi döneminde sağlık hizmetine ihtiyaç duyan kişilerin çok ciddi sıkıntılar yaşamadan hastanelere ulaştığı ve sağlık hizmetinden faydalandığı da dikkate alınır; pandemi öncesi hastane başvurularının kayda değer bir kısmının gereksiz başvuru olduğunu değerlendirebiliriz. Sağlık giderlerinin kayda değer bir kısmı hastaneye gereksiz başvuruların önüne geçilerek azaltılabilir. Burada amaçlanan sağlık giderlerinden tasarruf etmek değildir: gereksiz hastane başvurularının azaltılmasının sonucu olarak giderlerin azalması sonucu otomatikman ortaya çıkmaktadır.

İkinci bir husus: imzalanan global anlaşmalarda sözleşme tutarlarını tutturabilmek için sunulan sağlık hizmetlerinin niceliksel olarak pandemi sonrasında pandemi öncesi dönem yoğunluğuna çıkarmak ikinci bir salgın dalgasına neden olma riski taşır. Burada hastane yönetimleri global anlaşma tutarları konusunda rahatlatılmalıdır.

Malzeme tedariklerinde hastaneler özelinde (her hastanenin mali yapısının farklı olması ve mali sıkıntılarının her hastane için farklı boyutlarda olması dolayısıyla hastane özelinde) var olan sıkıntılarla ilgili zamanında farkındalık oluşması ve zamanında çözümler üretilmesi hastanelerin olumsuz herhangi bir duruma daha hazırlıklı olmasını sağlayacaktır. Pandemi öncesi dönemde özellikle üniversite hastanelerinin mali yapısının sıkıntıları yetkili

mercilerce ciddi olarak gündeme gelmeye başlamış ve Sağlık Uygulama Tebliği (SUT)'da güncelleme yapılmıştır. Malî sıkıntılarla ilgili daha hızlı aktivasyonlar sıkıntılar büyümeden çözülmesi noktasında daha faydalı olacaktır.

13.14.3. İSRAF

Pandemi öncesinde sağlıkta hizmet sunumu sırasında yaşanan İSRAF maalesef hiç israf başlığı ile ele alınmıyor (puan yapayım derken üretim için kullanılacak para acımasızca tüketiliyor-çekilen tekrar MR ile kaç yeni MR cihazı alınırdı mesela?) Buradaki israfın önüne geçerek oluşacak ek kaynak pandemi sonrası süreçte koruyucu hekimlik hizmetlerine yatırılmalıdır.

Psikiyatriden örnek verecek olursak; günde 60-70 psikiyatri hastası bakılan bir sağlık hizmeti sunumunda aslında olan 3 şey var:

1. Antidepresan israfı
2. Laboratuvarlar israfı
3. İlaç odaklı tedavi ile hastalıkların kronikleşmesi

Pandemi sürecinde gelen az sayıda hastaya daha etkin kaliteli ve daha az ilaç kullanılarak ruh sağlığı hizmeti vermek farklı bir deneyimdi. Pandemi sonrasında her branş özelinde ayrıca çalışılarak SAĞLIKTA İSRAF'ın önünü alacak projeler geliştirilmelidir.

13.14.4. PANDEMİDE ACİL SERVİS YÖNETİMİ

Olası vaka/ Pozitif vaka ayrımı sahada dışa yansması kısmen de olsa çok önemli sorunlar oluşturdu. Bu konuyu her ne kadar DSÖ rehberi ve onun doğrultusunda hazırlanan SB rehberi tam açıklayamadı. Bundan kaynaklanan sorunları malum çevreler evirdi, çevirdi. Bu konuda daha hızlı karar alınması uygun olurdu.

İnsanımızın sağlık sıhhat koruyucu hekimlik kavramlarını zihinlerde ve davranışta değiştirmeye müsait bir dönem yaşadık bunun sonrasında da yeni bir düzene dönüşmesi için kamu çalışması arttırılmalı. Hastaneye sürekli gitmeyi alışkanlık haline getirmiş insanımızı, acilleri lüzumsuz meşgul eden milletimizi bu anlamda yeniden eğitmeliyiz. Yılda 600 milyon sağlık müracaatı olan bir ülkeyiz... Pandemi acil müracaatı değişmeyen ya da azalan tek ülkeyiz...

13.14.5. PANDEMİDE VAKA YÖNETİMİ

Vaka yönetimi hekimlerin isteğine bağlı olmaktan çıkacak şekilde rehberler güncellenmelidir. Veri yönetimi vaka yönetimini kolaylaştıracak şekilde planlanmalı, veri işleme uygulamaları bilhassa süreci kolaylaştıracak şekilde planlanmalıdır. Pandemi hastaları mecbur kalmadıkça evde tedavi şeklinde yönetilmemeli, yeni hastalar oluşmasına sebep olunmamalıdır. Diğer hastalıkların yönetimini aksatmayacak planlama yapılmalıdır.

Bu pandemide, önceki tecrübelerimiz ve sağlık örgütünün güçlü oluşu sebebiyle 2-3.basamakta hastaların kontrolü başarıyla ve dünyaya örnek olacak farklılıklarıyla yürütüldü. Bakan beyin bahsettiği filyasyon çalışmalarında, 1.basamaktaki ASM'lerin başlangıçtan itibaren yeterince kullanıl(a)madığını düşünmekteyim.

Zira ASM hekimleri, zaten hastaneye gidemeyen binlerce hastasına bakmak mı yoksa filiasyona katkı vermek mi konusunda tereddüt yaşadılar. İkisi de ayrı birer yük olan bu konuda yaşanan ikilemlerin, tereddütlerin tekrar edilmemesi için bugünden ASM'lerin alması gereken rolü net bir şekilde belirlenmeli.

Zira filyasyon çalışmaları sıklıkla ilçe sağlık eliyile yürütüldü. ASM hekimlerinden yeterince faydalanılmadı. Sadece hastaları telefonla arayıp semptom sordular. Bu konuda iyi organize olunursa ve ASM'lerin gücü kullanılırsa, işlerin daha kolay yürütüleceği aşikardır.

Hasta-temaslı takibi yapan hekimler dışındaki pek çok hekimde bile bilgi eksikliği söz konusuydu. O kadar eğitim planladık, katılım düşük oldu, ama bu tür değişik uygulamaları bazı hekimler bile dile getirdiler maalesef.

Tüberkülozdan aşınayız branşınız sebebiyle ve tüm sağlıkçılar iyi bilirler Türkiye'nin verem savaş dispanseri sistemi dünyada örnektir. Her şehirde ilçede mevcuttur. Bunların ya da ilçelerde belirlenecek merkezlerin bunu gibi bir sistematığe hazır hale getirilmelidir. İlaçlar buralardan merkezlerden hızlıca dağıtılabilecektir.

Salgınlarda etkene/hastalığa spesifik yaklaşımların sergilenebilmesi, zaman ilerledikçe (veriler biriktikçe) hastalığın seyri ve toplumun tepkisinin daha iyi anlaşılması ile mümkün olabilmektedir. Zamanla biriken verilerin analizi, ülke geneline yönelik olmakla birlikte, lokal olarak bölgeler, hatta iller özelinde yapılması durumunda daha başarılı olunacağı aşikardır.

Merkez teşkilatı, verilerin en öncelikli, en özet ve en anlaşılır kısmını bilgi sistemlerine entegre edebilmektedir. Yani bir ildeki, yatan her hastanın tüm değişkenleri, tüm tedavi protokolleri, sosyo-kültürel davranışları gibi değişkenler merkezi bilgi sistemleri ile analiz edilebilecek durumda ol(a)mamaktadır. Taşra teşkilatlarına düşen görev, Sağlık Bakanlığı Bilgi Sistemlerine kaydedilen veriler dışındaki tüm verilerin güvenilir bir şekilde saklanması ve düzenli olarak analiz edilmesidir.

İçinde bulunduğumuz dönem Covid-19 hastalığı yönünden olumlu bir yöne evrilmiş olsa da, bundan sonraki süreç; hem bu yıl hem de bundan sonraki yıllarda kullanılacak stratejilerin oluşturulmasını içermelidir. Unutulmamalıdır ki, pandemi olağan dışı bir durumdur. Bu olağan dışılıkta, sistem olarak maruz kaldığımız etkiler ile bunlara verdiğimiz tepkilerin çok iyi analiz edilmesi gerekmektedir. Her bir olağan dışı durum kendi özelinde değerlendirilse de sistemlerin hazırlık aşamasında birçok benzerliği uhdesinde barındırmaktadır. Üstesinden gelinen bir olağan dışı durum bundan sonrakiler için çok iyi bir bilgi kaynağı olabileceği gibi, bir sonrakinde her şeyin baştan alınması da dağınık çalışmanın bir sonucu olarak karşımıza çıkabilecektir.

65 yaş üstü sokağa çıkma yasağı bulunan vatandaşların en önemli sorunlarından biri kronik hastalıklardır. Pandemi nedeniyle yeterli destek alamayan hastalar, uzaktan ilaç yazdırma, yetersiz takip gibi bazı sorunlara sahiptir. Evde bakım hizmetlerinin bu grup için pandemi sürecinde daha aktif yer alması...

13.14.6. ÖZEL SAĞLIK KURULUŞLARININ ROLÜ

Belki de hiçbir ülkede olmayan bir avantajımız ve gücümüz daha var: Bu gücümüz Özel Sağlık Kuruluşları...

Nitelikli Yoğun bakım yataklarımızın nerede ise yarısına sahip olan özel sağlık sektörü ve çalışanları başka bir ülkede örneği olmayan şekilde bu mücadelede kamu kurumları gibi görev icra etmiş, kamu gücünü ve potansiyelini arttırmıştır.

Fırsatçılık ve ticaret kaygısı gütmeden topyekûn bu savaşın bir parçası olmuş ve bunu görev addetmiştir. Bunu ABD başta olmak üzere AB dahil başka ülkelerde görmek mümkün değildir. Böylece bir ülkenin sağlık politikaları kurgulanırken kamu ve özel sektör iş birliği ve yük dağılımının nasıl gerçekleşmesi gerektiği de önemli bir deneyim kazanmıştır. Ülkemiz bu yönü ile de örnek alınacak bir modeldir...

13.15. PANDEMİDE SAĞLIK İDARECİLERİNİN MEDYA İLE İLETİŞİMİ

Sağlık yöneticilerinin Medya iletişimi konusunda iki ayrı şikâyet söz konusu olmaktadır:

- Birincisi, tek kanaldan iletişim kullanılması,
- İkincisi, tek kanaldan iletişim kullanılmayıp her kafadan ayrı ses çıkması.

Tek iletişim kanalı kullanılmama eleştirilerini şöylece özetlemek mümkün: Pandemi sürecinde tek kanaldan iletişim kullanılmaması halkın kafasında karışıklıklara neden oldu. Aslında alınan kararların, yürürlüğe konulacak maddelerin Pandemi iletişim Birimi gibi bir merkezden duyurulması daha sağlıklı bir iletişim yönetimini yürütmeye katkı sunacaktı. Tabloya baktığımız vakit, Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı, Sağlık Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Cumhurbaşkanlığı vs. gibi kurumlardan konuyla ilgili sosyal medyadan farklı farklı içerikler paylaşılıyor. Bu tabi doğal olarak bütünleşik bir iletişim yayılımına yol açmıyor. Örnek vermek gerekirse hastalığın başlarında maske takip takmama konusunda bile bir konsensüs sağlanamamıştı. Uzmanlarımız farklı farklı açıklamalarda bulunup, dezenformasyona yol açtılar. Halbuki bu tür hassas konularda tek bir birimden sağlıklı iletişim kurulabilir.

Her alandan uzmanın televizyon kanallarında boy göstermesi halk üzerinde önemli bir bilgi kirliliğini doğuruyor. Televizyon kanallarına katılan, basına demeç veren uzmanların iyi seçilmesi, bir sertifikasyondan geçirilmesi, uzmanlık alanı olmayan kişilerin engellenmesi gerekmektedir.

Tek iletişim kanalı kullanıldığı eleştirileri ise yerel kaynaklıydı. Sadece Bakanlıklar seviyesinde açıklamaların yetmediği durumlarda valiliklerin de halkı aydınlatacak açıklamalar yapması uygun olabilir.

İstanbul'dan sağlık yöneticilerinin süreç boyunca açıklama yapmamaları doğru değildir. Sadece bir kere çalışma odalarından ekip olarak bir haber yapılmıştı. Bakan beyin konuşması yanında yerel aktörler İstanbul başlı başına sahada neler yapıldığı insanların informasyonu için yapılmalıdır. Hikayeler hastalar iyileşenler, vefatlar, aileler, bölge mahalleler basında insanları uyuracak bilinçlendirecek şekilde yer almalıdır.

Pandemilerde önemli belki de en önemli hususlardan biri de yerel yönetimlerdir. Özellikle ülkemizde yerel yönetimler (özellikle de metropollerde) bilerek veya bilmeyerek farklı ve zararlı uygulamalar yaptılar. Raporun muhtelif yerlerinde değinilen abartılı dezenfeksiyonlar, haşin zabıta kontrolleri yanında belediyelerin medyada görünme konusundaki abartılı hevesleri vatandaş açısından bilgi kirliliğine yol açtı. Sokaktaki vatandaş, sanki caddesi yıkanırsa oraya virüs girmezmiş gibi bir anlayışla kurallara uymada

lakaytlık sergilemeye başladı. Bu noktada belediye yönetimlerine de konuyla ilgili bilgilendirme yapmak önemli görünmektedir.

Pandemide halkın medya takibi yüksek düzeyde olduğundan halkı galeyana getirecek beyanlardan kaçınılmalı, sahte haber ve açıklamalara müsaade edilmemeli, halkın güveneceği düzeyde bilgilendirmeler yapılmalıdır.

Sürekli **sorumlu gazetecilik** diye bir ifade kullanılmaktadır. Ancak pandemi döneminde de medyada birçok kafa karıştırıcı haber ve haber programı yayınlandığı görülmüştür. Her sorumsuzluk bir müeyyide gerektirir. Sorumsuz gazetecilik ve popülizmin müeyyidesi kanunla tarif edilmelidir.

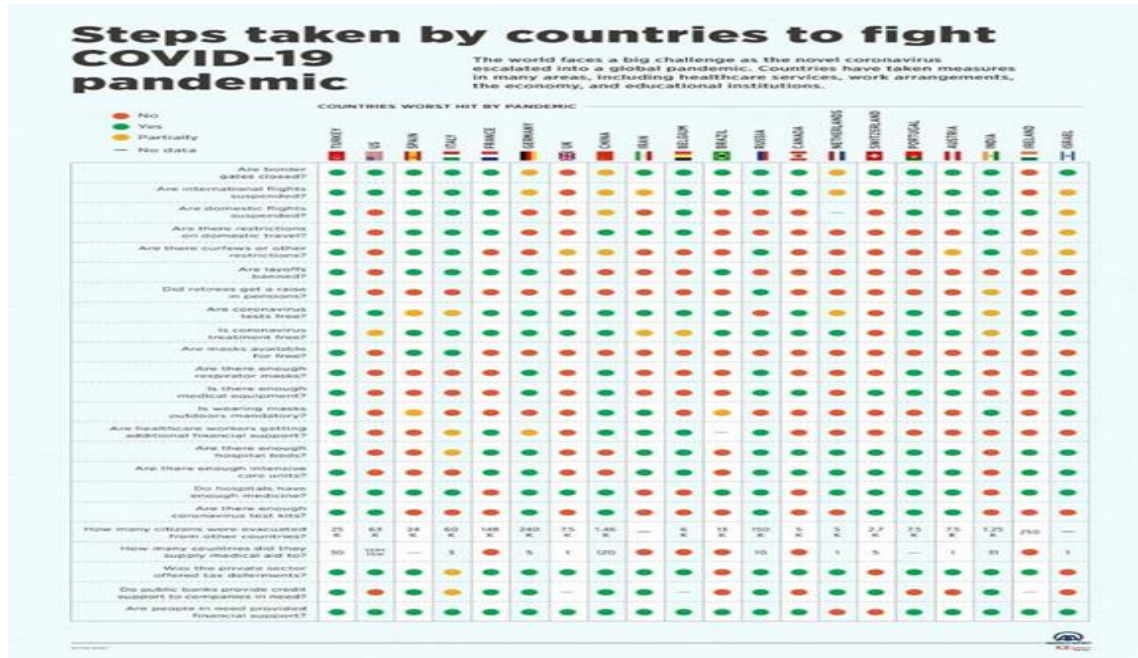
Yayılması istenen bilgi ve davranış değişikliği içeren video/ bilgi (özellikle orjinal görseller ve müziklerle desteklenmiş) sosyal medya aracılığı paylaşımı, Kamu spotlarının hızla ivedilikle güncellenebilmesi, Aynı konuyu bile içerse farklı bir nevi reklam kampanyası gibi kişiyi motive edecek şekle büründürülmesi, Çoklu kamu spotlarına ağırlık verilerek pandemiye ilişkin sağlık bilincinin totalde de sağlık okuryazarlık bilincinin geliştirilmesi sağlanmalıdır. Bu noktalarda, yaşanan salgının önemine istinaden belki bir süreliğine tüm kamu spotları sağlık konusuna tahsis edilebilirdi. İkinci bir dalga ya da olası başka pandemi senaryolarında bu konuda da çalışma yapılması faydalı olacaktır.

Pandemi iletişiminde adalet, şeffaflık ve alçakgönüllülük en önemli ahlaki unsurlar oldu. Sadece Ankara ölçeğinde değil illerde halka karşı ve hatta il içindeki sağlık çalışanlarına karşı bu unsurlar azami sağlanmalı. Bu konuda her ilde bir saha koordinatörü görevlendirilerek sorunları erken çözmeli ve iletişim tıkanıklarını gidermeli.

Pandemide Türkiye'nin dünyaya örnek olarak zamanında aldığı en önemli... önlemler karşılaştırmalı olarak bu paylaşımında aktarıldı. Yaptığımız işlerin ne kadar doğru olduğunu İngilizce olarak dünyaya aktarmak ve bunun uluslararası iletişimini daha da etkin yapmamız, başarılı işler kadar önemlidir. Türkiye yükselen değer olarak Dünyaya 50'den fazla ülkeye yardım yapmış bir devlet. Bunun çok etkin anlatılmasına DEVAM!

Bu tabloda karşılaştırmalı olarak diğer ülkelere göre her adımda yeşil olan tek ülkeyiz hamd olsun... Bu tablonun analizi ve geliştirilmesi kritik...

Salgına yönelik başarımızı informatif anlatmak Türkiye'nin sağlıkta elde ettiği bu başarıyı anlatmak Türkiye'ye yatırım çekmek açısından da kritik. Türkiye'nin Sağlık Yatırımları ve Sağlık Girişimciliğinde geliştirdiği değişimi YENİ BİR PARADİGMA KAYMASI olarak Amerika, Avrupa ve gelişen diğer ülkelerle karşılaştırmalı olarak anlatılması da fevkalade önemli.

13.16. PANDEMİDE UMUT TACİRLİĞİ İLE MÜCADELE

13.16.1. SALGIN SÜRECİNDEKİ SPEKÜLATİF AÇIKLAMALAR

Pandemi dönemlerinin ciddi tehlikelerinden birisi de herkesin mucit olması herkesin her şey hakkında fikir sahibi olmasıdır.

Filanca bitki faydalı, filanca karışım virüsü yok eder tarzı açıklamalar zaten bir arayış içinde olan halk için bazen ciddi sağlık sorunlarını da beraberinde getirmektedir.

Pandemi sürecinde bazı doktorlarımızın ilaç ve tedavi süreci ile ilgili çalışmalarını daha ilacın araştırmasının başlangıç aşamasında sanki nihai sonuca ulaşılmış gibi lanse etmeleri umut tacirliği olarak değerlendirilebilir. Bu durumla da Türkiye’de maalesef karşılaştık.

Bu tür durumlarda araştırmacıların popüler olma isteği, gündemde kalma isteği gibi farklı güdülerin etkisi olduğu muhakkak. Ancak bu pandemi sürecinde hastalıkla mücadelede istenmeyen etkileri de (rehavete kapılma vs.) beraberinde getiren bir durum. Bu tür bir durumun önüne geçmek için sağlık bakanlığından izni olmayan hiçbir çalışmanın açıklanmaması, izni olsa dahi belli bir aşama kat etmemiş olan çalışmaların açıklanmaması, tüm açıklamaların sağlık bakanlığı onayı ile yapılması, buna uymayanların da ciddi bir

şekilde cezalandırılması düşünülebilir. Aksi takdirde umut tacirliğinin önüne geçmek mümkün olamayacaktır.

Buna en iyi örnek EO ve kahramanları vakası verilebilir. Boşuna umut tacirliği hasta yakınlarını çok etkiliyor.

Sağlık Sistemimizin kırık kanadının ARGE, sağlık teknolojisi transferi ve istihbaratı olduğu bu süreçte daha net olarak anlaşılmıştır. Bütün bunlarla beraber inancımız ve dileğimiz, bu konularda da çalışmalar başlamasıdır.

13.16.2. SALGIN SONRASI İÇİN DEĞERLENDİRME

Salgın ile beraber fark ettiğimiz bazı eksikliklerin bundan sonraki süreçte telafi edilmesi ile gelecekte bu tip spekülasyon açıklamaların azalması sağlanabilir.

ARGE çalışması yapan akademisyen ve bilim insanlarının, müteşebbisin daha çok ve daha etkili desteklenmesi gerekmektedir. Temel bilimler için daha çok destekleyici, teşvik edici olunmalıdır. Akademik faaliyet ve araştırma yapan personelin özlük haklarının daha güçlü olmasına yönelik politikalar geliştirilmeli kamu ve özel sektör bu açıdan birbirine entegre edilmelidir. Temel Bilimler hak ettiği kıymeti görmelidir. Başka bir ifade ile daha çok kıymeti hak etmektedir.

Laboratuvar hizmetlerinde kullanılan tıbbi cihazların, kliniklerde kullanılan tıbbi cihazlar kadar büyük öneme sahip olduğu fark edilmiştir. Teknoloji yatırımları ASELSAN, ROKETSAN gibi klinik ve laboratuvar tıbbi cihazları alanında da artırılmalı, yerli sanayi yönlendirilmelidir. Konuyla alakalı gerekirse sağlık istihbaratı oluşturulup, teknoloji istihbaratı ile birlikte işletilmelidir. Mekatronik, bilişim yazılım mühendislerimiz tıbbi ve lab cihazları alanlarına daha çok yönlendirilmelidir.

Halk Sağlığı anabilim dalının önemi fark edilmiştir. Bu alanda özelleşmiş enstitüler kurularak özel yetişmiş personel istihdam edilmeli ve strateji operasyon merkezleri oluşturulmalıdır.

Burada sunulan çok değerli önerilerin / hizmetlerin büyük kısmı ülke ekonomisine yük oluşturmaktadır, normal olarak, elbette yapılmalıdır. Ancak birçok değerli katılımcının da belirttiği husus iyi yönetilmesi durumunda ülke ekonomisine büyük katkı sağlayacak bir tedbir yerli cihaz üretimindeki kısa sürede elde edilen kısmi başarının ve motivasyonun aynı titizlikle ve ciddiyetle devam ettirilmesi durumunda 2023 yılına gelindiğinde tıbbi

cihaz ihtiyacının önemli bir kısmının yerli üretimi mümkün olabilecek olmasıdır. Cumhurbaşkanlığı'nın ilgili kurullarına da belki düşen büyük bir sorumluluk, bu kriz süreci sonrasında da tıbbi cihazların yerli üretilmesi konusu elde edilebilecek başarılarından birisi olarak tarihe geçebilir. Son 20 yıldır ulaşım problemini nasıl büyük oranda çözmüşsek kullandığı tıbbi cihazların çoğunu kendi üreten hatta ciddi oranda ihraç eden ve bu konuda cari fazla veren bir ülkeye dönüşebiliriz. Tabi ilaç ve aşı konusunda da benzer bir durum gerçekleşebilir.

13.17. PANDEMİDE ASAYİŞ TEDBİRİ VE SOKAĞA ÇIKMA YASAĞI

Sokağa çıkma yasağı kavramı yaşı 50 ve üstü olanların 12 Eylül döneminden hatırladıkları bir uygulama, ama nüfusun çoğu hatırlamıyor, doğal olarak polisler ve kamu görevlileri de...

Emniyet personeli ve Belediye personelinin sokağa çıkma yasağı kavramını salgın önlemi değil de asayiş önlemi gibi uygulaması psikolojik olarak toplumu gereksiz gerdi. Adana'da kalbinden vurulan 17 yaşındaki genç, Trabzon'da sitesinin bahçesinde ters kelepçe takılan site yöneticisi Bursa'da büyük bir sitenin içinde devriye gezen polis gibi üzücü olayların yaşandığına şahit olduk. Sokağa çıkma kısıtlaması sanki terör eylemi engelleme misyonuna dönüştü...

Evet, toplumumuz İsveç kadar bilinçli olmayabilir ama bu kadar cahil muamelesi yapılmasına da "ararım 155'i!" havalara da gerek yoktu. Komşuların birbirini anlamsız şikayetleriyle de vatandaşın 12 Eylül sonrası hortlayan **Saygıdeğer Muhbir Vatandaş** modeline ne kadar teşne olduğunu üzümlere müşahede ettik.

Yollarda polisin ateş ölçmesi mantıklı değildi. Belediyelerin tuhaf şovları medya gazıyla yürüdü gitti. Tabir ağır gelebilir ama, birçok kamu kurumunun kendini gösterme hevesiyle **krizcilik oynama** hevesi şirazeyi bozdu.

65 yaş üstü için günün belli saatlerinde yürüyüşe çıkma izni verilmesi günlerdir konuşuluyor, ama Bilim Kurulu'nda mı, Dahiliye Vekaletinde mi, Külliye'de mi, nerede takıldıysa bir türlü uygulamaya girmedi (Toplantı esnasında uygulama başlamamıştı). 65 yaş üstü için izin verilmesi sonrasında da verilen saatler (11:00-15:00) çok uygun değildi. Özellikle sıcak illerde, normalde hekimlerin dışarıya çıkılmasını hiç tavsiye etmediği saatler izin saatleri oldu. Bunun yerine sabah serinliğinde 3 saat ve akşam serinliğinde 3 saat olarak planlanması çok daha uygun olur, kalabalığı da bir miktar bölmüş olurdu.

Bilim kurulu uygulaması aslında rutin bir şey fakat bu dönemde sanki ilk defa oluşturulmuş zannediliyor. Ayrıca özellikle ilk dönemlerde sanki devleti bu kurul yönetiyor algısı oluştu.

Bilim Kurulu, katılımcıları itibariyle krizi yönetmekten çok hastalığı yönetebilecek branşlardan teşkil etmişti. Ancak ilerleyen dönemde verdikleri kararlarla kendilerini krizi yönetir buldular ve ilk başlardaki çok parlak performanslarının aksine, bu aşamada çok da iyi bir sınav veremediler. Bir özel not olarak, hastalık teşhisinde en yaygın kullanılan uygulamalardan birisi akciğer tomografisi olmaktadır, ancak bilim kurulunda bir radyolog yer almamaktadır. Radyasyonun toplum sağlığı ile ilgili önemli boyutları da göz önüne alınarak bilim kurulunda yer alması zaruridir.

Sağlık Yönetimi, Psikiyatri, Aile Hekimliği konularında fikir verecek kişiler bilim kuruluna eklenmedi. Halk Sağlığı uzmanları geç dönemde eklendi ama onların da çoğu sahada aktif çalışan değil artık masa başı akademisyeni olarak anılma isimlerdi. Bunlardan daha önemli olarak da, olayın sosyal ruhunun yönetilmesinde planlanan **ikinci ‘Sosyal’ Bilim Kurulu** da hayata geçmedi. Mevcut Bilim Kurulunun da ağırlıklı olarak klinisyenlerden oluşması, ‘krizi değil hastalığı yönetme’ hatası oluşturdu. Kurulacağı söylenen Sosyal Bilim Kurulu hızlıca kurulmalı ve Psikiyatri, Psikoloji, Sosyoloji, Ekonomi, Güvenlik, İlahiyat alanlarında uzmanlara yer verilmeliydi.

İnşallah olmaz ama ikinci dalga ya da başka bir pandemi yaşanır ise olayın sosyal yönünün daha ferasetli yönetimine ihtiyaç var. Polisiye tedbirler, ekonomiyi dikkate alamayan talepler, eve tıkılan insanların psikolojisinin gözetilmemesi sonucunda Luppo ve Pırasa kaldı elimizde... Son not, **Ankara koridorlarındaki haset ve rol çalma kokusu sarin gazı kadar tehlikeli...**

Pandemi sürecinde sağlıkçılar dışında birçok kuruluş çok güzel faaliyet gösterdiler. Vefa Destek Grupları mükemmel çalıştı. Emniyet çok iyi çalıştı. Diyanet iyi iş çıkardı. Ama ufak bazı aksaklıklar da oldu.

Aynı yastığa baş koymuş eşlere arabada yan yana oturamazsınız diyen polis memurunu gördük. Hemşire Doktor Diş hekimlerini yollarda ateş ölçmek için görevlendiren Kaymakamlarımızı gördük.

Yurtlarda kalanların hasta olmadığını, karantina da olmadığını, misafir olduğunu birbirini ziyaret edebileceğini söyleyen bahçede el ele gezmesine müsaade eden Vali Yardımcılarımız oldu, bu sayede belki 30 olacak vaka sayısınının 300 olduğunu gördük.

Millet camiye hasret iken seçilmiş bazı gruplarla Cuma namazları kılındığını gördük. Millet olarak tüm dünyaya örnek gösterilen bir ülke de sağlıkçılar dışında ki görevliler içinde bir Pandemi eğitiminin şart olduğunu gördük.

Aynı yastığa baş koyan karı kocayı otomobilde yan yana oturtmama meselesi çok tartışıldı. Doğrusu bunda bir sorun yok. Bunun sonu yok; "biz evde birlikte yaşıyoruz" diyen karı koca, anne-çocuk baba-çocuk, kardeşler de uygulama dışına çıkmak ister. Bunda haklı da olabilirler, nasıl kontrol edilecek? Polis sürekli evlilik cüzdanı ve akrabalık belgesi soramaz.

Pandemide sokağa çıkma ve şehirlerarası seyahat yönetimi daha planlı olabilirdi. Özellikle İstanbul iyi kontrol edilebilmiş olsaydı virüs Anadolu'ya bu kadar hızlı ve yoğun yayılmazdı.

Kısa zamanda kontrol için gerekli olan yazılımların hazırlanıp filyasyon uygulamasında uygulanması tebrik edilmeyi hak ediyor. Teknolojik altyapı ve hazırlık pek konuşulmadı ama önemli olduğunu düşünüyorum.

Problem gördüğüm temel alan dil konusu. Hastalığı yendi, tedbirler virüsten güçlü, sosyal mesafe/fiziki mesafe olmalı gibi Allah yokmuş gibi ve şifa veren Allah değilmiş gibi seküler bir dil el altından dayatılıyor.

Devlet tedbirlerin uygulanması konusu da tüm kurumlarıyla üzerine düşeni yaptı. Yurt dışından getirme, yurtlarda 14 gün kontrol altında tutma, ulaşım vb. süreçler iyiydi. Tarımsal üretim meselesi daha iyi planlanabilirdi. Dünya temiz su ve organik gıda konusunda yeni bir döneme girecek bu döneme iyi hazırlanmak gerekiyor.

13.18. TARIM İŞÇİLERİNİN DURUMU

Yakın dönemin hatta içinde bulunduğumuz dönemin en önemli potansiyel sorunlarından biri de çoğu ürün açısından hasat dönemine girmiş olmamızdır. Mevsimlik tarım işçilerine yönelik alınacak tedbirlerin il özelinde ve pandemi ile ilgili hususlar muhteviyatında değerlendirilmesi konuya ilişkin hem içinde bulunduğumuz süreç hem de gelecek açısından olumlu sonuçlar doğuracaktır. Zira 5 milyon civarında tarımda çalışan insanımız bulunmaktadır.

Nisan ayı itibari ile başlayan tarım işçiliği, yaz aylarında en yüksek rakamlara ulaşmaktadır. Mevsimlik tarım işçilerinin sürekli iller arası hareket halinde olmasının yanında çalıştığı

yerlerde uygun olmayan barınma koşullarında ikamet ediyor olmaları oldukça dezavantajlı durumda bulunmalarına sebebiyet vermektedir.

Mevsimlik tarım işçilerinin, sürekli yaşadığı il dışında takiplerinin düzenli yapılması, temizlik ve barınma ihtiyaçlarının gereği şekilde karşılanması büyük önem arz etmektedir. Yıllardır İl ve İlçe Hıfzısıhha Kurullarınca konuya ilişkin alınan kararların, kağıt üzerinde kaldığı bilinmektedir. Bu dönemin fırsata dönüştürülerek hem salgından etkilenmelerinin önlenmesi hem de uzun vadede kalıcı planlamalar yapılması gerekmektedir. Özellikle temiz su kaynağı, tuvalet ve temizlik malzemesi ihtiyaçları acil bir eylem planı çerçevesinde ele alınmalıdır.

Eğitim ve sosyo-ekonomik durumları göz önüne alındığında geliştirilen tüm müdahale planlarından haberdar olmalarını beklemek hayalden öteye gitmeyecektir. Dolayısı ile tarım işçilerine sunulacak olan imkanların tamamı, herhangi bir başvuruya gerek kalmaksızın belirlenecek bir usulle işletilmelidir.

Tarım işçilerinin İller arası ulaşımında, sosyal mesafenin korunması adına alınacak tedbirlerin ortaya çıkaracağı mali bir yük olacaktır. Bu mali yükün işçiye yansıtılmaması için de gerekli tedbirler alınmalıdır. Aksi durumda bu kuralı ihlal etme girişimleri kaçınılmaz olacaktır. Herhangi bir ilde çalışmak üzere yola çıkacak tarım işçilerinin yola çıkmadan önce veya gidecekleri ilde belirli bir süre boyunca takip edildikten sonra işe başlatılmaları olanaksız görülmektedir. Bu durumda, en uygun yaklaşım sık aralıklarla sağlık kontrollerinin yapılmasıdır.

13.19. PANDEMİDE STK'LARIN ROLÜ

Tıbbi biyolojik saldırılara karşı sivil savunma ve STK iş birliği protokolleri oluşturmak gereklidir.

Her kriz bir fırsattır aynı zamanda... bu krizi toplumu ve sağlık sistemini yeni biyolojik tehditlere karşı hazırlamak için dönüşüm ve eğitimi yapabiliriz. Toplumda oluşan duyarlılık ve bu konuda her akşam TV'lerde açıklamalarda bulunan bilim adamları ister istemez online eğitim yapmış oldular. Bu konular normal zamanlarda pek ilgi çekmeyen sıkıcı konulardır. Korku ve meraktan insanlar bilgilendiler. Bu arada aşı ve ilaç geliştirme çalışmaları için her üniversitede bir gündem ve çalışma konusu oluştu.

Sivil toplum kuruluşlarımız ne kadar sivildir. İnsan kaynaklarımız aynı olunca STK'da çalışan hekim aynı zamanda devlette görevli oluyor. Belli bir süre sonra refleksler aynileşiyor. STK'larımızın özgün projeler geliştirmesi halinde topluma direk temas eden çok önemli görev ifa edebilirler.

Sağlık sistemimizin doğru bir şekilde sürdürülebilmesi için artık medeniyetinizin vakıf kültürü devreye sokulmalıdır. Biliminin, Bilginin ve ahlakın rehberliğinde bir medeniyet kurulabilmesi için bir derdimiz varsa buna sağlıkta bir başka dönüşümü vakıf kültürümüzle hayata geçirerek başlayabiliriz...

Herhangi bir pandemi esnasında komşu ülkeler ve üçüncü ülkelerin sağlık güçleri ile temas ve beraber hareket edebilme aynı zamanda Dünya Sağlık Örgütü'nün yerel olarak pandemi mücadelesindeki yeri ilişkilerin tanımlanması ayrı bir başlık olmalı... Aynı zamanda pandeminin bütün alanlarında sivil toplum kuruluşları ile ilişkiler ve eşgüdüm nasıl sağlanabilir bu değerlendirilmeli

Sağlık Yönetimi söz konusu olunca belki de ülkemizde bütün alanlarda buyurgan bir devlet ve Devleti'nin hizmetinde sivil toplum kuruluşları görünüyor Oysaki Bu sivil toplumun özüne ve durduğu yere aykırı bir yapı. Ancak şu gösteriyor ki bu pandemi ile birlikte daha baskın devlet örgütlenmesi ve devletin birçok şeye karar verdiği bir mekanizma daha güçleniyor dolayısıyla böyle bir sistemde sivil toplumun özgünlüğünü ve özgürlüğünü koruyacak ama aynı zamanda da mücadelede eşgüdüm ve birliktelik sağlayacak bir modele ihtiyaç var

En basitinden karar alan devletin karara halkı uyuması için sivil toplum kuruluşlarını devreye sokabilmesi veya en azından onlarla birlikte onların bu büyük mücadelede nasıl katkı verecekleri konusunda ortalık akıl yürütmesi gerekirken Sanki hiç sivil örgütlenme yok ya da olmamalı gibi yaklaşım doğru olmadığı kanaatindeyim...

Belki gelecekte herhangi bir muhtemel pandemi durumunda şimdiden sivil toplumun yeri yapabileceği şeyler veya katkı verebileceği alanların en azından belirlenmesi ve sınırların çizilmesi gerekir.

Şüphesiz böyle büyük bir problem bir kaosa terk edilemez ve devlet bu konuda bir zafiyet gösteremez. Ancak sivil toplumu da ve sivil insiyatifleri de yanına alabilmek herhalde daha etkin ve başarılı bir süreç yönetimini oluşturur. Bu başarılabilir başarılmalıdır da.

Bizim ülkemizin genel problemi bu. Herkes her şeyi biliyor ve Herkes her şeye karar vermek istiyor. "Ben sivil toplum kuruluşuyum, şu konuda bir cemiyetim ve bu konuda

çalışacağım” diyor. Örneğin sağlık STK’sı kuruyor. Sonra bakıyorsun; mübarek bir siyasi parti... oluşturdu. Cemiyeti, amaçları dışında her şeyde kullanıyor.

Avrupa ülkelerinin salgında bocaladıkları fikrine katılmıyorum. Kitlesele bağışıklamayı hızlı yaparak ekonomi çarkını hızlı çevirme fikrinin o ülkelerde ağır bastığını düşünüyorum. Ayrıca sosyal güvenlik kurumları üzerinde yük olarak gördükleri yaşlı nüfusu hastalık bahanesi ile sırtlarından atmak istemeleri de adı konulmayan başka bir amaçları olabilir. Dördüncü madde olarak ta toplumun yarısının hastalığı geçirerek bağışık hale gelmesini ekleyebiliriz...

Şu aşamada yaşlıların sosyal ortamlara çıkması doğru bir yaklaşım değil. Bizde ölüm oranının düşük olmasının bir nedeni yaşlılarımızın evde izolasyon tedbirleri ile hastalıktan korunmaları. İtalya’da yaşlılar sosyal ortamlara katılmaya devam ettiği için ölüm oranı yükseldi...

Yaşadığımız salgınların benzerleri tarihte defalarca yaşanmıştı. Hatta o salgınlarda meydana gelen ölümler günümüzde meydana gelen ölümlerden çok daha fazlaydı. Bu salgının diğer salgınlardan en önemli farkı, sosyal medya. Sosyal medya aracılığıyla ile toplumda ciddi bir gerginlik ve korku oluşturuldu. Sosyal medya etkin yönetimi konuşulmalı...

Yaşanan Pandemi süreci bir mikrobun (virüsün) toplumu, toplumları etkilediği bir Halk Sağlığı sorunudur, sorunun bir kısmı sağlık sistemi ile ilgili olmakla birlikte toplumun tümü, bütün kurumlar, sektörler, yaş grupları bundan etkilendi veya etkilendi.

İlk haftalarda daha çok olmak üzere aslında bir soruyla her an karşı karşıyayız. Panik reaksiyonu mu göstereceğiz, yoksa akli selim ile sakince düşünüp gerekenleri yapıp bu krizden yeni fırsatlar mı çıkaracağız?

Değişim normaldir, hayatın her alanında her daim değişim olmakla birlikte bu süreçte yaşanan değişimler olağanüstü olarak tanımlanıyor, yeni bir çağ, yeni normal olarak tanımlanıyor. Adaptasyon kabiliyeti hızlı bireyler ve toplumlar bu süreçten güçlenerek çıkacak. Bunun için de cesur adımlar atmak lazım.

Risk azaltmanın 4 adımı vardır:

Riski anla -> Riski arttırma -> Riski azalt -> Riski dağıt

Bu yaklaşımı Korona sürecinde de düşünmek ve uygulamak lazım. Sadece virüsün bulaşması anlamında değil. Pandeminin ve alınan önlemlerin ekonomiye etkisi, gençlere etkisi, yaşlılara etkisi, tarıma etkisi gibi farklı alanlarda ortaya çıkabilecek riskler için de düşünmek gerekir.

Endüstri 4.0'ın konuşulduğu günlerden Yeni Endüstri ya da Endüstri C (Korona'ya itfahen) gibi yeni kavramsallaştırmaların kim tarafından yapılacağı önemli. Bunu önce yapan geleceği de tanımlayacak. Bizim tarafımızdan yapılmalı.

Resillience (Direnç ya da Elastikiyet) parametreleri çalışılmalı. Her bir kurum için, her bir sektör için.

Afet sonrası yapılan Hasar Tespit çalışmaları şimdiden Korona için yapılmalı. İlgili her bir kurum kendi alanında, kendi ekosistemindeki hasar tespitini, fırsatlar tespitini, gelişime açık alanları ivedi olarak yapmalı, bu çalışmaları sürdürülebilir tutmalıdır. (6 ayda belki de 3 ayda bir yenilemek gibi)

İnsanoğlunun başına gelen en kötü şey bu değil, kaldı ki (Allah u alem) hayat sonrasında da devam edecek. Birinci Dünya Savaşında, İkinci Dünya Savaşında ya da bölgesel olarak insanlık Korona'dan çok daha fazla etkilendi. Bu pandeminin oluşturduğu korku özellikle Batıyı, Modern insanı etkilediği için daha büyük oldu. Yoksa Suriye, Yemen, Afganistan, Afrika'nın Sahil bölgesinde hala birinci sıradaki gündem Korona değil. Biz iyilerden olmaya devam etmek zorundayız, o yüzden insani yardımı düşünmeye devam etmek zorundayız.

13.20. PANDEMİ SONRASI FIRSATLAR

Pandemi nedeniyle insanlar çok acil olmadığı müddetçe hastanelere gitmemeyi tercih etti. Normalleşme sürecinde de birçok kişi hastanelere uzun süre korkudan gidemeyecek. Bu nedenle birçok hastanede âtıl kapasitemiz ister istemez olacaktır. Bu da Hastane döner sermaye gelirlerinin azalması demektir.

Hastane döner sermaye gelirleri ile bir nebze ekonomik geliri düzelmiş olan sağlık personelinin de bir huzursuzluk ve memnuniyetsizlik oluşabilir. Bu sürede hastalık hastası insanlar hastaneye uzun gitmeden de var olduğunu düşündükleri problemleri ile yaşamaya alıştıklarından hastaneye sık gitmekten imtina edebilirler. Salgın sonrasında özellikle İstanbul'da bazı hastaneleri sağlık turizmine personel kapasitesine göre yönlendirmek en akıllıca olacaktır.

Türkiye'nin pandemi başarısını hikayesini üçüncü ülkelere anlatacak gerçekçi tanıtım filmlerini yapıp hedef ülke sosyal medyaların da pozitif algı oluşturulmalıdır. Sağlık sistemine güvenin sarsıldığı ülkelerde hızlıca tanıtım organizasyonları yapılmalıdır.

Pandemi sonrası Türkiye'nin uyguladığı tedavi protokolleri mutlaka diğer ülkelere örnek olması açısından hemen bilimsel makalelerle bu konuda tecrübe aktarımına çok ihtiyaç duyan dünya sağlıkçılarının dikkatine sunulmalıdır.

Türkiye başarı hikayesini dünya medyasına anlatacak yabancı dillerden yapılacak tanıtım filmleri yapılmalıdır. Sağlıkta dönüşüm programımızın dinamiklerini dokümanlarda birlikte üçüncü ülkelerde konferanslar ve kongrelerde anlatacak sağlık bakanlığı uygulamalarını hedef ülkelerde tecrübe aktarımı heyetleri oluşturulabilir. Bu şekilde sağlık sistemimizin ihracı ile oluşacak know how ve sekonder ticari ilişkilerle ülkenize girdiler sağlanabilir.

En önemlisi sağlık turizmi açısından ülkemize olan güvenin artışı ile döviz girdisi oluşturulmuş olacaktır. Hatta ülkemizden diğer ülkelere doktor ve hemşire insan kaynağına alternatif istihdam alanları oluşturulabilir. Bu da yine ülkemize sağlık turizmi için hasta yönlendirmede stratejik önem arz etmektedir. Türk markası ile Yurtdışında özellikle Arap coğrafyasında birçok hastane de Türk doktorları çok iyi ücretlerle iş bulabileceklerdir.

Bu gidişle mevcut tıp fakültelerinden mezun olan herkese sistemde yer açmak zorlaşacaktır. Sağlık insan kaynağımızla da ülkeye ciddi döviz kazandırıcı hizmet ihracatının önü açılabilir. İki yıldır Medine'de özel bir hastane için Aktif sağlık personeli istihdamı sağlamaktayım. Türkiye için bu alanda yeni tecrübe birikimi oluşmaktadır.

Sağlık Endüstrisinin Ülkeye Sağlayacağı Faydalar

- Sağlık turizmi ile hasta döviz girdisi
- Sağlık turizmi aynı zamanda seyahat ve tatil turizmin girdisi
- Geliştirilen ilaç patent gelirleri
- Sağlık insan gücü ihracatı ile alternatif istihdam
- Sağlık eğitimi için üniversitelerimize uluslararası öğrenci
- Yerli tıbbi ilaç ve tıbbi malzeme ihracatı
- Hastane tıbbi donanımı dahil anahtar teslim hastane kurulumları
- Atıl hastane kapasitemizin yurtdışı kaynağı ile doldurulması
- Gelişen Sağlık diplomasisi ile global siyasi dengede Türkiye'nin küresel oyuncu rolünün güçlenmesi
- Gönül coğrafyamızdaki insanlarla direk temas edilmesi

13.21. DİLEK VE TEMENNİLER

Cumhurbaşkanlığı Bilim, Teknoloji ve Yenilik Politikaları Kurulu Tarafından aşağıda verilen 5 Kritik Teknoloji Alanında, gelecek 5-10 yılın politikalarını belirlemek üzere çalışma Grupları Oluşturulmuştur (İlaç ve Aşı grubunda Medipol Üniversitesinden Değerli Mustafa Güzel Hocamın da bu kurulda görevlendirilerek desteği istenecek. Muhtemel kendisi de ilk kez şimdi öğreniyor olabilir. Kendisinin de grubumuzda olması bu açıdan önemlidir.) Bu gruplar bu haftadan itibaren çalışmaya başlayacaklardır. Bu konuda bizzat sahada olan kişiler olarak tespitlerinizi, gözlemediğiniz eksiklikleri ve olması gerekenleri yazarsanız, politikaya dönüşmesi ve kalıcı olması için ilgili çalışma kurullarına iletebiliriz. Ve Amaca uygun etkili bir katkı sağlamış oluruz. Böylelikle ülkemiz için son derece önemli olan bu konuda çorbada bir tuzumuz bulunursa seviniriz.

- İlaç ve Aşı
- Siber Güvenlik ve İletişim Altyapısı
- Tıbbi Cihaz
- Biyosavunma
- Gıda Arzı Güvenliği

Konularında Kısa-Orta-Uzun Vadede

- İhtiyaçların Tespiti
- İhtiyaçlara Bilimsel/Teknolojik Çözümlerin Oluşturulması
- Teknolojik Çözümlerin Hayata Geçirilmesine Yönelik Yol Haritalarının belirlenmesi

Olayı 2 bölüme ayırarak incelemek gerekir:

1. **Kriz Yönetimi:** Sağlık Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Millî Eğitim Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı aktif ve başarılı idi. Bu kadar büyük ve bu kadar hızla üzerimize gelen problemi yönetmede yukarıdaki kurum mensupları (özellikle Sağlık ve Güvenlik personeli) insanüstü çalışarak beklenen ve korkulan boyutta bir hasar olmadan atlatılacak inşallah... Şüphesiz "Vur deyince öldür" anlayan bazı üzücü olaylar oldu (Hatay'daki yol kontrolüne dalan TIR, Adana'da vurulan Suriyeli genç) Bunlardan ders çıkartarak kamu görevini yerine getirenlere sosyal psikoloji yetkinliğini artırmak gerekir.
2. **Süreç Yönetimi:** İşin ekonomik kısmı ağırlıklı olarak Maliye ve Hazine Bakanlığı tarafından yürütülüyor. Süreç yönetiminde odaklanılması gereken ve bu platformdaki arkadaşların kafa yorması gereken iki husus sosyal ve sağlıktaki süreç yönetimi. Yaklaşık 2 aylık dönemde pek çok kronik hastalığı olan vatandaş hastanelere gitmekten imtina etti, belki tedavilerini ihmal etti. Ayrıca kapalı ortamda hareketsiz kaldıkları için özellikle kas ve kaygıya bağlı sorunları artacaktır.

Bu iki konunun (Pandemi sonrası sağlık ve sosyal sorunlar) yakinen takip edilmesi gerekir. Herkese hayırlı geceler.

Şu noktalarda üzerinde durulabilecek noktalar ve proje konusu olabilecek konular olarak değerlendirilebilir belki

- İlk orta ve liselere pandemiler ve pandemilerde ne yapılacağı ile alakalı verilecek ders müfredatları ile alakalı bir çalışma var mı? Bu müfredat çalışması için bizden önerilerimizi isteseler ne sunardık?
- Pandemi ve benzeri durumlarda zorunlu bir şekilde izolasyona alınıp gelir kazanamayan 65 yaş üstü veya kronik hastalar için devreye girecek SGK benzeri "afet ödeme fonu" gibi bir sigortalama(?) sistemi üzerinde çalışılabilir mi?
- Pandemi benzeri deprem yangın ve sel gibi afetlerden farklı olarak tüm toplumu etkileyen durumlarda geçerli olmak üzere süreç yönetimini hızlandırmak adına yerel idareler ve merkezi idare arasındaki görüş farklılıklarından doğan mahrumiyetleri önlemek ve tek sesli bir yönetim için "pandemi süreci idaresi" bir çalışma yapılabilir mi? (Türkiye Cumhurbaşkanımızın güçlü idaresinde bu sıkıntıyı çok fark etmedi ama ABD eyaletler arası bu uyuşmazlıktan çok sıkıntı yaşıyor. Bizde ne olur ne olmaz diye hazırlıklı olmalıyız.)
- Pandemi sürecinde 65 yaş üstünü evde tuttuk ama bu süreçte kronik hastaların takipleri aksadı.
- Diyabetli kaç kişinin diyabet komplikasyonlarına bağlı vefat ettiğini veya kardiyovasküler rahatsızlıkları olanlar takip edilemedi vb. Pandemi sürecinde belki de gezer ekipler oluşturup evlerde kronik hasta takiplerine çıkmamız gerekecek.

Bu konu bizim spesifik anlamda alanımızın dışında. Grupta çok farklı branş ve tecrübede sağlıkçılarımız var. Ancak "hariçten gazel" okuma babında, belki bir kısmı da söylen, şu hususları ifade etmek isterim:

1. Sağlık alanı, yurtdışından da bakınca Türkiye'nin öne çıktığı bir sektör, hizmet alanı oldu. Bunun için başta Cumhurbaşkanımız olmak üzere, sağlık bakanlarımız ve emeği geçen idari-akademik sağlıkçılarımızı tebrik etmek lazım. Pandemi sürecinde bu durum, PR açısından bazı aksaklıklar gözlemlendiye de her açıdan dünyaya da gösterilmiş örnek oldu. Bölgesel güç olan ve hinterlandındakilere olduğu kadar Arap ülkeleri ve Avrupa'ya da -en azından bazı alanlarda- hizmet veren sağlık

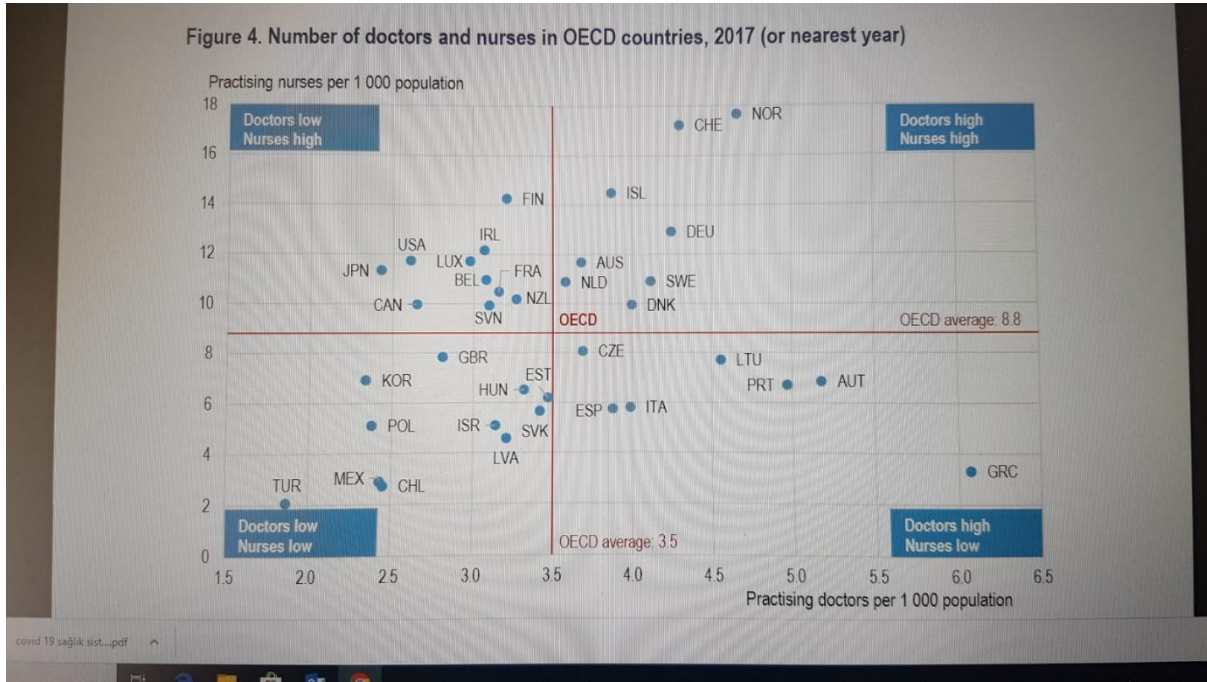
sektörümüzün kalitesinin arttırılması, stratejik alanlarda (cihaz üretimi, ilaç-alı gibi) yatırımların niteliğinin arttırılması kazım.

2. Sağlık eğitiminde yatay büyümenin yanında dikey uzmanlıkların kalitesi ve düzeyinin arttırılmasının önemine inanıyorum.
3. “Tıp etiği” alanına çok daha önem verilmesi lazım. Pandemi süresinde bu alan da çok daha fazla öne çıktı. Bu da tıp felsefesi-sosyolojisi, tıp teolojisi gibi alanların daha çok gündeme getirilmesi gerektiğine inanıyorum. Halihazırda bu tür dersler var mı bilmiyorum. Ancak günümüzde bilimsel disiplinler çok girift hal aldı. Batı’da farklı alanları birleştiren (mix) dersler çoğaldı. Demem o ki, yeni İbn Sina’lar, İbnü’n-Nefisler yetiştirecek tarz.
4. Pandemi süreçlerinin dünyadaki yönetimi ve sağlık yönetimi açısından yaklaşımları mukayeseli ele akacak raporlar faydalı olabilir.
5. Sağlık alanında teşhis-tedavideki başarıların yanı sıra koruyucu “hekimlik konusu” ve hastaların sorumluluk bilinci kazandırılması konularına ağırlık verilmesi lazım. Bu meyanda bir de “Sağlık kriz yönetimi” de önemli. Devletimiz-Bakanlığımız elhamdulillah iyi bir tecrübeye sahip oldu bu konuda. Ancak bu kriz yönetiminin sosyolojik, pedagojik, hukuki ve teolojik yönleri arasındaki korelasyon üzerinde daha çok durulmalı.
6. Bu vesile ile müzakere ortamını hazırlayan, pek yeni dostla tanışmamıza vesile olan moderatörlerimize teşekkür ederim. Şahsen de çok istifade ettiğim müzakere çıktılarının da hayırlı olmasını dilerim. Selamlarımla...

Sn başkanımız Necdet Bey ve Hüseyin bey belki diğer arkadaşlarda değindi.

1. Bütün hastaneleri (3.sınıf yoğun bakım olanları) pandemi hastanesi yapmaya gerek var mıydı? Adeta her hastane bulaş riskine sokuldu.
2. Vatandaş diğer hastalıkları dolayısıyla hastaneye gitmedi. Oysa bu konu daha iyi yönetebilirdi.
3. Özel hastaneler ve diğer sağlık sektörü çok olumsuz etkilendi. Bu kısım ihmal edildi.
4. Hastanelerde belli branşlar üzerine çok yük binerken, birinci basamak ve diğer branşlar çok atıl kaldı.

5. Şimdiden bu krizden çıkış senaryoları (sağlık sektörü için) hazırlanmalı. Özellikle finansal kriz (döner sermaye dağıtmama, borçları ödeyememe) çok risk taşıyor.
6. Sağlık Sektörü için online bir tedarik yönetim sistemi kurulmalı.
7. Covid-19 pandemisinde Türkiye sağlık sistemi başarılı bir performans gösterdi. Bu durum ve yapılan işler en detaylı bir şekilde rapor haline getirilmeli.
8. Bu işleri ekte göndereceğim sayıca eksik insan Kaynakları ile yaptığımız vurgulanmalı

Bilim kurulları hükümete öneride bulunur, hükümet değerlendirir kısmen veya tamamen uygular veya uygulamaz. Kurul kararları dışarı sızmaz.

Yapılan yardımlar, ülkemizin başarılı uygulamalarının sürekli dünya basınında yer almasını sağlayarak PR yapmak, böylece ileriki ekonomik faaliyetlerde öneli bir müşteri potansiyeli oluşturmak sağlık turizmi başta, diğer ekonomik faaliyetlerde bu PR kullanmak, “Türkiye’nin sağlıkta elde ettiği bu başarıyı anlatmak Türkiye’ye yatırım çekmek açısından da kritik.”